

การศึกษาหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
A STUDY OF MARRIAGE ENGAGEMENT CRITERIA
IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURE

นายภิรมย์ บุญยิม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การศึกษาหลักการเลือกฐในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

นายภิรมย์ บุญยิ้ม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF MARRIAGE ENGAGEMENT CRITERIA
IN THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURE**

MR. PIROM BOONYIM

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาหลักการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : นายภิรมย์ บุญยืม

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเทพปริยัติเมธี ผศ.ดร. ป.ธ.๙, กศ.ม., พธ.ด.

: พระมหาสมพงษ์ คุณากโร ป.ธ.๙, MA.

: ดร.อริเทพ ผาทา ป.ธ.๔, พธ.ม., พธ.ด.

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ ธันวาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้ มีจุดประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิด รูปแบบหลักการเลือกคู่ที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาหลักการเลือกคู่ที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา (๓) เพื่อศึกษาหลักการเลือกคู่และการประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า แนวคิดในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญต่อการเลือกคู่ โดยได้วางหน้าที่ของชายและหญิง หรือสามีภรรยา บทบาทและหน้าที่ของภรรยามีบทบาทสำคัญต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว โดยหน้าที่ของภรรยา ต้องมีหน้าที่ จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ไม่ประพฤติผิดใจ รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ และขยัน ไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ส่วนหน้าที่ของสามี มีหน้าที่ ยกย่องภรรยา ไม่ดูหมิ่น ไม่ประพฤติผิดใจมอบความเป็นใหญ่ให้ และให้เครื่องแต่งตัว

คัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ปรากฏรูปแบบการเลือกคู่ แต่ได้สรุปแบบรูปการเลือกคู่โดยพิจารณาจากพระสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า รูปแบบการเลือกคู่ ได้แก่ รูปแบบที่พ่อแม่เป็นฝ่ายจัดหาคู่ครองให้ รูปแบบที่ชายและหญิงหาคู่ครองกันเอง และรูปแบบที่มีคนกลางเป็นฝ่ายจัดหาคู่ครองให้

หลักการเลือกคู่ที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ เลือกจากลักษณะของหญิงและชายที่มีลักษณะรูปร่าง มีสติปัญญาดี และเป็นคนดีมีศีลธรรมเลือกจากลักษณะของชายและหญิงที่มีความเหมาะสมกัน คือมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจิตใจช่วยเหลือเกื้อกูลเสมอกัน และมีปัญญาเสมอกัน เลือกคู่ครองจากชายและหญิงที่มียึดมั่นในหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนา โดยต้องมีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน

ถ้าหากนำหลักการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้กับเยาวชนของประเทศ จะทำให้ปัญหาสังคมลดน้อยลง โดยภาครัฐ ควรนำหลักธรรมและหลักการในการเลือกคู่ของพระพุทธศาสนา มากำหนดไว้ในหลักสูตรการเรียนการสอน

Thesis Title : A Study of Marriage Engagement Criteria in
Theravada Buddhist Scripture

Researcher : Mr. Pirom Boonyim

Degree : Master of Arts (Buddhism Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Asst. Pro. Phra Teppariyatmethi Pali IX., M.A., Ph.D.

: Phramaha Sompong kunagaro Pali IX, B.A., M.A

: Dr. Athitthep Phatha Pali IV, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 1 December 2011

ABSTRACT

This research study aims to examine the concept and model of selecting spouses which appears in Buddhist manuscripts, to look at the importance of married life in Buddhism and to investigate effects of selecting spouses along with an application to solve present social problems.

According to the study, it was found that the concept of selecting spouses in Buddhism depends on determining duties of man and woman, say, husband and wife. The roles and duties of a wife play an important role in establishing and strengthening the family institution. That is, by a wife's duties, it is necessary for her to manage well the household affairs, be hospitable and helpful to friends and relations of her husband, be faithful to him, take care of the goods he brings home and be skilful and industrious in all her duties. By a husband's duties, he should serve his wife by honoring her, being courteous to her, be faithful to her, hand over authority to her and provide her with ornaments.

In terms of the model in selecting a spouse, it appeared that the Tipitaka did not have any specific model, but recapitulates the form of choosing a partner in three ways considered through the Buddhist Sutta; parents choose partners for their children, men and women select their own spouses and matchmakers arrange the selection.

Regarding the principle of selecting spouses, the study found that the selection followed the Buddhist manuscript; first, by characteristics of a man and a woman who should be

good-looking, intelligent and moral; second, by compatibilities of a man and a woman who are equal in faith, Sila and wisdom; and third, by the devotion in Buddhist principles of a man and a woman who adhere the five precepts as a basis of their living.

For the importance of married life in Buddhism, the study revealed that it was greatly concerned in many ways. That is, if a man or woman applies the principles of selecting spouses as appeared in Buddhism, they will have a happy life; a male angel lives with a female angel. If he or she chooses the wrong person, this will bring sufferings into his/her life: a male ghost lives with a female angel or a male angel lives with a female ghost.

The study also found that the impact of selecting wrong spouses brought about a great effect to the society. For example, an increase of divorces might lead to numerous social problems such as the orphanage which leaves a burden to the government in taking care of orphans, including the problems of vagrants and economic crises.

The study suggested that the youth in Thailand should learn and apply Buddhist principles in selecting their spouses as it would decrease social problems. The government also should add Dhamma and such principles to the curriculum as a whole.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษา ได้แก่ พระเทพปริยัติเมธี ผศ.ดร. พระมหาสมพงษ์ คุณากโร และ ดร.อิทธิเทพ ผาพา ที่ได้กรุณา สละเวลาให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้วิทยานิพนธ์มาโดยตลอด ซึ่งทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้จบลงอย่าง สมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ในโอกาสนี้

นอกจากนี้ ขอขอบคุณบรรณารักษ์ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่ได้ให้ความกรุณา ช่วยค้นคว้าหนังสือและให้ยืมหนังสือพระไตรปิฎกและอรรถกถา และหนังสืออ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับ การทำวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รุ่น ๑ ที่ช่วยให้ กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในเรื่องการประสานงาน ในการจัดให้อาจารย์ที่ปรึกษาได้พบกับ นิสิตอย่างต่อเนื่อง

ความดีและคุณานุประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขออุทิศเป็นเครื่องบูชาแด่พระรัตนตรัย แด่บิดามารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยทุกท่าน

ภิรมย์ บุญยิม

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะได้รับความช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษา ได้แก่ พระเทพปริยัติเมธี ผศ.ดร. พระมหาสมพงษ์ คุณากโร และ ดร.อิทธิเทพ ผาথা ที่ได้กรุณา สละเวลาให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้วิทยานิพนธ์มาโดยตลอด ซึ่งทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้จบลงอย่าง สมบูรณ์ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้ในโอกาสนี้

นอกจากนี้ ขอขอบคุณบรรณารักษ์ห้องสมุดวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ ที่ได้ให้ความกรุณา ช่วยค้นคว้าหนังสือและให้ยืมหนังสือพระไตรปิฎกและอรรถกถา และหนังสืออ้างอิงที่เกี่ยวข้องกับ การทำวิจัยในครั้งนี้ และขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต รุ่น ๑ ที่ช่วยให้ กำลังใจ และให้ความช่วยเหลือในเรื่องการประสานงาน ในการจัดให้อาจารย์ที่ปรึกษาได้พบกับ นิสิตอย่างต่อเนื่อง

ความดีและคุณานุประโยชน์ของวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยขออุทิศเป็นเครื่องบูชาแด่พระรัตนตรัย แด่บิดามารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ และผู้มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยทุกท่าน

ภิรมย์ บุญยืม

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	น
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๕
๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ หลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	
๒.๑ พัฒนาการในการเลือกคู่ในคัมภีร์	๑๐
๒.๑.๑ การเลือกคู่ในมิติของวิวัฒนาการของมนุษย์	๑๐
๒.๑.๒ การเลือกคู่ในมิติของสังคม	๑๔
ก. การเลือกคู่สมัยก่อนพุทธกาล	๑๔
ข. การเลือกคู่สมัยพุทธกาล	๑๔
๒.๒ หลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๕
๒.๒.๑ ความหมายของการเลือกคู่	๑๕
๒.๒.๒ องค์ประกอบของการเลือกคู่	๑๖
๒.๒.๓ รูปแบบการเลือกคู่	๑๙
๒.๒.๔ หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่	๒๓
๒.๒.๔.๑ หลักเกณฑ์การเลือกคู่สำหรับผู้ชาย	๒๔
๒.๒.๔.๒ หลักเกณฑ์การเลือกคู่สำหรับผู้หญิง	๓๖
๒.๓ หลักเกณฑ์ด้านศีลธรรมในการเลือกคู่	๔๔

บทที่ ๓ หลักการครองคู่ภายหลังจากการเลือกคู่

๓.๑ บทนำ	๕๓
๓.๒ หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มสมรส	๕๓
๓.๒.๑ ความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน(สัจจะ)	๕๔
๓.๒.๒ ปรับตัวให้เข้ากัน(ทมะ)	๕๔
๓.๒.๓ อุดหนุนและยอมรับกัน(ขันติ)	๕๕
๓.๒.๔ การเสียสละไม่เห็นแก่ตัว(จาคะ)	๖๑
๓.๓ หลักธรรมที่คู่สมรสพึงปฏิบัติต่อกัน	๖๓
๓.๓.๑ หลักธรรมของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยา	๖๔
๓.๓.๒ หลักธรรมของภรรยาที่จะพึงปฏิบัติต่อสามี	๖๕
๓.๔ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุข	๗๕
๓.๔.๑ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขด้านการกำหนดเป้าหมายชีวิต	๗๕
๓.๔.๑.๑ การกำหนดกรอบชีวิตที่สมบูรณ์	๗๕
๓.๔.๑.๒ การกำหนดเป้าหมายชีวิตให้ประสบความสำเร็จ	๗๘
๓.๔.๒ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขด้านเศรษฐกิจ	๗๕
๓.๔.๓ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านสังคม	๘๑
๓.๔.๓.๑ การครองคู่จะครองคู่อย่างมีความสุขจะต้องเป็นคนมีศีลธรรม	๘๑
๓.๔.๓.๒ การที่ครอบครัวจะมีความสุขได้จะต้องมีแบบของครอบครัวในฝัน	๘๓
๓.๔.๓.๓ สังคมผู้ครองเรือนจะต้องเป็นคนที่มีความรับผิดชอบตระกูล	๘๖
๓.๔.๓.๔ การที่จะเป็นครอบครัวที่มีสุขจะต้องวางกรอบการปฏิบัติเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ครอบครัว	๘๗
๓.๔.๓.๕ ผู้ครองเรือนจะมีความสุขได้จะต้องรู้หลักการคบคน	๙๐
๓.๔.๓.๖ ผู้ครองเรือนจะมีความสุขได้จะต้องรู้หลักปฏิบัติระหว่างลูกจ้างและนายจ้าง	๙๒
๓.๔.๔ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านการเมืองการปกครอง	๙๒
๓.๔.๕ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านพระพุทธศาสนา	๙๘

๓.๔.๖	หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านการวางจิตใจ ต่อโลก	๑๐๐
บทที่ ๔	วิเคราะห์แนวคิดการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๐๓
๔.๑	แนวคิดเรื่องการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๐๓
๔.๑.๑	เหตุผลและความจำเป็นในการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	
	เถรวาท	๑๐๓
๔.๑.๒	ทฤษฎีการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๐๕
๔.๑.๓	หลักเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๑๓
๔.๑.๔	แนวคิดหรือท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเลือกคู่	๑๑๓
๔.๒	วิเคราะห์ผลการเลือกคู่และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังการเลือกคู่ที่ปรากฏ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๒๐
๔.๒.๑	ผลการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	๑๒๐
๔.๒.๒	สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการเลือกคู่	๑๒๔
๔.๓	การนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาแก้ปัญหาคือเป็นผลมาจากการ การเลือกคู่ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๓๑
๔.๓.๑	สภาพปัญหาคือครอบครัวอันเป็นผลมาจากการเลือกคู่ในสังคมปัจจุบัน	๑๓๑
๔.๓.๑.๑	ปัญหาทางด้านสังคม	๑๓๒
๔.๓.๑.๒	ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ	๑๓๔
๔.๓.๑.๓	ปัญหาทางการศึกษา	๑๓๖
๔.๓.๑.๔	ปัญหาทางด้านเพศสัมพันธ์	๑๓๗
๔.๓.๑.๕	ปัญหาทางด้านจริยธรรม	๑๓๙
๔.๓.๒	การนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาแก้ปัญหาคือเป็นผล มาจากการเลือกคู่ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๔๐
๔.๔	การนำเอาหลักเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย	๑๖๒
๔.๕	คุณค่าของการนำหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนามาใช้ ในสังคมไทยปัจจุบัน	๑๖๔
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๖๖
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๖๘

(ณ)

บรรณานุกรม

๑๖๕

ประวัติผู้วิจัย

๑๗๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

๑.๑ คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

อักษรย่อพระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิงใช้ระบบระบุ เล่ม/ ข้อ/ หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ดังตัวอย่างเช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๖/๑๐ หมายถึง ทีมนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๑๖ หน้า ๑๐

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

วิ.จู. (ไทย) = วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีมนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.มู. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ส.สพ.(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค (ภาษาไทย)

ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

อ.เอกก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.ทุก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.ติก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.ปญจก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.อฏฐก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.นวก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (ภาษาไทย)

อ.ทสก.(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)

ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ขุ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

ขุ.เถร. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)

บ.ม. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ	(ภาษาไทย)
บ.อ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
บ.อิติ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตะ	(ภาษาไทย)
บ.สุ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
บ.พุทธ. (ไทย)	=	สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

๑.๒ คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา

อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงคัมภีร์ อรรถกถา ภาษาไทย ฉบับมหา มกุฏราชวิทยาลัย จะแจ้ง เล่ม/ภาค/หน้า เช่น บ.ธ.อ.(ไทย) ๒/๒/๒๔๓. หมายถึง พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ชัมมบท เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒ หน้า ๒๔๓ ฉบับมหา มกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ส่วนการอ้างอิงปกรณ์วิเสส จะใช้ระบุชื่อคัมภีร์ / เล่ม / หน้า เช่น วิสุทธิ. ๓ / ๗ .หมายถึง คัมภีร์วิสุทธิมรรค เล่ม (ภาค) ที่ ๓ หน้า ๗. หากเป็นวิสุทธิมรรค ภาษาไทยจะใช้ฉบับสมเด็จพระ พุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). โดยการอ้างอิงจะใช้วิธีการระบุตามแบบการอ้างอิงของหนังสือ ทั่วไป คือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). คัมภีร์วิสุทธิมรรค ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุฒา จารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ ๔.(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.) หน้า ๒๓.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นับว่าเป็นเรื่องยาก^๑ บางคนเกิดเป็นชาย บางคนเกิดเป็นหญิง ซึ่งถือว่าแล้วแต่กรรมเก่าในอดีตชาติที่สร้างไว้ ธรรมชาติได้สร้างให้ชายคู่กับหญิง เพื่อสร้างเผ่าพันธุ์ให้ดำรงอยู่คู่กับโลกใบนี้ตลอดกาล การอยู่ร่วมกันของหญิงและชายเริ่มต้นด้วยความรัก ความต้องการ ความอบอุ่น ความปลอดภัย ตลอดจนการเป็นเจ้าของซึ่งกันและกัน ซึ่งไม่ว่าจะเป็นคนเชื้อชาติ หรือศาสนาใดก็ตามเมื่อเกิดมาแล้วก็ต้องมีชีวิตที่ดำเนินไปตามวัฏจักรหรือกฎเกณฑ์ดังได้กล่าวมาแล้ว นั่นคือต้องการความรักความเข้าใจจากสังคมและคนรอบข้างทั้งนี้ก็อาจจะมาจากเหตุที่ว่ามนุษย์นั้นล้วนเป็นสัตว์ที่รักสุขเกลียดทุกข์^๒ อนึ่ง เราจะพบว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและสร้างครอบครัวภายใต้ความรักและความเข้าใจอันเกิดมาจากคนสองคนที่มีจิตใจปฏิบัติหรือเกี่ยวเนื่องเป็นความรักความเข้าใจต่อกันจนพัฒนามาเป็นครอบครัวคือการอยู่กันร่วมกัน

การเลือกคู่มักถือเอาตามความชอบใจและคำนิยมทางสังคมเป็นเกณฑ์โดยอาศัยช่องทางในการเลือกคู่ที่กว้างขึ้น เช่น ตามสถานที่สาธารณะหรือแหล่งเที่ยวต่างๆ ทำให้สังคมมีอัตราของการแต่งงานทั้งที่พร้อมหรือไม่พร้อมมากขึ้น จนเป็นเหตุให้เกิดปัญหาทางสังคมคือการหย่าร้างตามมาเป็นจำนวนมาก จากการหย่าร้างในปี พ.ศ.๒๕๔๗ – ๒๕๕๑ มีคนไทยที่จดทะเบียนหย่าสูงถึง ๒๖๖,๖๘๑ คู่ ซึ่งถือว่าเป็นตัวเลขที่สูงมาก แสดงให้เห็นว่าชีวิตคู่ของคนไทยไม่ได้มีความสุขอย่างที่หวังไว้ก่อนการแต่งงาน และจากการสำรวจคนไทยที่แต่งงานในเขตกรุงเทพมหานคร พบว่าทุก ๑๐ คู่ ที่จดทะเบียนสมรส จะกลับมาจดทะเบียนหย่า ๓ - ๔ คู่ และนักจิตวิทยาพบว่า มากกว่า ๓๐ เปอร์เซ็นต์ของคู่แต่งงาน จะทนอยู่ด้วยกันอย่างไม่มีความสุข แต่ไม่ยอมหย่าร้าง สรุปได้ว่าจากคู่ที่แต่งงาน ๑๐ คู่ จะมีเพียง ๓ – ๔ คู่เท่านั้นที่มีชีวิตสมรสที่สมบูรณ์ มีความสุขมากกว่าอยู่เป็นโสด แสดงให้เห็นว่า ชีวิตคู่หลังแต่งงาน มีโอกาสที่จะล้มเหลวเกินกว่าครึ่ง^๓

จากสถิติดังกล่าวเราจะพบว่าการแต่งงานเร็วในสังคมไทยนั้นอาจจะหมายถึงกระบวนการตัดสินใจในการเลือกคู่ของคนไทยในปัจจุบันนั้นเป็นไปในอัตราที่เร็วและไม่มีจุดหมายทำให้เกิดการหย่าร้างที่มากขึ้นก่อให้เกิดปัญหากับสังคมเป็นอย่างมาก เช่น ปัญหาการเด็กกำพร้า ปัญหาเยาวชนเสพติด

^๑ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๒๐/๘๕.

^๒ พ.อ.(ไทย) ๒๕/๔๑/๒๕๔.

^๓ “สภาพสังคมกับการตัดสินใจเลือกคู่ในสังคมไทยปัจจุบัน” <http://b.2board.info/saooffice/read137-room>

ปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดล้วนมาจากผลของการมีหลักในการเลือกคู่ของคนในปัจจุบันที่อาจจะมียุคแบบที่ยังไม่เหมาะสมและเป็นการเลือกคู่ที่เป็นไปตามสัญชาตญาณมากกว่าที่จะเป็นไปตามหลักการของเหตุผล

ตามหลักการทางพระพุทธศาสนานั้นพบว่า มนุษย์ทั้งชายและหญิงนั้นล้วนมีองค์ประกอบความเป็นมนุษย์อยู่ ๒ ประการ คือ กายและจิต รวมกันจึงเป็นชีวิตขึ้นมาได้ และเมื่อมีชีวิตมนุษย์ก็มีได้อยู่เพียงลำพังแต่ต้องอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคม ดังนั้น มนุษย์เกิดมาจึงต้องมีความรู้ความเข้าใจทั้งในเรื่องชีวิตและสังคม กล่าวถึงเรื่องของความรัก พระพุทธศาสนายอมรับว่าความรักเป็นบ่อเกิดของสถาบันครอบครัวและเป็นการขยายขอบเขตของสังคมให้มีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น หรือเห็นว่าการรักเป็นเรื่องของชาวโลก ซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่าความรักของชาวโลกนั้นเกิดมาจากสาเหตุหลัก ๒ ประการ คือ (๑) เกิดมาจากบุญกรรมหรือกรรมเก่าในอดีตชาติที่คนสองคนอธิฐานมาร่วมกัน ซึ่งเหตุจะได้เกิดมาอยู่ร่วมกันอีกครั้งจะต้องมีปฏิปทา ร่วมกันมามีศัทธาสัมปทาเป็นต้น^๔ และ (๒) เกิดมาจากความใกล้ชิดสนิทสนมกันในปัจจุบันชาติ^๕ นอกจากนั้นยังมีทรรศนะว่าความรักของมนุษย์ยังมีอีกหลายประการ คือ ๑. ความรักเกิดเพราะความรัก ๒. ความชังเกิดเพราะความรัก ๓. ความรักเกิดเพราะความชัง ๔. ความชังเกิดเพราะความชัง^๖ ซึ่งถือได้ว่าเป็นรูปแบบของความรักที่มนุษย์จะสร้างหรือทำให้เกิดขึ้นได้

นอกจากนั้นในการก่อตัวของความรักก็ยังต้องมีการเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหญิงและชาย^๗ โดยแนวทางการเกี่ยวพาราสีจะต้องอาศัยภาษาสัญลักษณ์คือการแสดงออกทางกายหลายประการ ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดความรักซึ่งแสดงให้เห็นว่าการแสดงออกและบุคลิกลักษณะของคนนั้นถือว่าเป็นหนึ่งองค์ประกอบที่มีส่วนในการเลือกคู่ของมนุษย์ ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้มีหลักวิชาการรับคือในอินเดียโบราณมีวิชาว่าด้วยปฐิสถลักษณะเป็นวิชาที่มีไว้เพื่อคุณลักษณะของบุรุษและสตรีซึ่งมาค้นหยาพราหมณ์ได้นำมาดูพุทธลักษณะแล้วตั้งใจกบตรสาวให้^๘ แสดงให้เห็นว่าในสมัยพุทธกาลการเลือกคู่หรือเลือกบุคคลที่เหมาะสมกับบุตรหลานของตนนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญแม้ในหลักทศ

^๔ สัมปทา ๔ ที่สามารถอธิฐานแล้วเกิดมาคู่กันอีกครั้งมีดังนี้

๑. ศัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)

๒. สีสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)

๓. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ)

๔. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) ดู อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๐

^๕ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๐.

^๖ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๐/๓๑๔.

^๗ นวลศิริ เปาโรหิตย์, ก่อนจะถึงวันนั้น. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, ๒๕๔๔ หน้า ๒๔๕.

^๘ ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓

หกหน้าที่ของบิดามารดาที่จะพึงกระทำต่อบุตรประการหนึ่งก็คือการหาคู่ครองที่สมควรให้^๕ แสดงให้เห็นว่าการเลือกคู่ นั้นนอกจากผู้ที่จะมีความรักจะเป็นคนเลือกเองแล้วพ่อแม่ยังมีส่วนในการเลือกด้วย

นอกจากนั้นในสมัยพุทธกาลยังระบุถึงหลักสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ครองอีกประการหนึ่ง ก็คือการพิจารณาหลักที่เกี่ยวข้องกับประเภทของสามีหรือภรรยาที่สมควรจะเลือก ซึ่งในสมัยพุทธกาลได้แบ่งประเภทของสามีและภรรยาไว้ ๗ ประเภทเพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกผู้ที่จะมาเป็นสามีหรือภรรยา ดังตาราง

ภรรยา ๗	สามี ๗ (ข้อเปรียบเทียบ)
๑.ภรรยาจุจพะฆมาต	๑.สามีจุจพะฆมาต
๒.ภรรยาจุจนางโจร	๒.สามีจุจนหาโจร
๓.ภรรยาจุจนายหญิง	๓.สามีจุจเจ้านาย
๔.ภรรยาจุจมารดา	๔.สามีจุจบิดา
๕.ภรรยาจุจพี่สาวน้องสาว	๕.สามีจุจพี่ชายน้องชาย
๖.ภรรยาจุจเพื่อน	๖.สามีจุจเพื่อน
๗.ภรรยาจุจทาสี ^๖	๗.สามีจุจทาส

จะเห็นได้ว่าเมื่อพิจารณาที่ตัวบุคคลหรือการประพฤติเป็นรายบุคคลย่อมจะนำหลักดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการเลือกคู่ครองได้ว่าจะเลือกคนเช่นไรมาเป็นคู่ครองของตนซึ่งถือได้ว่าหลักเหล่านี้พระพุทธรศาสนาได้วางกรอบไว้เป็นเบื้องต้น

นอกจากนั้นแล้วจะพบว่าพระพุทธรศาสนาได้เสนอว่าการเลือกคู่จะต้องพิจารณาถึงลักษณะของคู่สามีภรรยาที่แต่งงานกันแล้ว การแต่งงานนั้นจะมีความสุขหรือไม่ก็ต้องพิจารณาจากลักษณะของคู่แต่งงาน ๔ คู่คือ

๑. สามีเป็นคนไม่ได้อยู่ร่วมกับภรรยาที่เป็นคนไม่ดี
๒. สามีเป็นคนไม่ได้อยู่ร่วมกับภรรยาเป็นคนดี
๓. สามีเป็นคนอยู่ร่วมกับภรรยาเป็นคนไม่ดี
๔. สามีเป็นคนอยู่ร่วมกับภรรยาเป็นคนดี^๗

นอกจากนั้นในด้านของคุณลักษณะของสตรีก็มีความเกี่ยวข้องกับหลักในการเลือกคู่ด้วย กล่าวคือผู้ชายหากจะตัดสินใจเลือกผู้หญิงคนใดเป็นภรรยาจะต้องมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้หญิงคนนั้นด้วยว่า มีศีลหรือไม่มีศรัทธา มีการเสียดสละหรือมีปัญหาเสมอหรือเท่ากับ

^๕ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^๖ อ.ง.สตฺตก.(ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓.

^๗ อ.ง.จตุกก.(ไทย)๒๑/๕๓/๘๘.

ตนเองหรือไม่และแม้ฝ่ายผู้หญิงก็เหมือนกันการจะเลือกผู้ชายมาเป็นคู่ก็ต้องพิจารณาหลักการต่างๆ นั้นด้วยเช่นกัน

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า การเลือกคู่ นั้นมักจะมาพร้อมกับความรัก พระพุทธศาสนาได้วางหลักในการเลือกคู่ไว้ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะทำให้ผู้ที่เป็สามีภรรยาหรือเป็นคู่รัก สามารถที่จะอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขเพราะหากเลือกคู่ที่ผิดการแต่งงานก็จะล้มเหลว และนำไปสู่ การเกิดปัญหาแก่สังคมได้ ดังนั้น การที่สังคมจะมีความสุขเพราะการมีครอบครัวที่สมบูรณ์ได้นั้น จะต้องเริ่มที่การรู้จักการเลือกคู่ให้เหมาะสมกับตนเองก่อน เมื่อหันมาพิจารณาในบริบททางด้านการ แต่งงานในสังคมเราจะพบว่าสังคมไทย มีรูปแบบของการเลือกหรือแสวงหาคู่ที่มีพัฒนาการมาเป็น ลำดับ เริ่มจากการแต่งงานที่เป็นไปตามจารีตประเพณีคือการแต่งงานตามความต้องการของสังคมและ บิดามารดา กล่าวคือในยุคต้นของสังคมไทยค่านิยมในการเลือกคู่หรือการแต่งงานเริ่มจากการพิจารณา ถึงความพร้อมด้านสังคมเศรษฐกิจของคู่แต่งงาน โดยเฉพาะในกลุ่มชนผู้ปกครองเพราะว่าการแต่งงาน ในยุคนั้นมีเหตุผลประกอบคือการพยายามสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับแว่นแคว้นอันได้รับอิทธิพลมา จากระบอบการเมืองการปกครอง โดยการแต่งงานมักเป็นเรื่องของผู้ปกครองเป็นฝ่ายจัดให้ แต่เมื่อ ระยะเวลาได้ผ่านไปสังคมไทยได้รับอิทธิพลของวัฒนธรรมต่างถิ่นมากขึ้นทำให้ผู้หญิงผู้ชายในวัย เจริญพันธุ์มีอิสระในการเลือกคู่มากขึ้นโดยมากไม่ได้คำนึงถึงหลักทางศาสนาหรือด้านวิชาการ ประกอบ

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น อาจจะนำมาซึ่งคำถามที่เกี่ยวข้องกับหลักการทางศีลธรรมมากมาย ว่าทำอย่างไรคนไทยหรือจะทำอย่างไรถึงจะสามารถที่จะหาหลักในการเลือกคู่ในเชิงเหตุผล และเชิง ศีลธรรมทางศาสนา มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้บ้าง และหลักในการเลือกคู่ในมิติทาง พระพุทธศาสนาจะสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการหย่าร้างหรือการสร้าง ความมั่นคงให้ เกิดกับครอบครัวของสังคมไทยได้อย่างไรและการศึกษาถึงหลักในการเลือกคู่ของพระพุทธศาสนา จะ ทำให้เกิดประโยชน์กับสังคมไทยอย่างไร ผู้วิจัยเห็นว่าปัญหาต่างๆ ที่กล่าวมานั้นถือเป็นปัญหาใหม่ ที่ ยังไม่มีผู้ศึกษา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการที่ศึกษาและนำผลการวิจัยมาประยุกต์ใช้กับสังคมเพื่อก่อเกิด ประโยชน์ทั้งแก่ผู้ศึกษาและสังคมในโอกาสต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด หลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักการครองคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะหลักการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา หนังสือสำคัญทางพุทธศาสนา รวมถึงเอกสารและหนังสือที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้คำจำกัดความ ไว้ดังนี้

๑.๔.๑ การเลือกคู่ หมายถึง สิ่งที่เหมาะสมหรือชายใช้เป็นเกณฑ์ในการเลือกคู่ครอง ก่อนการแต่งงาน หรือการใช้ชีวิตคู่ในการอยู่ร่วมกัน โดยมีความมุ่งหวังว่า คู่ครองที่ตนเลือกนั้นต้องเป็นคนดีสามารถอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยาอย่างมีความสุข

๑.๔.๒ ความรัก หมายถึง ความปรารถนา ความต้องการที่จะให้คนที่ตนรักมาอยู่ร่วมด้วยฉันคู่ชีวิต

๑.๔.๓ ครอบครัว หมายถึง การอยู่ร่วมกันของชายและหญิงฉันสามีภรรยาอาจเกิดจากการแต่งงานหรือการอยู่ร่วมกันเฉยๆ แล้วมีบุตรธิดา สืบสกุล

๑.๔.๔ การหย่าร้าง หมายถึง การที่สามีภรรยาที่มีปัญหาครอบครัว แล้วแยกทางกันอยู่

๑.๔.๕ พระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๔.๖ ความเชื่อ หมายถึง การที่บุคคลได้ยึดถือปฏิบัติในสิ่งที่ตนเองคิดว่าถูกต้อง และปฏิบัติสืบต่อกันมา

๑.๔.๗ ความต้องการทางร่างกาย หมายถึง ความต้องการปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตให้มีความสุข ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ตลอดจนสิ่งปรนเปรอต่างๆ ที่ทำให้ร่างกายมีความสุข

๑.๔.๘ การแต่งงาน หมายถึง การที่ชายและหญิงตกลงใจที่จะมาใช้ชีวิตร่วมกันฉันสามีภรรยา โดยเข้าพิธีแต่งงานถูกต้องตามประเพณี

๑.๔.๙ กรรม หมายถึง การกระทำ ทั้งที่เป็นการกระทำที่ดี (กุศลกรรม) และการกระทำที่ไม่ดี (อกุศลกรรม)

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ นางสาวจุฑานาฏ ผดุงเจริญ ได้กล่าวถึงเรื่อง อิทธิพลของรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีต่อทัศนคติในการเลือกคู่ครองและการสมรส:ศึกษาเฉพาะนักศึกษาปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในเขตกรุงเทพมหานคร พอสรุปได้ดังนี้ บิดาเป็นผู้นำครอบครัวที่มีต่อบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อ การกำหนดรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัว อันจะเป็นตัวแปรสำคัญต่อทัศนคติใน

การเลือกคู่ครองและการสมรสของบุตรในอนาคต ดังนั้น บิดาจึงควรตระหนักถึงบทบาทดังกล่าวเพื่อหนทางแห่งการสร้างสรรค์ครอบครัวให้ประสบความสำเร็จในชีวิตของสมาชิกครอบครัวทุกคนตลอดไป^{๒๒}

๑.๕.๒ จำเนียร รักษาภักดี ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาจริยธรรมของกลุ่มสมรสตามหลักพุทธศาสนา พอสรุปได้ดังนี้ ในสังคมปัจจุบันกลุ่มสมรสได้ประสบกับปัญหาการหย่าร้างจำนวนมาก และปัญหาดังกล่าว ยังส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคม การนำพุทธจริยธรรมเกี่ยวกับกลุ่มสมรสมาประยุกต์ใช้ จึงเป็นวิถีทางที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ และพุทธจริยธรรมยังมุ่งการเสริมสร้างพัฒนาของกลุ่มสมรสในการสร้างสรรค์สถาบันครอบครัวให้มีเสถียรภาพ^{๒๓}

๑.๕.๓ นางสาวกุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท พอสรุปได้ดังนี้ จริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศของคฤหัสถ์ พบว่าพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธวิถีชีวิตแบบคฤหัสถ์ที่ยังมีคู่ครอง พุทธศาสนาให้ความสำคัญพันธะสัญญาระหว่างบุคคลและหน้าที่หรือจริยธรรมระหว่างการสมรสมากกว่าพิธีแต่งงาน ซึ่งเป็นเพียงธรรมเนียมทางสังคม การไม่ประพฤตินอกใจเป็นแกนหลักหนึ่งที่ยึดโยงภาระแห่งการครองคู่ พุทธศาสนาสนับสนุนรูปแบบการใช้ชีวิตคู่แบบผัวเดียวเมียเดียว การยินดีพอใจในคู่ครองของตนเองโดยมีกามสังวรเป็นพื้นฐาน^{๒๔}

๑.๕.๔ พระอานาจ เขมปญโญ (ยอดทอง) ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาทและงานเขียนเรื่องซิมโพเซียม (Symposium) ของเพลโต พอสรุปได้ดังนี้ หลักปรัชญาความรักของแนวคิดทั้งสองนี้ มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้ ในด้านการนิยามและความหมายแนวคิดทั้งสองต่างเห็นพ้องต้องกันว่า ความรัก หรือความรักปรารถนาหรือความต้องการความสุข และสิ่งที่จะอำนวยความสุขได้นั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ดีงาม มีประโยชน์ และมีคุณค่าต่อชีวิต เพียงแต่ความรักในพุทธปรัชญา มีขอบเขตความหมายที่กว้างกว่าและครอบคลุมความรักทุกชนิดทุกประเภท ส่วนความรัก(Eros) ในหลักปรัชญาของเพลโต มีความหมายที่แคบ เพราะหมายถึงเฉพาะความรักระหว่างเพศ ซึ่งเป็นความรักระหว่างชายหญิงที่มีความต้องการหรือความใคร่(กาม)เป็นตัวเชื่อม^{๒๕}

^{๒๒} จุฑานาฏ ผดุงเจริญ, อิทธิพลของรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีต่อทัศนคติในการเลือกคู่ครองและการสมรส, วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

^{๒๓} จำเนียร รักษาภักดี, การศึกษาเรื่องจริยธรรมของกลุ่มสมรสตามหลักพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

^{๒๔} กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

๑.๕.๕ วิจิตร แมคสถาน ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง คุณลักษณะของเพศตรงข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่นในสถานศึกษา จังหวัดขอนแก่นพบว่า คุณลักษณะของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่นในสถานศึกษาจังหวัดขอนแก่น โดยภาพรวม เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ แต่งกายสะอาด รูปร่างดี เรียนดี ซื่อสัตย์ และใบหน้าสวยงาม หล่อเหลา ตามลำดับ และคุณลักษณะด้านร่างกายของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่น ในสถานศึกษาจังหวัดขอนแก่น ที่ได้รับความพึงพอใจ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ทำทางดี ใบหน้าสวยงามหล่อเหลา แต่งกายสะอาด รูปร่างดี ผิวสวย และแต่งกายทันสมัย ตามลำดับ นอกจากนี้ยังมีคุณลักษณะด้านความรู้ความสามารถของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่น ในสถานศึกษาจังหวัดขอนแก่น ที่ได้รับความพึงพอใจ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ไหวพริบเฉียบแหลม มีความสามารถกีฬา เรียนดี มีความสามารถดนตรี พุดจาคล่องแคล่ว และมีความสามารถศิลปะ ตามลำดับ ประการต่อมาคือคุณลักษณะด้านจิตพิสัยของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่น ในสถานศึกษาจังหวัดขอนแก่น ที่ได้รับความพึงพอใจ เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ขยัน เมตตากรุณา ซื่อสัตย์ มีลักษณะเป็นผู้นำ มีลักษณะเป็นผู้ตามที่ดี อดทนอดกลั้น มีอารมณ์ขัน และตรงต่อเวลา ตามลำดับ^{๑๕}

๑.๕.๖ นิลพล ศิริวรวุฒิ ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง พฤติกรรมการเลือกคู่ครองของชาวอีสาน: ศึกษากรณี บ้านหนองสอ ตำบลลำปาว อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการวิจัยพบว่า การเลือกคู่นั้นมีหลักเกณฑ์ในการเลือกที่สำคัญอยู่ ๒ ประการคือ(๑)ขนบธรรมเนียมนิยมในการเลือกคู่ครอง^{๑๖} (๒) ความสัมพันธ์ระหว่างการเลือกคู่ครองกับวิถีชีวิต แบ่งย่อยเป็น ๔ ประการ คือ(๑) ลักษณะคู่ครองที่ดีในอดีต ฝ่ายชายต้องเป็นคนขยัน ทำไร่ไถนา ไม่ดื่มเหล้า เมสุรา ไม่เจ้าชู้ ฝ่ายหญิงเป็นแม่บ้าน คือ เป็นแม่บ้านการเรือน ขยันและมัธยัสถ์ แต่ปัจจุบัน ฝ่ายชายและฝ่ายหญิงต้องมึหน้าที่การงานที่ดี (๒) โอกาสในการเลือกคู่ครอง เดิมหนุ่มสาวพบปะกันที่บ้าน ที่ไร่ นา และในงานบุญ แต่ปัจจุบันพบกันที่สถานศึกษา ที่ทำงาน ที่งานบุญ และที่สาธารณะต่างๆ(๓) ผู้มีส่วนช่วยการเลือกคู่ครอง เดิมหนุ่มสาวและเพื่อนเป็นผู้มีส่วนในการเลือก โดยอยู่ในความดูแลของพ่อแม่อย่างใกล้ชิด แต่ปัจจุบัน

^{๑๕} พระอำนาจ เขมปญโญ (ยอดทอง) . การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาทและงานเขียนเรื่องขิมโพธิ์เขียม(Symposium) ของเพลโต. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

^{๑๖} วิจิตร แมคสถาน. คุณลักษณะของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่นในสถานศึกษาจังหวัดขอนแก่น.วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,๒๕๓๖.

^{๑๗} นิลพล ศิริวรวุฒิ.พฤติกรรมการเลือกคู่ครองของชาวอีสาน:ศึกษากรณี บ้านหนองสอ ตำบลลำปาว อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์.วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,๒๕๓๘.

พ่อแม่มีบทบาทน้อยลง(๒.๔) ขั้นตอนในการเลือกคู่ครอง เดิมพ่อแม่เป็นผู้ตัดสินใจว่า จะอนุญาตให้แต่งงานหรือไม่ แต่ปัจจุบัน การแต่งงานอยู่ที่หนุ่มสาว พ่อแม่เป็นเพียงผู้รับทราบเท่านั้น

๑.๕.๖ พระมหาปริชา ปริญาณจารี (หลักโคตร) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ความรักในพุทธปรัชญา พอสรุปได้ดังนี้^{๔๘} ความรักในพุทธปรัชญา สามารถอธิบายได้ ๒ ความหมาย คือ(๑) ความหมายตามรูปศัพท์หมายถึง กามะ ราคะ ตัณหา, หรือหมายถึง ฉันทะ ปิยะ เปมะ, และประการสุดท้ายหมายถึง เมตตา และกรุณา เป็นต้น(๒)ความหมายเชิงคุณค่า อันหมายถึงคุณค่าของความรัก อันจะพึงเกิดมีแก่สังคม ซึ่งอธิบายว่าความรักนั้นแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ ความรักตัวเอง ความรักต่อคนใกล้ชิด ความรักต่อสังคม และความรักบริสุทธิ์ ระดับที่ ๑-๓ จัดเป็นความรักชั้นสามัญ คือ อยู่ในวิสัยของปุถุชนทั่วไปที่จะพึงให้เกิดขึ้นได้ ส่วนระดับที่ ๔ เป็นความรักชั้นสูง ถือว่าเป็นวิสัยและเป็นองค์คุณของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายเท่านั้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นพุทธศาสนามีความเชื่อว่า ความรักสามารถช่วยให้สังคมดำรงอยู่ด้วยความสงบสุขได้ แต่ในระดับสูง พุทธปรัชญากลับมีท่าทีปฏิเสธความรักชั้นสามัญทั้งหมด ยอมรับความรักชั้นสูงเท่านั้น และถือว่าความรักเป็นอุดมการณ์ชีวิตทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคมโดยรวม

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิเคราะห์ (Analytical Research) โดยวิธีการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ด้วยการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากแหล่งต่างๆ จากหอสมุดแห่งชาติ แผนกปรัชญาและศาสนา หอสมุดมหาวิทยาลัยนเรศวร หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และวิเคราะห์เอกสารเหล่านี้ คือ

๑.๖.๑ เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่างๆ

๑.๖.๒ เอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง ตำราที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย

จากนั้นจะได้สรุปผลที่ได้จากการวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะประเด็นที่มีประโยชน์ต่อการศึกษต่อไป

^{๔๘} พระมหาปริชา ปริญาณจารี (หลักโคตร). ความรักในพุทธปรัชญา. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดหลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบหลักการครองคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๗.๓ ทำให้ทราบวิเคราะห์แนวคิดการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

บทที่ ๒

หลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒.๑ พัฒนาการในการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ในสังคมมนุษย์นั้นการมีคู่หรือการแต่งงานเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นในแง่ของการดำรงรักษาเผ่าพันธุ์หรือชาติพันธุ์ของมนุษย์ อีกทั้งเรายังพบว่าการมีคู่เป็นการตอบสนองความต้องการของมนุษย์ตามธรรมชาติโดยเฉพาะความต้องการทางเพศซึ่งทางจิตวิทยานั้นเห็นว่าความต้องการทางเพศเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานตามสัญชาตญาณของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง นอกจากนี้การมีคู่หรือการมีครอบครัวยังเป็นการรักษากรอบธรรมเนียมทางสังคมและจริยธรรมของมนุษย์ที่ได้กำหนดไว้ในทางศาสนาและจริยธรรมโดยทั่วไปว่ามนุษย์จะต้องมีคู่เพื่อไม่ให้มีการไปสำส่อนหรือดำเนินกิจกรรมทางเพศที่ไม่เลือกเพศชั้นวรรณะทำให้เกิดการเบียดเบียนกันและกัน ในสังคม ดังเราจะพบว่าในหลักคำสอนของทุกศาสนานั้นก็จะมีคำสอนประเภทนี้อยู่ทั้งนี้ก็เพราะว่าในแง่ศาสนาและจริยธรรมนั้นการแสดงออกทางเพศของมนุษย์จำเป็นจะต้องการขอบเขตและข้อจำกัดเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาในสังคม ดังนั้น การมีครอบครัวหรือการมีคู่จึงถือว่าเป็นการจำกัดขอบเขตของการแสดงออกดังกล่าวด้วย

ในการมีคู่หรือเลือกคู่ในสังคมนั้นตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ก็มีวิวัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานนับตั้งแต่มนุษย์ได้อุบัติขึ้นมาและสร้างกระบวนการในการพัฒนาการความเป็นสังคมมนุษย์จากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน พระพุทธศาสนาเองก็ได้มีการอธิบายถึงวิวัฒนาการของสังคมในด้านการมีครอบครัวไว้เช่นกันในฐานะที่มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ การมีครอบครัวนั้นพระพุทธศาสนาได้อธิบายถึงวิวัฒนาการไว้เป็น ๒ ประการดังนี้

๒.๑.๑ การเลือกคู่ในมิติของวิวัฒนาการของมนุษย์

สำหรับพัฒนาการในการเลือกคู่ในมิติของวิวัฒนาการของโลกและมนุษย์นั้น เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากกรณีของการกำเนิดมนุษย์ตามนัยของพระพุทธศาสนาซึ่งปรากฏอยู่ในอัครคัมภีร์สูตร โดยในพระสูตรดังกล่าวได้อธิบายถึงการกำเนิดขึ้นของโลก มนุษย์และจักรวาลว่า

แต่เดิมนั้นก่อนที่สรรพสิ่งจะเกิดขึ้นนั้น ในท้องจักรวาลไม่มีสิ่งใด ๆ เลย มีเพียงอากาศที่เว้งว้างว่างเปล่า โลกเต็มตลอด โดยที่ความว่างเปล่านี้เกิดจากการที่จักรวาลได้เสื่อมและถูกทำลายลง ด้วย ไฟ น้ำ และลม หลังจากที่จักรวาลเปล่าร้างปราศจากสิ่งใด ๆ เป็นเวลาช้านาน ต่อมา มีฝนตกลงมาในท้องจักรวาลที่มีเพียงอากาศนั้น น้ำฝนที่ตกลงมาในระยะแรกเป็นฝนที่มีขนาดเล็กมาก จากนั้นจึงมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นเรื่อย ๆ จนขนาดเท่ากับลำของต้นตาล เนื่องจากฝนที่ตกขึ้นนี้ ตกลงมาอย่างต่อเนื่อง ปริมาณน้ำฝนจึงเพิ่มระดับสูงขึ้น จนกระทั่งท่วมเต็มทั่วทั้งท้องจักรวาล การ

ที่ฝนทรงตัวอยู่ได้นี้ เป็นเพราะมีลมมารองรับไว้เหมือนภาชนะ จึงทำให้น้ำไม่ร่วงไหลกระจาย แต่จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน ด้วยคุณสมบัติของลมทำให้น้ำค่อย ๆ จวดยุบหกลดลงจากเบื้องบน ระดับน้ำได้ลดระดับลงมาเรื่อย ๆ เมื่อระดับน้ำลดลง ทำให้ที่ตั้งของภพต่าง ๆ ปรากฏขึ้น เริ่มตั้งแต่ พรหมชั้นต่าง ๆ เรื่อยลงมาจากชั้นบนสู่ชั้นล่าง จากนั้นสวรรค์ชั้นต่าง ๆ จึงเกิดขึ้น เมื่อระดับน้ำลดลงมาถึงระดับพื้นดิน ระดับน้ำเริ่มคงที่ไม่ลดลงไปอีก เมื่อน้ำนิ่งจึงเกิดการรวมตัวกันเป็นตะกอนลอยอยู่เหนือผิวน้ำ ซึ่งตะกอนนี้เกิดจากการรวมตัวของธาตุหยาบ ตะกอนที่รวมตัวกันและลอยอยู่เหนือผิวน้ำ คล้ายกับการลอยของใบบัวที่อยู่เหนือน้ำ คือลอยอยู่ได้โดยไม่จม มีสีเหลือง รสหวาน และมีกลิ่นหอม เรียกว่า จวณดิน หลังจากที่ดินเกิดขึ้นแล้ว ได้มีพรหมพวกหนึ่งจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ โดยเป็นพรหมที่หมดบุญ หรือสิ้นอายุจากชั้นอาภัสสรพรหม มีรูปร่างและลักษณะเหมือนขณะที่ตอนยังเป็นพรหม คือจะไม่มีเพศ ร่างกายมีแสงสว่างเรือง มีรัศมีสว่าง เหาะไปมาในอากาศได้ และมีปติเป็นอาหาร ไม่ต้องกินสิ่งอื่นที่อยู่ภายนอกร่างกายเข้าไป

โลกในช่วงที่พรหมลงมาเกิดเป็นมนุษย์นี้ มีสัณฐานแบนและมีจุดเชื่อมต่อกับสวรรค์ โลกกับสวรรค์สามารถไปมาหาสู่กันได้ แต่ต่อมาจึงค่อย ๆ เปลี่ยนรูปทรง และเคลื่อนตัวห่างจากสวรรค์ ซึ่งเป็นไปตามบาปอกุศลที่มนุษย์สร้าง ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ จากโลกที่แต่เดิมมีสัณฐานแบน ก็เริ่มพองขึ้น เมื่อพองขึ้นได้ระดับหนึ่ง ก็จะหดตัวเข้าเป็นทรงรี แล้วจึงกลายเป็นทรงกลมในที่สุด มนุษย์ในช่วงนั้นเห็นดินมีสีสันสวยงาม มีกลิ่นหอม จึงหยิบใส่ปากเพื่อลิ้มรส และคิดใจจึงบริโภคอีก เนื่องจากจวณดินที่กินเข้าไปนั้นเป็นอาหารหยาบ จึงทำให้รัศมีกายและแสงในตัวของมนุษย์หายไป ความมืดจึงบังเกิดขึ้น มนุษย์ทั้งหลายเมื่อถูกความมืดปกคลุมจึงพากันตกใจ เมื่อความมืดบังเกิดขึ้น สุริยเทพบุตรพร้อมด้วยดวงอาทิตย์ก็บังเกิดขึ้น ทำให้มีแสงสว่าง จากนั้นดวงจันทร์ และดวงดาวจึงเกิดขึ้น ทำให้มีกลางวัน กลางคืน ฤดูกาลต่าง ๆ พร้อมกับการเกิดขึ้นของเขา พระสุเมรุ เขาชักรวาล เขาคีเมวพณธ์ และมหาสมุทร

นอกจากฤทธิ์ของอาหารหยาบที่มนุษย์บริโภคเข้าไป จะทำให้มีรัศมีกายและความสว่างหายไปแล้ว ยังส่งผลให้มนุษย์มีผิวพรรณที่เศร้าหมองลง ไม่ผ่องใสสวยงามเหมือนดังเดิม แต่ความเศร้าหมองที่เกิดขึ้นในมนุษย์แต่ละคนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับกรรมเก่าที่เคยทำมาในชาติต่าง ๆ และกิเลสที่เกิดขึ้นในขณะนั้น เมื่อมีความแตกต่างเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์มีความยึดมั่น และถือตัวเกิดขึ้น จึงทำให้ร่างกายที่เคยเหาะได้หยาบลง จึงเหาะไม่ได้อีกต่อไป และจากบาปกรรมที่เกิดขึ้นนี้ จึงทำให้จวณดินกลายเป็นสะเก็ดดิน แต่ยังคงมีรสอร่อย และกลิ่นหอม บริโภคได้เหมือนเดิม ยิ่งมนุษย์ถูกกิเลศครอบงำเท่าไร ความประณีตของอาหารก็น้อยลงทุกที จากสะเก็ดดินกลายเป็นเครือดิน และต่อมาได้กลายเป็นข้าวสาลี ข้าวสาลีในยุคนั้น มีเปลือกบางคล้ายเปลือกของแตงกวา จึงกินได้ทั้งเปลือก มีสีเหลืองอมขาว มีกลิ่นหอม ขนาดของเมล็ดประมาณ ๑ สอกของ

มนุษย์ ๑ เมล็ดสามารถบริโภคได้ ๓-๕ คน เมื่อมนุษย์เก็บบริโภคแล้ว ก็จะขึ้นเหมือนเดิม เนื่องจากคุณภาพของอาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไป มีลักษณะหยาบขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้เพราะกิเลสของมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้อาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไปนั้นไม่สามารถดูดซึมได้ดังเดิม เกิดมีกากอาหารขึ้นภายในของส่วนเกินของร่างกาย ร่างกายมนุษย์จึงปรากฏช่องทางขับถ่ายเกิดขึ้น คือ ทวารหนักและทวารเบา แต่เนื่องจากกรรมที่เคยประพฤติดิถีการดำเนินชีวิตในอดีต ส่งผลทำให้มนุษย์มีอวัยวะแตกต่างกัน บางคนเพศหญิงปรากฏ บางคนเพศชายปรากฏ เมื่ออวัยวะเพศปรากฏ ทำให้มนุษย์เพ่งเล็งกันและกัน มีความปรารถนาในกาม มีความสนใจในเพศตรงข้าม จึงต่างเข้าหากันและได้เสพเมถุนธรรมกัน^๑ และเนื่องจากการเสพเมถุนธรรมนี้ เป็นสิ่งแปลกใหม่ จึงทำให้มนุษย์ส่วนมาก เห็นการที่หญิงชายเสพตามกันนั้น เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ จึงพากันห้ามปราม จับแยก รวมทั้งติเตียนคำว่า โดยในพระสูตรได้พรรณนาถึงอาการขับไล่ไว้ว่า

“สัตว์เหล่าใดเห็นสัตว์เหล่าอื่นกำลังเสพเมถุนกัน ก็โปรยฝุ่นลงบ้าง โปรยขี้เถาลงบ้าง โปรยโคลมลงบ้าง ด้วยกล่าวว่า คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย คนถ่อย เจ้าจงฉิบหาย ดังนี้ แล้วกล่าวว่า ก็สัตว์จักกระทำการอย่างนี้แก่สัตว์อย่างไร...”^๒

เมื่อชายหญิงเหล่านั้น ถูกรังเกียจและขับไล่ จึงเสาะแสวงหาและสร้างที่มุงบังเพื่อป้องกันในเวลาเสพเมถุนธรรม ทำให้มีการสร้างบ้านเรือนตามหา เมื่อมนุษย์ต่างก็ชิงเสพกามกัน ทำให้มีการเกิดแบบชลพาหุชะ คือการเกิดในมดลูก มีการตั้งครรภ์เกิดขึ้น เมื่อมนุษย์สร้างบ้านเรือน มีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง จึงเกียจคร้านในการออกไปแสวงหาข้าวสาธิบ่อย ๆ เกิดความโลภขึ้น เมื่อออกไปเก็บข้าวสาธิตก็นำมาทีละมาก ๆ นำมาสะสมไว้ ยิ่งความโลภมากเท่าไร ความประณีตของอาหารก็ยิ่งน้อยลง ข้าวสาธิตจึงเริ่มเสื่อมคุณภาพลงไปเรื่อย ๆ ขนาดดินเล็กลง ปรากฏมีเปลือกขึ้นเมื่อเก็บไปแล้วก็ไม่งอกออกมาอีก เมื่อข้าวสาธิตเริ่มปรากฏน้อยลง ช้างยังห่างไกลไปจากที่อยู่อาศัยขึ้นเรื่อย ๆ จึงเริ่มมีการจับจองพื้นที่ และแบ่งปันเขตแดนกัน แต่เนื่องจากมีผู้ที่อยากได้ข้าวของผู้อื่น จึงทำให้มีการลักขโมย เมื่อมีการจับได้ก็จะต่อว่า เมื่อบ่อยครั้งเข้าก็จะทำร้ายร่างกาย เกิดความเคืองร้อนขึ้น มนุษย์จึงปรึกษาให้มีการตั้งผู้ทำหน้าที่ปกครองตนขึ้นเป็นหัวหน้า โดยคัดเลือกจากผู้มีสติปัญญา มีรูปร่างลักษณะ และกิริยาสง่ามงามน่าเกรงขาม สามารถปกครองคนทั้งปวงได้ เมื่อพบผู้ใดมีคุณสมบัติดังกล่าว ก็จะเลือกให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองประเทศ”

จากข้อความดังกล่าวมาทั้งหมดนั้นแสดงให้เห็นว่า การเลือกคู่ของมนุษย์คู่แรกตามนัยของพระพุทธศาสนานั้นเป็นการเลือกด้วยเหตุผลหลัก ๒ ประการคือ

^๑ การเสพเมถุน หมายถึง การมีเพศสัมพันธ์

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๑๔๕.

^๓ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๕๖.

(๑) เลือกลุ่มตามสัญชาตญาณเดิมของความเป็นสัตว์ ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าความต้องการนั้นก็คือ กิเลส คือความต้องการอันเป็นพื้นฐานคือความต้องการทางเพศ ซึ่งโดยมากจะเรียกกันว่าเป็นตัณหาคือความอยากหรือความต้องการ ซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่าตัณหาหรือความต้องการของมนุษย์นั้นเป็นสิ่งที่อยู่ในจิตใจของมนุษย์ทุกคน และถือว่าตัณหาหรือกิเลสนั้นเป็นสัญชาตญาณดั้งเดิมของมนุษย์หรือสัตว์

(๒) เกิดจากความไม่รู้หรือวิชาว่าความต้องการทางเพศคืออะไร เมื่อไม่รู้ก็จึงได้มีการเสพกามหรือมีกิจกรรมทางเพศกันขึ้น โดยพื้นฐานของความไม่รู้นั้นดังปรากฏในข้อความว่า “เพราะกิเลสของมนุษย์ที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้อาหารที่มนุษย์บริโภคเข้าไปนั้นไม่สามารถดูดซึมได้ดังเดิม เกิดมีกากอาหารขึ้นภายในของส่วนเกินของร่างกาย ร่างกายมนุษย์จึงปรากฏช่องทางขับถ่ายเกิดขึ้น คือทวารหนักและทวารเบา แต่เนื่องจากกรรมที่เคยประพฤติดิถีศีลกาเมของชาติในอดีต ส่งผลทำให้มนุษย์มีอวัยวะเพศต่างกัน บางคนเพศหญิงปรากฏ บางคนเพศชายปรากฏ เมื่ออวัยวะเพศปรากฏ ทำให้มนุษย์เพ่งเล็งกันและกัน มีความปรารถนาในกาม มีความสนใจในเพศตรงข้าม จึงต่างเข้าหากันและได้เสพเมถุนธรรมกัน”^๔

โดยในระยะแรกไม่ใช่เฉพาะคนที่เป็นผู้เสพสัทธรรม(กาม)เท่านั้น แต่สังคมทั้งมวลในยุคแรกๆก็ไม่รู้ว่าการเสพกามหรือการมีเพศสัมพันธ์กันนั้นเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี แต่ก็ได้สรุปกันเป็นเบื้องต้นว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี ซึ่งเราจะพบว่าการที่มนุษย์คู่แรกของโลกได้รู้จักการเสพกามหรือมีเพศสัมพันธ์กันในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นการเสพกามที่เป็นไปด้วยอำนาจของกิเลสเป็นหลัก ไม่ได้มีการวางแผนว่าการเสพกามนั้นจะมีคุณหรือโทษอย่างไร แต่ถึงอย่างนั้นก็ปรากฏว่าแม้คนในชุมชนยุคแรกๆจะปฏิเสธการเสพกามของมนุษย์คู่แรก แต่ในระยะต่อมามนุษย์ต่างก็ยอมรับว่าการเสพกามเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะปรากฏว่าการเสพกามครั้งแรกของมนุษย์นั้นก็ถือเป็นบรรทัดฐานของการสร้างมนุษย์ ครอบครัว และสังคมขึ้นมาจนกลายมาเป็นชุมชนขนาดใหญ่และมีการกำหนดกฎเกณฑ์คือระเบียบทางสังคมขึ้นมาจนกลายมาเป็นสังคมที่สมบูรณ์ในระยะต่อมา

จากการกล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการของการเลือกคู่ในมิติของวิวัฒนาการของโลกตามนัยของพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่าการเลือกคู่ของมนุษย์ในสังคมยุคแรกเป็นการเลือกคู่ที่เป็นไปตามอำนาจของความต้องการคือกิเลสของมนุษย์โดยไม่มีเหตุผลทางจริยธรรมหรือต้องการมุ่งหวังเพื่อจะสร้างครอบครัวแต่อย่างใด หากเมื่อมีการพัฒนาการทางด้านจริยธรรมในระยะหลังเท่านั้นการแต่งงานหรือการเลือกคู่จึงเป็นไปภายใต้กรอบแห่งจริยธรรมของศาสนาและสังคม

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๕๖.

๒.๑.๒ การเลือกคู่ในมิติของสังคม

สำหรับประเด็นต่อมาที่จะต้องศึกษาเกี่ยวกับการเลือกคู่ของมนุษย์ในมิติของพระพุทธศาสนาก็คือการศึกษาจากมิติของสังคมว่าสังคมมีส่วนในการกำหนดการเลือกคู่ของมนุษย์อย่างไร โดยเฉพาะประเด็นเรื่องกฎเกณฑ์ของสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่มีค่านิยม กฎศีลธรรม หรืออิทธิพลความเชื่อของสังคมที่ได้เข้ามามีส่วนในการกำหนดการเลือกคู่ของมนุษย์มีส่วนในการโน้มน้าวจิตใจของมนุษย์ให้เกิดการตัดสินใจ เช่น ในสังคมฯหนึ่งมีประเพณีว่าการแต่งงานจะต้องเป็นไปตามกฎหรือธรรมเนียมของสังคมหรือจะต้องเป็นไปตามธรรมเนียมเฉพาะกลุ่ม กฎหรือธรรมเนียมประเภทนี้ย่อมมีอิทธิพลต่อการเลือกคู่ของมนุษย์ เช่น กรณีของสังคมไทยที่มีธรรมเนียมในยุคแรกๆว่าการแต่งงานหรือการเลือกคู่ของหนุ่มสาวนั้นจะต้องเป็นไปตามความพึงพอใจของผู้ปกครอง ดังนั้น ในยุคนั้นจึงมีกรอบในการเลือกคู่ที่จะต้องเป็นไปตามความพึงพอใจของผู้ปกครองเป็นหลัก ซึ่งการเลือกคู่ของมนุษย์ในสังคมอินเดียที่เราสามารถที่จะพิจารณาได้เป็น ๒ กรณี คือ

ก.การเลือกคู่สมัยก่อนพุทธกาล ในสมัยก่อนพุทธกาลนั้นการเลือกคู่โดยภาพรวมแล้วเราจะพบว่า การเลือกคู่ของสตรีหรือบุรุษจะต้องเลือกตามคตินิยมที่เป็นไปตามระบบวรรณะ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ที่เป็นกรอบหลักของสังคมว่าการเลือกคู่จะต้องเป็นการเลือกที่ไม่ก้าวข้ามค่านิยมหรือประเพณีที่สังคมได้บัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะการที่สตรีจะต้องเป็นผู้เลือกหรือแต่งชายเข้าบ้านการเลือกหรือการแต่งงานนั้นจะต้องเป็นเรื่องที่ฝ่ายหญิงจะต้องให้ความระมัดระวัง แม้ว่าตนเองจะรักหรือไม่รักชายหนุ่มที่พบเห็นก็ตามการเลือกที่สุดแล้วจะต้องขึ้นอยู่กับเกณฑ์หรือค่านิยมทางสังคมเป็นหลัก แต่ถ้าหากจะมีคำถามว่ามีบ้างหรือไม่ที่มีการก้าวข้ามค่านิยมหรือประเพณีนั้น คำตอบก็คือมีแต่การเลือกในลักษณะดังกล่าวย่อมจะได้รับผลกระทบคือการที่คนๆนั้นจะถูกปฏิเสธจากสังคมและบุตรที่เกิดมาย่อมจะต้องได้รับวรรณะใหม่ที่เรียกว่าวรรณะจัณฑาล ซึ่งเป็นวรรณะชั้นต่ำเป็นการลงโทษแก่ความผิดของการเลือกคู่ที่ผิดไปจากกรอบธรรมเนียมประเพณีของสังคม

ข.การเลือกคู่สมัยพุทธกาล สำหรับการเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลนั้นถือว่าแม้ภาพรวมจะเป็นเรื่องที่ไม่ได้มีความแตกต่างจากสมัยก่อนพุทธกาลมากนักก็คือจะต้องเลือกผ่านกรอบค่านิยมทางสังคมคือระบบวรรณะ แต่ถึงอย่างนั้นก็จะพบว่า การเลือกคู่ได้มีวิวัฒนาการก้าวข้ามประเด็นเรื่องวรรณะไปอย่างมาก ทั้งนี้เพราะกลุ่มคนที่เข้ามานับถือพระพุทธศาสนานั้นได้รับเอาอิทธิพลของคำสอนในเรื่องของกรรมและการปฏิเสธอำนาจของค่านิยมทางสังคมที่สำคัญก็คืออำนาจของระบบวรรณะที่พระพรหมเป็นผู้กำหนด หรือสร้างขึ้น เป็นเหตุให้คนในสมัยพุทธกาลได้มีสิทธิในการเลือกคู่ได้อย่างเสรีมากขึ้น และหลักฐานในการเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลนั้นก็ได้มีการ

ปรับเปลี่ยนคือระบบวรรณะได้เข้ามามีอิทธิพลค่อนข้างน้อย เช่น กรณีของพระนางสามาวดีที่เป็นบุตรของเศรษฐีซึ่งอยู่ในวรรณะแพศย์ได้รับการอภิเษกเป็นพระมเหสีของพระเจ้าจันทรทัตปัทมา ซึ่งก็ถือว่าเป็นการเลือกคู่ที่ข้ามวรรณะอยู่บ้าง แต่ถึงอย่างนั้นเราก็จะพบว่ามีการเลือกคู่ที่จะต้องเป็นไปตามกรอบสังคมปรากฏอยู่เช่น กรณีของนางปฐาจาราที่เลือกคนเข้ามาเป็นสามีตนเอง แต่การเลือกเช่นนั้นก็ไม่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์เนื่องจากนางจะต้องออกจากสังคมนั้นไปอยู่ ณ ที่อื่นเพื่อให้หลุดพ้นจากกรอบค่านิยมของสังคมนั้น อนึ่ง จากการศึกษาเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้เข้าไปกำหนดกรอบหรือเสนอแนะแนวทางในการเลือกคู่ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการเลือกคู่แบบใดๆก็ตามจะต้องยึดถือหลักคุณธรรม ๔ ประการ คือ สมสילה สมสัทธา สมจาคา สมปัญญา^๕ และนอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังได้กำหนดกรอบอีกว่าการเลือกคู่จะเกิดหรือไม่เกิดหรือว่าจะมีผลออกมาอย่างไร นั้นให้ถือว่าเป็นเรื่องของกรรมทั้งในส่วนที่เป็นกรรมเก่าและกรรมใหม่ เพราะว่าพระพุทธศาสนายอมรับในเรื่องกรรมว่าเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมทั้งในอดีตและปัจจุบันของมนุษย์

๒.๒ หลักการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในประเด็นต่อไปที่เราจะต้องหันมาศึกษาก็คือการศึกษาในเรื่องที่เป็นรายละเอียดของการเลือกคู่ว่าในกระบวนการเลือกคู่ของมนุษย์นั้นจะต้องเป็นไปอย่างไรบ้างและในกระบวนการนั้นมีองค์ประกอบและลักษณะอย่างไรซึ่งถือว่าเป็นประเด็นหลักโดยมีรายละเอียดที่เราจะต้องศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการเลือกคู่

คำว่า การเลือกคู่ นั้น เราอาจจะพบความหมายจากการพิจารณาองค์ประกอบของคำศัพท์ที่เกี่ยวข้องก็คือ คำว่า เลือก กับคำว่า คู่ คำว่าเลือก หมายถึง การคัดสิ่งที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งขึ้นไปเพื่อเอาไว้หรือเอาออกตามความต้องการ เช่น เลือกผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น^๖ กับคำว่า คู่ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่มีลักษณะที่คล้ายหรือเป็นไปด้วยกันได้ เช่น ตะเกียบคู่หนึ่ง ดวงดาวคู่หนึ่ง^๗ เมื่อนำมารวมกันก็คือ การเลือกคู่ ซึ่งมีความหมายว่า การคัดสรรหาสิ่งที่มีลักษณะที่เข้ากันได้หรือไปกันได้เป็นคู่ เรียกว่า การเลือกคู่ คือหาสิ่งหนึ่งมาคู่กับอีกสิ่งหนึ่งให้ครบคู่กัน หรือหากพิจารณาถึงการเลือกคนรักหรือสามีภรรยาของมนุษย์การเลือกคู่จึงหมายถึงการเลือกผู้หญิงหรือชายที่จะมาเป็นคู่เคียงหมอนหรือคู่ชีวิตที่จะต้องอยู่กันเป็นสามีภรรยากัน

^๕ อ.จตุตถก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒,(กรุงเทพฯ:บริษัทนานมีบุ๊ค จำกัด ๒๕๔๖) หน้า ๑๐๓๘

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, หน้า ๒๕๕

๒.๒.๒ องค์ประกอบของการเลือกคู่

สำหรับการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นเราจะพบว่า การเลือกคู่ นั้นจะมีองค์ประกอบที่สำคัญที่มีส่วนในการตัดสินใจของผู้หญิงหรือผู้ชายในสังคมนั้น จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า องค์ประกอบของการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๔ ประการ คือ

(๑) **ผู้ชาย-ผู้หญิง** สำหรับองค์ประกอบประการแรกของการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือ ตัวของผู้ชายหรือผู้หญิงที่อยู่ในวัยเจริญพันธุ์ขึ้นไปที่สามารถมีความคิดหรืออำนาจในการตัดสินใจหรือแสวงหาคำตอบสำหรับตัวเองในเรื่องของการเลือกคู่ได้ หรือเป็นชายเป็นหญิงที่บิดามารดาหรือผู้ปกครองพิจารณาเห็นแล้วว่าสามารถที่จะมีคู่ครองได้ตามหลักทศ ๖ ที่บิดามารดาสามารถที่จะตัดสินใจแทนชายหญิงที่เป็นบุตรภรรยาของตนในการมีคู่ได้^๘ ดังนั้นผู้ชายผู้หญิงซึ่งถือว่าเป็นศูนย์กลางของการเลือกคู่ นั้นเป็นปัจจัยหรือองค์ประกอบแรกของการเลือกคู่ เพราะถ้าไม่มีผู้หญิงผู้ชายที่จะมาเลือกคู่แล้วกิจกรรมการเลือกคู่ก็จะไม่เกิดขึ้น

(๒) **ผู้ปกครอง** นอกจากองค์ประกอบหลักคือผู้หญิงผู้ชายหรือชายหนุ่มหญิงสาว แล้วองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาก็คือ ผู้ปกครองซึ่งผู้ปกครองนั้นมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะในสตรีย ๑๐ จำพวกนั้น^๙ ซึ่งถือเป็นสตรีที่ชายหนุ่มทั่วไปไม่สามารถที่จะละเมิดได้นั้นก็มีสาเหตุมาจากเงื่อนไขที่สำคัญก็คือการที่หญิงสาวผู้นั้นมีผู้ปกครองดูแล หรือมีกฎหมายหรืออำนาจรัฐปกครองคุ้มครองอยู่ ดังนั้นผู้ปกครองจึงถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเลือกคู่

(๓) **สังคมสิ่งแวดล้อม** ค่านิยม สภาพเศรษฐกิจและพหุสื่อ ในการเลือกคู่ของมนุษย์โดยเฉพาะชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยพุทธกาลนั้นสิ่งที่มีอิทธิพลที่จัดเป็นองค์ประกอบของการเลือกคู่ นั้นก็คือ สิ่งแวดล้อมในส่วนของค่านิยม หมายถึง สิ่งที่สังคมหรือบุคคลยึดถือเป็นเครื่องตัดสินใจและกำหนดการตัดสินใจของตนเอง^{๑๐} เช่นในสมัยพุทธกาลค่านิยมของบุรุษที่เกี่ยวข้องกับสตรีว่าการที่จะแต่งงานหรือเลือกคู่ทั้งที่สตรีที่จะมาเป็นคู่ของตนนั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญก็คือ

(๑)มีรูปร่างที่สวยงาม (๒)ร่ำรวยด้วยโภคะ(๓)มีชาติตระกูลหรือมีญาติที่มั่นคง (๔)มีบุตรได้(๕)มีศีลธรรม^{๑๑} เพราะเหตุปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อความมั่นคงของครอบครัว ดังนั้น ค่านิยมในสังคมจึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง นอกจากนั้นก็มีสภาพเศรษฐกิจของสังคมใน

^๘ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๓

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๕

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ , หน้า ๒๔๒.

^{๑๑} ส. ส. (ไทย) ๑๘/๔๘๔/๒๘๑.

บางครั้งเมื่อถึงคราวข้าวยากหามาแพงการมีคู่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตตนเองและครอบครัวดีขึ้น หรือไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่จัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางสังคมก็คือกลุ่มเพื่อนๆของชายหนุ่มหญิงสาว หรือแม้แต่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นพ่อสื่อคือตัวกลางในการสร้างความสัมพันธ์ในเกิดขึ้นระหว่างชายหนุ่มกับหญิงสาวนั้น พ่อสื่อถือว่ามีส่วนสำคัญในการตัดสินใจในการจะสร้างสัมพันธ์ภาพนั้นหรือไม่ ดังนั้น พ่อสื่อจึงถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเลือกคู่ของคนในสังคมสมัยพุทธกาล

(๔) กรรม : มูลเหตุของการเลือกคู่ ในการตัดสินใจเลือกคู่ของคนในสังคมนั้นสิ่งหนึ่งที่ถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดในทางพระพุทธศาสนาที่จะละเลยไม่กล่าวถึงเลยไม่ได้ก็คือ เรื่องกรรม ซึ่งคำว่า กรรมนั้นหมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรือใจคิดก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ”^{๑๒} แปลความว่า ภิกขุทั้งหลาย เจตนานั้นเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๑๓} และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่ว ที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่ว ที่บุคคลได้ทำไว้ทั้งในอดีตปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย คือ ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีตปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นๆ เป็นกรรมทั้งสิ้น^{๑๔}

สำหรับกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ นั้น หมายถึงกรรมที่มีส่วนในการเข้ามามีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเลือกคู่ของมนุษย์ในสังคม กล่าวคือพระพุทธศาสนาเห็นว่า มนุษย์หรือสัตว์ในโลกนี้มีกรรมเป็นของๆตน และจะต้องเป็นไปตามกรรม การเลือกคู่หรือการแต่งงานนั้นพระพุทธศาสนาเห็นว่ามิใช่สาเหตุหรือมูลเหตุที่สำคัญๆอยู่ ๒ ประการ คือ พระพุทธศาสนาได้อธิบายไว้เป็น ๒ ประเด็น คือ (ก)บุพพกรรม(รักในอดีตชาติ) (ข)กรรมใหม่(ความใกล้ชิด) ดังปรากฏในสาเกตชาดกว่า

“ความรักเกิดด้วยสาเหตุ ๒ ประการ คือ

(๑) ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน (๒) ด้วยการเกื้อกูลกันและกันในปัจจุบัน
เหมือนดอกอุบลเกิดขึ้นในน้ำจะต้องอาศัยเหตุ ๒ ประการคือน้ำและเปลือกตมนั้น”^{๑๕}

^{๑๒} อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๓๕๕.

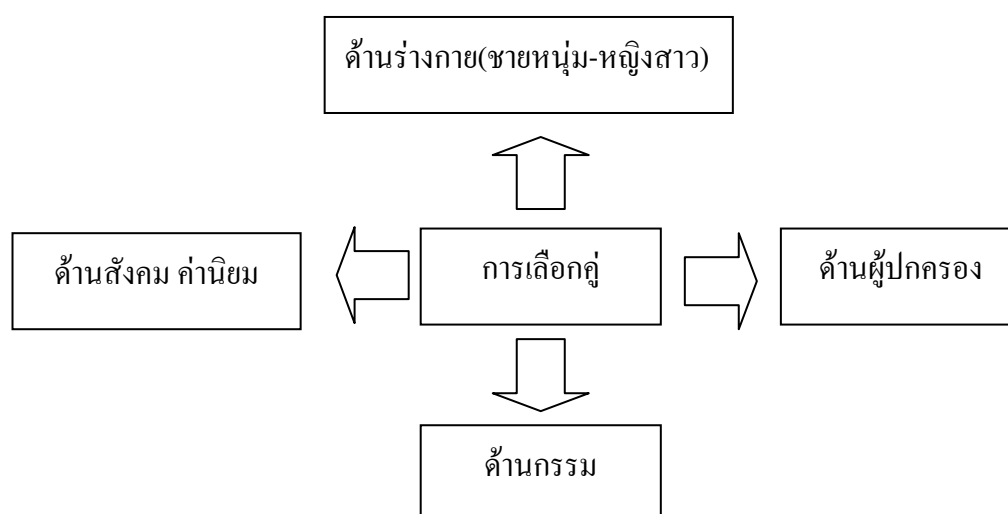
^{๑๓} อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^{๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔๖.

^{๑๕} ชุ.ชา.อ. (ไทย) ๒๓/๑๓๔/๑๑๑.

โดยคำว่า บุญกรรม(รักในอดีตชาติ)นั้น ตรงกับคำว่าบุพเพสันนิวาส หมายถึง การเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อน เช่น เคยเป็นพ่อเป็นแม่เป็นลูกเป็นพี่เป็นน้อง เป็นผัวเป็นเมียกันมาก่อนในภพอดีต^{๑๖} โดยบุญกรรมนั้นมีส่วนในการเลือกคู่ก็คือคนที่เคยทำกรรมด้วยกันมาแต่ชาติก่อนปัจจุบันก็จะได้มาพบกันอีกเคยเป็นสามีภรรยากันก็จะได้มาเป็นสามีภรรยากันอีกปัจจัยหรือองค์ประกอบนี้มีส่วนสำคัญในการตัดสินใจเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวได้ ส่วนคำว่ากรรมใหม่หรือการเกื้อหนุนที่ชายหนุ่มหญิงสาวได้ร่วมกันสร้างกันขึ้นในสมัยปัจจุบันหรือที่เราเรียกกันว่าความใกล้ชิดสนิทสนมนั้นก็สามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวในสมัยปัจจุบันหรือชาติปัจจุบันได้ โดย กรรมทั้ง ๒ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการเลือกคู่ของชายหนุ่มหญิงสาวเป็นอย่างยิ่ง

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญของการเลือกคู่นั้นเราสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๒ ประการก็คือ (๑)องค์ประกอบทางด้านร่างกาย (๒)องค์ประกอบทางด้านสังคม และ(๓)องค์ประกอบทางด้านจิตใจ และองค์ประกอบทั้งหมดเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภาพดังต่อไปนี้

จากกรอบที่ปรากฏในแผนภาพดังกล่าวเราจะพบว่าการเลือกคู่ในสังคมของพระพุทธศาสนาทั้งในส่วนที่เป็นอิทธิพลที่สืบเนื่องมาจากสมัยก่อนพุทธกาลและในสมัยพุทธกาลนั้นก็จะมีกรอบที่สำคัญหรือมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ ๔ ประการหลักนั้นก็คือ เรื่องความสนใจทางด้านร่างกาย ความคำนึงในเรื่องค่านิยมของสังคม หน้าที่ของผู้ปกครองและการกระทำทั้งในอดีตและปัจจุบัน

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. หน้า ๖๓๑

๒.๒.๓ รูปแบบการเลือกคู่

ประเด็นต่อไปที่จะพิจารณาในเรื่องการเลือกคู่ก็คือประเด็นเกี่ยวกับรูปแบบของการเลือกคู่ว่าในการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีรูปแบบในการเลือกคู่อย่างไร เลือกโดยตัวเองเป็นคนตัดสินใจหรือว่าเลือกโดยอาศัยกระแสสิ่งแวดล้อม เช่น ผู้ปกครองหรือว่าเลือกโดยอาศัยตัวกลางหรือแม่สื่อพ่อสื่อเป็นต้น ซึ่งจากการศึกษามานี้เราจะพบว่าในสมัยพุทธกาลนั้นการเลือกคู่มีรูปแบบดังต่อไปนี้

(๑) เลือกเองตามความชอบใจของตน

การเลือกคู่ประเภทนี้เป็นการเลือกที่เกิดจากปัจจัยส่วนตัวของผู้ที่เลือกคือ “ความชอบ” ซึ่งเป็นความชอบพอของแต่ละบุคคลเพราะโดยปกติธรรมดาแล้วมนุษย์เราไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชายย่อมจะมีความชอบเหมือนกันบ้างแตกต่างกันบ้างตามแต่อุปนิสัยของแต่ละบุคคล ซึ่งพระพุทธศาสนาก็ยอมรับในประเด็นนี้ดังปรากฏในความคิดของบรรดาธิดาพญามารที่ทำหน้าที่เล้าโลมหรือหลอกล่อให้มนุษย์มีกิเลสจะได้ไม่หลุดพ้นจากอำนาจตนว่า

“ความประสงค์ของพวกบุรุษ สูง ๆ ต่ำ ๆ แล, บางพวกมี ความรักในเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปฐมวัย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในมัชฌิมวัย, บางพวกมีความรักในพวกหญิงที่ตั้งอยู่ในปัจฉิมวัย; พวกเราจักประเล้าประโลมเธอโดยประการต่าง ๆ คนหนึ่ง ๆ นิรมิตอรรถาพไฉรร้อยหนึ่ง ๆ ด้วยสามารถแห่งเพศมีเพศเด็กหญิงรุ่นเป็นต้น เป็นเด็กหญิงรุ่นทั้งหลาย เป็นหญิงยังไม่คลอด คลอดแล้ว คราวหนึ่ง คลอดแล้ว ๒ คราว เป็นหญิงปุนกลางและเป็นหญิงแก่”^{๑๖}

โดยในข้อความดังกล่าวอธิบายว่าบรรดาบุรุษหรือสตรีทั้งหลายต่างมีความประสงค์หรือชอบในสตรีหรือบุรุษในวัยที่แตกต่างกัน ซึ่งความชอบที่แตกต่างกันนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากตารางดังต่อไปนี้

ธรรมดาของผู้ชายที่มีความต้องการสูงๆต่ำๆ	ธรรมดาของผู้หญิงที่มีความต้องการสูงๆต่ำๆ
(๑) บางพวกชอบเด็กหญิง(อายุ๑๒-๑๖ปี)	(๑) บางพวกชอบเด็กชาย(อายุ๑๒-๑๖ปี)
(๒)บางพวกชอบสาววัยรุ่น(อายุ๑๖-๒๕ปี)	(๒)บางพวกชอบเด็กหนุ่มวัยรุ่น(อายุ๑๖-๒๕ปี)
(๓)บางพวกชอบสาววัยกลางคน(อายุ๒๕-๔๕ปี)	(๓)บางพวกชอบชายวัยกลางคน(อายุ๒๕-๔๕ปี)
(๔)บางพวกชอบสาวแก่(อายุ ๔๕-๗๐ปี)	(๔)บางพวกชอบชายแก่(อายุ ๔๕-๗๐ปี)

^{๑๖} พ.อ.ป.อ.(ไทย)๘/๑/๑๕๖.

ดังนั้น การเลือกคู่ของผู้หญิงหรือผู้ชายโดยมากจึงต้องเป็นการเลือกตามความพึงพอใจของตนเองเป็นหลัก การเลือกในรูปแบบนี้เป็นการเลือกที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางด้านสังคมสิ่งแวดล้อมโดยมากจะเลือกตามความพึงพอใจหรือความชอบของตนเป็นหลัก ซึ่งการเลือกในรูปแบบนี้จะพบในกรณีของนางปฐาจาราที่เลือกหนุ่มคนใช้ในบ้านของตนเป็นสามีโดยไม่ได้คำนึงถึงกรอบในเรื่องกฎเกณฑ์หรือประเพณีของสังคมไม่ว่าจะเป็นครอบครัวหรือวรรณะและกฎเกณฑ์ที่เป็นจารีตสำคัญของสังคม

(๒)เลือกผ่านพ่อสื่อแม่สื่อ

สำหรับรูปแบบของการเลือกคู่แบบที่ ๒ นี้เป็นการเลือกคู่จากการชักชวนของผู้อื่นที่ทำหน้าที่ในการเป็นพ่อสื่อแม่สื่อ โดยคำว่า พ่อสื่อ หมายถึง ชายที่ทำหน้าที่ชักนำชายหญิงให้พบรัก รู้จักรักใคร่กันและแต่งงานกัน หรือชายผู้ช่วยเหลือให้คู่รักๆ ได้พบรักกัน^{๘๘} และคำว่าแม่สื่อหมายถึง หญิงที่ทำหน้าที่ในการชักนำเพื่อให้ชายหญิงได้แต่งงานกันบางทีก็เรียกว่าแม่สื่อแม่ชัก^{๘๙} โดยที่ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นแม่สื่อหรือพ่อสื่อนั้นจะต้องเป็นผู้ที่เป็นคู่รักกันหรือเป็นญาติฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเชื่อถือและยินยอมให้มีการพบกับหรือแต่งงานกันโดยให้ความไว้วางใจกับผู้ที่ทำหน้าที่นั้น ในสมัยพุทธกาลก็นิยมที่จะใช้บริการการจัดหาคู่ผ่านคนกลางหรือพ่อสื่อแม่สื่อดังปรากฏในกรณีที่พระอุททยิเป็นพ่อสื่อให้มีการแต่งงานหรือเลือกคู่กันในสมัยพุทธกาลว่า

ครั้งนั้น ท่านพระอุททยิเป็นพระที่ใกล้ชิดตระกูลในกรุงสาวัตถี ไปมาหาสู่ตระกูลเป็นอันมากที่ตนเห็นว่ามิได้แก่หนุ่มที่ยังไม่มีภรรยาหรือเด็กสาวที่ยังไม่มีสามี กล่าวยกย่องคุณสมบัติของเด็กสาวให้มารดาบิดาของเด็กหนุ่มฟังว่า “สาวน้อยของตระกูลโน้น รูปร่าง น่ารัก น่าชม ฉลาดหลักแหลมไหวพริบดี ขยันไม่เกียจคร้าน สาวน้อยคนนั้นเหมาะสมกับชายหนุ่มคนนี้” มารดาบิดาของเด็กหนุ่มก็กล่าวว่า “พระคุณเจ้า คนเหล่านั้นไม่รู้จักรักพวกเราว่า “เป็นใครหรือพวกพ้องของใคร” ถ้าพระคุณเจ้าจะพูดทาบตามให้ พวกเราก็คงจะสว่ขอเด็กสาวนั้นมาให้เด็กหนุ่มคนนี้” พระอุททยินั้นไปกล่าวยกย่องคุณสมบัติของเด็กหนุ่มให้มารดาบิดาของเด็กสาวฟังว่า “ชายหนุ่มของตระกูลโน้น รูปร่าง น่ารัก น่าชม ฉลาดหลักแหลมไหวพริบดี ขยันไม่เกียจคร้าน ชายหนุ่มคนนั้นเหมาะสมกับสาวน้อยคนนี้” ข้างมารดาบิดาของเด็กสาวก็กล่าวว่า “พระคุณเจ้า คนเหล่านั้นไม่รู้จักรักพวกเราว่า “เป็นใครหรือพวกพ้องของใคร” การที่จะพูดยกสาวน้อยให้เขาก็ดูกระไรอยู่ ถ้าพระคุณเจ้าช่วยไปพูดให้เขามาสู่ขอ พวกข้าพเจ้าก็จะยก

^{๘๘} ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ.๒๕๕๒(กรุงเทพฯ :บริษัทนานมีบุ๊ค จำกัด ๒๕๕๖) หน้า

^{๘๙} ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ.๒๕๕๒,หน้า๗๗๖.

สาวน้อยคนนี้ให้ชายหนุ่มคนนั้น” ด้วยวิธีอย่างนี้ พระอุทายีจึงให้มารดาบิดาของหนุ่มสาว ทำอวาทะมงคลบ้าง วิวาหมงคลบ้าง หรือชักนำให้สู่ขอหมั้นหมายกันบ้าง

สมัยนั้น บุตรสาวของหญิงม่ายผู้เคยเป็นภรรยาโอรสคนหนึ่ง มีรูปงาม น่าดู น่าชม พวกสาวก อาชีวกจากหมู่บ้านอื่นมาบอกภรรยาโอรสนั้นว่า “แม่คุณ ท่านจงยกเด็กสาวคนนี้ ให้ชายหนุ่มของพวกเราเถิด” ภรรยาโอรสตอบว่า “ดิฉันไม่ทราบว่าคุณท่านเป็นใครหรือเป็นพวก พ้องของใคร อีกประการหนึ่ง เด็กสาวคนนี้เป็นบุตรสาวคนเดียวของดิฉัน นางต้องไปอยู่ บ้านอื่น ดิฉันยกให้ไม่ได้” ชาวบ้านกล่าวกับพวกสาวกอาชีวกว่า “พระคุณเจ้า พวกท่านมา ธุระอะไรกัน” พวกสาวกอาชีวกตอบว่า “พวกเรามาขอบุตรสาวจะภรรยาโอรสชื่อโน้นในที่นี้ให้แก่เด็กหนุ่มของพวกเรา แต่นางปฏิเสธว่า “ดิฉันไม่ทราบว่าคุณท่านเป็นใคร ฯลฯ ดิฉันยกให้ไม่ได้” ชาวบ้านแนะนำว่า “พระคุณเจ้าไปขอหญิงสาวจะภรรยาโอรสทำไมกัน ไปพูดกับพระอุทายีไม่ดีกว่าหรือ พระอุทายีช่วยให้เขายินยอมยกให้ได้”

พวกสาวกอาชีวกไปหาท่านพระอุทายีถึงที่อยู่ ครั้นถึงแล้ว ได้กล่าวว่า “พระคุณท่าน พวก กระผมมาขอบุตรสาวจะภรรยาโอรสชื่อโน้นในที่นี้ให้แก่เด็กหนุ่มของพวกกระผม แต่ถูก นางปฏิเสธว่า “ดิฉันไม่ทราบว่าคุณท่านเป็นใคร ฯลฯ ดิฉันยกให้ไม่ได้” พระคุณท่านช่วย ด้วยเถิดขอรับ ช่วยพูดให้ภรรยาโอรสยอมยกบุตรสาวให้แก่เด็กหนุ่มของพวกกระผมด้วย”

ลำดับนั้นท่านพระอุทายีจึงเข้าไปหาภรรยาโอรสถึงที่อยู่ ครั้นถึงแล้ว ได้ถามว่า “ทำไม เธอ ไม่ยกบุตรสาวให้คนเหล่านี้เล่า” ภรรยาโอรสตอบว่า “ดิฉันไม่ทราบว่าคนเหล่านี้เป็นใคร หรือเป็นพวกพ้องของใคร อีกประการหนึ่ง เด็กสาวนี้เป็นบุตรสาวคนเดียวของดิฉัน นาง ต้องไปอยู่บ้านอื่น ดิฉันจึงไม่ยกให้เจ้าค่ะ” “ท่านจงยกให้ไปเถอะ อาตมารู้จักคนพวกนี้ดี” “ถ้าพระคุณเจ้ารู้จัก ดิฉันก็จะยกให้”^{๒๐}

จากข้อความหรือเรื่องราวของพระอุทายีเถระนั้นจะพบว่าการเลือกคู่แบบนี้เกิดขึ้นได้เพราะ การชักชวนหรือโน้มน้าวของผู้อื่น ซึ่งก็คือพ่อสื่อหรือแม่สื่อนั่นเอง อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้ พ่อสื่อ นั้นถือว่าการแต่งงานหรือการตัดสินใจเลือกคู่ในบางคราวนั้นผู้ที่ถูกเลือกหรือผู้เลือกอาจจะ ไม่ได้มีโอกาสในการสมคบหรือสมาคมกันเลย เป็นแต่เพียงการทาบทามก็อาจจะมีการตัดสินใจเพื่อ ก่อให้เกิดการเลือกคู่ได้ แต่ในปัจจุบันการใช้พ่อสื่อหรือแม่สื่อโดยมากคู่หญิงชายจะต้องได้มีโอกาส ที่จะสร้างสัมพันธภาพด้วยการพบหน้าพูดจากันบ้าง การที่มีพ่อสื่อแม่สื่อมาทาบทามแล้วก็เกิดการ ตกลงแต่งงานนั้นพบเห็นได้ค่อนข้างน้อย

^{๒๐} วิ.ม.พ. (ไทย) ๑/๒๕๖/๓๓๖

(๓) เลือกผ่านผู้ปกครอง หรือคนใกล้ชิด

อีกรูปแบบหนึ่งของการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาก็คือการเลือกโดยอำนาจการตัดสินใจของผู้ปกครอง ซึ่งการเลือกแบบนี้ถือได้ว่าเป็นการเลือกที่พระพุทธศาสนาเองก็ยอมรับว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องเพราะถือว่าคนที่เป็นผู้ปกครองนั้นจะต้องมี “หน้าที่” ในการหาคู่ครองให้บุตรหรือธิดาของตนเมื่ออยู่ในวัยอันสมควรดังปรากฏในหลักความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคมหรือที่เราเรียกว่า “ทศ ๖”^{๒๑} โดยการดำเนินการจัดหาคู่ให้บุตรธิดาของตนนี้ถือว่ามีปรากฏโดยทั่วไปในสังคมอินเดียและที่มีปรากฏในสังคมสมัยพุทธกาล เช่นกรณีของมัลลิกหิตยพราหมณ์ บิดาของนางมัลลิกหิตยา^{๒๒} กรณีของมารดาของชายคนหนึ่งในเรื่องกาลยักษิณี^{๒๓} หรือกรณีของมิกการเศรษฐีพ่อค้าของนางวิสาขาที่ให้พราหมณ์ไปสืบหาสตรีที่จะมาเป็นภรรยาของบุตรของตน อนึ่ง ในกรณีนี้บางทีอาจจะไม่ใช่บิดามารดาหาให้แต่อาจจะเป็นภรรยาหาภรรยาอีกคนให้สามีตนเองก็ได้ เช่นในเรื่องกาลยักษิณีที่หญิงหมั้นอาสาสามีในการไปหาภรณาน้อยมาให้สามีตนเอง^{๒๔} ซึ่งกรณีนี้ก็อาจจะอนุโลมเข้ากับรูปแบบการเลือกคู่แบบนี้ได้

(๔) เลือกคู่เพราะเหตุผลด้านเศรษฐกิจ

การเลือกคู่อีกแบบหนึ่งก็คือรูปแบบของการเลือกคู่ที่มีที่มาจากสาเหตุหรือปัญหาทางเศรษฐกิจที่ผู้หญิงกับผู้ชายนั้นอาจจะไม่ได้รักกันแต่อาศัยเหตุจำเป็นคือปัญหาทางเศรษฐกิจที่รุมเร้าจึงทำให้เกิดมีการเลือกคู่ในคราวจำเป็นขึ้น ตัวอย่างในกรณีนี้ก็ คือ กรณีของนางอมิตตาภกับชุกที่บิดามารดาของนางอมิตตาคิดเห็นของชุกไม่สามารถหาเงินมาชำระได้ จึงได้ยกนางอมิตตาให้กับชุกเป็นการแลกเปลี่ยน^{๒๕} ซึ่งการได้เป็นภรรยาประเภทนี้ถือว่ามิใช่เหตุผลมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ

อนึ่งในรูปแบบการเลือกคู่เพราะเหตุทางเศรษฐกิจนี้ยังมีกรอบพิจารณาอีกประการหนึ่งก็คือการที่พิจารณาจากประเภทของภรรยาทั้ง ๑๐ ประเภทตามทรรสนะของพระพุทธศาสนา คือ

๑. ภรรยาสินไถ่	๒. ภรรยาที่อยู่ด้วยกันด้วยความเต็มใจ
๓. ภรรยาที่อยู่ด้วยกันเพราะสมบัติ	๔. ภรรยาที่อยู่เพราะผ้า
๕. ภรรยาที่แต่งมีทะเบียนสมรส	๖. ภรรยาที่ถูกปลงเทริด
๗. ภรรยาที่เป็นทั้งคนใช้และภรรยา	๘. ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างและภรรยา

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๕/๑๖๕

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓

^{๒๓} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๕

^{๒๔} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕/๒๕

^{๒๕} จุ.ชา.อ.(ไทย)๔/๓/๖๗๓.

๕. ภรรยาที่เป็นเชลย

๑๐. ภรรยาที่อยู่ด้วยกันชั่วคราว (เมียเช่า)^{๒๖}

ในภรรยาทั้ง ๑๐ ประเภทนั้น ภรรยาประเภทที่ (๑) ภรรยาสินไถ่ ประเภทที่ (๒) ภรรยาที่อยู่ด้วยกันเพราะสมบัติ ประเภทที่ (๓) ภรรยาที่เป็นทั้งคนใช้และภรรยา ประเภทที่ (๔) ภรรยาที่เป็นทั้งลูกจ้างและภรรยาประเภทที่ (๑๐) ภรรยาที่อยู่ด้วยกันชั่วคราว (เมียเช่า) ถือว่าเป็นภรรยาที่เกิดมาจากการเลือกคู่โดยมีมูลเหตุจากปัญหาทางเศรษฐกิจ และดูเหมือนว่าในสังคมสมัยพุทธกาลนั้นจะเป็นสิ่งที่มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก

(๕) การเลือกคู่ในรูปแบบอื่นๆ

นอกจากรูปแบบการเลือกคู่ที่ปรากฏในสังคมสมัยพุทธกาลจะมีดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนั้น เราก็จะพบว่ายังมีรูปแบบการเลือกคู่ในรูปแบบอื่นที่มีอยู่ เช่น การเลือกคู่จากมูลเหตุของการเมือง เช่น กรณีของภรรยาที่เป็นเชลย ซึ่งกรณีดังกล่าวจะเห็นว่าการทำสงครามของรัฐต่างๆนั้น รัฐใดก็ตามที่แพ้สงครามก็ต้องเป็นเชลยของอีกรัฐและสตรีที่อยู่ภายในรัฐนั้นก็จะอยู่ในฐานะของเชลยและถือเป็นสมบัติที่ผู้ชนะสามารถครอบครองได้ ดังนั้น การเลือกคู่ในรูปแบบนี้จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่พบมากในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๒.๒.๔ หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือการนำหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มาพิจารณาว่าตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นการเลือกคู่มีหลักเกณฑ์อย่างไรและพระพุทธศาสนาได้มีคำตอบเกี่ยวกับเกณฑ์ในการเลือกคู่อย่างไร ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากเกณฑ์หลัก ๒ เกณฑ์ ซึ่งเป็นเกณฑ์ที่พิจารณาจากองค์ประกอบที่ (๑) ของการเลือกคู่เป็นหลักก็คือ (๑) เกณฑ์การเลือกคู่ของฝ่ายผู้ชาย และ (๒) เกณฑ์การเลือกคู่ของฝ่ายผู้หญิง ว่าทั้งฝ่ายผู้ชายและฝ่ายผู้หญิงนั้นมีเกณฑ์ในการเลือกคู่อย่างไร ซึ่งหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้เราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๒.๒.๔.๑ หลักเกณฑ์ในการเลือกคู่สำหรับผู้ชาย(ในกรณีเลือกผู้หญิง)

ในการเลือกคู่นั้น เนื่องจากสังคมอินเดียสมัยพุทธกาลหรือก่อนสมัยพุทธกาลนั้นมีความเชื่อหรือเชื่อกันว่า (๑) ผู้ชายสามารถเลือกหรือหาสตรีผู้ที่ตนชอบมาเป็นภรรยาได้ หรือ (๒) เชื่อว่าฝ่ายผู้หญิงจะต้องเป็นฝ่ายเลือกผู้ชายมาเป็นสามีของตน เนื่องจากสมัยนั้นเห็นว่าผู้ชายเป็นอุดมเพศ เป็นต้น ดังนั้น ในการศึกษาการเลือกคู่ ผู้วิจัยจึงได้ทำการกำหนดกรอบในการพิจารณาการเลือกคู่ไว้เป็น

^{๒๖} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๐๓/๓๔๕.

๒ แนวทางคือ(ก)ในส่วนที่เป็นการเลือกคู่ของผู้ชาย และ(ข)ในการเลือกคู่ของผู้หญิง ซึ่งมีรายละเอียดที่เราสามารถจะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

เกณฑ์ที่ ๑ เลือกจากคุณธรรมความเป็นสตรีที่เป็นบัณฑิต

สำหรับเกณฑ์ในการเลือกผู้หญิงหรือสตรีมาเป็นภรรยาของตนเองนั้น หลักเกณฑ์หนึ่งที่สำคัญมากก็คือผู้หญิงคนนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีสติปัญญา ซึ่งในสมัยพุทธกาลแม้ว่าจะมีเรื่องของวรรณะเข้ามาเกี่ยวข้องหรือมาเป็นอุปสรรคในการเลือกคู่ แต่หากพิจารณาจากมุมมองของพระพุทธศาสนาแล้วก็จะพบว่า มนุษย์ทุกคนนั้นไม่ได้ถูกสร้างจากสิ่งอื่นแต่มีมูลมาจากการสร้างของมนุษย์เอง ซึ่งพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามนุษย์จะแตกต่างกันเพราะกรรม ดังนั้น การเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นการเลือกคู่จากสาเหตุหลายๆด้าน ซึ่งด้านหนึ่งนั่นก็คือ ด้านความมีสติปัญญา โดยพระพุทธศาสนานั้นเชื่อว่าสตรีก็เป็นผู้ที่มีสติปัญญาเทียบเท่ากับบุรุษ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า

“มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่กว่าปวงชน แท้จริง แม้หญิงบางคนก็ยังดีกว่า

ขอพระองค์จงชุบเลี้ยงไว้เถิด หญิงผู้มีปัญญา มีศีล บำรุงแม่ฟัวพ่อผัวดุจเทวดา

จงรักภักดีต่อสามี ยังมีอยู่บุรุษที่เกิดจากหญิงนั้นย่อมแก่แล้วกล้า เป็นใหญ่ในทิศได้

บุตรของภรรยาดีเช่นนั้น ก็ครองราชย์สมบัติได้”^{๒๖}

ดังนั้น ในการเลือกคู่ผู้ชายโดยทั่วไปจึงคำนึงถึงประเด็นในเรื่องของความเป็นผู้ที่มีสติปัญญาของสตรีคนนั้นหรือไม่ กล่าวคือหากพิจารณาเห็นแล้วว่าเธอเป็นคนที่ไม่มีสติปัญญา ไร้เชอะก็จะไม่เลือกมาเป็นภรรยาของตน เป็นต้น

เกณฑ์ที่ ๒ เลือกจากรูปร่างที่สวยงามของสตรีผู้นั้น

สำหรับเกณฑ์ต่อมาที่จะนำมาพิจารณาก็คือเกณฑ์เกี่ยวกับรูปร่างหน้าตาและปัจจัยอื่นๆ ซึ่งปรากฏในมาตุคามสังยุตในมาตุคามสูตรว่าด้วยสตรีซึ่งเป็นที่ไม่น่าพอใจและน่าพอใจอย่างยิ่งสำหรับบุรุษ ซึ่งปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกหรือการตัดสินใจของบุรุษว่าจะเลือกสตรีผู้นั้นเป็นคู่ครองบ้างหรือไม่ โดยเกณฑ์ในการไม่เลือกหรือเลือกนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

ก.เกณฑ์ที่ผู้ชายจะไม่เลือกผู้หญิงเป็นคู่ครองนั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ^{๒๗}

๑.รูปไม่สวย สตรีผู้นั้นมีรูปร่างที่ไม่สวย จี๋เห่ หลังค่อม ผิดำกระกร้าน เตี้ย พุดเสียงแปร่งไม่นุ่มนวล

^{๒๖} ส.ส.(ไทย)๑๕/๑๒๖/๒๑๕.

^{๒๗} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๒๘๐/๓๑๓.

๒. ไม่มีโรคสมบัติ เป็นคนที่เกิดในตระกูลยากจนไม่ร่ำรวยด้วยทรัพย์สินหรือโรคสมบัติใดๆ

๓. ไม่มีศีล เป็นผู้ที่ยาบคาย ทุจริต กลับกลอกไม่มีศีล

๔. เกียจคร้าน ไม่สนใจในกิจการใดๆทั้งกิจการในบ้านหรือกิจการในสังคม ชอบแต่งตัวมากกว่าการทำงานช่วยเหลือบิดามารดาตามวิสัยของผู้หญิงโดยทั่วไป

๕. ให้นุตรแก่เขาไม่ได้ เป็นหมันไม่สามารถให้กำเนิดบุตรได้ เพราะถือว่าการมีบุตรนั้นถือเป็นเป้าหมายของการมีคู่หรือมีส่วนในการธำรงชาติพันธุ์ของฝ่ายชายต่อไปได้ ดังนั้นการมีบุตรจึงถือว่าเป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ผู้ชายตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกผู้หญิงคนนั้นมาเป็นคู่ของตน

อนึ่ง ในปัจจัยทั้ง ๕ ประการของเกณฑ์ที่ผู้ชายจะไม่เลือกผู้หญิงคนนั้นมาเป็นคู่ของตนนั้น ถือว่าเป็นเกณฑ์ที่ผู้ชายโดยทั่วไปจะคำนึงและระมัดระวังเพราะเมื่อแต่งงานไปแล้วผู้ชายก็จะมีหน้าที่การเลี้ยงดูฝ่ายหญิงหากฝ่ายหญิงมีคุณสมบัติไม่ครบตามกรอบดังกล่าวหรือข้อใดข้อหนึ่ง โดยเฉพาะข้อ ๑, ๒, และข้อ ๕ นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเรื่องการเลือกนั้นความสวยงามของรูปร่างหน้าตาเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับต้นๆและรองลงมาก็คือ ความร่ำรวย ฐานะทางการเงินและข้อสุดท้ายที่จะต้องคำนึงถึงก็คือเรื่องลูก หากผู้ชายคนไหนได้ภรรยาที่เป็นหมันก็ต้องประสบกับความทุกข์เพราะการไม่มีบุตรสืบสกุล ในสังคมอินเดียนั้นถือว่า การมีลูกโดยเฉพาะลูกชายนั้นถือเป็นเรื่องใหญ่ ดังนั้น หากผู้หญิงคนนั้นเป็นหมันก็ย่อมทำให้ครอบครัวสิ้นสูญและเป็นเหตุให้รัฐยึดทรัพย์ของตระกูลที่ไม่มีบุตรได้

ข. เกณฑ์ที่ผู้ชายจะเลือกผู้หญิงที่มีลักษณะดังต่อไปนี้นี้เป็นภรรยา ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. รูปร่างสวย คำว่ารูปร่างสวย หมายถึง รูปร่างที่ได้สัดส่วนและมีองค์ประกอบของร่างกายที่งดงาม โดยคำว่ารูปร่างที่สวยงามนั้นในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้อธิบายว่าจะต้องมีส่วนหรือองค์ประกอบของร่างกายที่สวยงาม ๕ ประการ คือ

๑) ผงงาม คือมีผมหอมเหมือนกับหางนกยูง

๒) เนื้องาม คือริมฝีปากเช่นกับผลตำลึง(สุก) ถึงพร้อมด้วยสีเรียบชดสนิหิตี

๓) กระดูงาม คือมีฟันขาวเรียบไม่ห่างกัน งดงามดูระเบียบแห่งเพชรที่เขายกขึ้นตั้งไว้ และดูระเบียบแห่งสังข์ที่เขาขัดสีแล้ว

๔) ผิวงาม คือมีผิวพรรณดำ ไม่ลู่ไปด้วยเครื่องประเทืองผิวก็ดำสนิทประหนึ่งอุบลเขียว

๕) ว่ายงาม คือหญิงแม่คลอดแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็เหมือนคลอดครั้งเดียว ยังสาวพริ้ง
อยู่^{๒๕}

๒.มิโกศสมบัติ มิโกศสมบัติ หมายถึง การที่หญิงสาวคนนั้นเกิดในตระกูลที่มั่งคั่งในระดับ
เศรษฐี มีเงินทองใช้อย่างสะดวกไม่ลำบากแค้นหรือแก่ผู้อื่น

๓.มิตล หมายถึงมีกิริยาอาการหรือพฤติกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย คือการดำรงตน
อยู่ในศีล ๕ อันเป็นศีลที่แสดงถึงความเป็นปกติของมนุษย์โดยเฉพาะข้อที่ ๓ คือ จะต้องไม่ประพฤติด
เสียหายด้วยการละเมิดต่อบรรดาสามีของผู้อื่นหรือประพฤติดเสียหายในทางที่ไม่ดี นอกจากนั้นยัง
ต้องเป็นผู้ที่ไม่เที่ยวเกลไถลหรือหลงคิดในอบายมุขทั้งหลาย

๔.ขยัน ไม่เกียจคร้าน หมายถึงสตรีนั้นจะต้องไม่เป็นผู้คิดในความสะดวกสบายเกินตัวเป็น
คนเกียจคร้าน โดยคนที่มิตลพฤติกรรมเกียจคร้านนั้นพระพุทธศาสนากล่าวว่ามีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. มักอ้างว่า หนาวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
๒. มักอ้างว่า ร้อนเกินไป แล้วไม่ทำงาน
๓. มักอ้างว่า เวลาเย็นเกินไป แล้วไม่ทำงาน
๔. มักอ้างว่า เวลาเช้าเกินไป แล้วไม่ทำงาน
๕. มักอ้างว่า หิวเกินไป แล้วไม่ทำงาน
๖. มักอ้างว่า กระจายเกินไป แล้วไม่ทำงาน^{๒๖}

การทำตัวเป็นคนเกียจคร้านนั้นย่อมก่อให้เกิดโทษหลายประการ ซึ่งพระพุทธศาสนา
มองว่า ความเกียจคร้านถ้าสตรีมีความเกียจคร้านเป็นข้อเสียแล้ว ย่อมไม่เป็นที่รักที่พึงพอใจของ
ฝ่ายชาย เพราะถ้าให้เลือกระหว่างผู้เกียจคร้านกับผู้ขยันแล้ว ย่อมเป็นการแน่นอนว่าไม่มีใครเลือก
คนเกียจคร้านมาเป็นคู่รักคู่ครอง ที่ไม่สามารถจะช่วยกันสร้างฐานะให้มั่นคงได้ ประโยชน์ในโลก
นี้และประโยชน์ในโลกหน้าก็จะไม่เกิดขึ้นและประสบแต่ความลำบาก มองให้กว้างออกไปอีกจะ
เห็นได้ว่าผู้เป็นญาติของแต่ละฝ่ายย่อมไม่พอใจผู้ที่เกียจคร้านที่มาร่วมครอบครัวด้วย และอาจจะถึง
ขั้นห้ามคบหากับผู้ที่เกียจคร้านเลยทีเดียว ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงมองว่าความเกียจคร้านเป็น
ทางแห่งความเสื่อมที่สร้างความไม่พึงพอใจให้กับบุรุษด้วยการนำมาเป็นคู่ชีวิตกัน

ส่วนผู้หญิงที่ขยันอดทนเอาการเอางาน โดยพิจารณาจากหลักทศ ๖ คือลักษณะของ
ภรรยาที่ดี คือ (๑.)จัดการงานดี (๒) สงเคราะห์คนข้างเคียงดี (๓) ไม่ประพฤตินอกใจ (๔) รักษาทรัพย์

^{๒๕} มีรูปงาม ประกอบด้วยความงามแห่งผิวพรรณอย่างยิ่ง ไม่ดำนํก ไม่ขาวนํก ไม่พอมนํก ไม่สูงนํก ล้วน
ผิวพรรณของมนุษย์ แต่ยังไม่ถึงผิวพรรณทิพย์ มีสัมผัสทางกายปานประหนึ่งสัมผัส

^{๒๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕.

ที่สามิหามาได้(๕)ขยันไม่เกียจคร้านในกิจทั้งปวง^{๓๑} ซึ่งเราจะพบว่าหญิงที่ขยันยอมเป็นที่รักของฝ่ายชายโดยเฉพาะความคาดหวังของฝ่ายชายที่แต่งงานกับหญิงคนนั้นก็ต้องการให้เป็นผู้ที่มาปฏิบัติหน้าที่ดังที่กล่าวมานั้น

๕. ให้นุตรแก่เขาได้^{๓๒} การที่มีการแต่งงานกันโดยธรรมชาติของมนุษย์นั้นก็มีวัตถุประสงค์หลักอยู่หลายประการและประการที่สำคัญนั้นก็คือ การที่หญิงชายสามารถมีเพศสัมพันธ์กันได้อย่างเปิดเผยและประการต่อมาก็คือการที่หญิงชายคู่หนึ่งสามารถที่จะมีบุตรได้และบุตรนั้นก็คือความคาดหวังของกลุ่มสามิภรรยาเพราะบุตรคือผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดสกุลของตนหรือเป็นผู้ถ่ายทอดพฤติกรรมและเผ่าพันธุ์ของตนให้มียุ่ต่อไป การมีบุตรจึงถือว่าเป็นเป้าประสงค์ของการเลือกคู่แม้ว่าในทางพระพุทธศาสนาจะไม่เน้นแต่โดยสามัญสำนึกและโดยสัญชาตญาณมนุษย์ก็จะต้องการมีบุตรเป็นของตนเอง การที่หญิงผู้นั้นไม่สามารถมีบุตรได้ถือว่าเป็นข้อบกพร่องอย่างหนึ่งในการเลือกคู่ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ดังนั้น เกณฑ์การเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาเกณฑ์ที่ ๒ นี้จึงเป็นการพิจารณาตามแนวทางของความเป็นผู้หญิงเป็นผู้ที่มีรูปร่างสวยงาม อันถือว่าเป็นเกณฑ์ที่ผู้ชายโดยทั่วไปพึงประสงค์

เกณฑ์ที่ ๓ เลือกจากลักษณะของภรรยา ๗ ประเภท

สำหรับเกณฑ์ที่ ๓ นี้เป็นเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการนำเอาแบบของผู้ที่เป็น ภรรยา หรือ เมีย ทั้งที่เป็นแบบที่ดีและไม่ดีมาเป็นแนวทางสำคัญในการเลือกโดยแบบของภรรยาในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ด้วยกัน ๗ ประเภทได้แก่

๑. ภรรยาจุจพหุฆมาต คือ ภรรยาที่คิดประทุษร้าย ไม่เกื้อกูลอนุเคราะห์ ยินดีต่อชายเหล่าอื่น ดูหมิ่นสามิ เป็นหญิงที่เขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามฆ่าสามิ

๒. ภรรยาจุจนางโจร คือ ภรรยาที่มุ่งจะยกยอกทรัพย์แม้มีจำนวนน้อย ที่สามิประกอบศิลปกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรมได้มา

๓. ภรรยาจุจนายหญิง คือ ภรรยาที่ไม่สนใจการทำงาน เกียจคร้าน กินจุ หยาบคาย ดูร้าย มักพูดคำชั่วหยาบ ข่มขู่สามิผู้ขยันหมั่นเพียร

๔. ภรรยาจุจมารดา คือ ภรรยาที่เป็นผู้เกื้อกูลอนุเคราะห์ทุกเมื่อ คอยรักษาทรัพย์ที่สามิหาได้ไว้

^{๓๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓.

๕. ภรรยาจุฬีสาวน้องสาว คือภรรยาที่เป็นเหมือนพี่สาวน้องสาว มีความเคารพในสามีของตน

๖. ภรรยาจุฬีเพื่อน คือ ภรรยาเห็นที่สามีแล้วชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนเห็นเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับมา เป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติต่อสามี

๗. ภรรยาจุฬีทาสี คือ ภรรยาที่ถูกสามีขู่จะฆ่าจะเข่นตี ก็ไม่โกรธ สงบเสงี่ยม ไม่คิดขุ่นเคืองสามี อดทนได้ ไม่โกรธ ประพฤติคล้อยตามอำนาจสามี^{๓๓}

ในภรรยาทั้ง ๗ ประเภทนี้พบว่าพระพุทธศาสนาได้จัดแบ่งประเภทภรรยาดีและไม่ดีไว้ดังนี้ (ก)ภรรยาประเภทที่ ๑,๒,๓ ถือว่าเป็นภรรยาที่ไม่ดี ส่วนภรรยาประเภทที่ ๔-๕-๖-๗ ถือว่าเป็นภรรยาที่ดี ดังนั้น การเลือกคบหรือเลือกคู่ของผู้ชายในวรรณคดีของพระพุทธศาสนาก็จะใช้เกณฑ์ภรรยาทั้ง ๗ ประเภทนี้เป็นหลัก

เกณฑ์ที่ ๔ เลือกจากลักษณะของผู้หญิง อีก ๕ ประเภท^{๓๔}

ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้อธิบายถึงกรอบในการเลือกสตรีที่มาเป็นภรรยา โดยมีหลักหนึ่งที่ไม่ควรเลือกลักษณะของสตรีที่มีพฤติกรรมที่ไม่สมควร ซึ่งมีทั้งหมด ๕ ประการ คือ

หลักที่ควรเลือก	หลักที่ไม่ควรเลือก
๑. หญิงผู้มีผิวพรรณงดงามนัก	๑. หญิงผู้มีผิวพรรณไม่งามมากนัก
๒. หญิงที่ชายหนุ่มรักใคร่	๒. หญิงที่ชายรักใคร่ไม่มาก
๓. หญิงผู้ฉลาดในการผ่อนรำบับร้อง	๓. หญิงผู้ไม่ฉลาดในการผ่อนรำบับร้อง
๔. หญิงผู้เป็นภรรยาของชายอื่น	๔. หญิงผู้ไม่เป็นภรรยาของชายอื่น
๕. หญิงผู้คบหาเพราะเหตุแห่งทรัพย์ ^{๓๕}	๕. หญิงผู้ไม่คบหาชายเพราะเหตุแห่งทรัพย์

ในหลัก ๕ ประการดังกล่าวมาทั้งหมดนั้นจะพบว่าเหตุที่พระพุทธองค์นำเรื่องนี้มากล่าวก็เพราะ ข้อที่ (๑)หญิงผู้มีผิวพรรณงดงามนัก เพราะหญิงที่มีผิวพรรณงดงามมากนักจะเป็นที่พอใจของคนหนุ่มมากแม้เมื่อได้มาเป็นภรรยาสามีคนนั้นก็อยู่ไม่เป็นสุขเพราะจะถูกคนอื่นหมายปองเช่นกัน ส่วนข้อที่ (๒)ก็เป็นผลมาจากข้อที่ (๑) สำหรับข้อที่ (๓)ที่ไม่ให้เลือกเพราะนางรำนั่นจะ

^{๓๓} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓.

^{๓๔} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๒/๒๕๔.

^{๓๕} พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๔๐๔/๓๓๕.

เป็นหญิงที่จัดอยู่ในประเภทหญิงที่ต้องเร่ร่อนไปแสดงหลายที่ถ้าคนที่ไม่มีอาชีพเกี่ยวข้องกันก็อาจจะไม่สามารถอยู่ร่วมกับเธอได้เพราะการเป็นนางรำยอมจัดเข้าในข้อที่ (๒) ได้ คือมีคนมาชอบมาก และข้อที่ (๔) นั้นเป็นทราบว่าจะไม่ควรยุ่งเกี่ยวกับข้อที่ (๕) เป็นหญิงที่ควรเว้นเพราะเป็นผู้หญิงประเภทแพศยาหรือโสเภณีอาศัยทรัพย์เท่านั้นก็สามารถร่วมอภิรมย์ได้

ส่วนหลักการหรือเกณฑ์อีกประการหนึ่งที่อยู่ตรงข้ามกับข้อที่ ๑ นั้นชื่อว่าเป็นสตรีที่ควรเลือกมาเป็นแม่ศรีเรือนหรือเป็นภรรยาได้ เพราะสตรีในลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นบุคคลที่น่าคบและเป็นที่พักพิงหรือไม่เสี่ยงต่อการที่จะต้องหย่าร้างกันเพราะเหตุที่จะก่อให้เกิดการหย่าร้างเพราะร่างกายหรืออุปนิสัยนั้นไม่มี

เกณฑ์ที่ ๕ เลือกจากลักษณะของพฤติกรรมของภรรยาตามหลักทศ ๖ สำหรับเกณฑ์นี้เป็นเกณฑ์ที่บรรดาผู้ชายทั่วไปจะต้องพิจารณา เนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่จัดว่าเป็น “หน้าที่” ที่ดี และเป็นหน้าที่ที่ภรรยาจะต้องปฏิบัติต่อสามี ดังนั้น การเลือกว่าสตรีคนไหนจะมาเป็นภรรยาเราจะต้องพิจารณาจากกรอบเรื่องหน้าที่ทั้ง ๕ ประการนี้ คือ

๑. จัดการงานดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียง
๓. ไม่ประพฤตินอกใจ
๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้าน^{๓๖}

แต่ถ้าสตรีคนไหนก็ตามที่มีพฤติกรรมที่ขัดแย้งต่อการทำหน้าที่ที่ดีของภรรยา ซึ่งมีทั้งหมด ๕ ประการ คือ

๑. ไม่จัดการงานภายในบ้าน จู้เกียจ
๒. ไม่สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี
๓. ประพฤตินอกใจ
๔. ไม่รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
๕. เกียจคร้าน

หากพบสตรีที่มีพฤติกรรมดังกล่าวนี้ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเห็นว่าไม่ควรเลือกมาเป็นภรรยาเนื่องจากว่าเป็นภรรยาที่มีลักษณะที่ไม่ดีแม้แต่งงานหรือเลือกมาเป็นภรรยาแล้วสามีก็ต้องเป็นทุกข์ใจโดยเฉพาะพฤติกรรมในข้อที่ (๑) ของเขานั้นยอมทำหายผู้เป็นสามีเพื่อหน่ายและลำบากใจเป็นอย่างยิ่ง

^{๓๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

เกณฑ์ที่ ๖ เลือกจากลักษณะพฤติกรรมของผู้หญิงที่เป็นลูกสะใภ้

สำหรับเกณฑ์ในข้อนี้เป็นเกณฑ์ที่ผู้ชายจำเป็นจะต้องนำมาพิจารณาโดยเป็นเกณฑ์การพิจารณาจากพฤติกรรมของหญิงที่เป็นสะใภ้ในตระกูลคนอื่นว่ามีพฤติกรรมอย่างไร ถ้าเป็นพฤติกรรมที่ดีก็ควรเลือกแต่ถ้าพ้นจากเกณฑ์ของการเป็นหญิงสะใภ้ที่ดีแล้วก็ไม่ควรเลือกโดยเกณฑ์ของหญิงสะใภ้ที่ดินนั้นมีดังต่อไปนี้

๑. ไม่นำไฟข้างในออกไปข้างนอก หมายถึง หญิงสะใภ้ผู้ไปอยู่ในตระกูลของสามี และเมื่อได้เห็นโทษ(เรื่องไม่ดี) สิ่งใดสิ่งหนึ่งของบิดามารดาของสามีและของสามีของตนเข้า อย่าเพิ่งนำไปบอกเล่าแก่คนอื่นผู้อยู่ภายนอกเรือน

๒. ไม่นำไฟข้างนอกเข้าไปข้างใน หมายถึง หญิงสะใภ้ เมื่อได้ยินได้ฟังถ้อยคำของคนบ้านใกล้เคียงกล่าวตำหนินินทาบิดามารดาของสามีและสามีของตนเองแล้ว อย่าเพิ่งนำคำของคนเหล่านั้นมาบอกเล่าให้บิดามารดาของสามี และสามีของตนทราบ

๓. ควรให้แก่ผู้ให้เท่านั้น หมายถึง ชนเหล่าใด อยู่ใกล้หรือห่างไกลกันมาข่มสิ่งของเครื่องใช้ ครั้นเสร็จแล้วนำส่งคืน แม้ภายหลังมาข่มอีก หญิงสะใภ้ก็พึงให้ข่มอีก

๔. ไม่ควรไม่ให้แก่ผู้ไม่ให้ หมายถึง ชนเหล่าใดจะอยู่ใกล้กันหรืออยู่ไกลกันก็ตาม ข่มสิ่งของไปแล้วไม่นำมาคืนให้ หญิงสะใภ้ อย่าพึงให้แก่ชนเหล่านั้นอีก

๕. ควรให้แก่ผู้ที่ให้และไม่ให้ หมายถึง ญาติมิตรทั้งฝ่ายสามีหรือฝ่ายตนเอง เป็นคนยากจน มาขอข่มสิ่งของเครื่องใช้ไปแล้ว เมื่อเสร็จธุระแล้ว เขาจะส่งคืนหรือไม่ส่งคืนก็ตาม แม้ภายหลังมาข่มอีก หญิงสะใภ้พึงให้ข่มอีก

๖. ควรนั่งให้เป็นสุข หมายถึง หญิงสะใภ้พึงกำหนดสถานที่ควรนั่งและไม่ควรนั่ง เช่น ไม่ควรนั่งริมประตูเข้าบ้าน ไม่นั่งชันห้วเข่า หรือไม่นั่งในที่สูงกว่าสามีและบิดามารดาของสามีของตน และควรนั่งให้เรียบร้อย อาทิ นั่งพับเพียบ

๗. บริโภคให้เป็นสุข หมายถึง หญิงสะใภ้ ไม่ควรบริโภคก่อนบิดามารดาสามี หรือสามีของตน พึงคอยดูแล และเพิ่มเติมสิ่งที่บกพร่องหรือยังไม่ได้ เมื่อท่านบริโภคแล้ว ตนจึงบริโภคภายหลัง

๘. ควรนอนให้เป็นสุข หมายถึง หญิงสะใภ้ยามจะหลับนอน อย่าเพิ่งนอนก่อนบิดามารดาของสามีและสามีของตน พึงทำวัตรปฏิบัติปรนนิบัติบิดามารดาของสามีและสามีของตนให้เสร็จเสียก่อน ตนจึงนอนทีหลัง

๙. ควรบูชาไฟ หมายถึง หญิงสะใภ้พึงบำรุงบำเรอบิดามารดาของสามี ให้มีความยำเกรงในบิดามารดาของสามี ยกท่านเหล่านั้นไว้เหมือนกองไฟที่บำเรอบูชา

๑๐. ควรเคารพเทวดาประจำบ้าน^{๓๗} หมายถึง หญิงสะใภ้ พึงทำการนอบน้อมบิดามารดาของสามีของตน มีความเคารพ และตั้งท่านเหล่านั้นไว้เหมือนเทวดา ที่ชนทั้งหลายพากันกราบไหว้บูชา ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุตฺตฺสา เสฏฺฐา ภริยานํ บรรดาภรรยาทั้งหลาย ภรรยาผู้เชื่อฟังเป็นผู้ประเสริฐที่สุด”^{๓๘}

การที่ผู้ชายจะเลือกหญิงหรือสตรีใดมาเป็นคู่ นั้นจะต้องพิจารณาพฤติกรรมของผู้หญิงคนนั้นก่อนว่าเป็นผู้มีลักษณะพฤติกรรมเช่นนั้นหรือไม่ถ้ามีพฤติกรรมตามอย่างสะใภ้ที่ดีก็ควรเลือกแต่ถ้าเป็นพฤติกรรมที่อยู่ตรงข้ามดังปรากฏในพระพุทธรูปนี้ว่า

“พราหมณ์ ข้าพเจ้ามั่นใจในข้อนี้ว่า ธรรมะได้ตายแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยเพราะเดี๋ยวนี้ คนชั่วกลับเป็นอยู่สบายเหมือนอย่างลูกสะใภ้ของข้าพเจ้าเป็นหมั่นหล่อนทุบตี ขับไล่ข้าพเจ้าแล้วตลอดบุตร เดี่ยวนี้หล่อนเป็นใหญ่ในตระกูลทั้งหมดส่วนข้าพเจ้าถูกทอดทิ้งอย่างเดียวดาย”^{๓๙}

จากพระพุทธรูปดังกล่าวเราจะพบว่าหากผู้ที่จะเลือกสตรีสักคนมาเป็นภรรยาแล้วไปพบสตรีที่มีพฤติกรรมดังกล่าวก็สามารถนำมาเป็นกรอบสำคัญในการไม่เลือกมาเป็นภรรยาของตนได้ เพราะการเป็นภรรยาที่ดีจะต้องปฏิบัติต่อกันในครอบครัวให้ดีเหมือนกับว่าเขาเหล่านั้นเป็นญาติสนิทของตน

เกณฑ์ที่ ๘ เลือกจากลักษณะพฤติกรรมที่ไม่ดีของผู้หญิงที่เคยเป็นภรรยากระทำต่อสามี

สำหรับเกณฑ์ที่จะเสนอต่อไปนี้เป็นเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของภรรยาที่ไม่ดี มีพฤติกรรมที่ส่อไปในทางที่จะสร้างความทุกข์ให้กับสามี ซึ่งผู้ชายโดยทั่วไปจะต้องนำมาเป็นกรอบในการพิจารณาว่าสมควรหรือไม่สมควรที่จะเลือกมาเป็นคู่ของตน เพราะการเลือกหรือไม่เลือกบางครั้งจะต้องพิจารณาจากกรอบแนวคิดเรื่องของพฤติกรรม ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์มักจะนำประเด็นที่เป็นเชิงลบมาอธิบายเพื่อให้เห็นว่าลักษณะของผู้หญิงแบบใดที่ควรเลือกมาเป็นภรรยาหรือไม่ควรเลือก ซึ่งผู้หญิงที่ไม่ควรเลือกมาเป็นคู่ นั้นจะมีลักษณะดังต่อไปนี้

(ก.)พิจารณาจากพฤติกรรมของภรรยาขณะที่อยู่กับสามี เป็นพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความระแวงสงสัยกับสามีของตน โดยพฤติกรรมแบบนี้ผู้ชายทั่วไปอาจจะนำไปเป็นเกณฑ์หรือเงื่อนไขในการตัดสินใจได้ว่า จะเลือกเป็นภรรยาหรือไม่เลือก คือ ขณะอยู่ร่วมสามีมักจะ

๑. ไปสวนดอกไม้เป็นประจำ
๒. ไปอุทยานเป็นประจำ
๓. ไปทำน้ำเป็นประจำ
๔. ไปตระกูลญาติเป็นประจำ

^{๓๗} อัง. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๕๘/๒๗.

^{๓๘} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

^{๓๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๔/๑๘๓.

๕. ไปตระกุลคนอื่นเป็นประจำ

๖. ส่องกระจกและประกอบการตบแต่งร่างกายด้วยเสื้อผ้าเป็นประจำ

๗. ชอบดื่มน้ำเมาเป็นประจำ ๘. เชื่องมองทางหน้าต่างเป็นประจำ

๙. ชอบยืนอวดทรวดทรงอยู่ที่ประตูเป็นประจำ^{๔๐}

หรือไม่ว่าจะเป็นอีกหลายๆกรณีที่เป็นพฤติกรรมของหญิงที่จะก่อให้เกิดความทุกข์แก่สามี
ที่ผู้ชายควรพิจารณาว่าจะนำมาเป็นคู่ของตนได้บ้างหรือไม่ โดยพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์นั้นก็มี
ดังต่อไปนี้

๑. สรรเสริญการจากไปของสามี

๒. สามีจากไปแล้วไม่ระลึกถึง

๓. สามีกลับมาก็ไม่ยินดี

๔. พุดคิเตียนสามี

๕. ไม่พุดสรรเสริญสามี

๖. ประพฤติสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อสามี

๗. ไม่ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสามี ๘. กระทำกิจอันไม่สมควรต่อสามี

๙. ไม่กระทำการอันสมควรต่อสามี

๑๐. นอนคลุมโปง

๑๑. นอนหันหลังให้

๑๒. นอนพลิกไปพลิกมาเป็นโกลาหล

๑๓. ทอดถอนหายใจยาว

๑๔. นอนกระสับกระส่ายเป็นทุกข์

๑๕. ไปถ่ายอุจจาระปัสสาวะบ่อย ๆ

๑๖. ประพฤติตรงข้าม

๑๗. ได้ยินเสียงชายอื่นเจียหูฟัง

๑๘. ถ้างผลาญโภคทรัพย์

๑๙. ทำความสนิทสนมกับชายบ้านใกล้เคียง

๒๐. ชอบออกนอกบ้าน

๒๑. ชอบเที่ยวตามตรอกซอกซอย

๒๒. ประพฤตินอกใจ ไม่เคารพสามี คิดประทุษร้ายอยู่เป็นนิตย์

๒๓. ยืนอยู่ที่ประตูเนื่อง ๆ

๒๔. เป็ดรักเร็ว อวัยวะและถันให้ดู

๒๕. เที่ยวสอดส่องฟังมองไปยังทิศต่าง ๆ^{๔๑}

(ข) พิจารณาจากพฤติกรรมของคนที่เคยเป็นภรรยาที่แสดงพฤติกรรมต่อผู้ชายอื่น

โดยพฤติกรรมเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่เป็นเหตุทำให้สามีคิดมากหรือระแวงสงสัย
อันจะก่อให้เกิดความไม่สบายใจได้ โดยพฤติกรรมที่ผู้ที่เป็นภรรยาที่ไม่ควรทำก็มีดังต่อไปนี้

๑. บิดกาย

๒. ก้มลง

๓. เชื่องกราย

๔. ทำละอาย

๕. เอาเล็บถูกัน

๖. เอาเท้าเหยียบกัน

^{๔๐} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๔/๑๑๕.

^{๔๑} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

๗.เอาไม้ขีดแผ่นดิน	๘. ให้เด็กกระโดด
๙.เล่นเอง ให้เด็กเล่น	๑๐.จูบเด็ก ให้เด็กจูบ
๑๑.บริโภคน้ำ ให้เด็กบริโภคน้ำ	๑๒. ให้ของเด็ก
๑๓.ขอของเด็ก	๑๔.ทำตามที่ได้กระทำ
๑๕.ทำเสียงสูง	๑๖.ทำเสียงต่ำ
๑๗.พูดเปิดเผย	๑๘.พูดปิด
๑๙.ทำซิกซ์ด้วยการฟ้อนรำ	๒๐.ด้วยการจับร้อง
๒๑.ด้วยการประโคมดนตรี	๒๒.ด้วยการร้องไห้
๒๓.ด้วยการกรีดกราย	๒๔.ด้วยการแต่งกาย
๒๕.จ้องมอง	๒๖.สายสะเอว
๒๗.สายของลับ	๒๘.เปิดขาอ่อน
๒๙.ปิดขาอ่อน	๓๐.เปิดถันให้ดู
๓๑.เปิดรักแร้ให้ดู	๓๒.เปิดสะดือให้ดู
๓๓.หลิวตา	๓๔.ยักคิ้ว
๓๕.เม้มปาก	๓๖.แลบลิ้น
๓๗.ทำฝ้านุ่งหลุด	๓๘.กลับนุ่งผ้า
๓๙.สยายผม	๔๐.เกล้าผม ^{๔๒}

หรือเลือกจากเกณฑ์ที่ปรากฏในปราชญ์สูตร ที่ท่านได้กล่าวถึงลักษณะของชายหญิงที่ไม่ดี ไม่ควรเลือกมาเป็นคู่ครอง ดังนี้

๑. ชอบหลับอยู่เสมอ	๒. ชอบสมาคม
๓. ไม่ขยันหมั่นเพียร	๔. เกียจคร้าน
๕. โกรธง่าย	๖. ไม่เลื่อมใสศรัทธา
๗. ชอบพูดโกหกหลอกลวง	๘. ไม่ชอบบริจาคทาน
๙. เป็นคนแข่งกระด้าง	๑๐. ล้างผลาญสมบัติที่ตนหามาได้
๑๑. ชอบคบชู้ สามีภรรยาคนอื่น	๑๒. ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ^{๔๓}

ผู้หญิงที่เป็นภรรยาของบุรุษหากมีพฤติกรรมแบบนี้ถือว่าเป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมและหากผู้ชายที่กำลังจะเลือกผู้หญิงสักคนมาเป็นภรรยาของตน หากพิจารณาแล้วพบว่าสตรีคนนั้นมี

^{๔๒} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๓๐๐/๑๔๔.

^{๔๓} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๑๑๐/๕๒๗.

พฤติกรรมใดๆที่เข้าข่ายพฤติกรรมดังที่ได้กล่าวมานั้นถือว่าเป็นเกณฑ์ที่จะนำมาเป็นเครื่องตัดสินได้ว่าควรหรือไม่ควรเลือก

เกณฑ์ที่ ๑๐ เลือกตามแนวทางของมโหสถบัณฑิต

สำหรับเกณฑ์นี้เป็นเกณฑ์ที่พิจารณาจากเรื่องราวในมโหสถชาดกที่ท่านมโหสถบัณฑิตได้อธิบายถึงคุณสมบัติของสตรีที่สามารถนำมาเป็นคู่ชีวิตของผู้ชายนั้นจะต้องมีลักษณะหรือมีคุณสมบัติ ๔ ประการ คือ

๑. มีความรักในสามีเหมือนมารดารักบุตรน้อย

๒. มีความเคารพเหมือนน้องสาวเคารพพี่ชาย

๓. มีความซื่อตรงเหมือนเพื่อนร่วมตาย

๔. และมีความจงรักภักดีเหมือนทาสีรักนาย^{๔๔}

ในโลกแห่งความเป็นจริงนั้นเราอาจจะได้ข้อคิดหรือคำตอบว่าการที่เราจะแสวงหาผู้หญิงที่มีความพร้อมทุกๆเรื่องนั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากยิ่งนักโดยเฉพาะสตรีที่มีความพร้อมในทุกเรื่อง แต่ในทรรศนะของท่านมโหสถเองกลับเห็นว่าสตรีที่มีคุณลักษณะพร้อมเช่นนั้นมิได้อยู่ เพราะสตรีที่มีคุณสมบัติที่ทำได้ยากนั้นถือว่าเป็นแก้วสำหรับผู้เป็นสามีคือการแสดงออกซึ่งความเคารพ มีความรัก เป็นเพื่อนกับสามี ดังนั้น การที่ผู้ชายจะเลือกใครเป็นภรรยานอกจากจะพิจารณาจากความงามตามหลักเบญจกัลยาณีแล้วยังต้องพิจารณาคุณสมบัติทั้ง ๕ ประการนี้ด้วย

เกณฑ์ที่ ๑๑ เลือกจากเหตุผลทางด้านความรัก ๒ ประการ คือ

ในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อนซ่อนเงื่อนพอสมควร โดยเฉพาะปัจจัยที่เข้ามาแทรกในกระบวนการเลือกคู่ที่สามารถจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้อยู่ตลอดเวลาอันก็คือเรื่อง กรรม ดังที่เราจะพบว่าในบางกรณีสังคมเองก็ตั้งปัญหาว่าทำไมผู้ชายจี๋เห่จึงได้ภรรยาสวย และทำไมหนุ่มหล่อๆจึงได้กับสาวจี๋เห่ ซึ่งเรื่องนี้ถือว่าเป็นเรื่องที่สังคมเองสงสัยว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้น สำหรับเรื่องนี้พระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบว่ามันเป็นเรื่องที่มีเหตุมาจากกรรมทั้งในส่วนของกรรมเก่าและกรรมใหม่ที่มีผลต่อการมีความรักต่อกันของชายหญิงโดยสาเหตุของความรักในทางพระพุทธศาสนานั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. ความรักเกิดมาจากบุญกรรมหรือกรรมเก่าในอดีตชาติ^{๔๕}

^{๔๔} พุ.ช.อ.(ไทย)๔/๓๔๒.

^{๔๕} อัง จตถก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๐

๒. ความรักเกิดจากความใกล้ชิดสนิทสนมในปัจจุบันชาติ

ในเหตุ ๒ ประการนี้ถือว่ามีส่วนในการตัดสินใจเลือก คู่รัก หรือคนรักของมนุษย์มากที่สุด เหตุที่นำเกณฑ์นี้มาอธิบายก็เพื่อที่จะหาคำตอบว่าในบางคราวทำไมถึงมีการเลือกคู่ที่ผิดหรือถูกตามสายตาของสังคม โดยการเลือกไม่ว่าจะเกิดจากสาเหตุอะไร บางคราวจะต้องยกให้เป็นเรื่องของกรรม คือสิ่งที่เราได้ทำมาในอดีตเป็นปัจจัยผลักดันทำให้เกิดการเลือกคู่ได้ ดังนั้น การเลือกคู่ของมนุษย์บางคราวจะต้องใช้เกณฑ์ในเรื่องกรรมมาเป็นกรอบในการพิจารณาในทำนองว่าการเลือกคู่จะต้องเป็นไปตามอำนาจของกรรมลิขิตหรือเป็นผลที่เกิดมาจากกรรมเก่าที่เราได้ทำมาในอดีตนั่นเอง

เกณฑ์ที่ ๑๒ เลือกจากลักษณะของหญิง ที่มีกำลัง ๕

สำหรับเกณฑ์ในการเลือกคู่ประการต่อมาก็คือเกณฑ์ที่เรียกว่าเป็นเกณฑ์กำลังอันเป็นคุณสมบัติเฉพาะของผู้หญิงที่มีคุณลักษณะที่สามารถจะก่อให้เกิดผลต่อครอบครัวในอนาคตได้ กล่าวคือในธรรมดาของสตรีนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสว่ามีกำลังที่ไม่เหมือนกัน โดยกำลังที่สตรีมีอยู่และสามารถที่จะมีผลต่อการอยู่ครองเรือนในอนาคตนั้นมีอยู่ ๕ ประการ คือ

- (๑) กำลังคือรูป หมายถึง มีความสวยของร่างกายและจิตใจ
- (๒) กำลังคือโภคะ หมายถึง ความมั่งคั่งของชาติและตระกูล คือมีทรัพย์สมบัติมาก
- (๓) กำลังคือญาติ หมายถึง มีญาติพี่น้องที่สามัคคีกลมเกลียวกัน
- (๔) กำลังคือบุตร หมายถึง มีบุตรที่ดีไม่เหลวไหลสามารถสืบตระกูลได้
- (๕) กำลังคือศีล^{๔๖}

โดยที่พุทธองค์ตรัสว่า สตรีใด ถ้าประกอบด้วย กำลัง ๕ นี้ ก็จะสามารถอยู่ในบ้าน ในครอบครัวได้ด้วยความมั่นใจ และอาจมีอำนาจ บังคับ ข่มขู่ ทั้งยังทำให้สามีดีขึ้นได้ อันเป็นการแสดงพรรณนาที่ว่า สตรีก็สามารถมีอำนาจเด็ดขาด ครอบครัวสามีได้ ดังนั้นกรณีที่ภริยาจะเสมอเท่าสามีหรือเหนือกว่าสามีก็ย่อมเป็นไปได้เช่นเดียวกัน

เกณฑ์ที่ ๑๓ เลือกจากลักษณะของภรรยาที่ดี

การเลือกคู่ของผู้หญิงหรือผู้ชายนั้นมีความจำเป็นที่ผู้เลือกจะต้องเลือกให้ดีเพราะหากเลือกไม่ดีก็จะก่อให้เกิดปัญหาได้ ซึ่งพระพุทธศาสนาได้วางกรอบการเลือกไว้หลายประการและมีประการหนึ่งที่สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการเลือกคู่ได้ ซึ่งกรอบนี้มีปรากฏในในทศยวิสาขสูตร ได้กล่าวถึงลักษณะของภรรยาที่ดี ที่ทำให้ครอบครัวแม่แต่ความสุข ไม่มีปัญหาระหว่างสามีและภรรยา หากเสียชีวิตลงไปแล้ว จะได้เกิดเป็นทวดา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

^{๔๖} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๔๘๔/๒๘๑.

“สตรีผู้เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี ผู้มีความเพียร ขวนขวายเป็นนิจ เลี้ยงตนเองทุกเมื่อ ผู้ให้สิ่งที่ต้องการได้ทุกอย่างไม่ทำให้สามีขุนเคือง ด้วยการแสดงความหึงหวง ขกย่องทุกคนที่สามีเคารพ เป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ปฏิบัติถูกใจสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ สตรีผู้ยังประพฤติตามใจสามีอยู่อย่างนี้ จะเข้าถึงความเป็นเทวดา เหล่ามณาปาธิกา”^{๔๗}

“หญิงใดเป็นภรรยาของสามีที่ยากจนก็พลอยยากจนด้วย เมื่อสามีร่ำรวยก็พลอยร่ำรวยมีชื่อเสียงด้วยหญิงนั้นนับว่าเป็นภรรยาสุคตประเสริฐของเขา ส่วนหญิงที่เป็นภรรยาของชายผู้มีเงินทองอยู่แล้วไม่น่าอัศจรรย์เลย”^{๔๘}

ตามข้อความที่ปรากฏในพระพุทธพจน์นี้เราจะพบว่า “บรรดาภรรยา ภรรยาผู้เชื่อฟังดี ประเสริฐที่สุด”^{๔๙} และ “ภรรยาเป็นเพื่อนที่ยอดเยี่ยมในโลกนี้”^{๕๐} ซึ่งลักษณะของสตรีหรือผู้หญิงที่ดีที่ผู้ชายสามารถจะเลือกมาเป็นภรรยาได้นั้นจะต้องมีลักษณะที่สำคัญก็คือ ไม่นอกใจสามี ขยัน เป็นต้นซึ่งอาจจะเป็นกรอบที่คล้ายๆกับกรอบความคิดอื่นๆบ้าง แต่ก็ถือว่าสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบที่อธิบายถึงความเป็นตัวเลือกได้

๒.๒.๔.๒ หลักการเลือกคู่สำหรับผู้หญิง(ในกรณีเลือกผู้ชาย)

ในประเด็นต่อมาที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือประเด็นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์การเลือกคู่ในส่วนที่เป็นข้อพิจารณาของฝ่ายสตรีว่าสตรีมีหลักเกณฑ์ในการเลือกหรือไม่เลือกบุรุษผู้นั้นมาเป็นสามีเพราะเหตุอะไร ซึ่งจากการศึกษาหาทั้งหมดพบว่าสตรีสามารถยึดเกณฑ์ในการเลือกบุรุษเป็นสามีนั้นสามารถเลือกได้จากเกณฑ์ดังต่อไปนี้

เกณฑ์ที่ ๑ เลือกจากลักษณะความพร้อมไม่พร้อม

สำหรับเกณฑ์ที่สตรีทั้งหลายสามารถที่จะนำมาเป็นกรอบในการเลือกบุรุษมาเป็นสามีของตนเองนั้นเกณฑ์ที่ ๑ ที่จะต้องนำมาพิจารณาก็คือ เกณฑ์ที่ปรากฏในปฐิสสูตร ซึ่งว่าด้วยบุรุษที่ไม่น่าพอใจและน่าพอใจของสตรี เป็นพระสูตรที่อธิบายว่าสตรีจะพึงใจและเลือกบุรุษที่จะมาเป็นสามีของตนหรือไม่ โดยพิจารณาจากเกณฑ์ของความพร้อมของคุณสมบัติของบุรุษนั้น ดังต่อไปนี้คือ

^{๔๗} อกุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๓๒๒-๓๒๓.

^{๔๘} จุ. ชา. (ไทย) ๒๗/๘๐/๑๗๓.

^{๔๙} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๑๔/๑๓-๑๔.

^{๕๐} ส.ส.อ. (ไทย) ๑๕/๕๔/๖๕.

ก.ความไม่พร้อม	ข.ความพร้อม
๑. รูปไม่หล่อ	๑. รูปหล่อ
๒. ไม่มีโภคสมบัติ	๒. มีโภคสมบัติ
๓. ไม่มีศีล	๓. มีศีล
๔. เกียจคร้าน	๔. ขยัน
๕. ให้นุตรแก่เธอไม่ได้ ^{๕๑}	๕. ให้นุตรแก่เธอได้

จากตารางเราจะพบว่า ถ้าบุรุษใดมีคุณสมบัติข้อ ก.คือความไม่พร้อมสตรีก็ไม่ควรเลือกมาเป็นสามี แต่ถ้าบุรุษใดก็ตามที่มีคุณลักษณะที่พร้อมตามเกณฑ์ที่ ๒ สตรีผู้นั้นก็สามารถที่จะนำมาเป็นกรอบในการตัดสินใจได้ว่าจะเลือกเขามาเป็นสามีได้หรือไม่ได้ แต่หากพิจารณาจากเกณฑ์ของความพร้อมมีประเด็นเรื่องรูปหล่อมีทรัพย์มีศีลแล้วก็เชื่อว่าผู้ชายคนนั้นควรที่ผู้หญิงจะเลือกมาเป็นภรรยาได้

เกณฑ์ที่ ๒ เลือกจากชายที่มีลักษณะดี คือ ลักษณะมหาบุรุษ^{๕๒} ๓๒ ประการ

สำหรับเกณฑ์สำหรับผู้หญิงจะเลือกผู้ชายเกณฑ์ต่อไปก็คือเกณฑ์ที่เกี่ยวกับรูปร่าง โดยในสมัยพุทธกาลนั้นถือว่ารูปร่างของบุรุษใดก็ตามที่มีลักษณะสมส่วนนั้นย่อมเป็นสิ่งที่บรรดาผู้หญิงทั้งหลายพึงปรารถนา และไม่ใช่แค่สตรีหรือผู้หญิงเท่านั้นยังรวมไปถึงบรรดาผู้ปกครองทั้งหลายที่พึงหวังชายรูปงามที่จะมาเป็นบุตรเขยของตนก็มีความต้องการเช่นกัน ซึ่งกรณีนี้ก็ปรากฏในเรื่องมาคัณขยพราหมณ์ที่แสวงหาบุรุษที่จะมาเป็นสามีของบุตรสาวของตนเมื่อมาพบพระพุทธองค์ก็ได้พิจารณาตามแนวทางการพิจารณาลักษณะของมนุษย์ที่ดี ซึ่งก็พบว่าพระพุทธองค์นั้นมีบุคลิกลักษณะที่ตรงตามตำราทุกประการจึงเชื่อเชียวด้วยการให้แต่งงานกับบุตรสาวของตน โดยลักษณะของบุรุษที่ถือว่าเป็นมหาบุรุษลักษณะนั้นมีดังต่อไปนี้

^{๕๑} ส. ส. (ไทย) ๑๘/๒๘๑/๓๑๔.

^{๕๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓.

๑) มีฝ่าพระบาทราบเสมอกัน ข้อที่มหาบุรุษมีฝ่าพระบาทราบเสมอกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒) พื้นฝ่าพระบาททั้งสองของมหาบุรุษ มีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ซึ่ง มีกง มีคุม และมีส่วนประกอบครบทุกอย่าง ข้อที่พื้นฝ่าพระบาท ทั้งสองของมหาบุรุษมีจักรซึ่งมีกำข้างละ ๑,๐๐๐ ซึ่ง มีกง มีคุม และ มีส่วนประกอบครบทุกอย่างนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๓) มีสันพระบาทยื่นยาวออกไป ข้อที่มหาบุรุษมีสันพระบาทยื่นยาวออกไปนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๔) มีพระองค์ยาว ข้อที่มหาบุรุษมีพระองค์ยาวนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษ ของมหาบุรุษ

๕) มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม ข้อที่มหาบุรุษมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่มนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๖) ฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองคุลิจดกันเป็นรูปดาข้าย ข้อที่มหาบุรุษมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองคุลิจดกัน เป็นรูปดาข้ายนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๗) มีข้อพระบาทสูง ข้อที่มหาบุรุษมีข้อพระบาทสูงนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๘) มีพระขงฆ์เรียวคุดแข็งเนื้อทราย ข้อที่มหาบุรุษมีพระขงฆ์เรียวคุดแข็ง เนื้อทรายนี เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๙) เมื่อประทับยืน ไม่ต้องน้อมพระองค์ลงก็ทรงดูปล้ำถึงพระชาน্দด้วย ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้ ข้อที่มหาบุรุษเมื่อประทับยืนไม่ต้องน้อมพระองค์ ลงก็ทรงดูปล้ำถึงพระชาน্দด้วย ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองได้นี้ เป็นลักษณะ มหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๐) มีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝัก ข้อที่มหาบุรุษมีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝักนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๑) มีพระนวิสีทอง คือคล้ายทองคำ ข้อที่มหาบุรุษมีพระนวิสีทอง คือคล้ายทองคำนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๒) มีพระนวิละเอียด จนละองธุลีไม่อาจติดพระวรกายได้ ข้อที่มหาบุรุษมีพระนวิละเอียดจนละองธุลีไม่อาจติดพระวรกายได้นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๓) มีพระโลมชาติเดี่ยว คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียว ข้อที่มหาบุรุษ มีพระโลมชาติเดี่ยว คือ ในแต่ละขุมมีเพียงเส้นเดียวนี เป็นลักษณะ มหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๔) มีพระโลมชาติปลายอนขึ้น คือ พระโลมชาติขอดเป็นวงเวียนขวาดัง คุณทล
สีกรามเข้มดังดอกอัญชัน ข้อที่มหาบุรุษมีพระโลมชาติปลายอนขึ้น คือพระโลมชาติขอดเป็นวง
เวียนขวาดังคุณทลสีกรามเข้ม ดังดอกอัญชันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๕) มีพระวรกายตั้งตรงคูกายพรหม ข้อที่มหาบุรุษมีพระวรกายตั้งตรง คูกาย
พรหมนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๖) มีพระมังสะไนที่ ๗ แห่งเต็มบริบูรณ์ ข้อที่มหาบุรุษมีพระมังสะไน ที่ ๗ แห่ง
เต็มบริบูรณ์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๗) มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ ข้อที่ มหาบุรุษมี
พระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๘) มีร่องพระปฤษฎางค์เต็มเสมอกัน ข้อที่มหาบุรุษมีร่องพระปฤษฎางค์ เต็ม
เสมอกันนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๑๙) มีพระวรกายเป็นปริมณฑลคูกปริมณฑลแห่งต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับ ๑
วา ของพระองค์ ๑ วาของพระองค์เท่ากับส่วนสูงพระวรกาย ข้อที่มหาบุรุษมีพระวรกายเป็น
ปริมณฑลคูกปริมณฑลแห่งต้นไทร พระวรกายสูงเท่ากับ ๑ วาของพระองค์ ๑ วาของพระองค์
เท่ากับส่วนสูงพระวรกายนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๐) มีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอด ข้อที่มหาบุรุษมีลำพระศอกกลมเท่ากันตลอดนี้
เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๑) มีเส้นประสาทรับรสพระกระยาหารได้ดี ข้อที่มหาบุรุษมีเส้นประสาท รับรส
พระกระยาหาร ได้ดีนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๒) มีพระหนุคูกางราชสีห์ ข้อที่มหาบุรุษมีพระหนุคูกางราชสีห์นี้ เป็น
ลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๓) มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ ข้อที่มหาบุรุษมีพระทนต์ ๔๐ ซี่นี้ เป็นลักษณะ มหาบุรุษ
ของมหาบุรุษ

๒๔) มีพระทนต์เรียบเสมอกัน ข้อที่มหาบุรุษมีพระทนต์เรียบเสมอกันนี้
เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๕) มีพระทนต์ไม่ห่างกัน ข้อที่มหาบุรุษมีพระทนต์ไม่ห่างกันนี้ เป็นลักษณะ
มหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๖) มีพระเขี้ยวแก้วขาวงาม ข้อที่มหาบุรุษมีพระเขี้ยวแก้วขาวงามนี้ เป็นลักษณะ
มหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๗) มีพระชีวหาใหญ่ยาว ข้อที่มหาบุรุษมีพระชีวหาใหญ่ยาวนี้ เป็น ลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๘) มีพระศูรเสียงคุดเสียงพรหม ตรัสคุดเสียงร้องของนการเวก ข้อที่มหาบุรุษมีพระศูรเสียงคุดเสียงพรหม ตรัสคุดเสียงร้องของนการเวกนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๒๙) มีดวงพระเนตรดำสนิท ข้อที่มหาบุรุษมีดวงพระเนตรดำสนิทนี้ เป็น ลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๓๐) มีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอด ข้อที่มหาบุรุษมีดวงพระเนตรแจ่มใสดุจตาลูกโคเพ็งตลอดนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๓๑) มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนนุ่น ข้อที่มหาบุรุษ มีพระอุณาโลมระหว่างพระโขนงสีขาวอ่อนเหมือนนุ่นนี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ

๓๒) มีพระเศียรคุดประดับด้วยกรอบพระพักตร์ ข้อที่มหาบุรุษมีพระเศียรคุดประดับด้วยกรอบพระพักตร์นี้ เป็นลักษณะมหาบุรุษของมหาบุรุษ^{๕๓}

สำหรับเกณฑ์นี้ถือเป็นเกณฑ์ที่สตรีทั้งหลายมักจะให้ความสนใจในฐานะที่ผู้หญิงเป็นคนประเภทที่ละเอียดอ่อนในการคัดเลือกผู้ที่จะมาเป็นสามีของตน การเลือกในประเด็นนี้ถือว่าการเลือกจากคุณสมบัติที่จัดเป็นรูปสมบัติคือความถึงพร้อมไปด้วยลักษณะของรูปร่างที่สมส่วนไม่อ้วนไม่ผอมจนเกินไปและหากได้รูปร่างที่สมส่วนแบบมหาบุรุษลักษณะก็ยิ่งเป็นเรื่องที่ดีเพราะผู้ที่ประกอบไปด้วยลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นผู้ที่มีบุญ ดังนั้นเกณฑ์ในข้อนี้จึงถือเป็นอีกข้อหนึ่งที่สตรีหรือผู้หญิงสามารถที่จะนำไปเป็นกรอบในการเลือกได้ แต่หากพบผู้ที่มีมหาบุรุษลักษณะครบดังนี้ก็ไม่อาจจะได้มาเป็นคู่ครองเนื่องจากเป็นผู้ที่หมดกิเลสแล้วนั่นเอง

เกณฑ์ที่ ๓ เลือกจากลักษณะของสามี ๗ จำพวก

สำหรับสตรีที่จะเลือกชายใดมาเป็นภรรยานั้นอาจจะมีกรอบในการเลือกหลายประการแต่หากพิจารณาจากประเด็นเรื่องประเภทของสามีก็จะพบว่า การเลือกสามีจะต้องเลือกจากสามีที่จัดอยู่ในประเภทดีเท่านั้น โดยสามีดีหรือไม่ดีนั้นเราสามารถพิจารณาเทียบเคียงได้จากประเภทของภรรยาที่ดีและไม่ดี ซึ่งมีทั้งหมด ๗ ประเภทได้ดังนี้

๑. วรksamigo สามีเยี่ยงเพชรฆาต ได้แก่สามีผู้มีจิตประทุษร้าย ปรารถนาความเสื่อมเสียหายแก่สามี ดูหมิ่นและคิดหาทางทำลายภรรยา

๒. โจรsamigo สามีเยี่ยงโจร ได้แก่สามีผู้ล้างผลาญทรัพย์สมบัติที่ภรรยาเก็บออมมาได้

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๐-๑๖๓

๓. อัยยโกสามิโก สามิเยียงนาย ได้แก่สามิผู้ไม่ใส่ใจการทำงาน เกียจคร้าน รับประทานมาก ปากร้าย หยาบคาย ใจเหี้ยม ข่มกรรยา

๔. ปีตาสามิโก สามิเยียงมารดา ได้แก่สามิผู้หวังดีทุกเวลา คอยห่วงใยรักษาภรรยา เหมือนมารดาปกป้องบุตร และประหยักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

๕. เชษฐสามิโก สามิเยียงน้องชาย ได้แก่สามิผู้เคารพภรรยาตั้งนอญกับพี่ มีใจอ่อนโยน คล้อยตามภรรยา

๖. สขาสามิโก สามิเยียงสหาย ได้แก่สามิที่พบภรรยาเมื่อใดก็ปลื้ม ดีใจเหมือนเพื่อน พบเพื่อนผู้จากไปนาน เป็นคนมีตระกูล (ได้รับการศึกษาอบรม) มีความประพฤติดี รู้จักปฏิบัติภรรยา

๗. ทาสสามิโก สามิเยียงทาส ได้แก่สามิที่ขอมอยู่ในอำนาจภรรยา ถูกขู่ตะคอกเมื่อนิดก็อดทนได้ ไม่โกรธตอบ^{๔๔}

เกณฑ์ที่ ๔ เลือกจากเกณฑ์ความเป็นสัตบุรุษ

สัตบุรุษ หรือสัปบุรุษ ซึ่งเป็นบุคคลที่ดีมีค่า ตามความหมายของพระพุทธศาสนาดังพุทธพจน์แสดงปฏิบัติทางของสัตบุรุษว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก แก่บิดามารดา แก่บุตรภรรยา แก่คนรับใช้ และกรรมกร แก่มิตรและร่วมงาน แก่บรรพชน แก่รัฐ แก่ทวยเทพ และแก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาเมฆที่ตกลงมายังข้าวกล้าให้เจริญงอกงามทั่วกัน ก่อให้เกิดประโยชน์ ความเกื้อกูล และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก ฉะนั้น”

การที่จำเป็นจะต้องเลือกจากลักษณะของคนที่เป็นสัมมาทิฐิบุคคลหรือสัตบุรุษเพราะคนประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นบุคคลที่มีคุณค่าแม้เกิดมาก็เกิดมาเพื่อคนอื่น สตรีใดได้เป็นคู่ครองถือว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะคนที่เป็นสัตบุรุษนั้นย่อมเป็นที่พึ่งแก่ตัวเองและครอบครัวญาติพี่น้องได้

เกณฑ์ที่ ๕ เลือกจากคุณสมบัติของการเป็นสามีที่ดี

การเลือกบุรุษมาเป็นสามีของสตรีนั้นนอกจากจะพิจารณาจากกรอบต่างๆที่ได้กล่าวมาทั้งหมดแล้วยังมีอีกเกณฑ์หนึ่งที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการตัดสินใจที่จะเลือกบุรุษนั้นมาเป็นคู่ได้ก็คือการพิจารณาจากเกณฑ์เรื่องพฤติกรรมหรือหน้าที่ของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยา โดยทั่วไปโดยที่สามีต้องหน้าที่ของสามีที่มีต่อภรรยา ๕ สถาน คือ

(๑) ยกย่องว่าเป็นภริยา

(๒) ค้ำชูไม่ดูหมิ่น

^{๔๔} วจ.สตฺย. ตก. (ไทย) ๒๓/๖๓/๑๒๓

- (๓) ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ
 (๔) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
 (๕) ด้วยให้เครื่องแต่งตัว^{๕๕}

ในหน้าที่หรือพฤติกรรมที่สามีพึงปฏิบัติต่อภรรยาทั้ง ๕ ประการนี้ถือว่าเป็นแม่แบบของการเป็นสามีที่ดีที่ภรรยาหรือบรรดาสตรีโดยทั่วไปพึงปรารถนาหรือต้องการที่จะได้มาครองหรือได้มีโอกาสครองคู่ด้วย และลักษณะทางพฤติกรรมทั้ง ๕ ประการนี้เองที่ถือว่าสตรีสามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการเลือกบุรุษมาเป็นสามีของตนได้ แต่หากจะมีคำถามว่าแล้วเราจะเลือกอย่างไรเพราะตอนที่คบกันยังไม่ได้เป็นสามีฝ่ายชายก็ต้องแสดงกิริยาที่ดีเพื่อต้องการให้ฝ่ายหญิงเลือก คำตอบคือฝ่ายหญิงจะต้องเทียบเคียงพฤติกรรมของฝ่ายชายในหลายๆด้านประกอบกัน เช่น ความเจ้าชู้ หรือเอาการเอางานหรือไม่ หรือทางออกที่ดีก็คือการใช้คนไปสืบดูก่อนตามนัยที่มีการเสวยสุภาพของนางวิสาขาเข้ามาแล้ว หรือการคบหาจะต้องใช้สติและระยะเวลาพอสมควรในการที่จะเห็นถึงธาตุแท้ของพฤติกรรมของฝ่ายชาย

เกณฑ์ที่ ๖ เลือกจากเหตุ ๘ ประการ^{๕๖} คือ

สำหรับข้อที่จะนำมาพิจารณาเพื่อประกอบการตัดสินใจของฝ่ายสตรีที่จะเลือกบุรุษมาเป็นสามีหรือมีสามีอยู่แล้วอาจจะนำไปสู่การหย่าร้างหรือตีตัวออกห่างก็คือหลักว่าด้วยคุณสมบัติของสามีที่ผู้หญิงจะพึง ซึ่งหลักการนี้สามารถนำมาเป็นเกณฑ์ในการเลือกหรือไม่เลือกบุรุษมาเป็นสามีของบรรดาสตรีทั้งหลายได้ ซึ่งในกรณีที่เป็นเกณฑ์สำหรับการเลือกและไม่เลือกนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากหลักเกณฑ์ที่ปรากฏในตารางดังต่อไปนี้

ก. เหตุที่ไม่เลือก	ข. เหตุที่เลือก
๑. เพราะความเป็นคนจน	๑. เพราะความเป็นคนรวย
๒. เพราะความเป็นคนป่วยกระเสาะกระแสะ	๒. เพราะความเป็นคนมีสุขภาพแข็งแรง
๓. เพราะความเป็นคนแก่ชรา	๓. เพราะความเป็นคนแก่หนุ่ม
๔. เพราะความเป็นคนเลงสุรา	๔. เพราะความไม่เป็นคนเลงสุรา
๕. เพราะความเป็นคนโง่เขลา	๕. เพราะความเป็นคนฉลาด
๖. เพราะความเป็นคนมัวเมาในกามคุณ	๖. เพราะความเป็นผู้สันโดษในกามคุณ
๗. เพราะคล้อยตามกิจการงานทั้งปวง	๗. เพราะเป็นคนมีเหตุผลเข้าใจในการทำงาน

^{๕๕} ที.ป. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔

^{๕๖} พ.ช. (ไทย) ๒๘/๒๕๓/๕๕.

๘. เพราะหาทรัพย์สินทั้งปวงเพิ่มเติมไม่ได้	๘. เพราะหาทรัพย์สินทั้งปวงเพิ่มเติมได้
---	--

จากหลักเกณฑ์ในตารางที่นำเสนอไปดังกล่าวนี้เราจะพบว่าสตรีทั้งหลายสามารถนำไปเป็นกรอบในการเลือกได้ เช่น การพิจารณาว่าบุรุษคนนั้น ป่วยกะเสาะกะแสะไหม หากจนจนเกินไปไหม หรือว่าเป็นคนที่ครุ่นคิดแต่ในเรื่องกามคุณหรือนักเลงสุราหรือไม่ถ้าเป็นเกณฑ์ที่ว่ามันก็ถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาว่าจะเลือกหรือไม่เลือกเขามาเป็นสามีได้

เกณฑ์ที่ ๗ เลือกคุณสมบัติของผู้ชายที่ดีหรือไม่ดี

สำหรับเกณฑ์นี้เป็นการพิจารณาจากข้อคิดเห็นของสตรีหรือผู้หญิงที่ปรากฏในชาดกเรื่องสิริกาพิกนิ ซึ่งเป็นเรื่องของข้อคำถามของเทวดาที่มีต่อธิดาของท้าววิรูปักษ์ว่าชายประเภทไหนที่สตรีจะเลือกหรือไม่เลือกมาเป็นสามีของตนซึ่งในคำตอบของนางนั้นได้กำหนดลักษณะของชายที่ผู้หญิงจะเลือกหรือไม่เลือกไว้ดังต่อไปนี้

ก.เกณฑ์ที่เลือก	ข.เกณฑ์ที่ไม่เลือก
(๑)ชายใดชนะอันตรายทั้งปวง คือ ความหนาว ความร้อน ลม แดด เหลือบ ยุง สัตว์เลื้อยคลาน ความหิว และความกระหายได้ (๒)ทำงานทุกอย่างติดต่อตลอดวันตลอดคืนไม่ทำประโยชน์ที่เป็นไปตามกาลให้เสื่อมเสียไปด้วย (๓)ชายใดไม่มักโกรธ เป็นกัลยาณมิตร เสียสละ สมบูรณ์ด้วยศีล ไม่โอ้อวด ซื่อตรง สงเคราะห์ มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ถึงจะเป็นใหญ่ก็ถ่อมตน (๔)อีกอย่างหนึ่ง ชายใดสงเคราะห์บุคคลทั้งที่เป็นมิตรหรือศัตรู ทั้งชั้นสูง เสมอกัน หรือต่ำกว่า ทั้งที่ประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ ทั้งในที่แจ้งหรือที่ลับ (๕)ชายใดไม่พุดจาหยาบคายไม่ว่าในกาล	(๑)ชายใดมักกลบหลู่คุณท่าน ตีเสมอ แข่งดี ริษยา ตระหนี่ และโอ้อวด ทำทรัพย์สินที่ได้มาแล้วให้พินาศไป (๒)ชายใดมักโกรธ ผูกโกรธ พุดส่อเสียด มักทำลายมิตรภาพ มีวาจาเสียแหว่ง พุดจาหยาบคาย (๓)ชายที่ไม่รู้จักประโยชน์ของตนว่างานนี้ควรทำวันนี้ งานนี้ควรทำพรุ่งนี้ ถูกสั่งสอนก็พาลโกรธ ข้างยังดูหมิ่นคนที่ดีกว่าตัว (๔)ชายใดมัวเมาด้วยการเล่นเป็นประจํา ทั้งยังกำจัดมิตรทั้งหมดไปเสีย

ไหน ๆ (๖)บุคคลใดไร้ปัญญา ได้ลืมนำใครแล้ว ลืมคุณความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง บรรดาคุณความดี ที่ได้กล่าวแล้วเหล่านั้น บุคคลเช่นนั้น มีสภาพ ร้อนรนประพฤติไม่เสมอต้นเสมอปลาย	
---	--

สำหรับเกณฑ์นี้ถือว่าเป็นเกณฑ์ที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเกณฑ์ที่น่าสนใจเพราะเป็นเกณฑ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับบุคลิกลักษณะของผู้ชายอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเกณฑ์ที่ ๑ ที่ผู้หญิงตัดสินใจเลือกก็คือเกณฑ์เรื่อง(๑) ความอดทน (๒)ขยัน (๓)หนักแน่นไม่โกรธง่าย(๔)จริงจังในการคบหา(๕) สงเคราะห์เกื้อหนุนผู้อื่นมีเมตตา (๖) พุดจาไพเราะ(๗)มีปัญญา (๘) มีความกตัญญู และ(๙)เสมอต้นเสมอปลาย ถือว่าเป็นลักษณะที่พึงจะต้องมีในผู้ชายที่ดีทั้งหลาย ส่วนเกณฑ์ที่ ๒ ที่ผู้หญิงไม่เลือกก็คือ (๑)ถือตัวลบหลู่ผู้อื่น ตีตนเสมอท่าน(๒)ตระหนี่ (๓)มักโกรธอารมณ์อ่อนไหว(๔)พุดไม่เพราะ (๕)ไม่รู้จักรจัดการงานอย่างมีระบบไม่รู้กาลเทศะ (๖)ไม่รู้ฟังคำสอนของคนอื่น(๗)เสเพลเที่ยวเล่นไม่รู้จักหยุด ถือว่าเป็นเกณฑ์ที่มีความหมายครอบคลุมกับพฤติกรรมของผู้ชายที่เรียกกันว่าคนเสเพลได้ และผู้หญิงก็สามารถนำเกณฑ์เหล่านี้ไปเลือกคนที่จะมาเป็นคู่ของตนได้

๒.๓ หลักเกณฑ์ด้านศีลธรรมในการเลือกคู่

ชีวิตครอบครัวหรือชีวิตคู่สมรส นั้น จึงถือเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ ปรคับประคองและได้รับการวางแผนอย่างถูกต้อง ชีวิตครอบครัวหรือชีวิตคู่สมรส นั้นเปรียบได้กับการสร้างตึก ผู้ที่สร้างตึกได้แก่วิศวกรจะต้องมองถึงองค์ประกอบหลาย ๆ ประการที่จะทำให้ตึกนั้นมีความมั่นคงถาวรและเป็นประโยชน์แก่การใช้สอย ไม่ว่าจะเป็นทำเลพื้นที่ในการสร้างตึก การวางเสาเข็ม การใช้อิฐ ปูน หินทราย และช่างผู้ชำนาญ จึงจะได้ตึกที่มีคุณภาพ คงทนและเหมาะแก่การใช้งาน การวางแผนครอบครัวก็เช่นเดียวกัน เป็นเรื่องที่คุณสมรสจะต้องตระหนักให้ดีเพื่อความสุขและความมั่นคงของครอบครัว การวางแผนครอบครัว รวมไปถึงการเลือกสรรคู่ครองที่มีลักษณะที่เข้ากันได้ทั้งอารมณ์ ทัศนคติ ความเชื่อทางศาสนาและวัฒนธรรม ในทางพุทธศาสนาได้วางหลักในการวางแผนความมั่นคงเอาไว้เริ่มจากการเลือกคู่ครองที่เข้ากันได้ดังพุทธพจน์ที่ตรัสรองเอาไว้ในปฐมสมชีวิตสูตร ว่า

คหบดีและคหปตานี ถ้าสามีและภรรยาทั้งสองฝ่ายหลังจะพบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งสองฝ่ายพึงมีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน สามี

ภรรยาทั้งสองฝ่ายนั้นย่อมได้พบกันในชาตินี้และชาติหน้าสามีภรรยาทั้งสองฝ่ายเป็นผู้มีศรัทธา รู้ความประสงค์ของผู้ขอสำรวมระวัง ดำเนินชีวิตโดยธรรมเจรจาไพเราะ อ่อนหวานต่อกัน มีความเจริญรุ่งเรือง มีความผาสุก มีความประพสุติ เสมอกันทั้งสองฝ่าย ไม่คิดร้ายต่อกันทั้งสองฝ่ายประพสุติธรรมในโลกนี้มีศีลและวัตร เสมอกันเสวยอารมณ์ที่น่าใคร่ย่อมเพลิดเพลินบันเทิงใจในเทวโลก^{๕๗}

พุทธพจน์จากพระสูตรนี้บ่งบอกให้ทราบชัดเจนถึงเจตนารมณ์ของพุทธศาสนาที่ประสงค์จะนำเสนอหลักการเลือกคู่สมรสที่เป็นไปเพื่อความยั่งยืนและมั่นคง จากพระสูตรดังกล่าวสามารถจำแนกแนวคิดหรือหลักเกณฑ์ที่สำคัญทางด้านศีลธรรมที่เป็นกรอบในการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาได้เป็น ๔ ประการ คือ

๒.๓.๑ มีหลักความเชื่อ (ศรัทธา) เสมอกัน (สมสัทธา)

ในการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานี้ นอกจากจะพิจารณาจากเกณฑ์ทางด้านพฤติกรรม ค่านิยมหรือเกณฑ์อื่นๆ แล้วก็ยังพบว่า มีเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมจริยธรรมซึ่งถือว่าเป็นเกณฑ์ที่มีความสำคัญที่จะต้องนำมาพิจารณาอีก โดยเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมสำหรับนำมาใช้ในการเลือกคู่ประการที่ ๑ นั้นก็คือการมีความเชื่อ (ศรัทธา) ที่เสมอกัน ศรัทธาในที่นี้รวมเอาทั้งศรัทธาในลัทธิศาสนา บุคคลและเหตุผลต่าง ๆ ตลอดจนแนวความในใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกันและปรับตัวเข้าหากันได้^{๕๘} รวมไปถึงการมีรสนิยม ค่านิยม หรือใฝ่ในสิ่งที่เป็นไปในทางเดียวกัน มีแนวคิดที่ลงรอยกันได้ไม่ยึดถือเอาแต่เพียงว่าความคิดของตนเท่านั้นถูกต้องหรือดีงาม ให้เกียรติและเคารพความเชื่อถือของกันและกัน^{๕๙} ในทัศนะของพุทธศาสนา เพราะศรัทธาจะเป็นตัวที่ทำให้ผู้ที่ได้รับฟังคำแนะนำเกิดความมั่นใจ มีเหตุผลว่าแนวทางหรือวิธีการนี้จะนำไปสู่หนทางแห่งความสุขที่แท้จริง ในการดำรงชีวิตประจำวันของคู่สมรสจึงต้องมีความเชื่อ (ศรัทธา) ที่เสมอกันเหมือนกันจึงนำพาชีวิตไปสู่เป้าหมายของการสมรสที่แท้จริงได้ ศรัทธานั้น ถือว่าเป็นธรรมขั้นพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาชีวิตเพราะหากบุคคลมีศรัทธาไปในทางที่ถูกต้อง จะทำให้ชีวิตเข้าถึงจุดมุ่งหมายได้อย่างสมบูรณ์และรวดเร็ว ในพุทธศาสนา ศรัทธามีได้หมายเอาความเชื่ออย่างไม่มีเหตุผลรองรับและมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ^{๖๐} ในการพัฒนาชีวิตของคู่สมรสนั้น พุทธศาสนาถือว่าจะต้องมีศรัทธาที่เสมอกันและถูกต้องเป็นพื้นฐานในการที่จะนำพาชีวิตไปสู่สันติสุข

^{๕๗} อด.จตุกก. (ไทย)๒๑/๕๕/๕๓-๕๔

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิธรรม, ๒๕๔๑) หน้า ๔๘.

^{๕๙} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมผัสพระพุทธเจ้าด้วยใจ (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒) หน้า ๑๔๓.

หากการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างขาดศรัทธาก็ถือว่าการพัฒนาชีวิตนั้นเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ใน
 ที่มณีกาย ปาฏิหาริย์^{๖๑} พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับศรัทธาเอาไว้ หากบุคคลยังไม่สร้างศรัทธาให้
 เกิดในหลักการทั้ง ๕ คือ

๑. ศรัทธาในพระพุทธ คือการยอมรับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่าเป็นจริง
๒. ศรัทธาในพระธรรม คือการยอมรับในหลักการที่พระองค์ทรงค้นพบ
๓. ศรัทธาในพระสงฆ์ คือการยอมรับในความเป็นอริยสงฆ์ที่เข้าถึงความจริงอัน
 ประเสริฐด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรม
๔. ศรัทธาในข้อวัตรปฏิบัติ (สิกขา) คือการยอมรับในหลักธรรมที่เป็นกรอบปฏิบัติ
๕. มีใจไม่โกรธเคือง คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เข้าถึงความมีเมตตา

บุคคลนั้นจะไม่สามารถพัฒนาชีวิตตนเองให้เข้าสู่ความเจริญไพบูลย์ได้

แต่การมีศรัทธาในพุทธศาสนามีได้หมายเอาการปลงใจเชื่ออย่างไ้ที่ซัด โดยไม่มีการ
 เคารพในภูมิปัญญาของตนเอง ต้องมีเหตุผลและความเป็นไปได้รวมถึงสัมฤทธิ์ผลที่เกิดจากศรัทธา
 นั้นเป็นเครื่องรองรับ^{๖๒} ศรัทธาในทัศนะของพุทธศาสนามีลักษณะดังนี้คือ

๑. เป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญา
๒. เป็นสิ่งที่แนบแน่นอยู่กับเหตุผล มีปัญญาเป็นตัวกำกับ ไม่ยึดอารมณ์เป็นใหญ่
๓. เป็นสิ่งที่น้อมนำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่ถูกต้อง
๔. เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความมั่นใจด้วยเหตุผลได้ว่าสิ่งที่ตนเชื่อนั้นจะนำไปสู่จุดหมายอัน
 แท้จริง
๕. เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความพากเพียรที่จะลงมือปฏิบัติอันจะนำไปสู่เป้าหมายชีวิต
๖. เป็นสิ่งที่นำไปเพื่อปัญญา มิใช่ไม่นำไปสู่ความไม่มีปัญญา
๗. เป็นสิ่งที่ไม่ยึดติดในตัวบุคคล ยึดในหลักความจริง^{๖๓}

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๕/๓๐๘.

^{๖๒} ตัวอย่างของศรัทธา (ความเชื่อ) ที่พุทธศาสนาให้พิสูจน์เห็นผลว่าเป็นศรัทธา (ความเชื่อ) ที่เป็น
 ประโยชน์จริงมีปรากฏอยู่ในเกสปุตตสูตร (กาลามสูตร) ๑๐ ประการคือ ๑) อย่างปลงใจเชื่อเพราะฟังตามกันมา
 ๒) อย่างปลงใจเชื่อเพราะถือสืบ ๆ กันมา ๓) อย่างปลงใจเชื่อเพราะคำเล่าลือ ๔) อย่างปลงใจเชื่อเพราะอ้างคัมภีร์ ๕)
 อย่างปลงใจเชื่อเพราะหลักตรรกะ ๖) อย่างปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน ๗) อย่างปลงใจเชื่อเพราะการคิดตรึกตรอง
 ตามแนวเหตุผล ๘) อย่างปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นว่าน่าจะเป็นไปได้ ๙) อย่างปลงใจเชื่อเพราะถือเอาว่าสมณะ
 นักบวชนั้นเป็นครูของเรา, อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๑.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า .๑๓๓-๑๓๔.

นอกจากนั้นแล้ว พุทธศาสนายังได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของศรัทธาที่มีต่อการพัฒนาชีวิต ดังนี้

๑. เป็นสิ่งที่สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล

๒. เป็นสิ่งที่ทำให้ใจเป็นกลาง (กุ่มครองสัจจะ) พร้อมยินดีรับฟังหลักการและเหตุผลของทุกฝ่ายและพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ไม่ยึดติดแนวความเชื่อของตนเท่านั้น

๓. เป็นสิ่งที่จะทำให้ตัดสินใจด้วยเหตุผลหรือปัญญาของตนว่าจะควรเชื่อควรยึดหลักการใด

๔. เป็นสิ่งที่จะทำให้คิดว่าสิ่งที่ตนเชื่อมั่นนั้นถูกหรือผิดแล้วลงมือปฏิบัติ

๕. เป็นสิ่งที่ส่งเสริมชีวิตให้เกิดปัญญา^{๖๔}

ศรัทธาในพุทธศาสนานอกจากจะเป็นตัวชี้นำชีวิตไปสู่การพัฒนาย่างถูกต้องแล้วศรัทธายังถือเป็นหลักการอย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมายอันแท้จริงของชีวิต ทำชีวิตให้มีความสุข พุทธศาสนาได้วางหลักศรัทธาเอาไว้เป็นหลักยึดหรือนำไปสู่การปฏิบัติ ๔ ประการ^{๖๕} คือ

(๑) กัมมสัทธา ความเชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือเชื่อว่าเมื่อทำอะไรลงไปโดยมีเจตนาคือความจงใจทั้งที่รู้ ย่อมเป็นกรรม คือเป็นความชั่ว ความดีที่มีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป ผลกรรมที่ทุกคนกระทำลงไปไม่ว่าแง่ลบและเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำมิใช่ด้วยอำนาจอนาถาหรืออนาคตโชคชะตา

(๒) วิปากสัทธา ความเชื่อเรื่องวิบากอันเป็นผลของกรรมคือการกระทำ เชื่อว่ากรรมที่ทำนั้นมีผลจริงและผลนั้นต้องมีเหตุมีผลเสมอ ผลดีก็ต้องมีเหตุคือกรรมดี ผลชั่วเกิดจากเหตุชั่วคือกรรมชั่ว

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา ความเชื่อว่าทุกคนเป็นผู้มีกรรมเป็นของตน แต่ละคนล้วนเป็นเจ้าของของกรรมที่ตนได้ทำลงไปและจะต้องเสวยวิบากกรรมที่ตนได้กระทำลงไปนั้น ดังพุทธพจน์ที่ตรัสรับรองเอาไว้ว่า “คนทำบาปกรรมเอง ก็เศร้าหมองเอง คนไม่ทำบาปเอง ก็บริสุทธิ์เอง ความบริสุทธิ์และไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน คนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์ไม่ได้”^{๖๖}

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา ความเชื่อเรื่องการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ค้นพบสัจธรรมจริง จนเป็นเหตุให้มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริง ประกอบไปด้วยพระคุณ ๕ ประการ คือ เป็นผู้ไกลจากกิเลส (อรหัง) ตรัสรู้ชอบได้โดย

^{๖๔} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต) พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๑๓๕.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘) หน้า ๑๖๔.

^{๖๖} จุ.ธ.(ไทย)๒๕/๑๖๕/๘๔.

พระองค์เอง (สัมมาสัมพุทธโฆ) , เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ^{๖๓} (วิชาจรณสัมปันโน) , เป็นผู้เสด็จไปด้วยดี (สุกโต) , เป็นผู้รู้แจ้งโลก (โลกวิทู) , เป็นสาวกฝึกได้โดยยาก (อนุตตโร ปริสัทมมสาวก) , เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สัตถา เทวมนุสสานัง) , เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานจากกิเลส (พุทธโฆ) , เป็นผู้มีโชค (ภควา) ครัสธรรม บัญญัติพระวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกฝนอบรมตนด้วยดีแล้วก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

ศรัทธา ๔ ประการนี้เป็นหลักความเชื่อที่พุทธศาสนาวางไว้เป็นหลักให้มนุษย์ยึดเป็นแบบแผนเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ จะสังเกตได้ว่าหลักศรัทธาทั้ง ๔ ประการนี้เป็นหลักที่ให้นมนุษย์ยึดมั่นและเคารพตนเอง คูได้จากการให้เชื่อเรื่องกรรมคือการกระทำ ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริง และผู้ที่กระทำกรรมย่อมประสบได้ด้วยตนเอง การเชื่อหลักของกรรมที่ดี เชื่อในผลของกรรมและเชื่อว่าทุกคนมีกรรมเป็นของตนเองก็เป็นอันเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าไปในตัว กล่าวอีกนัยหนึ่งการเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็คือ การเชื่อในเรื่องของกรรม การให้ผลของกรรมและทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง ความเชื่อดังกล่าวจะทำให้มนุษย์เป็นผู้จัดระเบียบชีวิตที่เอื้อต่อการพัฒนาเพื่อความสุอันแท้จริงของชีวิต คู่สมรสที่มีศรัทธาเสมอเหมือนกันในประเด็นดังกล่าวมา จะทำให้ทั้งคู่เป็นผู้ที่เข้าใจชีวิตและเข้าใจซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นแล้ว ศรัทธาหรือความเชื่อนี้ยังรวมไปถึงความฝืนนิยในสิ่งที่สร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม การมีศรัทธาเสมอเหมือนกัน เป็นพื้นฐานที่จะทำให้ชีวิตคู่สมรสมีความกลมกลืนแนบแน่นและมั่นคง เพราะศรัทธาเป็นเครื่องที่จะหล่อหลอมความรู้สึนึกคิดของคู่สมรสพร้อมทั้งเป็นพลังผลักดันในการดำเนินชีวิตคู่สมรสอีกด้วย ซึ่งจะเป็นเครื่องมือให้คู่สมรสเข้าสู่วิถีทางของการครองคู่สมรสอย่างถูกต้องและมีความสุข การมีศรัทธาที่เสมอกันทำให้คู่สมรสเป็นกัลยาณมิตรของกันและกันอันส่งผลต่อการครองชีวิตสมรสที่ยั่งยืนและมีความสุข

๒. มีหลักการประพฤติที่เสมอกัน (สมลิลลา)

นอกจากการมีศรัทธาหรือหลักทฤษฎีให้ยอมรับได้อย่างลงตัวของคู่สมรสแล้ว คู่สมรสก็ต้องยอมรับและประพฤติปฏิบัติต่อศรัทธาหรือทฤษฎีที่ตนยอมรับนั้นด้วย ในทัศนะของพุทธศาสนา คู่สมรสที่มีลักษณะความประพฤติที่เข้ากันได้ กล่าวคือมีความประพฤติอยู่ในระดับเดียวกันไม่มีความเหลื่อมล้ำหรือผิดเพี้ยนที่ยอมรับไม่ได้ของอีกฝ่ายหนึ่งอันเป็นเหตุให้เกิดความรังเกียจ ดูหมิ่นเหยียดหยามหรือขัดแย้งกันอย่างรุนแรงต่อกัน เช่นฝ่ายหนึ่งมักโกรธเป็นคนดुर้าย พุดจาหยาบ

^{๖๓} วิชา ๘ คือ ๑) วิปัสสนาญาณ ๒) มโนมยิทธิ ๓) อิทธิวิธี ๔) ทิพพโสต ๕) เจโตปริยญาณ ๖) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ๗) ทิพพจักขุ ๘) อาสวักขญาณ, ที.สี. (ไทย) ๕ / ๒๓๔-๒๔๕ / ๓๓-๔๔.

คาย ดิดสังเสพตติในขณะที่ยกฝ่ายหนึ่งเป็นคนสุภาพอ่อนโยน มีเมตตา เว้นอบายมุข ลักษณะดังกล่าวจะทำให้กลุ่มสมรสเกิดการเลิกร้างกันง่ายหรืออยู่ร่วมกันอย่างทุกข์ทรมาน กลุ่มสมรสจะต้องใส่ใจกับหลักปฏิบัติของกันและกันให้มากกว่าเป็นไปอย่างสอดคล้องและกลมกลืนกันหรือไม่ การเลือกคู่สมรสที่มีความประพฤติดูเหมือนกันนับเป็นความจำเป็น โดยเฉพาะในสังคมที่มีความเร่งรัดสูง หลักการปฏิบัติที่เสมอเหมือนกันนั้น กล่าวในความหมายทั่วไปได้แก่การจัดระเบียบชีวิตของตนเองให้อยู่ในกรอบที่เหมาะสมไม่ทำให้เกิดค่า ขยะระดับพฤติกรรมให้เป็นคนมีจริยธรรม กล่าวในระดับบุคคลได้แก่การรู้จักหน้าที่ของตนเอง ไม่พร่องต่อความรับผิดชอบ ปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสมรสหรือเครือญาติ ไม่แสดงอำนาจหรือลักษณะที่ข่มอีกฝ่ายหนึ่งในระดับสังคมหมายถึงการมีพฤติกรรมที่ไม่ขัดแย้งหรือเป็นที่รังเกียจของสังคม ปรับตนเองให้เป็นที่ยอมรับและเชิดชูของสังคมกลมกลืนกันหรือไม่ การเลือกคู่สมรสที่มีความประพฤติดูเหมือนกันนับเป็นความจำเป็น โดยเฉพาะในสังคมที่มีความเร่งรัดสูง^{๖๔} หลักการปฏิบัติที่เสมอเหมือนกันนั้น กล่าวในความหมายทั่วไปได้แก่การจัดระเบียบชีวิตของตนเองให้อยู่ในกรอบที่เหมาะสมไม่ทำให้เกิดค่า ขยะระดับพฤติกรรมให้เป็นคนมีจริยธรรม กล่าวในระดับบุคคลได้แก่การรู้จักหน้าที่ของตนเอง ไม่พร่องต่อความรับผิดชอบ ปรับตัวให้เข้ากับคนอื่นได้ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสมรสหรือเครือญาติ ไม่แสดงอำนาจหรือลักษณะที่ข่มอีกฝ่ายหนึ่งในระดับสังคมหมายถึงการมีพฤติกรรมที่ไม่ขัดแย้งหรือเป็นที่รังเกียจของสังคม ปรับตนเองให้เป็นที่ยอมรับและเชิดชูของสังคม

ในทัศนะของพุทธศาสนา การมีหลักปฏิบัติที่เสมอเหมือนกันซึ่งเรียกว่าศีลนั้น ได้แก่การประพฤติตามหลักของอริยมรรค ๓ ข้อเบื้องต้นคือ สัมมาวาจา (การพูดชอบ) สัมมากัมมันตะ (การประกอบอาชีพชอบ) สัมมาอาชีวะะ (การดำรงชีวิตชอบ) กลุ่มสมรสที่มีศีลเสมอกันจะทำให้เป็นผู้มีหลักการหลักการหรือเป้าหมายที่จะดำเนินไปอย่างไม่ขัดกัน นำชีวิตให้เข้าสู่ความผาสุกร่มเย็น พัฒนาชีวิตเข้าสู่เป้าหมายอันสูงสุด ลักษณะของศีลในพุทธศาสนามีส่วนในการที่จะช่วยประคับประคองชีวิตคู่สมรสที่สำคัญ ๒ ประการ

(๑) ศีลในฐานะเป็นข้อห้ามมิให้ชีวิตก้าวหน้าเข้าไปสู่สภาพอันชั่วร้าย หม่นหมอง และตกต่ำ เนื่องจากศีลเป็นการจัดวางรากฐานแห่งพฤติกรรมที่ดีงามทั้งทางด้านกายกรรม วาจากรรม ใจกรรมอย่างเป็นระเบียบและดำรงอยู่ในกุศลธรรมทั้งหลาย^{๖๕} กล่าวอีกความหมายหนึ่ง ศีลคือธรรมทั้งหลายมีเจตนา (ความตั้งใจ) เป็นต้นของบุคคลผู้เว้นจากโทษมีการฆ่าสัตว์หรือผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติระดับ

^{๖๔} ชูชีพ ขนบพ, เลือกลู่อย่างไรให้รอดยุคมิลเลนเนียม” นิตยสารคู่สร้างคู่สม (ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓๖๑ มกราคม ๒๕๔๓), หน้า ๘๒.

^{๖๕} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า ๑๕.

ของตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างไม่เคียดรื้อน^{๓๐} ศีลอันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่าง
ผาสุกทั้งระดับปัจเจกและสังคมนั้นแยกประเภทตามองค์แห่งอริยมรรคได้ดังนี้^{๓๑}

๑.๑) สัมมาวาจา มีองค์ ๔ คือ

(๑) การงดเว้นจากการพูดเท็จ (มุสาวาท) ได้แก่การงดเว้นจากการสื่อสารที่ไม่
จริงทั้งแก่ญาติเพื่อน ในชุมชน ในการเสวนา จะต้องนำเสนอข้อมูลที่เป็นจริงและเกิดประโยชน์ ไม่
แสดงอาการปลิ้นปลอกถ้อยคำ เพื่อเห็นประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง

(๒) การงดเว้นจากการพูดส่อเสียด (ปิสุณาวาท) ได้แก่การไม่นำความของกลุ่ม
หนึ่งไปกล่าวบอกนินทาให้อีกฝ่ายหนึ่งเพื่อให้เกิดความแตกแยก มุ่งเน้นความสมัคปรองดองสามัคคี

(๓) การงดเว้นจากการพูดคำหยาบ (พรุสาวาท) ได้แก่การกล่าวถ้อยคำที่ไม่
ก่อให้เกิดโทษ ชวนให้เกิดความขุ่นมัว โทษร้าย เป็นคำที่นารักศุภภาพก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเอง
และสังคม

(๔) การงดเว้นจากการพูดคำเพ้อเจ้อ (สัมผัปปลาปวาท) ได้แก่ การไม่กล่าว
คำพูดที่หลักลอยไร้หลักฐานแหล่งที่มา คำพูดต้องเป็นคำที่เป็นจริงเป็นประโยชน์และนำมาซึ่งการ
สร้างสรรค์ เป็นถ้อยคำที่ถูกต้อง (ถูกต้องธรรม) และนำมาซึ่งความสงบทั้งแก่ตนและสังคม (ถูกวินัย)
รู้จักโอกาสที่จะพูดด้วยว่าควรพูดในเวลาไหนไม่ควรพูดในเวลาไหน

๑.๒) สัมมากัมมันตะ มีองค์ ๓ คือ

(๑) การงดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น (ปาณาติบาต) ดำรงตนอยู่ในความเป็น
ผู้มีเมตตามุ่งเน้นสันติภาพ ทั้งยังไม่สนับสนุนความรุนแรงอันนำมา ซึ่งความเคียดรื้อน

(๒) การงดเว้นจากการทุจริตฉ้อโกงสิ่งของอันผู้อื่นเป็นเจ้าของ
(อทินนาทาน) ดำเนินชีวิตด้วยอาชีพที่สุจริต

(๓) การงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม (กามสุมิจฉาจาร) กล่าวคือไม่เข้า
ไปเกี่ยวข้องกับสตรีหรือบุรุษที่มีเจ้าของในเชิงเกี่ยวพาราสีอันนำมาซึ่งการล่วงประเวณี

๑.๓) สัมมาอาชีวะ คือการละอาชีวะที่ผิดอันนำไปสู่การทุจริต มีการโกง การ
ประจบสอพลอ หรือประกอบอาชีพที่สนับสนุนอบายมุข เช่นเปิดวงพนัน ค้าขายสิ่งเสพติดให้โทษ

^{๓๐} พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, หน้า ๑๓.

^{๓๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕

(๒) ศิลในฐานะเป็นข้อที่ส่งเสริมและพัฒนาชีวิตให้มีความสุข จัดเข้าในโอวาทปาฏิโมกข์ ข้อที่ ๒ คือการสั่งสมกุศลให้สมบูรณ์ (กุศลัสสุปสัมปทา) ศิลในความหมายที่สองเป็นการจัดระเบียบทั้งหมดของชีวิตบุคคลและสังคม เป็นการจัดสรรโอกาส เพราะหากสังคมไร้กฎกติกาอันเป็นหลักยึดเหนี่ยวเสียแล้ว มนุษย์ในฐานะบุคคลผู้อยู่ในสังคมก็ย่อมไม่ได้รับการฝึกฝนพัฒนาเพราะระบบสังคมที่ไม่เอื้ออำนวย ลักษณะของชีวิตที่ไม่ได้รับการฝึกฝนตามกระบวนการของศีลย่อมเป็นชีวิตที่เป็นไปตามสัญชาตญาณเท่านั้น ซึ่งจะกำหนดให้มนุษย์กระทำอะไรลงไปก็ได้ตามความต้องการที่มีอยู่ในจิตใจ อันเป็นพลังขับที่จะทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาโดยธรรมชาติ ปราศจากการฝึกฝน อบรม^{๑๒} ชิกมันด์ ฟรอยด์ นักจิตวิเคราะห์หากล่าวว่า ลักษณะสัญชาตญาณเช่นนี้เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนและจะทำให้มนุษย์กระทำการใด ๆ ลงไปด้วยแรงกระตุ้นแห่งความต้องการเท่านั้น ชิกมันด์ ฟรอยด์ เรียกลักษณะสัญชาตญาณเช่นนี้ว่า อิด(ID)^{๑๓}

ศิลปในฐานะเป็นหลักการพัฒนากายและวาจาให้เรียบร้อย จึงเป็นสิ่งที่ควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์มิให้แสดงออกซึ่งสัญชาตญาณของมนุษย์และจัดระเบียบมนุษย์ให้มีขึ้น^{๑๔} กล่าวในความหมายที่กว้างออกไป ศิลคือผลสำเร็จของการจัดระเบียบชีวิตและสังคม การที่มีมนุษย์มีระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิตอย่างมีกฎเกณฑ์ กล่าวได้ว่าเป็นผู้มีวินัย ความเป็นผู้มีวินัยของมนุษย์ดังกล่าวจะสื่อออกในลักษณะดังนี้ คือ

๑) เป็นผู้รู้จักจัดระเบียบชีวิตตนเองให้อยู่ในกรอบแห่งจริยธรรม พัฒนาชีวิตให้ดีขึ้น

๒) เป็นผู้ที่เคารพกฎกติกาของสังคม ยอมรับระเบียบของสังคม

๓) เป็นผู้ฝึกฝนตนเองให้ มุ่งประโยชน์อันสูงสุดของชีวิต

วินัยจะเป็นเครื่องขัดเกลาให้มนุษย์พัฒนาตนเองให้อยู่ในสังคมอย่างสันติ ผลที่เกิดจากการมีวินัยของมนุษย์ในสังคมนั้นก็คือลักษณะของความเป็นผู้มีศีล อาจกล่าวได้ว่า วินัยเป็นเรื่องของการจัดระเบียบชีวิตให้อยู่ในกรอบ เป็นเรื่องภายนอกที่สามารถมองเห็นได้ เมื่อชีวิตมนุษย์ดำเนินตามกรอบวินัยเป็นปกติลักษณะดังกล่าวก็คือภาวะของศีล^{๑๕} การเป็นผู้มีศีลก็คือภาวะแห่งความเป็นผู้มีวินัยนั่นเอง อันจะเอื้อซึ่งประโยชน์แก่ชีวิต

ในวิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงลักษณะ รส ปัจจุบันฐาน และปทัฏฐานของศีลเอาไว้ว่าลักษณะของศีลได้แก่ การเป็นผู้ที่มีกุศลธรรมเป็นมูลรากหรือเป็นพื้นฐาน รสของศีลได้แก่ อาการที่ไม่มีโทษ

^{๑๒} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). การควบคุมสัญชาตญาณ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรม, ๒๕๓๕) หน้า ๓.

^{๑๓} ศรีเรือน แก้วกังวาน. จิตวิทยาบุคลิกภาพ. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

^{๑๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). การควบคุมสัญชาตญาณ, หน้า ๒๗.

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) , วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด (กรุงเทพฯ: มูลนิธิธรรม, ๒๕๓๕) หน้า ๓๘.

เป็นคุณลักษณะที่ดีพร้อม ผู้รู้สรรเสริญ ปัจจุบันฐานของศีลได้แก่ ความสะอาดกาย สะอาดวาจา สะอาดใจ ส่วนปทัชฐานของศีลได้แก่ ความมีหิริ(ความละอายแก่ใจ) โอตตัปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป)^{๗๖} นอกจากนั้นแล้วศีลยังมีคุณสมบัติในการส่งเสริมและพัฒนาชีวิตอีก ๕ ประการ คือ

(๑) ทำให้ประสบกับโภคทรัพย์ มีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

(๒) ทำให้เกียรตินิยมชื่อเสียงกระจายไป

(๓) ทำให้เป็นผู้ที่ทองอาจไม่เก้อเขินเมื่อเข้าในที่ชุมชน

(๔) เป็นผู้ที่ไม่หลงลืมทำกาลกิริยา(ตาย)

(๕) มีสุคติ(ก้าวหน้า)และโลกสวรรค์เป็นที่ไป^{๗๗}

ศีลในทัศนะของพุทธศาสนาจึงถือเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมการพัฒนาชีวิตมนุษย์ ให้มีความสมบูรณ์ในระดับสังคม นอกจากนั้นแล้ว ในทางโลกกุตระศีลยังถือว่าเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานที่จะทำให้มนุษย์เข้าถึงเป้าหมายอันสูงสุด(พระนิพพาน) คู่สมรสที่หวังจะ ครองคู่กันอย่าง มั่นคงและมีความสุขจึงจำเป็นต้องมีศีล(ข้อปฏิบัติ)ที่เสมอกัน กล่าวคือมีการแสดงออกทาง พฤติกรรมที่มุ่งประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและสังคม ไม่ว่าจะเป็นการกระทำหรือการพูดจา ให้ข้อมูล ข่าวสารพุทธศาสนาถือว่าศีลเป็นเครื่องมือแห่งการพัฒนาที่จะส่งผลให้จิตใจของมนุษย์นั้นสูงขึ้น และพัฒนาต่อไป จะเห็นได้จากกระบวนการแห่งการพัฒนาของพุทธศาสนา ที่ได้กล่าวถึงศีลว่าเป็น ฐานที่จะทำให้จิตได้รับการพัฒนา คู่สมรสจึงต้องปรับระดับพฤติกรรมให้สอดคล้องกัน

(๓) มีหลักการเสียสละที่เสมอกัน(สมจาคา)

การเสียสละ การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ถือว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งในการทำให้ มนุษย์อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข การให้ยอมเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงสภาวะทางจิตใจ ของผู้ที่ประสงค์จะให้ผู้อื่นมีความสุข มีพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับการให้เอาไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทายก ผู้ให้โภชนา ชื่อว่าให้ฐานะ ๕ ประการแก่ปฤคาหก ฐานะ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ๑) อายุ ๒) วรรณะ ๓) สุข ๔) พละ ๕) ปฏิภาณ”^{๗๘}

คู่สมรสที่หวังการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและมั่นคงจะต้องเลือกสรรคู่สมรสที่มีลักษณะ ของผู้ที่รู้จักให้ เช่นเดียวกับตน การรู้จักให้กล่าวในความหมายที่กว้างคือหลักการของการมี ค่านิยมหรือรสนิยมในการให้ที่สอดคล้องกัน การรู้จักให้เป็นการแสดงออกถึงความมีน้ำใจ

^{๗๖} พระพุทธโฆษาจารย์, วัฏฐธัมมรคแปลภาค ๑ ตอน ๑ หน้า ๑๗-๑๘.

^{๗๗} พ.อ. (ไทย) ๒๕/๗๖/๓๓๓.

^{๗๘} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๕๘.

คำว่าจาคะ แปลว่าการสละ หมายถึงการมีน้ำใจ ในทัศนะของพุทธศาสนา ได้แก่การสละ หรือการให้ที่ประกอบด้วยศรัทธา หิริ(ความละอาย) และการให้ที่เป็นกุศล^{๗๙} จากความหมายที่พุทธศาสนาประสงค์เอานั้นเน้นไปที่จิตใจเป็นสำคัญ คำว่าจาคะกับคำว่าทานเป็นคำที่มีความหมายต่างกัน กล่าวคือคำว่าจาคะนั้นเป็นการมุ่งการสละหรือการให้ที่เป็นองค์ประกอบภายในยกตัวอย่าง เช่นการสละความเห็นแก่ตัว การสละความชั่วออกจากจิตใจ ในขณะที่ทานนั้นมุ่งถึงการให้ที่เป็นองค์ประกอบภายนอก เช่นวัตถุสิ่งของ แต่ทั้งคำว่าจาคะและทานต่างก็เป็นเครื่องหนุนเนื่องเกี่ยวเนื่องกัน อาจกล่าวได้ว่าจาคะก็คือการแสดงออกถึงความมีน้ำใจทั้งดงามและเสียสละนั่นเอง เริ่มต้นด้วยการทำจิตใจให้เกิดศรัทธา มองสิ่งที่ตนจะให้ว่าเป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น รวมไปถึงคุณค่าต่อสิ่งที่ตนเองให้ความเคารพนับถือว่าเป็นการเอื้อต่อการเข้าถึงหลักความจริงที่พัฒนาชีวิตให้มีอิสรภาพที่แท้จริง ศรัทธาจึงเป็นคุณธรรมที่จะต้องทำให้มีขึ้นในจิตใจเป็นเบื้องต้น นอกจากนั้นแล้ว การสละยังต้องประกอบด้วยหิริคือความละอายใจเป็นเครื่องกำกับเช่นการสละความชั่วผู้สละจะต้องสำนึกว่าความชั่วเป็นสิ่งเลวร้ายให้รู้สึกละอายใจ หิริจะเป็นคุณธรรมข้อที่สองที่จะทำให้จิตใจรู้สำนึกของการให้ต่อจากศรัทธา รวมไปถึงการละอายต่อความชั่วที่ฝังแน่นอยู่ในจิตใจและพร้อมจะสละออกซึ่งความชั่วร้ายอันนั้น ความศรัทธาและความมีหิริดังกล่าวมานั้นจะทำให้ผู้ให้มองเห็นประโยชน์อันแท้จริงที่เกิดจากการให้ ทำให้การเป็นไปอย่างครบวงจร คือมีทั้งจิตใจที่เห็นคุณค่าและวัตถุที่ก่อประโยชน์ คู่สมรสจะต้องมีทัศนคติหรือค่านิยมในการให้ การสละที่เสมอกันหรือยอมรับกันได้ ไม่เช่นนั้นคู่สมรสก็จะเกิดความระหองระแหงและมองกันด้วยท่าทีที่ไม่พอใจ ยกตัวอย่างเช่นสามีเป็นคนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เห็นว่าการให้เป็นการทำให้ผู้อื่นได้รับสิ่งที่ตนให้แล้วยังมองอีกว่าการให้เป็นการสละซึ่งความเห็นแก่ตัว ในขณะที่ภรรยา มองว่าการให้เป็นการสิ้นเปลืองและไร้ประโยชน์ ลักษณะดังกล่าวจะทำให้คู่สมรสเกิดความขัดแย้งกันทางความคิด อันจะนำไปสู่การขัดแย้งทางการกระทำเป็นผลตามมา

ในมงคลสูตรข้อที่ว่าด้วยการให้(ทานกถา)ได้กล่าวถึงบทบาทของจาคะว่าเป็นหลักการเบื้องต้นที่ทำให้บุคคลประกอบทาน ๒ ประการเป็นผลตามมาก็คือ อภัยทาน อันได้แก่การรู้จักให้อภัยมีน้ำใจ ไม่ถือโทษจองเวรหรือคิดเบียดเบียน(เมตตาและกรุณา)การไม่ล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่นการรู้จักคุณโทษของกาม การไม่พุดจาเหลวและไร้สาระและเป็นเท็จ มีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลาและวัตถุทาน (การให้สิ่งของ) อันได้แก่การรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้อื่นด้วยปัจจัยสี่ตามความเหมาะสมแก่ฐานะและโอกาส^{๘๐} ทั้งอภัยทานและวัตถุทานดังกล่าวมาข้างต้นจะมีขึ้นไม่ได้

^{๗๙} พุ.บุ. (ไทย) ๒๕/๗/๗.

^{๘๐} พระสิริมงคลจารย์, มงคลตฤปิณี ทุติโย ภาโก, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕) หน้า

ถ้าหากผู้ใดไม่มีจิตใจที่พร้อมจะสละเป็นพื้นฐาน จาคาจึงมีความหมายกว้างรวมเอาทั้งจิตใจและวัตถุ ทางด้านจิตใจนอกจากจะรู้จักการเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แล้วยังหมายถึงการสละสิ่งที่ไม่ดีที่มีอยู่ในจิตใจออกไป ปรับปรุงบุคลิกภาพภายในให้เข้ากันได้ ในคัมภีร์วัตถุคือการรู้จักเอื้อเฟื้อวัตถุสิ่งของแก่ผู้อื่น กลุ่มสมรสนในทัศนะของพุทธศาสนาจะต้องมีหลักจากะที่เข้ากันได้ เนื่องจากจากะเป็นหลักการที่ทำให้กลุ่มสมรสนของผู้อื่นที่นอกเหนือตนเองอย่างมีคุณค่าและเชี่ยวชาญจิตใจของกลุ่มสมรสนให้สูงขึ้นและเอื้อต่อการพัฒนา

(๔) มีปัญญาที่เสมอกัน(สมปัญญา)

ในการดำเนินชีวิต ปัญญาถือว่าเป็นหลักสำคัญที่จะทำให้ชีวิตอยู่โดยปราศจากความทุกข์ ความลำบากทางด้านจิตใจและเป็นตัวที่ชักนำชีวิตไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง ปัญญาเป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาในทัศนะของพุทธศาสนา ในทางจริยธรรม การพัฒนาปัญญาคือการเป็นผู้

(๑) ปัญญาขั้นต้น ได้แก่ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปะวิทยาการแขนงต่าง ๆ เป็นความรู้ในแง่ของวิชาการและวิชาชีพที่สามารถเข้าใจและนำมาปฏิบัติได้ ปัญญาขั้นนี้ปัญญานี้เกิดจากการได้เรียนรู้ศึกษาตามสถานศึกษาต่าง ๆ พุทธศาสนาเรียกปัญญาขั้นต้นนี้ว่า สมคฺคปัญญา ได้แก่ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนศึกษาเล่าเรียน ปัญญาขั้นนี้จะช่วยให้บุคคลรู้จักเหตุผลเบื้องต้นและนำชีวิตไปสู่การสร้างฐานะได้

(๒) ปัญญาขั้นที่สอง ได้แก่ปัญญาที่มีการรับรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของเหตุปัจจัย ไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติ ปัญญาขั้นนี้จะอิงอยู่กับความถูกต้องไม่ถูกความเห็นแก่ตัวหรือพวกพ้องเข้ามาเกี่ยวข้องหรือเพราะความรัก ความเกลียด ความกลัว เพราะหลงปัญญาขั้นนี้จะประคับประคองชีวิตให้บุคคลยืนหยัดอยู่กับหลักความจริง

(๓) ปัญญาขั้นที่สาม ได้แก่ปัญญาที่เข้าสู่การคิด การวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ โดยความบริสุทธิ์ใจเป็นขั้นที่สำคัญ การใช้ปัญญาค้นคว้าวิเคราะห์หลักการต่าง ๆ ของบุคคลจะต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ เป็นปัญญาที่ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส เมื่อเกิดคดีต่าง ๆ ก็สามารถใช้ปัญญาไตร่ตรองความจริงและยืนหยัดอยู่กับความจริง ไม่ใช่ปัญญานำมาซึ่งประโยชน์ส่วนตน หรือสนองความต้องการของตนเองแต่อย่างใด

(๔) ปัญญาขั้นที่สี่ ได้แก่ปัญญาที่รู้จักและเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้ว่าอย่างไรเป็นทางที่นำชีวิตไปสู่ความเสื่อม อย่างไรที่ทำให้ชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง รวมไปถึงรู้เหตุปัจจัยที่

จะก่อให้เกิดความเสื่อมหรือความเจริญ และวิธีการที่จะแก้ปัญหาอันเกิดขึ้นจากความผิดพลาด สร้างสรรค์พัฒนาชีวิตสู่ความสำเร็จทั้งแก่ตนเองและสังคม ปัญญาสามขั้นหลังนี้เป็นปัญญาในระดับ จินตามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดการครุ่นคิดใคร่ครวญสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนทำให้เห็นและเข้าใจสิ่งที่ ได้ศึกษาและเรียนรู้มา ในส่วนของปัญญาขั้นโลกุตตระเป็นปัญญาที่รับรู้เท่าทันความเป็นจริงของ สังขารอันได้แก่โลกและชีวิตว่ามีลักษณะไม่เที่ยง แปรปรวน(เป็นทุกข์)และไม่สามารถที่จะยึดครอง ได้ ถึงขั้นที่ทำให้จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยอำนาจของกิเลส ปัญญาขั้นนี้พุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฝึกฝนอบรมทำให้มีขึ้นเป็นปัญญาขั้นสูงสุด^{๔๐}

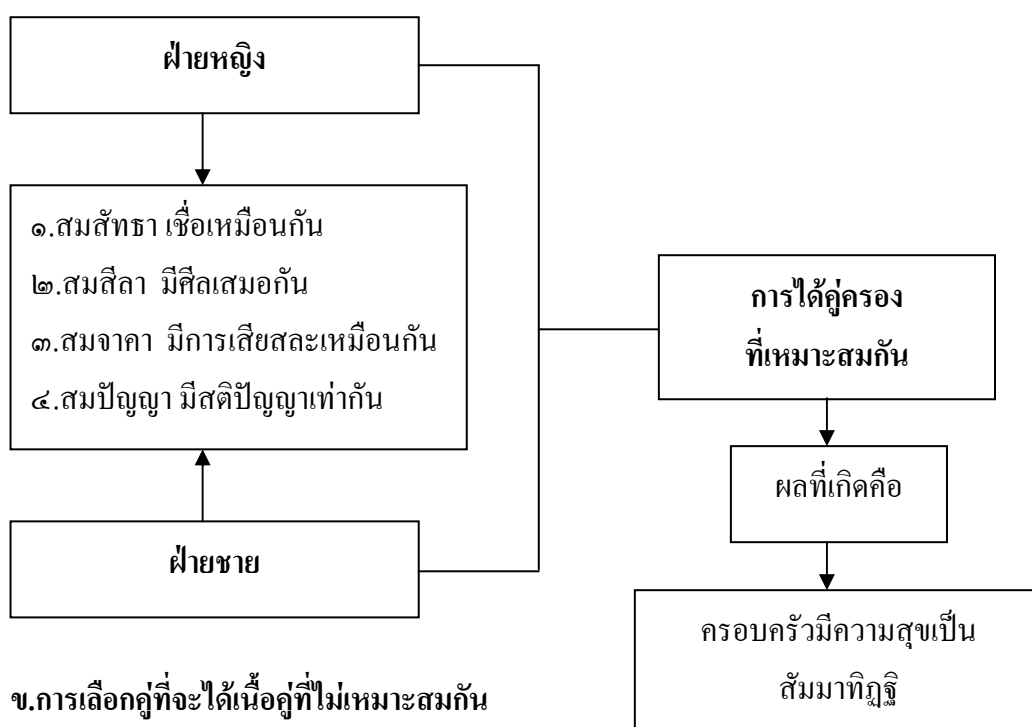
ปัญญาดูว่าเป็นหลักการที่ครอบคลุมทั้งส่วนของศรัทธา สติและจาคะ เพราะจะทำให้รู้ คุณค่าของสิ่งที่ตนกระทำลงไปว่ามีเป้าหมายอย่างไร ปัญญาในความหมายที่คู่สมรสควรจะมีอย่าง เท่าเทียมกัน คือลักษณะของการตระหนัก และเลือกสรรทำแต่สิ่งที่จะนำมาซึ่งความเจริญแก่ชีวิต ตัว ปัญญานี้ยังรวมไปถึงระดับการศึกษาที่เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันของคู่สมรสด้วย ซึ่งในทางจิตวิทยา ได้มองว่ามีส่วนในการที่จะทำให้คู่สมรสอยู่กันได้อย่างเข้าใจกันและสามารถแก้ปัญหาาร่วมกันได้ เพราะระดับการศึกษาจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยให้ทั้งคู่มีเหตุผล รู้จักสิ่งที่ควรและไม่ควร พร้อมทั้ง ปรับตัวปรับความคิดเข้าหากันได้ เป็นที่ปรึกษาของกันและกัน เมื่อเกิดปัญหาค้นตัวปัญญาจะไม่ทำ ให้คู่สมรสแสดงออกซึ่งอารมณ์ที่จะส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ที่มีให้แก่กันและกัน จึงกล่าวได้ว่า ปัญญาเป็นกำลังสำคัญที่สุดที่จะประคับประคองชีวิตคู่สมรสให้เกิดความมั่นคง นอกจากนั้นแล้ว ปัญญายังเป็นเครื่องมือที่จัดระเบียบให้ความคิดของคู่สมรสเข้าใจถึงการใช้ชีวิตร่วมกัน รู้ถึง ประโยชน์ของการใช้สอยปัจจัยได้อย่างถูกต้อง ไม่มุ่งแสพวัตถุเพื่อปรนเปรอตนเองเท่านั้นอันเป็นการ บริโภคแบบคุณค่าเทียม

หลักการเลือกคู่สมรสในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นหลักการที่ไม่ประสงค์เพียงให้คู่สมรส อยู่ด้วยกันด้วยความสุขเพียงเพราะการปรับตัวเข้าหากันได้เท่านั้น แต่พุทธศาสนาประสงค์ให้คู่ สมรสได้รับประโยชน์จากหลักการดังกล่าวมาอีกด้วย ซึ่งได้แก่การพัฒนาชีวิตของคู่สมรสให้เข้าถึง คุณค่าแท้คือการจัดสรรชีวิตเพื่อให้เข้าถึงความสุขอันแท้จริงตามหลักพุทธศาสนา หลักสมชีวะธรรม หรือหลักการเลือกคู่สมรสในพุทธศาสนาจึงจัดได้ว่ามีความจำเป็นต่อชีวิตคู่สมรสเป็นอย่างยิ่ง เพราะคู่สมรสจักต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันมากกว่าใครอื่นในสังคม การที่จะทำให้คู่สมรสมีชีวิตที่ ราบรื่นจำเป็นจะต้องยึดหลักการที่เสมอเหมือนกันเพื่อความมั่นคงของชีวิตคู่สมรสและครอบครัว หลักการเลือกคู่สมรสในพุทธศาสนาเป็นหลักที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นมิได้แยกแยะหลักการ

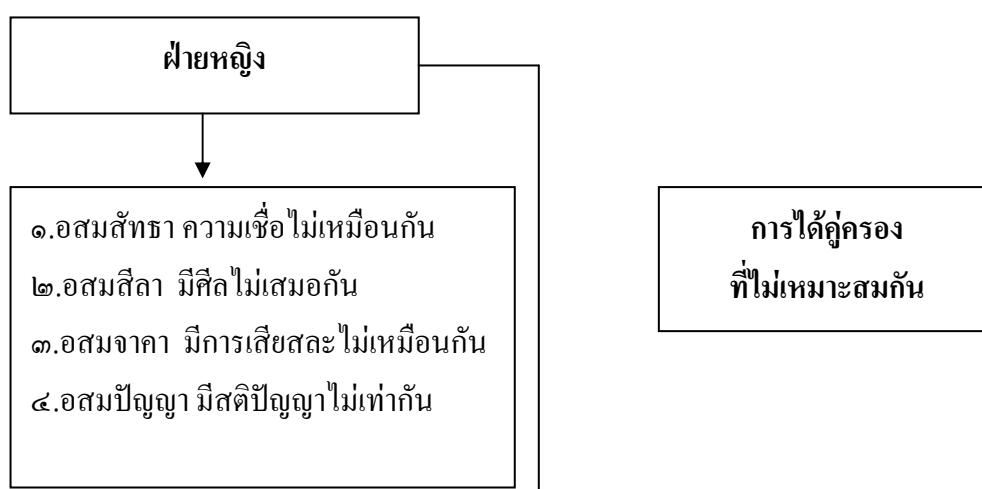
^{๔๐} พระราชวรมณี (ประยูร ญุตโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา (กรุงเทพฯ: มูลนิธิ พุทธธรรม, ๒๕๓๐) หน้า ๗๕-๘๐.

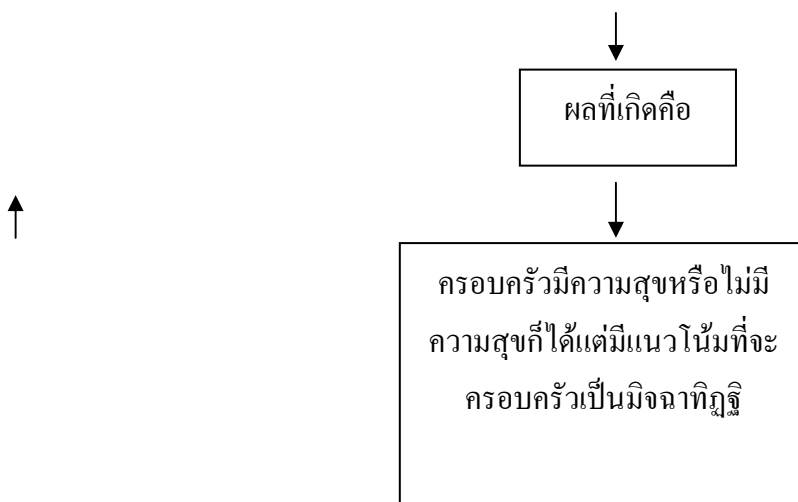
อย่างไรอย่างหนึ่งออกต่างหาก แต่ทั้งหมดย่อมกลมกลืนและเกื้อกูลกันก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างถูกต้อง โดยกรอบการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากแผนภูมิภาพดังต่อไปนี้

ก.การเลือกคู่ที่จะได้คู่ที่เหมาะสมกัน

ข.การเลือกคู่ที่จะได้เนื้อคู่ที่ไม่เหมาะสมกัน

บทที่ ๓

หลักการครองคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๓.๑ บทนำ

ในบทที่ผ่านมาเราได้อธิบายถึงเกณฑ์หรือหลักการที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ ซึ่งผลจากการศึกษาก็พบว่าในทางพระพุทธศาสนานั้นได้มีกรอบในการวางหลักการเกี่ยวกับการเลือกคู่ไว้หลายวิธี โดยแต่ละวิธีก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจเลือกคู่ ซึ่งปัจจัยที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่นั้นก็มีอยู่ ๒ ประการหลักก็คือ (๑) เรื่องกรรมในอดีต เรียกกันว่าปุพเพสันนิวาส คือการที่คู่ครองสามีภรรยาหรือหญิงชายนั้นได้เคยทำบุญอุทิศฐานร่วมชาติกันมาก่อนพอเกิดมาชาตินี้ก็เลยได้มีโอกาสมาพบกันอีก และเป็นการพบที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้เพราะถือว่าเป็นผลมาจากกรรมเก่าที่เป็นตัวกำหนด (๒) เรื่องกรรมใหม่ หรือการที่สามีภรรยาหรือชายหญิงที่มีได้มีกรรมเก่ามาร่วมกันแต่เมื่อเกิดมาแล้วอาศัยการเกื้อกูลกันในปัจจุบันก็จะก่อให้เกิดสัมพันธ์ภาพกันขึ้นระหว่างคน ๒ คน เมื่อเริ่มมีมิตรภาพแล้วสัมพันธ์ภาพของหัวใจก็เกิดตามมาในที่สุดก็กลายมาเป็นการตัดสินใจร่วมหอลงหลงเป็นคู่ผัวตัวเมียหรือมีการเลือกคู่กันเกิดขึ้น ซึ่งปัจจัยทั้ง ๒ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการที่จะระบุได้หรือไม่ว่าคนสองคนจะเลือกกันเป็นคู่หรือไม่

อย่างไรก็ตามไม่ว่าการเลือกคู่จะมีสาเหตุมาจากอะไรก็ตามเมื่อมีการเลือกคู่แล้วสิ่งที่เกิดขึ้นตามมาซึ่งคู่ครองสามีภรรยาจะต้องปฏิบัติต่อกันภายหลังตัดสินใจอยู่ร่วมกันต่างหากที่จะเป็นปัจจัยหลักที่คู่สามีภรรยาจะต้องคำนึงถึง ทั้งนี้ก็เพราะว่าการแต่งงานหรือการเลือกคู่นั้นถือว่าเป็นเพียงบทบาทเริ่มต้นเท่านั้น การแต่งงานไม่ใช่คำตอบสุดท้ายของชีวิต แต่เป็นเพียงบทเริ่มต้นเท่านั้น ดังนั้นในบทนี้ผู้วิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาถึงกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่จะมีต่อการดำเนินชีวิตการครองคู่ให้มีความสุขได้อย่างไรบ้าง ซึ่งกรอบแนวคิดดังกล่าวถือว่าเป็นกรอบแนวคิดที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตภายหลังจากการแต่งงานได้เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง โดยหลักการครองคู่ภายหลังจากการเลือกคู่ให้มีความสุขนั้นเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๓.๒ หลักธรรมสำหรับการอยู่ร่วมกันของคู่สมรส (หลักธรรมสำหรับการครองเรือน)

นอกจากพุทธศาสนาจะวางหลักในการเลือกคู่สมรสเอาไว้เพื่อให้บุคคลที่จะทำการสมรสได้ตรวจสอบได้ตรงตรงถึงลักษณะที่เหมาะสมดังกล่าวแล้ว พุทธศาสนายังได้วางหลักการเกี่ยวกับการให้คู่สมรสได้ประคับประคองชีวิตสมรสดำเนินไปอย่างมีความสุขและก้าวหน้าในการทำงานอีกด้วย พุทธศาสนาเรียกหลักการดังกล่าวนี้ว่า หลักการครองเรือนหรือหลักฆราวาสธรรมการที่พุทธศาสนาวางหลักการในการครองเรือนเอาไว้ก็เพราะเหตุว่าในชีวิตการครองเรือนนั้น เป็นเรื่องที่มี

ความสะอาดอ่อน หากคนสองคนที่มาอยู่ร่วมกันโดยไม่มีหลักยึดอันเป็นแนวปฏิบัติเพื่อชีวิตสมรสที่สมบูรณ์แล้ว ย่อมจะส่งผลต่อระบบความสัมพันธ์ภายในครอบครัวได้มากทีเดียว การวางหลักฆราวาสธรรมเอาไว้จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของพุทธศาสนาที่จะจัดระบบชีวิตครอบครัวให้ยั่งยืน จากกรอบของพุทธศาสนาที่มองความตั้งมั่นของกลุ่มสมรสนั้นย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการจัดระเบียบชีวิตสมรสที่สมบูรณ์ การที่คู่สมรสจะเป็นคู่สมรสที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนาได้นั้น คู่สมรสจะต้องยึดหลักฆราวาสธรรม(หลักธรรมสำหรับการครองเรือน)^๔ ประการ^๕ คือ

๓.๒.๑ ความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน(สัจจะ)

คู่สมรสจะต้องยึดหลักการของสัจจะไว้เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ตัวสัจจะนั้นจะเป็นเครื่องหนุนเหนี่ยวไม่ให้คู่สมรสทำตนให้ออกนอกแนวทาง ในสังคมปัจจุบันมักจะประสบกับปัญหาเรื่องความซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน เช่นการไม่ใส่ใจกับคำพูดที่ตนพูด หรือขาดความรับผิดชอบต่อครอบครัว เอาใจใส่คอยตรวจสอบอยู่ตลอดเวลาว่ามีอะไรที่บกพร่องไปหรือไม่ตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตครอบครัวมีความสุข^๖ แม้กระทั่งการนอกใจย่อมก่อให้เกิดความแตกร้างหรือก่อปัญหาแก่คู่สมรสได้ง่าย การคบซู้ การเที่ยวเตร่ย่อมเป็นลักษณะของความไม่จริงใจต่อกันทั้งสิ้น ลักษณะของสัจจะในระดับที่จะพัฒนาชีวิตสมรสและครอบครัวให้สมบูรณ์แยกประเภทได้ดังนี้

(๑) ตั้งใจจริงต่อการที่จะประคับประคองชีวิตคู่ให้มีความสุข รับผิดชอบต่อภาวะหรือหน้าที่ของตนเองอยู่มิให้พร่อง สามียะต้องคิดอยู่เสมอว่าภรรยาคือคู่ชีวิต คือเพื่อนแท้ คือผู้ที่จะต้องให้ความรักความห่วงใย ในขณะที่ภรรยาก็ต้องตระหนักถึงบทบาทของตนเองเช่นเดียวกัน

(๒) ตั้งใจจริงต่อการที่จะสร้างครอบครัวให้มีความมั่นคง รวมถึงการเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เป็นคนมีคุณภาพทั้งร่างกายและจิตใจ สถาบันครอบครัวจะต้องส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีแก่สมาชิกในสังคม บิดามารดาจึงถือว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญอันดับหนึ่งที่จะพัฒนาชีวิตบุตรธิดาในฐานะกัลยาณมิตร

๓.๒.๒ ปรับตัวให้เข้ากัน(ทมะ)

คู่สมรสจะต้องรู้จักบังคับ ควบคุมอารมณ์ตนเอง ข่มใจระงับความรู้สึกต่อเหตุข้อบกพร่องของกันและกัน รู้จักฝึกฝนปรับปรุงตนเอง แก้ไขข้อบกพร่องปรับนิสัยและอัธยาศัยให้ประสานกลมกลืน การฝึกฝนอบรมและปรับตนเข้าหาอีกฝ่ายหนึ่งเป็นสิ่งที่คู่สมรสจะให้ความสำคัญเนื่องจากชีวิตสมรสเป็นชีวิตของคนสองคนซึ่งมาจากถิ่นฐาน มีภูมิหลังที่ไม่เหมือนกันมาอยู่ร่วมกัน

^๔ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๕๔๕.

^๖ พุทธทางภิกขุ. ผู้ครองเรือน. (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๖) หน้า ๕๐-๕๑.

จะต้องรู้จักใคร่ครวญตรวจสอบตัวเองอยู่ตลอดเวลา ว่าได้ทำในสิ่งที่ถูกต้องและสร้างสรรค์หรือไม่ การฝึกฝนตนเองเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากการฝึกฝนจะนำไปสู่กระบวนการแห่งการมีอิสรภาพอันแท้จริง ความหมายของคำว่าทมะ พระอรธกถาจารย์ได้อธิบายว่าได้แก่ตัวปัญญา^{๓๖๘} เพราะการฝึกฝนอบรมตนเองนั้นทำให้เป็นคนที่มีเหตุผลมองปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ตัวปัญญา เพราะการฝึกฝนอบรมตนเองนั้นทำให้เป็นคนที่มีเหตุผลมองปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นด้วยการรู้เท่าทันและแก้ไขด้วยท่าทีอันละมุนละไม การฝึกฝนตรวจสอบตนเองอยู่ตลอดเวลา ทำให้คู่สมรสมีความเจริญทางด้านวุฒิภาวะกล่าวคือ

(๑) เป็นผู้ที่มิมีเหตุผลมากกว่าความรู้สึก เมื่อเกิดการกระทบกระทั่งหรือแนวคิดไม่ตรงกัน ก็ใช้หลักเหตุผลมาเป็นเครื่องตัดสิน

(๒) เป็นผู้ที่กล้าตัดสินใจกล้าคิดกล้าทำในสิ่งที่ถูกต้องในสถานการณ์ที่ต้องตัดสินใจ

(๓) เมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้นก็สามารถที่จะยอมรับผิดและแก้ไขปรับปรุง

(๔) เรียนรู้ที่จะเข้าใจซึ่งกันและกัน มีท่าทีที่ประกอบไปด้วยเมตตาและกรุณา

(๕) มีวิสัยทัศน์กว้างไกล

นอกจากนั้นแล้ว การฝึกฝนอบรมปรับปรุงตนเองให้เข้ากันอยู่ตลอดเวลาของคู่สมรสจะช่วยให้เกิดความสุขในครอบครัว นับเป็นการสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีให้กับบุตรธิดาอีกด้วย คุณธรรมดังกล่าวอันได้แก่ ทมะ จะป้องกันความแตกร้างในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

๓.๒.๓ อุดทน และยอมรับกัน(ขันติ)

ขันติ ความอดทนถือว่าเป็นหัวใจที่คู่สมรสจะต้องให้ความสำคัญในฐานะหลักการเพื่อการลดปัญหาความขัดแย้งในประเด็นต่าง ๆ คู่สมรสจะต้องใส่ใจในหลักธรรมข้อนี้ให้มาก ไม่ว่าจะเป็นการอดทนต่อความรู้สึกของกัน อดทนต่อการกระทบกระทั่งซึ่งอาจเกิดขึ้นได้อยู่ตลอดเวลาจากความไม่เข้าใจกันทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจหนักบ้างเบาบ้าง คู่สมรสจะต้องใช้ความอดทน ชีวิตคู่สมรสนั้นกล่าวไปแล้วเปรียบได้กับการนำสองชีวิตมาหาใจในลมหายใจอันเดียวกัน การตัดสินใจในเรื่องราวต่าง ๆ จะต้องร่วมกันอยู่ตลอดนับว่าเป็นเรื่องที่ไม่ง่ายทีเดียวที่จะทำให้เกิดความชอบใจแก่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งทั้งหมด คู่สมรสบางคู่ไม่มีความอดทนเพื่อปรับความรู้สึกให้เข้ากับอีกฝ่ายหนึ่ง ยึดถืออารมณ์ของตนเองเป็นใหญ่ เมื่อมีสิ่งที่ไม่ชอบพอเกิดขึ้นก็มักจะไม่ใช่ความอดทนเข้ามามีพิจารณาถึงเหตุผลและความเป็นจริง ทำให้เกิดปัญหาติดตามมาไม่ว่าจะเป็นการทะเลาะวิวาท

^{๓๖๘} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/ ๑๐๕-๑๕๑/๒๖๓-๒๖๘.

หนีปัญหาด้วยวิธีการออกนอกบ้าน เทียวเตร่ ความอดทนจึงกล่าวได้ว่าเป็นคุณสมบัติที่ดีสำหรับคู่สมรส เรื่องความอดทนนั้นจะเห็นได้จากกรณีของนางวิสาขา^๔ ซึ่งได้รับโอวาท จากบิดาเมื่อวันสมรส ๑๐ ประการ คือ

๑) ไฟในอย่านำออก หมายถึงผู้ที่ทำการสมรสจะต้องมีความหนักแน่นไม่นำความภายในครอบครัวไปเล่าหรือนินทาให้คนอื่นฟัง เนื่องจากจะทำให้เกิดความแตกแยกในครอบครัว

๒) ไฟนอกอย่านำเข้า หมายถึงการไม่นำเรื่องราวที่ไม่ดีอันจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวมากล่าว

๓) ควรให้แก่ผู้ที่ให้ หมายถึงการรู้จักเอื้อเฟื้อและตอบแทนแก่บุคคลผู้มีอุปการะคุณและไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว

๔) ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ไม่ให้ หมายถึง การเป็นผู้รู้จักให้ พิจารณาด้วยท่าทีของปัญญาวาผู้้นั้นเป็นผู้ที่เหมาะสมแก่การให้หรือไม่ เช่นหากเอื้อเฟื้อไปแล้วยังแสดงตนเป็นผู้ที่ไม่รู้จักคุณ หยาบคายมองไม่เห็นคุณค่าของที่ให้ก็ไม่ควรที่จะให้อีกต่อไป เพราะนอกจากจะไม่เกิดผลประโยชน์แล้วยังนำโทษมาสู่ตัวเองและครอบครัวด้วย

๕) เขาจะให้หรือไม่ให้ก็ควรจะ หมายถึงการแสดงออกซึ่งความเมตตาต่อผู้ที่เขาขอความช่วยเหลืออย่างเห็นคุณค่าในสิ่งที่เราให้ แม้บางครั้งอาจไม่สามารถที่จะคืนสิ่งเหล่านั้นได้ก็ตาม ก็ควรแก่การอนุเคราะห์โดยเฉพาะญาติไม่ควรอยู่นิ่งดูเฉย เมื่อมีโอกาสดูแลแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจ

๖) จงนั่งให้เป็นสุข การรู้จักฐานะตนเองว่าเป็นใคร ต้องแสดงออกซึ่งความเป็นผู้มีมารยาท ไม่วางตนเยี่ยงผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาอบรม

๗) จงบริโภคให้สบาย หมายถึง การรู้จักใช้สอยอย่างประหยัดพอเหมาะแก่ครอบครัวไม่ฟุ่มเฟือย จะต้องใส่ใจกับการเป็นอยู่ของญาติผู้ใหญ่ทั้งสองฝ่าย หรือคอยดูแลว่าเป็นอยู่อย่างไรไม่เมินเฉย

๘) จงนอนให้เป็นสุข หมายถึง จะต้องรู้จักเวลาที่ควรนอน ไม่เป็นคนเกียจคร้าน ตรวจสอบบ้านเรือนให้ดูว่ามีอะไรบกพร่อง

๙) พึงบูชาไฟ หมายถึง การแสดงตนให้เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย คอยอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัยสี่และให้ความรู้สึที่ดี

๑๐) พึงเคารพกราบไหว้เทวดาภายในเรือน หมายถึงให้ความเคารพพิคารามารดาของทั้งสองฝ่ายที่มีอีกฝ่ายให้ความเคารพด้วยความจริงใจประหนึ่งเทวดา

^๔ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

โอวาท ๑๐ ขอนางวิสาขาได้รับจากนัฏฐชัยเศรษฐีผู้เป็นบิดานั้นมิได้หมายเอาเพียงการที่ฝ่ายหญิงจะต้องปฏิบัติต่อชายเท่านั้น แม้ฝ่ายชายก็ต้องให้ความสำคัญและดำเนินโดยการใส่ใจ ปฏิบัติตามความเหมาะสมโดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้นคู่สมรสจะต้องปฏิบัติต่อกันด้วยความให้เกียรติ นอกจากนั้นแล้วความอดทนที่คู่สมรสจะต้องใส่ใจให้มากขึ้นอีกก็คือ

๑) การอดทนต่อความยากลำบาก คู่สมรสจะต้องมีความอดทนต่อความยากลำบาก ไม่เห็นแก่ความสุขสบายโดยไม่ใส่ใจในปัญหาครอบครัว เริ่มตั้งแต่อดทนในการสร้างฐานะร่วมกัน ไม่ท้อแม้เศรษฐกิจจะตกต่ำ คอยให้กำลังใจซึ่งกันและกัน อดทนต่อการให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา ต้องไม่ถือว่าสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคแต่ต้องคิดในทางสร้างสรรค์ที่จะคอยให้ครอบครัวมีความสุข

๒) การอดทนต่อทุกขเวทนา คู่สมรสจะต้องอดทนเมื่อเกิดการกระทบกระทั่งกัน บ้างในบางคราว คอยให้อภัยเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งผิดพลาดขึ้น ทุกขเวทนา หมายถึงภาวะทางอารมณ์หรือภาวะทางจิตใจที่ขุ่นเคืองซึ่งคู่สมรสจะต้องเรียนรู้กันไม่ว่าวาม เมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นจะต้องคอยปรึกษาหารือกันอยู่เสมอ รวมไปถึงเรื่องที่ทำให้เกิดความเจ็บใจเมื่อถูกพูดให้เข้าใจ ความอดทนในเรื่องเหล่านี้คู่สมรสจะต้องไม่ละเลยหรือมองเป็นเรื่องเล็ก

๓) อดทนต่ออำนาจของกิเลส นับเป็นความอดทนที่สำคัญที่คู่สมรสจะต้องมีความหนักแน่นไม่อ่อนไหว ไม่ว่าจะเป็นความชอบใจหรือไม่ชอบใจ บางคู่เมื่อถูกโลกธรรม ๘ ฝ่ายตีกรอบงาก็อาจทำให้ล้มภาวะของตน ในระดับหลักธรรม คู่สมรสจะต้องประกอบด้วยศีล ๕ ไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและคนอื่น ไม่ถือโทษประคบอาชีพทุจริต ไม่เอาตัวเข้าไปเกี่ยวข้องกับการผิดประเวณี พุดจาในทางที่สร้างสรรค์ เป็นประโยชน์ไม่นำตัวเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยอบายมุข มีสติสัมปชัญญะ^๕

ความอดทนนั้นเป็นมูลเหตุในการสร้างเสถียรภาพ ให้กับสถาบันครอบครัว ความอดทนในทัศนะของพุทธศาสนา มิได้หมายเอาความที่ต้องจำทนและมีชีวิตอยู่ไปด้วยการขาดเหตุผล แต่ความอดทนเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากการได้รับการฝึกฝนอบรมและขัดเกลาตนเองมาเป็นอย่างดีด้วยปัญญามองเห็นคุณค่าที่เกิดจากความอดทน พิจารณาเรื่องราวที่เกิดขึ้นในครอบครัวและชีวิตคู่อย่างรอบครอบ

๓.๒.๔ การเสียสละไม่เห็นแก่ตัว(จาคะ)

การเป็นผู้เสียสละ ในทัศนะของพุทธศาสนาหมายถึง การเป็นผู้ที่มีน้ำใจอันแสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อ การรู้จักสละถือว่าเป็นเสน่ห์อย่างหนึ่งของมนุษย์ ผู้รู้จักเสียสละมีน้ำใจยอมเป็นที่รักที่

^๕ พันเอกปิ่น มุทุกันต์, แนวสอนธรรมตามหลักสูตรนักธรรมตรี (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, มป.พ.) หน้า ๑๗๘.

ขอบใจของบุคคลทั่วไปทั้งใกล้ตัวและไกลตัว กลุ่มสมรสจะต้องตระหนักถึงหลักการข้อนี้อยู่เสมอได้กล่าวมาแล้วในทัศนะว่าด้วยการเลือกคู่สมรส นั่นก็คือการแสดงความมีน้ำใจให้แก่กัน เห็นอกเห็นใจกัน เมื่อคราวเกิดปัญหามีความทุกข์ จะต้องรู้จักเสียสละความสุขส่วนตนให้เวลาในการดูแลห่วงใยอีกฝ่ายหนึ่งโดยไม่เห็นแก่ความลำบาก นอกจากคู่สมรสจะแสดงออกซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวแล้ว คู่สมรสจะต้องแสดงออกต่อเครือญาติของทั้งสองฝ่ายและเพื่อนบ้านอย่างจริงใจ จาคะที่คู่สมรสจะต้องมีให้แก่กัน แบ่งออกได้ ๒ ประการ^๖ คือ

(๑) การสละวัตถุสิ่งของ ถือเป็นการแสดงออกซึ่งความเอาใจใส่และให้ความสำคัญ เช่นเมื่อถึงวาระที่เป็นวันสำคัญของอีกฝ่ายหนึ่งไม่ว่าจะเป็นวันเกิด วันสำเร็จการศึกษาหรือวันครบรอบการสมรส ก็ให้ของที่เป็นของขวัญ รวมไปถึงการใช้เวลาเพื่อไปพักผ่อนร่วมกัน ตามสถานที่ต่าง ๆ ในส่วนของผู้อื่น คู่สมรสจะต้องรู้จักให้มีการแบ่งปันแก่ผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการมอบถวายอาหารบิณฑบาตแก่พระสงฆ์ การให้สิ่งของแก่ผู้มีคุณ การเอื้อเฟื้อแก่เพื่อนบ้านโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนและด้วยความจริงใจ

(๒) การสละทางด้านจิตใจ เป็นส่วนที่สำคัญเพราะตัวความคิดหรือจิตใจที่เห็นชอบจึงจะทำให้มนุษย์รู้จักการสละวัตถุ จิตใจของผู้ให้จึงควรได้รับการฝึกฝนเรื่องการเสียสละเป็นสิ่งสำคัญ มีจิตใจที่ประกอบไปด้วยความรักห่วงใยเพื่อนมนุษย์มองเห็นประโยชน์ที่เกิดจากการให้

ในขณะที่เดียวกันสภาพจิตใจก็ควรจะได้สละออกซึ่งกุศลธรรมอันจะบดบังมิให้เกิดจิตใจที่เอื้อเฟื้อ ไม่ว่าจะเป็นความตระหนี่(มัจฉริยะ) ความริษยา(อิสสา)ความโกรธ(โทสะ)ความหลงไม่รู้เป้าหมายและคุณค่าของความมีน้ำใจ(โมหะ)ความเห็นแก่ตัว บทบาทของจาคะจะเป็นเครื่องที่ทำให้คู่สมรสเกิดทัศนคติต่อกัน ยอมรับและไว้วางใจกันเป็นการปรับชีวิตคู่สมรสให้ดำเนินไปในทิศทางที่ก่อประโยชน์สุขทั้งทางด้านจิตใจและร่างกาย นอกจากนั้นแล้ว บทบาทของจาคะยังเป็นตัวหนุนให้คู่สมรสเป็นกัลยาณมิตรที่ดีแก่บุคคลและสังคมอีกด้วย

หลักการครองเรือน(ฆราวาสธรรม)ที่พุทธศาสนานำเสนอมานั้นมิได้มีเป้าหมายอยู่ที่ความผาสุกของครอบครัวแต่ละครอบครัวเท่านั้น พุทธศาสนายังมุ่งที่จะเสนอหลักฆราวาสธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างผาสุกของผู้ครองเรือนทั้งหมดที่เรียกว่าสังคม ผู้ครองเรือนในทัศนะของพุทธศาสนาจะต้องมีพันธะทางศีลธรรมของผู้ครองเรือนเพื่อความมั่นคงของชีวิตสมรสและครอบครัวรวมถึงสังคมที่พึงประสงค์ พันธะทางศีลธรรมดังกล่าวยังเชื่อมโยงไปถึงหลักการปฏิบัติหน้าที่ที่ถูกต้องและดีงามของคู่สมรสที่เรียกว่าหลักธรรมของคู่สมรสที่จะพึงปฏิบัติต่อกันในฐานะผู้ร่วมชีวิตด้วยกันเพื่อควมมีเสถียรภาพของชีวิตสมรส

^๖ พันเอกปิ่น มุกพันต์, เรือนชั้นนอก เรือนชั้นใน (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๘.) หน้า ๑๑๕.

๓.๓ หลักธรรมที่คู่สมรสจะพึงปฏิบัติต่อกัน

การครองคู่ของสมรสในทัศนะของพุทธศาสนานั้น แม้จะเน้นให้คู่สมรสปรับตัวปรับความรู้สึกร่วมกัน แสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อ อาทรห่วงใยกันแล้ว ยังเน้นมาที่การปฏิบัติหน้าที่ของคู่สมรสที่ต้องอีกด้วย เนื่องจากพุทธศาสนาถือว่า การที่จะนำให้คู่สมรสรักกันและเห็นคุณค่าของกัน คู่สมรสจะต้องแสดงออกซึ่งอุปนิสัยส่วนตัวหรือภาวะที่ตนเองดำรงอยู่อย่างแท้จริง หลักการปฏิบัติหน้าที่ที่สมบูรณ์ระหว่างคู่สมรสจะเป็นตัวที่สนับสนุนการครองชีวิตคู่ที่จะทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม กรณีของคู่สมรสที่เคารพและให้เกียรติกัน จะนำมาซึ่งแนวคิด ค่านิยมที่เสมอกันและเข้ากันได้ หลักปฏิบัติระหว่างคู่สมรสที่จะต้องมิให้แก่กัน ถือว่าเป็นหลักหลักธรรมที่ส่งเสริมสถานภาพการสมรสให้ยั่งยืน พุทธศาสนาถือว่าหลักหลักธรรมดังกล่าวเป็นความดีอันสูงสุดประการหนึ่งในการครองเรือน(มงคล ๓๘ ประการ)^๗

หลักธรรมคู่สมรสแม้ว่าจะเป็นการแยกแยะให้เห็นชัดเจนถึงหน้าที่ระหว่างสามีกับภรรยา พระพุทธโฆษาจารย์ ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์คนสำคัญถึงกับจัดให้เป็นหลักปฏิบัติซึ่งเป็นวินัยบัญญัติสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน(คหิวินัย) แต่ก็ถือว่าเป็นหลักหลักธรรมกว้าง ๆ มิเป็นกฎตายตัว การจัดระบบหลักธรรมเช่นนี้ไว้พุทธศาสนามุ่งถึงหลักเกณฑ์พื้นฐานอย่างกว้าง ๆ ไว้ซึ่งเมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงไปก็สามารถที่จะมีหลักปฏิบัติที่ละเอียดไปอีกหรือข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกันออกไป แต่ภาพกว้าง ๆ ของหลักธรรมที่พุทธศาสนาได้วางไว้นั้นก็ยังคงรูปแบบเป็นหลักพื้นฐานอยู่ ดังนั้นหลักหลักธรรมคู่สมรสจึงถือเป็นหลักหลักธรรมที่สะท้อนวิถีการดำเนินชีวิตของคู่สมรสอย่างครอบคลุม โดยหลักธรรมที่คู่สมรสจะพึงปฏิบัติต่อกันนั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือ

(๑) หลักธรรมของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยา

(๒) หลักธรรมของภรรยาที่จะพึงปฏิบัติต่อสามี

๓.๓.๑ หลักธรรมของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยา

การวางหลักหลักธรรมของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรยานั้น พุทธศาสนานำไปทำหน้าที่อันสามีจะพึงได้รับในโอกาสและสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงไปในด้านสังคมสิ่งแวดล้อมและแนวคิดย่อมจะทำให้วิธีการที่คู่สมรสจะพึงปฏิบัติต่อกันมีปัจจัยและเหตุผลซับซ้อนและแตกต่างกันออกไป แต่อย่างไรก็ตาม กรอบหลักธรรมที่พุทธศาสนาวางเอาไว้ก็ยังคงเหมาะสมแก่การประยุกต์ใช้ในสังคมสมัยใหม่ได้อย่างไม่ขัดแย้งอยู่นั่นเอง บทบาทและสิทธิของสามีในสังคมพุทธกาลกับสังคมสมัยใหม่อาจมีความแตกต่างกันอยู่มาก สังคมสมัยพุทธกาลสามีจะมีบทบาท ในฐานะหัวหน้าครอบครัวและ

^๗ จ. พ. (ไทย) ๒๕/๖/๖.

^๘ ปรีชา ช้างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๘๖.

จะมีอิทธิพลต่อภรรยาและบุตรธิดาเป็นอย่างยิ่ง การวางหลักหลักการของพุทธศาสนาจึงเป็นการจัดระบบหน้าที่ของสามีให้เหมาะสมกับสังคมสมัยนั้น ซึ่งสามีมีอำนาจหน้าที่และบทบาทมากกว่าสตรี แต่มีข้อที่น่าสังเกตและทำการศึกษาอยู่ก็คือว่า การวางกรอบหลักการของสามีที่จะปฏิบัติต่อภรรยาในฐานะผู้ที่มิบทบาทน้อยกว่าในสังคมสมัยนั้นกลับมีลักษณะที่ทำให้สามีมองเห็นคุณค่าและไม่กระทบกระทั่งต่อสตรีเหมือนกับความเชื่อที่มีอยู่ในแนวคิดของพราหมณ์ ลักษณะดังกล่าวทำให้ความเป็นพุทธหลักธรรมสากลเกี่ยวกับคู่สมรสของพุทธศาสนาเหมาะสมสำหรับสังคมทุกยุคสมัยและมีความเป็นสากลอยู่เสมอ

ในสังคาลกสูตร^{๑๑} พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักหลักการของสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยาเพื่อความเป็นสุขของชีวิตสมรสไว้ ๕ ประการ คือ

(๑) ยกย่อง ให้เกียรติภรรยา

พุทธศาสนาถือว่ามนุษย์ทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นสตรีหรือบุรุษ และยังสนับสนุนให้มนุษย์ทุกคนปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของบิดามารดา หน้าที่ของบุตรธิดา ตลอดถึงสมณะหรือแม้แต่พระราช กู่มรสก็เช่นเดียวกันกับภาวะหรือบทบาทอื่น ๆ ที่มนุษย์ผู้อยู่ร่วมกันในสังคมได้รับและจะต้องปฏิบัติและสำนึกในหน้าที่ที่ตนเองมีอยู่พุทธศาสนาได้วางหลักปฏิบัติสำหรับสามีที่จะพึงปฏิบัติต่อภรรยาเอาไว้ ๕ ประการด้วยกัน ในข้อที่หนึ่งได้แก่การให้เกียรติยกย่อง การวางหลักหลักการข้อนี้เอาไว้ย่อมทำให้มองเห็นเจตนารมณ์ของพุทธศาสนาที่มีต่อสตรีในฐานะผู้ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกับบุรุษ จะพบในหลักฐานมากมายที่พุทธศาสนากล่าวถึงความเท่าเทียมกันระหว่างสตรีกับบุรุษ ซึ่งเป็นการประกาศความเป็นจริงที่ขัดแย้งกับลัทธิความเชื่อที่สังคมนับถืออยู่ในขณะนั้น ที่ห้ามสตรีมีสิทธิที่จะกระทำความดีได้เท่าเทียมกันกับบุรุษ จะเห็นได้จากการที่พุทธศาสนาได้อนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี^{๑๒} ในฐานะที่สตรีเป็นภรรยาพุทธศาสนาถึงกับวางหลักหลักการให้บุรุษในฐานะสามีให้เกียรติยกย่องและคุ้มครองสตรีอย่างเห็นคุณค่าด้วยลักษณะ ๓ ประการ^{๑๓} คือ

^{๑๑} ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, “อารยธรรมอินเดีย” ใน อารยธรรมตะวันออก (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕) หน้า ๘-๙.

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๑๓} ปรีชา ช้างขวัญยืน. สตรีในคัมภีร์ตะวันออก. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๘๖.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

(๑.๑) แสดงการยกย่องด้วยการกระทำประโยชน์ให้ (อตุลจริยา ลกขณา) ที่สามีจะต้องปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์ต่อภรรยาในฐานะที่เป็นคู่ครองชีวิต ได้แก่การขยันในการประกอบอาชีพอันสุจริต ไม่นำความเดือดร้อนมาให้ภรรยา เช่นความเป็นผู้ติดอบายมุข ไม่ว่าจะเป็นการชอบดื่มสุรา ชอบมักเที่ยวยามกลางคืน ไม่เอาใจใส่ในกิจการครอบครัว คบเพื่อนเที่ยวเพื่อนกิน ประกอบกิจการที่ก่อให้เกิดโทษเช่น ค้าของเถื่อน ค้ายาเสพติด ปล้นชิงวิ่งราว ดัดการพนัน รวมไปถึงการเป็นผู้เกียจคร้านต่อหน้าที่การงาน ทำงานแบบเช้าชามเย็นชาม การละเว้นสิ่งเหล่านี้ของสามี พุทธศาสนาถือว่าการปฏิบัติตัวอย่างให้เกียรติยกย่องภรรยาของตนเอง

(๑.๒) แสดงการยกย่องด้วยการให้ (ทานลกขณา) การให้เป็นการบ่งบอกให้ทราบถึงความเป็นผู้ที่เอื้อเฟื้อห่วงใย ภรรยาจะต้องได้รับความเอื้อเฟื้อห่วงใยจากสามี ทั้งวัตถุสิ่งของและความมีน้ำใจอย่างสม่ำเสมอหรือเมื่อวาระโอกาสสำคัญมาถึง สามีควรรู้จักมอบของขวัญให้แก่ภรรยา เป็นการให้ความสำคัญรู้จักพาไปพักผ่อนตามสถานที่ที่เหมาะสมและรู้จักแนะนำให้เพื่อนและญาติรู้จักเป็นการแสดงความยกย่องภรรยา ในขณะที่เดียวกันก็มีจิตใจที่แสดงออกซึ่งความจริงใจ รู้จักให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดไม่ตำหนิหรือว่ากล่าวให้เกิดการเสียหาย

(๑.๓) แสดงการยกย่องด้วยการกล่าวคำที่ไพเราะ (ปิยวาจาลกขณา) สามีที่ดีจะต้องแสดงออกซึ่งการให้เกียรติด้วยการเจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ เช่น ที่รัก หรือน้อง หรือคุณทั้งต่อหน้าสาธารณชนและลับหลัง เมื่อกล่าวถึงภรรยากับเพื่อนหรือลูก ก็ควรกล่าวถึงความดี ความสามารถของภรรยา ไม่ควรกล่าวถ้อยคำที่ก่อให้เกิดการดูหมิ่น รวมไปถึงการยกย่องให้เกียรติแก่ญาติของภรรยาที่ภรรยาเคารพด้วย

ลักษณะการยกย่องที่สามีแสดงออกนอกจากจะทำให้ภรรยาเกิดความภูมิใจแล้วยังก่อให้เกิดผลดีกับสภาพครอบครัวอีกด้วย กล่าวคือบุตรธิดาจะได้รับแต่ข่าวสารข้อมูลที่ดี ทำให้เกิดความอบอุ่นและภูมิใจต่อบิดามารดา เป็นการส่งเสริมความมั่นคงแก่ครอบครัวที่ดี

(๒) ไม่ดูหมิ่นภรรยา

การดูหมิ่น เป็นการทำลายที่สำคัญอย่างหนึ่งที่พุทธศาสนาไม่เห็นด้วย ในการอยู่ร่วมกันของกลุ่มสมรส พุทธศาสนาถึงกับได้วางหลักเอาไว้มิให้มีการดูหมิ่นกันระหว่างคู่สมรส สามีแม้จะเป็นบุรุษเพศก็ไม่ควรแสดงออกซึ่งการดูหมิ่นเหยียดหยามภรรยาในฐานะสตรีเพศ เพราะการดูหมิ่นนอกจากจะเป็นการแสดงถึงการไม่ให้เกียรติแล้วยังเป็นการทำลายจิตใจอีกด้วย เมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้นแก่ภรรยาสามีจะต้องคอยแนะนำแนวทางและให้คำปรึกษาให้กำลังใจอยู่เสมอ ดังปรากฏในโอวาท ๑๐ ข้อที่บิดาของนางวิสาขาให้ไว้ ข้อที่ ๑ คือไฟในอย่านำออก เพราะจะทำให้เกิดความเสื่อมเสีย ควรปรึกษาแก้ไขกันในครอบครัว การนำความไปบอกกล่าวข้างนอกเป็นความดูหมิ่น

ประการหนึ่ง เนื่องจากการดูหมิ่นภรรยาแก่ผู้อื่นย่อมจะทำให้ผู้อื่นพลอยดูถูกภรรยาตนเองไปด้วย^{๑๓} ผลร้ายที่ตามมาคือจะทำให้ครอบครัวเกิดความหมองใจกัน เป็นสาเหตุของการแตกแยกสามีจะต้องไม่ดูหมิ่นภรรยาด้วยวงศ์ตระกูลหรือระดับสติปัญญา ควรจะมองหาความสามารถที่ภรรยามีอยู่ รวมถึงไม่ทำร้ายทรมานเยี่ยงทาสหรือคนใช้ สามีจะต้องไม่แสดงออกถึงความเป็นใหญ่ด้วยการใช้อำนาจ แต่ควรจะแสดงความเอื้ออาทรแสดงออกซึ่งความรักและหวังดีตลอดเวลา^{๑๔} บทบาทของภรรยาในสมัยพุทธกาลย่อมมีความแตกต่างจากสังคมปัจจุบันอยู่มาก แต่ภาวะของภรรยาในฐานะสตรีย่อมมีข้อจำกัดในเรื่องของความรู้สึกที่แตกต่างไปจากบุรุษอยู่มากไม่ว่าจะอยู่ในยุคสมัยใดก็ตาม การไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามจึงเป็นหลักการที่สามีจะต้องมีให้แก่ภรรยาอยู่ตลอดเวลา

(๓) ไม่นอกใจภรรยา

การไม่ประพฤตินอกใจกันระหว่างคู่สมรสนั้นถือว่าเป็นพันธะทางศีลธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเลยทีเดียว การประพฤตินอกใจกันของคู่สมรสถือว่าเป็นบาปในทัศนะของพุทธศาสนา การประพฤตินอกใจหมายถึงการที่อีกฝ่ายหนึ่งไปมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลที่สามที่ไม่ใช่คู่สมรสของตนเอง กล่าวอีกความหมายหนึ่ง ก็คือการให้คู่สมรสตั้งอยู่ในศีลข้อที่สามคือการงดเว้นจากการประพฤติผิดในกาม ในมงคลสูตร ได้กล่าวถึงลักษณะของการนอกใจของสามีที่มีต่อภรรยาเอาไว้ว่า หมายถึง การล่วงละเมิดภรรยาของตนด้วยการเข้าไปยุ่งเกี่ยวบำเรอหญิงอื่น ซึ่งไม่ใช่ภรรยา^{๑๕} ในการครองคู่สมรสนั้นการไม่ประพฤตินอกใจเป็นสิ่งสำคัญที่คู่สมรสจะต้องตระหนักและสำรวมให้มาก เพราะการนอกใจในทางจิตวิทยาถือว่าเป็นที่มาของความสั่นคลอนของครอบครัวเป็นอย่างยิ่งถึงแม้จะไม่ถึงกับเลิกร้างแต่คู่สมรสก็อยู่ด้วยความทุกข์และปัญหา^{๑๖} ในฐานะสามีจะต้องใส่ใจอยู่ตลอดเวลาว่าภรรยา คือสมบัติที่มีค่าของตน จะต้องให้มีความรักและความรู้สึกที่ดีอยู่ตลอดเวลาในสังคมปัจจุบันปัญหาการนอกใจคู่สมรสบางคู่ในปัจจุบันอาจจะไม่กระทบต่อความรู้สึกของคู่สมรส แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่ากิริยาดังกล่าวเป็นการไม่ให้เกียรติยกย่องแก่คู่สมรส ในทางตรงกันข้ามถือว่ากิริยาดังกล่าวเป็นการแสดงออกซึ่งการดูหมิ่น

^{๑๓} ถ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑

^{๑๔} ถ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑

^{๑๕} ถ.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑

^{๑๖} จิตแพทย์วิทยา นาควิริยะ, หมอวิทยาตอบปัญหาชีวิตและครอบครัว (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาตนเองและนักรบริหาร, ๒๕๓๓) หน้า ๓๓-๓๔.

เนื่องจากการสมรสถือว่าการแสดงออกซึ่งการรับรู้ร่วมกันและพร้อมที่จะเป็นสมบัติของกันและกัน การละเมิดหรือการนอกใจจึงเป็นการทำลายสมบัติที่อีกฝ่ายหนึ่งมีอยู่ พุทธศาสนาถือว่าเป็นความไม่ถูกต้อง^{๑๑}

นอกจากนั้นแล้ว การนอกใจของกลุ่มสมรสยังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ในสถาบันครอบครัว ในทัศนะของพุทธศาสนายอมรับความเหมาะสมของกลุ่มสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว แม้การเที่ยวโสเภณีก็ถือว่าการนอกใจอย่างหนึ่งของสามีเช่นเดียวกันเพราะเป็นการละเมิดสตรีอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตนเอง^{๑๒} หลักหลักการไม่ประพฤตินอกใจจึงเป็นการยืนยันความมีสิทธิที่เท่าเทียมกันระหว่างสามีภรรยาที่ไม่ควรล่วงเกิน นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งสุขภาพจิตที่ดีของสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

(๔) มอบความเป็นใหญ่ในการจัดการบ้าน

การอยู่ร่วมกันของกลุ่มสมรสที่จะก่อให้เกิดความสมดุล กลุ่มสมรสจะต้องตั้งตนอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ การแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจนของกลุ่มสมรสในฐานะผู้นำครอบครัวจะทำให้ครอบครัวมีความลงตัวและมั่นคง กล่าวในทางบทบาท สามีและภรรยาย่อมมีบทบาทแตกต่างกันไป การมองโอกาสให้อีกฝ่ายหนึ่งมีสิทธิในการเป็นใหญ่ในสิ่งที่ตนเองถนัดนับได้ว่าเป็นการให้เกียรติต่อกันพร้อมทั้งเป็นการยอมรับในความสามารถของกันและกัน การมอบความเป็นใหญ่ให้ภรรยาหมายถึงการมอบความเป็นใหญ่ในบ้านเรือนให้ภรรยาจัดการรับผิดชอบ รวมไปถึงทรัพย์สินสมบัติที่สามีหามาได้ ในมังคลัตถปิณีได้กล่าวถึงลักษณะการมอบความเป็นใหญ่ไว้ว่า

สตรีทั้งหลายได้เครื่องประดับแม้เช่นเดียวกับเครื่องประดับช้อมหาดาแล้ว หากไม่ได้จำกัดร้อมโกรธ เมื่อสามีวางทัพไฟไว้ในมือแล้ว มอบเรือนครัวให้ด้วยกล่าวว่า “เธอจงทำตามชอบใจของเธอเถิด” ความเป็นใหญ่ทุกอย่างย่อมเป็นอันชื่อว่าสามีมอบให้ด้วยการทำอย่างนี้จริงอยู่ การงานมีกสิกรรมและพาณิชย์กรรมเป็นต้นแม้ที่สามีตั้งอยู่ในเรือนนั้นแหละพึงจัดยอมไม่เป็นการละของสตรีในตระกูล ย่อมเป็นการละของสามีคนเดียว แค่มรดกที่สามีหามาได้แต่การงานนั้นย่อมเป็นอันภรณานี้จะต้องเก็บงำเป็นอันคุ้มครองด้วยดี^{๑๓}

พุทธศาสนามองเห็นถึงความละเอียดอ่อนของภรรยาในฐานะสตรีและความถนัดในเรื่องการบ้านการเรือน จึงได้วางหลักหลักการเกี่ยวกับการจัดการบ้านเรือนให้เป็นหน้าที่ของภรรยา แต่

^{๑๑} สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๔๓๐.

^{๑๒} สมภาร พรหมทา. พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พุทธชาด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๑-๑๐๔.

^{๑๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

มิได้หมายความว่า สามียะไม่มีสิทธิ์มีส่วนในการจัดการบ้านเรือน ในทางตรงกันข้ามสามีนั่นถือได้ว่าเป็นที่ปรึกษาของภรรยา ยิ่งในสังคมปัจจุบันสามีและภรรยาส่วนใหญ่ต่างต้องออกทำงานนอกบ้าน การจัดการบ้านเรือนรวมไปถึงการเอาใจใส่ดูแลบุตรธิดา และครอบครัวทั้งสามีและภรรยาจะต้องร่วมกันเอาใจใส่อยู่ตลอดเวลา

(๕) มอบของกำนัลให้ตามโอกาสสำคัญ

หน้าที่อย่างหนึ่งของสามีที่พุทธศาสนาให้ความสำคัญในฐานะของคนครองคู่สมรส คือ การมอบของขวัญหรือของกำนัลแก่ภรรยา ในทางจิตวิทยาถือว่าวิธีการดังกล่าวย่อมก่อให้เกิดความรักที่อบอุ่นและซาบซึ้งแก่คู่สมรส ลักษณะของสตรีอย่างหนึ่งคือความรักสวรั้งาม การรู้จักยกย่องภรรยาอยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นคนที่น่ารัก รู้จักหน้าที่ มีระเบียบ การหาเครื่องประดับที่ภรรยาชอบให้ การเตรียมของขวัญในวันสำคัญ เช่นวันเกิด วันครบรอบการสมรส ย่อมจะทำให้ภรรยาเกิดความรู้สึกที่ดี อบอุ่น และประทับใจในตัวสามีอยู่ตลอดเวลา คู่สมรสบางคู่อาจจะคิดว่าเรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องปฏิบัติก็ได้ซึ่งแนวคิดดังกล่าวแม้จะไม่ผิดแต่ก็ไม่ถูกต้องทีเดียวเพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมต้องการความเอาใจใส่โดยเฉพาะจากคนที่ตนรัก การไม่มีโอกาสมอบของขวัญหรือเครื่องประดับรวมไปถึงการหาโอกาสในการไปรับประทานอาหารนอกบ้าน พักผ่อนตามสถานที่ท่องเที่ยวในวันหยุด มักจะทำให้ชีวิตสมรสไม่แห่งแล้ง กล่าวโดยเฉพาะสังคมปัจจุบันยังต้องให้ความใส่ใจกับเรื่องดังกล่าวมากขึ้น ลักษณะดังกล่าวยังรวมไปถึงความอบอุ่นแก่สมาชิกในครอบครัวอันได้แก่บุตรธิดาอีกด้วย

นอกจากสามีจะต้องปฏิบัติต่อภรรยาด้วยฐานะหลัก ๕ ประการแล้ว พุทธศาสนายังให้สามีใส่ใจภรรยาของตนด้วยความเข้าใจและห่วงใย ไม่ใช่มองภรรยาเพียงสตรีที่ตนเองรักและพอใจ พร้อมทั้งจะบำเรอตนเท่านั้น สามีจะต้องให้ความสำคัญแก่ภรรยาอีกด้วยหลัก ๕ ประการ^{๒๐}

(๑) ภรรยาเมื่ออยู่ร่วมกับสามี บางครั้งบางครั้ง ต้องห่างไกลญาติพี่น้องอาจทำให้เธอเกิดความรู้สึกเหงาและว้าเหว่ เพราะยังอยู่ในภาวะที่เป็นวัยรุ่น สามีจะต้องเอาใจใส่ให้ความอบอุ่นเป็นที่ปรึกษา เป็นเพื่อนอยู่ตลอดเวลา ยิ่งในสังคมปัจจุบันภรรยาจะต้องทำงานนอกบ้านสามียังต้องให้ความห่วงใยและถามไถ่อยู่ตลอดเวลา

(๒) ภรรยาในฐานะสตรีย่อมจะมีช่วงที่เป็นฤดู(รอบเดือน)อาจจะทำให้เกิดความรู้สึกหงุดหงิด มีความแปรปรวนทางอารมณ์ สามีจะต้องทำความเข้าใจและปฏิบัติต่อภรรยาอย่างเหมาะสมไม่ใส่ใจกับเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ควรทำตนให้อยู่ในลักษณะที่ภรรยาสบายใจ

^{๒๐} ส.ศ. (ไทย) ๑๘/๒๘๒/๓๑๔.

(๓) เมื่อภรรยาามีครรภ์ สามีจะต้องเป็นธุระในหน้าที่การงานแบบรับภาระงานแทบทุกอย่าง และต้องหาจัดแจงอาหารบำรุงให้ตลอดเวลา พร้อมกันนั้นทางด้านสภาพจิตใจจะต้องให้ภรรยาสบายใจ เพราะหากไม่สนใจอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อเด็กในครรภ์

(๔) เมื่อถึงคราวที่ภรรยาคลอดบุตร ไม่สามารถกระทำการกิจต่าง ๆ ได้ สามีจะต้องใส่ใจอยู่ตลอดเวลาว่า ตนเองจะต้องจัดการทุกอย่างและหาเครื่องบำรุงภรรยาอย่างเหมาะสมอยู่ตลอดเวลา ต้องเฝ้าระวังอยู่ตลอดเวลาว่า ความทุกข์ภรรยาที่เปรียบได้กับความทุกข์ของตนเอง

(๕) สามีไม่ควรมองภรรยาด้วยความรู้สึกว่าเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความรู้สึกทางเพศเท่านั้น จะต้องมองถึงคุณค่าที่มีต่อกัน เช่นเป็นเพื่อนคู่ชีวิต เป็นที่คนที่เข้าใจ ดูแลกันตลอดไป ให้เกียรติกัน ควรแสดงน้ำใจต่อภรรยาอยู่ตลอดเวลา

จากทัศนะของพุทธศาสนาดังกล่าวมาทำให้มองเห็นว่า ความเป็นภรรยาได้มุ่งตอบสนองความรู้สึกของสามีอย่างเดียว แต่มีคุณค่าที่ควรแก่การให้เกียรติและคุณค่าในฐานะเพื่อนร่วมชีวิต และกัลยาณมิตรผู้ส่งเสริมการพัฒนาชีวิตและครอบครัว หลักธรรมของสามีที่จะต้องปฏิบัติต่อภรรยานี้ พุทธศาสนาถือว่าเป็นหลักที่มีความจำเป็นต่อชีวิตคู่สมรสมาก เนื่องจากภรรยาเป็นผู้ที่อยู่ร่วมชีวิตกับตน หลักหลักธรรมดังกล่าวจัดว่าเป็นหลักแห่งการทะนุถนอมความรักของชีวิตคู่สมรสให้มั่นคงอยู่เสมอ ซึ่งตรงกับหลักจิตวิทยาที่ ความรักของคู่สมรสจะยืนหยัดอย่างยาวนานและมั่นคงได้จะต้องประกอบไปด้วย องค์ประกอบหลัก ๓ ประการ^{๒๐}

๑) องค์ประกอบด้านอารมณ์ อันได้แก่ความรู้สึกผูกพัน โกลีจิตสนิทสนม ชื่นชอบ การห่วงใย เข้าใจและให้อภัย

๒) องค์ประกอบด้านแรงจูงใจ เป็นความผูกพันด้านกายภาพ ความสัมพันธ์ด้านเพศ ความรู้สึกโรแมนติกต่อกันและกันอย่างสม่ำเสมอ

๓) องค์ประกอบด้านสติสัมปชัญญะ เป็นความรับผิดชอบต่อกันและกัน ร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน อดทนต่อกัน พร้อมทั้งจะเปิดเผยและโต้แย้งกันและกันอย่างเปิดโอกาส เคารพต่อกันและกัน เต็มใจที่จะเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ควรจะเปลี่ยนแปลง

๓.๓.๒ หลักธรรมของภรรยาที่จะพึงปฏิบัติต่อสามี

การวางหลักหลักธรรมของภรรยาที่จะพึงปฏิบัติต่อสามีนั้น พุทธศาสนาถือว่าเป็นการปฏิบัติที่สอดคล้องและรับกันกับหลักหลักธรรมของสามีที่ปฏิบัติต่อภรรยา ภรรยาจัดได้ว่ามีความสำคัญอย่างน้อย ๒ ประการ คือ ในฐานะเป็นมารดาของบุตรธิดาที่จะให้การก่อเกิดสมาชิกที่มีคุณภาพแก่สังคมประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ได้แก่ในฐานะของผู้ที่ทำให้สถาบันครอบครัวมี

^{๒๐} ศรีเรือน แก้วกังวาน. จิตวิทยาพัฒนาการทุกช่วงวัย เล่ม ๑-๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕) หน้า ๓๕๖.

ความสมบูรณ์ จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้มองเห็นว่า ภรรยาไม่ได้มีความสำคัญต่อสามีเท่าที่นั่น แต่ยังส่งผลต่อการก่อตัวของสมาชิกที่มีคุณภาพแก่สังคมอีกด้วย บุคคลที่จะเป็นภรรยาที่ดีได้เช่นนี้ พุทธศาสนาได้แสดงหลักเอาไว้ว่าจะต้องประกอบด้วยหลักธรรมพื้นฐาน ๕ ประการ^{๒๒} คือ

(๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

หน้าที่ของภรรยาที่จัดว่าเป็นเสน่ห์อันพึงปรารถนาของสามีคือการเป็นผู้รู้จักจัดระเบียบการทำงานให้เรียบร้อย การจัดการงานดี หมายถึงการจัดหน้าที่การทำงานภายในบ้านเรือนให้สมบูรณ์ในมั่งคั่งดลที่ป็นได้ให้ความหมายของการจัดการเอาไว้ว่า “วิธีการจัดอาหารและการตรวจตราชื่อว่าการงานอันสตรีในสกุลพึงจัด”^{๒๓} การจัดงานบ้านที่ดียังรวมไปถึงการดูแลเอาใจใส่ต่อบุตรธิดาให้คำแนะนำอยู่เสมอ มีข้อที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการให้ภรรยาเป็นผู้ที่จัดการงานบ้านให้เรียบร้อยนั้น เพราะเหตุที่ว่าภรรยาในฐานะที่เป็นสตรีย่อมจะเป็นผู้ที่มีความละเอียดสุขุมกว่าสามีในฐานะบุรุษอยู่มาก และอีกเหตุผลหนึ่งก็คือ ภรรยาโดยส่วนมากมีเวลาอยู่กับบ้านมากกว่าสามี ช่วงจังหวะเช่นนี้จึงเป็นความเหมาะสมประกอบกับความละเอียดอ่อนที่มีอยู่ในตัวภรรยา แม้ในสังคมปัจจุบันภรรยาจะมีบทบาทในงานนอกบ้านมากขึ้นเท่าเทียมกับบุรุษ แต่ความเหมาะสมกับการจัดงานบ้านยังเป็นสิ่งที่เธอทำได้ดีอยู่นั่นเอง โดยเฉพาะสังคมไทย การมอบงานภายในบ้านให้ในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงการใช้แรงงานสตรีแต่อย่างใด กลับเป็นการให้เกียรติยกย่องในความสามารถที่สตรีในฐานะภรรยาที่อยู่ ศาสตราจารย์ ปรีชา ช้างขวัญยืน แห่งภาควิชาปรัชญาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ว่า

“ผู้หญิงที่ทำงานนอกบ้านมักจะได้รับความยกย่องว่าทำงานเท่าเทียมกับชาย จึงเห็นว่าเมื่อเป็นเช่นนั้นงานบ้านในฐานะภรรยาและมารดาก็ไม่จำเป็นต้องเป็นงานของผู้หญิง เมื่อเป็นเช่นนี้การเกี่ยวกัน ทำหน้าที่ในบ้านในฐานะภรรยาและแม่ของลูกจึงเกิดขึ้น และเมื่อแม่กลายเป็นผู้ชายเช่นเดียวกับพ่อไปเสียแล้วลูกก็จะขาดความรักแบบ แม่ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ลูกมีสุขภาพจิตดี ในปัจจุบันผู้หญิงโดยทั่วไปยังเข้าใจความสำคัญของความเป็นภรรยาและแม่อยู่ แต่เธอต้องทำงานหนักเพราะต้องทำงานนอกบ้านด้วย เมื่ออยู่นอกบ้านเธอทำงานสำคัญเช่นเดียวกับชายเมื่ออยู่ในบ้านเธอทำหน้าที่ภรรยาและแม่ ซึ่งแต่เดิมเป็นงานที่ฝ่ายชายยกให้ภรรยาเป็นผู้จัดการเพราะตนใช้เวลาทำงานนอกบ้านเสียมากไม่รู้รายละเอียดในบ้านการแก้ปัญหาความเหนื่อยยากของผู้หญิงในกรณีเช่นนี้ ฝ่ายชายควร จะปรับหน้าที่และบทบาทช่วยภรรยาบ้าง ในสมัยพุทธกาลผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวมีฐานะไม่ดีก็ต้องทำงานช่วยสามีหาเลี้ยงลูกและต้องทำงานบ้านและดูแลลูก ในทางตรงกันข้ามก็ไม่ปรากฏ

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๔.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

ว่าพุทธเจ้าทรงห้ามผู้ขายทำงานบ้านและดูแลลูก จะเห็นได้ว่าการเป็นพรหม เป็นบุรพจารย์ บุรเทพและอาหุเนยบุคคลนั้นเป็นทั้งมารดาและบิดา บิดาก็สอนและอบรมให้บุตรในส่วน ของความเป็นชาย ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ อย่างผู้ขาย มารดาก็อบรมในส่วนของความเป็น หญิง ทั้งชายและหญิงมีฐานะเท่าเทียมกัน ลูกต้องการทั้งบิดาและมารดา ไม่ใช่การออกจาก บ้านไปหาเงินมาให้ใช้อย่างเดียวซึ่งเห็นกันในปัจจุบันว่าครอบครัวประเภทนี้เป็นครอบครัว ที่ลูกมักจะกลายเป็นเด็กมีปัญหาหรือเสียคนเพราะลูกขาดสิ่งที่เขาไม่อาจจะหาเงินไปซื้อหา จากที่ใดได้”^{๒๔}

ดังนั้นจากทัศนะของศาสตราจารย์ปริชา ทำให้มองเห็นว่าการจัดการบ้านให้สมบูรณ์ใน ฐานะภรรยาจึงเป็นการสร้างสภาพครอบครัวให้อบอุ่นและเป็นเกราะกำลังปัญหาต่าง ๆ อันเป็น ช่องว่างระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดาอีกด้วย ทำให้มีตัวแทนของผู้นำครอบครัวอยู่ใกล้ชิดร่วมรับรู้ และแก้ปัญหาแก่บุตรธิดา บทบาทของภรรยาเกี่ยวกับเรื่องการจัดการบ้านนี้จึงควรได้รับการมอง หมายให้ปฏิบัติอย่างสมบูรณ์จากสามี

(๒) เคารพและเอื้อเฟื้อญาติสามี

ความหมายของการสงเคราะห์ที่ภรรยาต้องปฏิบัติอย่างใส่ใจ หมายถึง การแสดงความ เคารพด้วยวาจา ด้วยอาหารวัตถุรวมไปถึงของขวัญเนื่องในวันสำคัญต่าง ๆ แก่ญาติสามีที่สามีให้ ความเคารพ^{๒๕} ภรรยาต้องให้ความสำคัญต่อญาติของสามีประดุจเดียวกันกับญาติของตนเอง แสดงออกซึ่งน้ำใจที่เอื้อเฟื้อ ด้วยวาจาคือพูดจาเจรจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะและเคารพ เป็นประโยชน์ ไม่ส่อเสียด พูดเหน็บให้เจ็บใจ แสดงความเอื้อเฟื้อด้วยวัตถุสิ่งของตามโอกาสหรือในคราวที่ญาติ ฝ่ายสามีประสบทุกข์ มีความลำบากไม่ควรนิ่งดูเฉย เมินเฉย เมื่อถึงวาระสำคัญควรมีของเป็น บรรณาการ โดยเฉพาะบิดามารดาของสามีจะต้องแสดงออกซึ่งความเคารพและยกย่องเช่นกับที่สามี แสดงแก่ญาติข้างฝ่ายของตน กล่าวในทางจิตวิทยา การกระทำดังกล่าว^{๒๖} คือ

(๑) ให้ความเคารพและรักใคร่บิดามารดาของสามี

(๒) ไม่ทำให้บิดามารดาของสามีรู้สึกว่าคุณแย่งชิงลูกชายไป แต่ควรให้ความรู้สึกว่าได้ สมาชิกเพิ่ม

(๓) ไม่ทำตัวเป็นคนอื่นไกล จะต้องแสดงตัวประหนึ่งว่าเป็นคนครอบครัวเดียวกัน

^{๒๔} ปริชา ช้างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, หน้า ๑๐๐.

^{๒๕} ศ.ศ. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

^{๒๖} พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์, จิตวิทยาครอบครัว. (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า

(๔) ทำบ้านให้อบอุ่น โดยการหมั่นไปมาหาสู่กับญาติข้างฝ่ายสามีอยู่ประจำ

(๕) ถ้ามีปัญหาเกิดขึ้นในหมู่ญาติ จะต้องปรึกษาหารือกันจะทำให้คู่สมรสเห็นคุณค่าและให้เกียรติกัน รักกันอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข

(๓) ไม่ประพฤตินอกใจสามี

ความไม่ประพฤตินอกใจ กล่าวได้ว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันของคู่สมรส ในทัศนะของพุทธศาสนา การวางหลักหลักธรรมข้อดังกล่าวไว้จึงถือว่าเป็นพันธะทางศีลธรรมของ ทั้งผู้ที่เป็นสามีและภรรยาและจัดเป็นหลักธรรมสังคัมที่สำคัญอย่างหนึ่ง จะเห็นได้จากการจัดให้ หลักธรรมข้อดังกล่าวให้เป็นส่วนหนึ่งของศีลอันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคัม หากจะกล่าว กันแล้ว หลักธรรมข้อดังกล่าวให้เป็นส่วนหนึ่งของศีลอันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคัม หาก จะกล่าวกันแล้ว หลักธรรมข้อดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคัม และเป็น หลักธรรมที่เกื้อกูลความมั่นคงของสถาบันครอบครัว พุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อม กับสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง และสิทธิดังกล่าวก็เป็นสิทธิที่จะต้องได้รับการเคารพด้วยเริ่ม ตั้งแต่ สิทธิในการที่จะมีชีวิตอยู่ สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในอันที่จะได้รับข่าวสารข้อมูลอย่างถูกต้อง และตรงไปตรงมา หากมีคนใดคนหนึ่งพยายามที่จะลิดรอนสิทธิอันชอบธรรมดังกล่าวของผู้อื่น พุทธศาสนาถือว่าผู้นั้นกำลังเข้าไปก้าวก่ายสิทธิ ในกรณีของคู่สมรสก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนาถือว่า สามีภรรยามีเป็นสมบัติของกันและกัน เป็นสมบัติที่จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ในฐานะสมบัติ ของตน การประพฤตินอกใจของคู่สมรส พุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นการทำลายลัทธิในความเป็นสามี ภรรยา

การประพฤตินอกใจ นอกจากจะเป็นการทำลายสิทธิในความเป็นสามีภรรยาแล้ว ยังเป็นบ่อ เกิดของความล่มสลายของสถาบันครอบครัวได้ง่ายอีกด้วย ครอบครัวที่ประสบกับปัญหาการหย่าร้างของผู้น่ามักก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เด็กที่มาจากครอบครัวล่มสลายย่อมได้รับผลกระทบทาง จิตใจมากกว่าเด็กโดยทั่วไป เด็กจะเกิดปมด้อยขึ้นมาและหาทางออกในทางที่ผิด เช่น การเสพสิ่งเสพ ติดให้โทษ คบเพื่อนที่ชั่ว เนื่องจากการขาดผู้เอาใจใส่ดูแล การไม่ประพฤตินอกใจจึงเป็นหลัก หลักธรรมที่ควรได้รับการเอาใจใส่จากคู่สมรสเป็นอย่างยิ่ง การสมรสจึงนำมาซึ่งความมีเสถียรภาพ ของคู่สมรสและสภาพครอบครัว

(๔) จัดการทรัพย์สินสมบัติด้วยดี

บทบาทของภรรยาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือภาวะของความเป็นแม่บ้าน การดูแลเอาใจ ใส่ในกิจการภายในบ้านมักได้รับมอบหมายอยู่ตลอด พุทธศาสนามองว่าเมื่อภรรยาอยู่ในบทบาท ของแม่บ้าน ย่อมเหมาะสมสำหรับการจัดแจงทรัพย์สินสมบัติรวมถึงข้าวของต่าง ๆ ที่พ่อบ้านหามาได้ ถึงแม้สังคมสมัยใหม่ สามีภรรยาจะมีบทบาททำงานนอกบ้านได้เท่ากัน แต่บทบาทบางอย่างย่อม

เหมาะแก่เพศบางเพศ ภรรยาถือว่าเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านการจัดงานบ้านจับจ่ายของใช้เข้าบ้านรวมถึงแยกประเภทของใช้ให้เป็นระเบียบ พุทธศาสนาก็ว่า การรักษาทรัพย์สมบัตินั้นจะต้องเป็นไปอย่างเหมาะสม โดยแบ่งเป็น ๔ ส่วน^{๒๓} คือ

(๑) ส่วนที่หนึ่งเก็บไว้สำหรับใช้จ่ายภายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าเทอมของบุตรธิดา รวมไปถึงการเอื้อเฟื้อญาติพี่น้องและการทำบุญแก่พระสงฆ์ สร้างสาธารณประโยชน์แก่สังคม

(๒) อีก ๒ ส่วนเก็บไว้เป็นทุนในการประกอบกิจการต่าง ๆ อันเป็นความมั่นคงของครอบครัว

(๓) ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น เช่นในภาวะที่เจ็บป่วยหรือในคราวที่เร่งด่วน เพื่อมิให้เกิดปัญหาตามมา

การจัดสรรทรัพย์เป็นส่วนต่าง ๆ เช่นนี้จัดว่าเป็นการสร้างระบบที่ดีให้ครอบครัวภรรยาที่ดีควรรู้จักการจัดการทรัพย์สินที่สามีหามาได้อย่างเป็นสัดส่วน เพื่อให้การใช้จ่ายเป็นไปอย่างลงตัว โดยเฉพาะในสังคมปัจจุบันที่ค่าครองชีพสูงขึ้น การจัดสรรทรัพย์สมบัติจึงเป็นเรื่องที่จำเป็น ครอบครัวที่มีทรัพย์เข้ามา แต่ขาดระบบการจัดการ ย่อมจะส่งผลกระทบต่อครอบครัวในระยะยาวได้

(๕) ขยันไม่เกียจคร้านในหน้าที่การงานไม่ดูดาย

ความเกียจคร้านถือว่าเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความเสื่อมอย่างหนึ่งในทัศนะของพุทธศาสนา เพราะทำให้กิจการต่าง ๆ ที่วาง ๆ ไว้เสียหายไป ผู้เกียจคร้านมักผัดวันประกันพรุ่ง เช่น มักอ้างว่ายังร้อนอยู่ ยังหนาวอยู่ ยังหิวอยู่ ยังอึดอยู่ ยังเข้าอยู่ เย็นเสียแล้ว^{๒๔} ภรรยาผู้หวังความเจริญในการครองเรือนคู่สมรส จะต้องขจัดความเกียจคร้านออกไป ในมงคลที่ปนี้^{๒๕}ได้ให้บรรดาภรรยาเกี่ยวกับลักษณะของภรรยาที่ไม่เกียจคร้านเอาไว้ว่า

ชื่อว่าสตรีแม่เรือนพึงปรารณาความเป็นผู้ฉลาดในการตกแต่งอาหารก่อน และพึงปรารณาความประกอบขนขวายในการตกแต่งอาหารนั้น แต่นั้นพึงปรารณาความประกอบขนขวายในกิจน้อยใหญ่ อันเกี่ยวกับชนคือสตรีของสามี แต่นั้นพึงปรารณาความประกอบและขนขวายในกิจอันควรทำแก่บุตรและปรีชน^{๒๖}

จากบรรดาภายดังกล่าวทำให้มองเห็นว่าในภารกิจต่าง ๆ อันเป็นหน้าที่ของภรรยาที่จะกระทำจะต้องไม่ดูดาย ต้องเอาใจใส่นับตั้งแต่การจัดอาหาร รวมไปถึงการดูแลความพร้อมของบุตร

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๓/๒๐๒๒.

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๕๕.

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

ธิดาเกี่ยวกับเรื่องข้าวปลาอาหารก่อนออกไปโรงเรียน การที่พุทธศาสนาวางหลักหลักธรรมข้อนี้ไว้ หมายถึง การมองถึงหลักการที่เหมาะสมแก่ภรรยา ซึ่งเรื่องนี้ศาสตราจารย์ปรีชา ช้างขวัญยืนได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า

บางคนอาจเห็นว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางภาระให้แก่ภรรยาจนภรรยาไม่มีเวลาว่าง และไม่ได้ออกไปทำงาน ซึ่งจะทำให้สามีที่อำนาจเหนือภรรยา เนื่องจากเป็นผู้มีรายได้เลี้ยงดูภรรยา แต่การเลี้ยงดูภรณานั้นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามีที่ดีก็ไม่ได้เห็นภรรยามีฐานะเป็นทาสและไม่ได้เอาฐานะผู้หาเลี้ยงชีพมาข่มภรรยา เนื่องจากเข้าใจดีว่า การที่ภรรยาทำหน้าที่ของตนนั้นไม่ใช่การรับจ้าง และจะไม่มีวันที่จะหาลูกจ้างที่ดีเท่าภรรยาได้ ภรณานั้นมิใช่ได้มาด้วยการใช้เงินจ้าง แต่ได้มาด้วยการเอาความรักไปให้ ภรรยาก็เช่นกัน อาจรับใช้สามียิ่งกว่าคนรับใช้ก็ได้ เพราะที่รับใช้นั้นด้วยความรักไม่ใช่ด้วยหวังค่าจ้าง กล่าวคือต่างคนต่างให้ความรักแก่กันและดูแลกันเหมือนกับดูแลตนเองหรือยิ่งกว่า^{๓๐}

ในสังคมปัจจุบัน ฐานะและบทบาทของภรรยาแตกต่างไปจากสังคมพุทธกาลมาก ความขยันไม่เกียจคร้านอาจมองได้ในหลายมิติ โดยที่ทั้งสามีและภรรยาจะต้องยึดหลักหลักธรรมข้อนี้ให้มาก การวางหลักหลักธรรมข้อนี้แก่ภรรยา หากมองอย่างรอบคอบแล้วจะเห็นว่าพุทธศาสนาประสงค์จะให้ภรรยาปฏิบัติตัวให้เหมาะสมกับสิ่งที่สามีได้ปฏิบัติต่อ คือการยกย่อง ไม่ดูหมิ่น ไม่นอกใจ มอบความเป็นใหญ่ให้ มอบเครื่องแต่งตัวให้ เป็นสิ่งที่ภรรยาผู้ที่ตระหนักถึงความดีของสามีที่ปฏิบัติต่อตน จึงควรปฏิบัติหน้าที่ในส่วนที่เป็นของตนให้สมบูรณ์ เพราะสังคมนับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ไปจนถึงชุมชนใหญ่ระดับประเทศ ระดับนานาชาติต่างต้องพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกันทั้งนั้น

การวางหลักหลักธรรมของสามีของสามีภรณานี้ พุทธศาสนามุ่งหวังถึงประโยชน์อันแท้จริงที่เหมาะสมกับสังคมในยุคสมัยนั้น เมื่อสังคมแปรเปลี่ยนไปอาจจะมีส่วนประเด็นเกี่ยวกับหลักธรรมที่ควรจะปรับเปลี่ยนเพื่อความสมดุลและลงตัวของแนวคิดและวิถีชีวิตของผู้คนในแต่ละยุคสมัย แต่อย่างไรก็ดี หลักหลักธรรมที่กล่าวมานี้ก็ยังสามารถที่จะเป็นกรอบหรือให้ภาพกว้าง ๆ ไว้เพื่อเป็นหลักในการปฏิบัติตนอยู่นั่นเอง หากมองในแง่จิตวิทยาแล้วหลักธรรมของสามีภรรยา นั้น เป็นหลักธรรมที่เอื้อต่อการที่จะทำให้สามีภรณามองเห็นคุณค่าของกันและกัน ความรู้สึกดังกล่าวจะนำมาซึ่งความอบอุ่น ก่อให้เกิดความรักที่มั่นคงและยั่งยืน และความสุขของครอบครัว นอกจากนั้นแล้วหลักหลักธรรมดังกล่าวยังเอื้อประโยชน์ต่อหลักธรรมการครองเรือนข้ออื่น ๆ ที่พุทธศาสนาวางไว้อีกด้วย

^{๓๐} ปรีชา ช้างขวัญยืน, *สตรีในคัมภีร์ตะวันออก*, หน้า ๑๐๐.

จากทัศนะของพุทธศาสนาที่มีต่อการครองชีวิตสมรสนั้น จะเห็นท่าทีของพุทธศาสนาได้ชัดเจนว่า มุ่งให้การครองชีวิตสมรสนั้นเป็นไปเพื่อความสุขอย่างถาวร การวางหลักหลักธรรมคู่สมรสไว้นั้นแม้ว่าจะถูกวิจารณ์ว่า พุทธศาสนามุ่งแก้ปัญหาให้กับสังคมชาวพุทธที่พระพุทธเจ้ามุ่งเผยแผ่ในสมัยนั้น อาจจะไม่เกี่ยวกับสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนของปัญหาที่มากกว่าและปัญหาที่ว่่านั้นก็แตกต่างจากปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมสมัยพุทธกาลโดยสิ้นเชิงการนำหลักพุทธหลักธรรมมาใช้จึงถือว่าไม่เหมาะสมกับสังคมสมัยใหม่ เพราะแนวคิด วัฒนธรรมและความเชื่อที่แตกต่างออกไป และไม่สามารถจะแก้ปัญหาการหย่าร้างดังกล่าวมาได้จริง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวจะต้องมองอย่างรอบคอบ เสร็จภาพอันแท้จริงและเหมาะสมสำหรับสังคมทุกสังคม หากศึกษาให้เห็นอย่างถ่องแท้ด้วยลักษณะดังกล่าวมาย่อจะทำให้มองเห็นถึงสาระแห่งพุทธหลักธรรมที่มุ่งเน้นการสร้างสรรค์ทั้งชีวิตปัจเจกชนและสังคมให้เกิดสันติภาพอันแท้จริง เพราะพุทธหลักธรรมเป็นหลักธรรมที่มุ่งเน้นให้มนุษย์พัฒนาตนเองเพื่อเข้าถึงประโยชน์อันแท้จริง

๓.๔ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุข

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องศึกษาต่อไปก็คือหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการครองชีวิตคู่หรือหลักการครองคู่ให้มีความสุขหรือครอบครัวมีปกติสุขภายหลังจากการเลือกคู่ที่ได้ตัดสินใจในการอยู่ร่วมกันหรือการเลือกคู่มาแล้ว ด้วยการตัดสินใจที่มาจากคนสองคนหรือด้วยตัวเองหรือว่าด้วยกรอบแนวคิดทางสังคมก็ตาม เมื่อตัดสินใจอยู่ร่วมชีวิตกันแล้วนั้นคู่ครองจะมีหลักการบริหารครอบครัวให้มีความสุขได้อย่างไรบ้าง ซึ่งพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือการบริหารครอบครัวให้มีความสุขได้ดังจะได้นำเสนอต่อไป

๓.๔.๑ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขด้านการกำหนดเป้าหมายชีวิต

สำหรับหลักในการดำเนินชีวิตครอบครัวให้มีความสุขนั้นอันดับแรกจะต้องคำนึงถึงหลักในการกำหนดเป้าหมายของการดำเนินชีวิตว่าจะเป็นไปในทิศทางใด ซึ่งหลักการกำหนดเป้าหมายดังกล่าวพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางไว้ดังต่อไปนี้

๓.๔.๑.๑ การกำหนดกรอบการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์

สำหรับคำว่ากำหนดเป้าหมายชีวิตให้สมบูรณ์นั้น หมายถึง การกำหนดเป้าหมายของชีวิตทั้ง ๒ โลก คือ ชีวิตในโลกนี้ และชีวิตในโลกหน้า เพราะในทางพระพุทธศาสนานั้นสอนว่ามนุษย์ตราบไต่ที่ยังสิ้นกิเลสก็ย่อมเวียนว่ายตายเกิดในโลกทั้งสองนั้นอยู่รำไป ดังนั้นคนเราเมื่อเกิดมาก็จะต้องรู้จักการกำหนดเป้าหมายของชีวิตไว้ทั้ง ๒ โลกนั้นอย่างชัดเจน เพราะการกำหนดเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิต โดยคนที่มี ความมั่นใจในชีวิตของตนจนไม่หวาดหวั่นพรันพรึงแม้ต่อความตาย ก็เพราะได้ดำเนินชีวิตของตนอยู่อย่างดีที่สุดและได้ใช้

ชีวิตนั้นให้เกิดคุณประโยชน์คุ้มค่ากับการที่ได้เกิดมาแล้วชาติหนึ่ง เรียกได้ว่าเป็นผู้อยู่อย่างผู้มีชัย ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต คนเช่นนั้นคือผู้ที่ได้เข้าถึงจุดหมายแห่งการมีชีวิต และดำเนินชีวิตของตนตามหลักการต่อไปนี้

ก. การดำเนินชีวิตไปสู่จุดหมาย คือ ดำเนินชีวิตให้บรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมายของการมีชีวิต ที่เรียกว่า อตตะ หรือ อรรถ ๓ คือ

๑. ทิฐฐัมมิกัตตะ จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบัน ที่สำคัญ คือ

- ก) มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไร้โรค งามสง่า อายุยืนยาว
- ข) มีเงินมีงาน มีทรัพย์จากอาชีพสุจริต พึ่งตนได้ทางเศรษฐกิจ
- ค) มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม่ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
- ง) มีครอบครัวผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าพอใจ

ทั้งหมดนี้ พึงให้เกิดมีโดยธรรม และใช้หรือปฏิบัติให้เกิดประโยชน์สุขโดยชอบทั้งแก่ตน และผู้อื่น

๒. สัมปรายิกัตตะ จุดหมายขั้นเลขาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งให้เกิดความสุขล้าลึกภายในโดยเฉพาะ

- ก) ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
- ข) ความภูมิใจ ในชีวิตสะอาดที่ได้ประพฤติดำรงดีงามสุจริต
- ค) ความอึ้งใจ ในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
- ง) ความแก้แค้นล้ามันใจ ด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหานำพาชีวิตไป
- จ) ความโปร่งโล่งมั่นใจ ว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสู่ภพใหม่

๓. ปรมัตตะ จุดหมายสูงสุด หรือ ประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระ

- ก) ไม่หวั่นไหวหรือถูกรบกวนด้วยความผันผวนปรวนแปรต่างๆ
- ข) ไม่ผิหว้างโศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งใด
- ค) ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
- ง) เป็นอยู่และทำการด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย

อตตะ ๓ ขั้นนี้ จัดแบ่งใหม่เป็น ๓ ด้านดังนี้

๑. อัตตัตตะ จุดหมายเพื่อตน หรือ ประโยชน์ตน คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองหรือพัฒนาชีวิตของตนให้ลุล่วง

๒. ปรัตตะ จุดหมายเพื่อผู้อื่น หรือ ประโยชน์ผู้อื่น คือ ประโยชน์ ๓ ขั้นข้างต้น ซึ่งพึงช่วยเหลือให้ผู้อื่นหรือเพื่อนมนุษย์ได้บรรลุถึงด้วยการชักนำสนับสนุนให้เขาพัฒนาชีวิตของเขาเอง ขึ้นไปจนเข้าถึงตามลำดับ

๓. อุภยัตถะ จุดหมายร่วมกัน หรือ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของชุมชนหรือสังคม รวมทั้งภาวะและปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ทั้งทางวัตถุ เช่น ป่า แม่น้ำ ถนนหนทาง และทางนามธรรม เช่น ศีลธรรม วัฒนธรรม ซึ่งพึงช่วยกันสร้างสรรค์บำรุงรักษา เพื่อเกื้อหนุนให้ทั้งตนและผู้อื่นก้าวไปสู่จุดหมาย ๓ ขั้นข้างต้น อย่างน้อยไม่ให้เกิดการแสวงประโยชน์ตนส่งผลกระทบต่อประโยชน์สุขของส่วนรวม ดังตัวอย่าง พระภิกษุเมื่อปฏิบัติตามพระวินัย ย่อมช่วยรักษาสามัคคีแห่งสงฆ์ อันเป็นบรรยากาศที่เกื้อหนุนให้ภิกษุที่อยู่ร่วมกันทุกรูปอยู่ผาสุก และเจริญงอกงามในการปฏิบัติ จนอาจถึงปรมาตม์ คือประโยชน์สูงสุด^{๓๑}

ข. ภายในทรงพลัง คือ มีกำลังที่เกิดจากคุณธรรมความประพฤติปฏิบัติที่เป็นหลักประกันของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองจนไม่มีความหวาดหวั่นกลัวภัย เรียกว่า พละ (ธรรมอันเป็นกำลัง) มี ๔ ประการ กล่าวคือ

๑. ปัญญาพละ กำลังปัญญา คือ ได้ศึกษา มีความรู้ความเข้าใจถูกต้องชัดเจน ในเรื่องราวและกิจการที่ตนเกี่ยวข้อง ตลอดไปถึงสภาวะอันเป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต เป็นผู้กระทำการต่างๆ ด้วยความเข้าใจเหตุผลและสภาพความจริง

๒. วิริยพละ กำลังความเพียร คือ เป็นผู้ประกอบกิจการหน้าที่การงานต่างๆ อยู่ตลอดเวลาด้วยความบากบั่นพยายาม ไม่ได้ทอดทิ้งหรือย่อหย่อนทอดลอย

๓. อนวัชพละ แปลตามศัพท์ว่า กำลังการกระทำที่ปราศจากโทษหรือ กำลังสุจริต หรือ กำลังความบริสุทธิ์ คือมีความประพฤติและหน้าที่การงาน สุจริตไร้โทษ สะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีข้อที่ใครจะติเตียนได้

๔. สังคหพละ กำลังการสงเคราะห์ คือ ได้ช่วยเหลือเกื้อกูล ทำคนให้เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ เป็นสมาชิกที่มีคุณประโยชน์ของชุมชน

ตัวอย่างเช่น เป็นข้าราชการ พึงจำสัณฯ ว่า รู้งานดี ทำหน้าที่ไม่บกพร่อง มีสะอาด ไม่ขาดมนุษยสัมพันธ์^{๓๒}

ค. ตั้งตนบนฐานที่มั่น ซึ่งใช้เป็นที่ยืนหยัดให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้ โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด ไม่เปิดช่องแก่ความผิดพลาดเสียหาย และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมที่เรียกว่า อริยฐาน (ธรรมเป็นที่มั่น) ๔ ประการ คือ

^{๓๑} พ.จ. (ไทย) ๓๐/๒๕๕/๓๘๕

^{๓๒} อ.น.น.ก. (ไทย) ๒๓/๒๐๕/๓๖๖

๑. ปัญญา ใช้ปัญญา คือ ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ทำกิจการต่างๆ ด้วยความคิด เมื่อประสบเหตุใดๆ ก็ไม่วุ่นวายตามอารมณ์หรือหลงไปตามสิ่งที่เขย่าวน ศึกษาสิ่งต่างๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

๒. สัจจะ รักษาสัจจะ คือ สงวนรักษาดำรงตนมั่นในความจริงที่รู้ชัด เห็นชัด ด้วยปัญญา เริ่มแต่จริงจากจริงในหลักการ จริงในการปฏิบัติ จนถึงจริงปรมาตม์

๓. จาคะ เพิ่มพูนจาคะ คือ คอยเสริมหรือทวีความเสียสละ ให้เข้มแข็งมีกำลังแรงยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของลาภสักการะและผลสำเร็จเป็นต้น ที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเขย่าวนให้เกิดความยึดติด ลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัยหรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

๔. อุปสมะ รู้จักสงบใจ คือรู้จักหาความสุขสงบทางจิตใจ ฝึกตนให้สามารถระงับความมัวหมองดับความขัดข้องวุ่นวายอันเกิดจากกิเลสได้ ทำจิตใจให้สงบผ่องใสรู้จักรสแห่งสันติ คนที่รู้จักรสแห่งความสุขอันเกิดจากความสงบใจแล้ว ย่อมจะไม่หลงไหลมัวเมาในวัตถุ หรือลาภ ยศ สรรเสริญ เป็นต้น โดยง่าย^{๓๓}

๓.๔.๑.๒ การกำหนดเป้าหมายชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

ผู้ที่ต้องการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าประสบความสำเร็จ ไม่ว่าจะเป็นในด้านการศึกษา หรืออาชีพการงานก็ตาม พึงปฏิบัติตามหลักต่อไปนี้

ก. **หลักความเจริญ** ปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ที่เรียกว่า จักร (ธรรมประจักษ์ลือทั้งสี่ที่นำรถไปสู่จุดหมาย) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ เลือกอยู่ถิ่นที่เหมาะสม คือ เลือกหาถิ่นที่อยู่ หรือแหล่งที่เล่าเรียน ดำเนินชีวิตที่ดีซึ่งมีบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่อำนวยความสะดวกการศึกษาพัฒนาชีวิต การแสวงหาความรู้ การสร้างสรรค์ความดีงามและความเจริญก้าวหน้า

๒. สัมปยุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิถี คือ รู้จักเสวนาคบหาหรือร่วมหมู่กับบุคคลผู้รู้ ผู้ทรงคุณและผู้ที่จะเกื้อกูลแก่การแสวงหาความรู้ ความก้าวหน้าองงาม และความเจริญโดยธรรม

๓. อุตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ถูกวิถี คือ ดำรงตนมั่นอยู่ในธรรมและทางดำเนินชีวิต ที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้ดีงามแน่ชัด และนำตนไปถูกทางสู่จุดหมาย แน่วแน่มั่นคง ไม่พริ้วส่าย ไม่ไถลเลื่อนแซ

^{๓๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๘๒/๔๓๓.

๔. ปุพเพกตปุญญตา มีทุนดีได้เตรียมไว้ ทุนดีส่วนหนึ่ง คือ ความมีสติปัญญา ความถนัด และร่างกายดี เป็นต้น ที่เป็นพื้นมาแต่เดิม และอีกส่วนหนึ่ง คือ อาศัยพื้นเดิมเท่าที่ตัวมีอยู่ รู้จักแก้ไขปรับปรุงตน ศึกษาหาความรู้ สร้างเสริมคุณสมบัติ ความดีงาม ฝึกฝนความชำนาญ เตรียมไว้ก่อนแต่ต้น ซึ่งเมื่อมีเหตุต้องใช้ก็จะเป็นผู้พร้อมที่จะต้อนรับความสำเร็จ สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุขและก้าวสู่ความเจริญยิ่งขึ้นไป^{๓๔}

ข. **หลักความสำเร็จ** ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการนั้นๆ ที่เรียกว่า อิทธิบาท (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) ซึ่งมี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ มีใจรัก คือ พอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำ มิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆหรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดยถ์ ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ เอาจิตฝึกฝืน คือ ตั้งจิตรับรู้นิ่งที่ท่า และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยจิตใจฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังห้อยนเกินเลยบกพร่องขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลองวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น เพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป ตัวอย่างเช่น ผู้ทำงานทุกๆ ไป อาจจำสั้นๆ ว่า รักงาน สู้งาน ใส่ใจงาน และทำงานด้วยปัญญา^{๓๕}

๓.๔.๒ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านเศรษฐกิจ

การครองเรือนหรือการมีครอบครัวนั้นถือว่าเป็นภาระที่หนักสำหรับชาวบ้านซึ่งจะต้องมีความเกี่ยวพันหรือสืบเนื่องกับการต้องมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรมทางโลกโดยทั่วไปทั้งนี้ก็เพราะคนที่ดำเนินชีวิตแบบทางโลกโดยทั่วไปจะต้องมีเงินหรือเกี่ยวข้องกับเงิน และเงินก็ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ผู้ครองเรือนไม่น้อย ดังนั้น การมีครอบครัวหรือครองเรือนจะต้องเป็นหน้าที่ของผู้นำครอบครัวในการที่จะต้องรู้จักการจัดการเรื่องเงินให้มีความสมดุลไม่ขาดตกบกพร่อง ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าคนที่เรียกว่า รู้จักหา รู้จักใช้ทรัพย์ หรือหาเงินเป็น ใช้เงินเป็น เป็นคนทำมาหากินที่ดี ตั้งตัวสร้างหลักฐานได้ และใช้ทรัพย์สมบัติให้เป็นประโยชน์ เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างถูกต้อง ก็เพราะปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๑/๔๑.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

ก. **ค้นหาและรักษาสมบัติ** ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อนประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทัฏฐธัมมิกัตถสังสัดตนิกธรรม ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญชาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตรา หาวิธีการที่เหมาะสมที่ดีจัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงาน ที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๓๖}

ข. **ชั้นแจ้งจัดสรรทรัพย์** เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

- เอเคน โภเค ญญเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทฺวิทฺติ กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบการงาน
- จตุตฺตญฺ นิชาเปยฺย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๓๗}

ค. **ชั้นจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆมิได้ ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้ว พึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า

อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข
๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

^{๓๖} ๐.ง.อุฏฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๕.

^{๓๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๗/๒๐๒.

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำคนให้มั่นคงปลอดภัยจากอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพพเปตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทหมัวเมา เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงภคจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้ภคะนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงภคจะเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี^{๓๘}

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก สังคหวัตถุ เป็นต้น

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่า เงินแม้ว่าพระพุทธเจ้าจะสอนว่าเป็นสิ่งที่จะก่อให้เกิดทุกข์ซึ่งเปรียบเหมือนอสรพิษ แต่ในความหมายของคนระดับชาวบ้านเงินก็คือสวรรค์หรือเป็นสิ่งที่สามารถปลดเปลื้องความทุกข์ของพวกเขาได้ ดังนั้น การจัดการเรื่องเงินจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อวิถีแห่งการเป็นอยู่การที่จะมีครอบครัวที่ดีได้นั้นจะต้องดำเนินการตามหลักการที่สำคัญก็คือการบริหารเรื่องเงินไม่ให้เกิดความบกพร่อง สามารถตอบสนองความต้องการของคนในครอบครัวได้ จึงจะถือว่าการครองคู่หรือการมีครอบครัวที่จะมีความสุขได้ก็จะต้องมีการแสวงหาทรัพย์ รักษาและเพิ่มเสริมเติมทรัพย์นั้นให้มีความมั่นคงอยู่เสมอจึงจะถือว่าสามารถครองเรือนได้อย่างมีความสุขได้

๓.๔.๓ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านสังคม

สำหรับคำว่าสังคมนั้นหมายถึงสิ่งที่อยู่แวดล้อม ครอบครัวหรือตัวของผู้ครองเรือนรวมถึงสิ่งที่ผู้ครองเรือนจะต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นให้ถูกต้องเหมาะสมอันจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาที่ตามมา ซึ่งหากเราพิจารณาถึงกรอบแนวคิดเกี่ยวกับสังคมที่ผู้ครองเรือนจะพึงปฏิบัติต่อนั้น หรือแนวทางด้านสังคมที่ผู้ครองเรือนจะต้องวางท่าทีให้เหมาะสมนั้นจะต้องมีอยู่หลายประการ บางประการเป็นสิ่งที่จะต้องดำเนินการก่อนหรือบางประการจะต้องดำเนินการภายหลัง โดยที่ปัจจัยแห่งความผาสุกของครอบครัวทางด้านสังคมนั้นจะต้องมีดังต่อไปนี้

^{๓๘} วจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘

๓.๔.๓.๑ การที่ผู้ครองจะครองคู่อย่างมีความสุขจะต้องเป็นคนมีศีลธรรม

การที่ผู้ครองเรือนจะสามารถสร้างความสุขให้เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีศีลธรรมคือคุณสมบัติที่จะก่อให้เกิดความสุขในสังคมได้ ซึ่งหลักดังกล่าวนี้มี ดังนี้

(๑) หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ คำว่า กุศลกรรมบถ นั้น หมายถึง ทางแห่งความดี หรือแนวปฏิบัติเพื่อให้บรรลุความดีหรือไปสู่สุคติ ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ^{๓๕} ซึ่งสามารถที่จะแบ่งได้ดังต่อไปนี้

ก. มีความสุจริตทั้งสาม คือ มีความประพฤติดีประพฤติชอบ ๓ ประการ

๑. กายสุจริต ความสุจริตกาย ทำสิ่งที่พึงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยกาย
๒. วาสุจริต ความสุจริตทางวาจา พูดสิ่งที่พึงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยวาจา
๓. มโนสุจริต ความสุจริตทางใจ คิดสิ่งที่พึงามถูกต้อง ประพฤติชอบด้วยใจ^{๔๐}

ข. ประพฤติตามธรรม โดยปฏิบัติถูกต้องตามทางแห่งกุศลกรรม ๑๐ ประการ คือ

(๑) ทางกาย ๓

๑. ละเว้นการฆ่า การสังหาร การเบียดเบียน มีเมตตากรุณา ช่วยเหลือเกื้อกูล สงเคราะห์กัน

๒. ละเว้นการแย่งชิงลักขโมย และการเอารัดเอาเปรียบ เคารพสิทธิในทรัพย์สินของกันและกัน

๓. ละเว้นการประพฤติดีด่างละเมิดในของรักของหวงแหนของผู้อื่น; ไม่ข่มเหงจิตใจ หรือทำลายลบหลู่เกียรติและวงศ์ตระกูลของกัน

(๒) ทางวาจา ๔

๔. ละเว้นการพูดเท็จ โกหกหลอกลวง; กล่าวแต่คำสัตย์ ไม่จงใจพูดให้ผิดจากความจริงเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ

๕. ละเว้นการพูดส่อเสียด ยุยง สร้างความแตกแยก; พูดแต่คำที่สมานและส่งเสริมสามัคคี

๖. ละเว้นการพูดคำหยาบคาย สกปรกเลวร้าย; พูดแต่คำสุภาพ นุ่มนวลควรฟัง

๗. ละเว้นการพูดเหลวไหลเพ้อเจ้อ; พูดแต่คำจริง มีเหตุมีผล มีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ

(๓) ทางใจ ๓

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสน์ : ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพฯ : มหาวชิราลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘)หน้า ๑๔.

^{๔๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๓.

๘. ไม่ละโมภ ไม่เพ่งเล็งคิดหาทางเอาแต่จะได้; คิดให้ คิดเสียสละ ทำใจให้แผ่แผ่ กว้างขวาง

๙. ไม่คิดร้ายมุ่งเบียดเบียน หรือเพ่งมองในแง่ที่จะทำลาย; ตั้งความปรารถนาดี แผ่ไมตรี มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่กัน

๑๐. มีความเห็นถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ เข้าใจในหลักกรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว; รู้เท่าทันความจริงที่เป็นธรรมชาติของโลกและชีวิต มองเห็นความเป็นไปตามเหตุปัจจัย

หลักธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้ เรียกว่า กุศลกรรมบถ (ทางทำกรรมดี) บ้าง ธรรมจริยา บ้าง อารยธรรม บ้าง เป็นรายละเอียดขยายความสุจริต ๓ ข้อ ข้างต้นด้วย คือ ข้อ ๑ - ๓ เป็นกายสุจริต ข้อ ๔ - ๗ เป็นวจีสุจริต ข้อ ๘ - ๑๐ เป็นมโนสุจริต^{๔๐} การที่ผู้ครองเรือนจะครองคู่หรือครองชีวิตไปอย่างราบรื่นและมีความสุขได้นั้นประการแรกที่จะต้องมีการกระทำดีตามแนวทางที่เรียกกันว่ากุศลกรรมบถนี้

ค. ผู้ครองเรือนอย่างน้อยต้องมีศีล ๕

คำว่า ศีล นั้น หมายถึง ความเป็นปกติ หรือความประพฤติดีทั้งทางกายและวาจา, การรักษา กายวาจาให้เรียบร้อย, หรือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจาให้เรียบร้อยดีงาม, การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ความสุจริตทั้งทางกายวาจาและอาชีพ เป็นต้น^{๔๑} การที่ผู้ครองเรือนจะสามารถครองเรือนครองคู่ไปได้อย่างมีความสุขนั้นจะต้องเป็นผู้ที่รู้จักการควบคุมตนให้ได้ในทางกายและวาจาก่อน โดยศีลของชาวบ้านหรือในวิถีที่ชาวบ้านจะต้องรักษานั้นเรียกกันว่า ศีล ๕ คือ

๑. เว้นจากปาณาติบาต ละเว้นการฆ่าการสังหาร ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย

๒. เว้นจากอกินนาทาน ละเว้นการลักขโมยเบียดบังแย่งชิง ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน

๓. เว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละเว้นการประพฤติผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหน อันเป็นการทำลายเกียรติภูมิและจิตใจ ตลอดจนทำวงศ์ตระกูลของเขาให้สับสน

๔. เว้นจากมุสาวาท ละเว้นการพูดเท็จโกหกหลอกลวง ไม่ประทุษร้ายเขาหรือประโยชน์สุขของเขาด้วยวาจา

๕. เว้นจากสุราเมรัย ไม่เสพเครื่องดองของมีนเมาสิ่งเสพติด อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา ก่อความเสียหายผิดพลาดเพราะขาดสติ เช่น ทำให้เกิดอุบัติเหตุ แม้อย่างน้อยก็เป็นผู้คุกคามต่อความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยของผู้ร่วมสังคม^{๔๒}

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์นาน มีบุ๊ค ๒๕๔๒) หน้า ๒๒๔.

^{๔๒} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๒/๒๒๓

จะเห็นได้ว่าในสัปดาห์ที่ ๕ ประการนี้ถือได้ว่าเป็นกรอบหรือแนวทางที่ผู้ครองเรือนจะต้องยึดมั่น รักษาและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัดเมื่อผู้ครองเรือนมีสัจแล้วความสุขในเกือบทุกๆด้านก็จะเกิดตามมามากมาย ทั้งนี้เพราะการรักษาสัจนั้นถือได้ว่าเป็นการรักษากายวาจาให้สงบเมื่อกายวาจาสงบไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและสังคมแล้วก็เชื่อว่าความสุขจะเกิดขึ้นในครอบครัวได้ไม่ยากนัก

๓.๔.๓.๒ การที่ครอบครัวจะมีความสุขในสังคมได้จะต้องมีแบบของครอบครัวในฝัน

คำว่าครอบครัวในฝันนั้น หมายถึงครอบครัวที่เป็นแบบอย่างที่ดีที่พึงประสงค์ซึ่งทุกคนต้องการ โดยการจะได้มาซึ่งความเป็นครอบครัวที่มีความสุขดังกล่าวดังกล่าวจะต้องวัดด้วยหลักเกณฑ์ ดังนี้

ก. มีความสุขสี่ประการ คือ ความสุขอันชอบธรรมที่ผู้ครองเรือนควรมีหรือความสุขที่ชาวบ้านควรพยายามทำให้เกิดขึ้นแก่ตนเองอยู่เสมอ เรียกสั้นๆ ว่า สุขของคฤหัสถ์ (กาม โภคิสุข) ๔ คือ

๑. อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มและอุ่นใจว่าตนมีโภคทรัพย์ ที่ได้มาด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตนและโดยทางชอบธรรม

๒. โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนได้ใช้ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้นเลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงผู้ที่ควรเลี้ยง และบำเพ็ญคุณประโยชน์

๓. อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนเป็นไท ไม่มีหนี้สินติดค้างใคร

๔. อนวัชชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ เอิบอิ่มใจว่า ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใครติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ

โดยในบรรดาสุข ๔ อย่างนี้ อนวัชชสุขมีค่ามากที่สุด^{๔๔}

ข. เป็นชาวบ้านแบบฉบับ คนครองเรือน แยกได้เป็นหลายประเภท จัดเป็นชั้นๆ ได้ตั้งแต่ร้ายไปถึงดี และที่ดีก็มีหลายระดับ คฤหัสถ์ที่ดี น่าเคารพนับถือแท้จริง คือประเภทที่ ๑๐ ใน ชาวบ้าน ๑๐ ประเภท ดังต่อไปนี้

กลุ่มที่ ๑ หาทรัพย์โดยทางไม่ชอบธรรม

๑. ได้ทรัพย์มาแล้ว ไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ทั้งไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสียทั้ง ๓ ส่วน)

๒. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุข แต่ไม่เผื่อแผ่แบ่งปันและไม่ใช้ทรัพย์นั้นทำความดี (เสีย ๒ ส่วน ดี ๑ ส่วน)

๓. ได้ทรัพย์มาแล้ว เลี้ยงตนให้เป็นสุขด้วย เผื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดีด้วย (เสีย ๑ ส่วน ดี ๒ ส่วน)

กลุ่มที่ ๒ หาชอบธรรมบ้าง ไม่ชอบธรรมบ้าง

^{๔๔} อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๕๑

๔. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๓ ดี ๑)

๕. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๒ ดี ๒)

๖. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ (เสีย ๑ ดี ๓)

กลุ่มที่ ๓ หาโดยชอบธรรม

๗. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๑ (เสีย ๒ ดี ๑)

๘. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๒ (เสีย ๑ ดี ๒)

๙. ได้ทรัพย์มาแล้ว ทำอย่างข้อ ๓ แต่ยังคิด ยังมัวเมา หมกมุ่น กินใช้ทรัพย์สมบัติ โดยไม่รู้เท่าทันเห็นโทษ ไม่มีปัญญาที่จะทำตนให้เป็นอิสระเป็นนายหรือโภคทรัพย์ได้ (เสีย ๑ ดี ๓)
พวกพิเศษ ผู้ที่แสวงหาชอบธรรมและใช้อย่างมีสติสัมปชัญญะ มีจิตใจเป็นอิสระ มีลักษณะดังนี้

๑๐. แสวงหาทรัพย์โดยทางชอบธรรม; ได้มาแล้วเลี้ยงตนให้เป็นสุข; เพื่อแผ่แบ่งปันและใช้ทรัพย์นั้นทำความดี; ไม่ลุ่มหลง ไม่หมกมุ่นมัวเมา กินใช้ทรัพย์สมบัติโดยรู้เท่าทัน เห็นคุณโทษ ทางดีทางเสียของมัน มีปัญญา ทำตนให้เป็นอิสระหลุดพ้น เป็นนายเหนือโภคทรัพย์

ประเภทที่ ๑๐ นี้ พระพุทธเจ้าสรรเสริญว่าเป็นผู้เลิศ ประเสริฐ สูงสุด ควรชมทั้ง ๔ สถาน คือ เป็นคฤหัสถ์แบบฉบับที่น่าเคารพนับถือ^{๔๕}

ค. กำกับชีวิตด้วยธรรมสี่ คือ ปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตของคฤหัสถ์ ที่เรียกว่า พราวาสธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. สัจจะ ความจริง คือ ดำรงมั่นในสัจจะ เชื่อตรง เชื่อสัตย์ จริใจ พุดจริง ทำจริง จะทำอะไร ก็ให้เป็นที่ยึดถือไว้วางใจได้

๒. ทมะ ฝึกตน คือ บังคับควบคุมตนเองได้ รู้จักปรับตัวและแก้ไขปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าดีงามยิ่งขึ้นอยู่เสมอ

๓. ขันติ อุดทน คือ มุ่งหน้าทำหน้าที่การทำงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งอดทน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย

๔. จาคะ เสียสละ คือ มีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ ชอบช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ สละโลก ละทิฏฐิมานะได้ ร่วมงานกับคนอื่นได้ ไม่ใจแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตน^{๔๖}

ง. รับผิดชอบชีวิตที่เกี่ยวข้อง คือ มีความสัมพันธ์อันดีงามอบอุ่นเป็นสุขภายในครอบครัว ตลอดถึงญาติมิตร ผู้ร่วมงานและคนที่พึ่งพาอาศัยอยู่ในปกครองทั้งหมด โดยทำหน้าที่มิใช่เพียงนำประโยชน์ทางวัตถุมาให้เขาอย่างเดียว แต่นำประโยชน์สุขทางจิตใจมาให้ด้วย โดยประพฤติตนเป็น

^{๔๕} วจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๕๑/๑๘๘.

^{๔๖} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๓๖๑.

ตัวอย่าง ช่วยชักจูงให้คนในครอบครัวและผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดทั้งหลายเจริญงอกงามขึ้นด้วยคุณธรรมที่เรียกว่า อารยวัฑิ ทั้ง ๕ ดังต่อไปนี้

๑. งอกงามด้วยศรัทธา คือ ให้มีความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยและในการที่จะทำความดี มีหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ

๒. งอกงามด้วยศีล คือ ให้มีความประพฤติดีงาม สุจริต รู้จักเลี้ยงชีวิต มีวินัยและมีกิริยามารยาทอันงาม

๓. งอกงามด้วยสุตะ คือ ให้มีความรู้จักรการเล่าเรียนสดับฟัง โดยแนะนำหรือชวนชวนให้ศึกษาความรู้ที่จะฟื้นฟูปรับปรุงชีวิตจิตใจ

๔. งอกงามด้วยจาคะ คือ ให้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจต่อกัน และพอใจทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์

๕. งอกงามด้วยปัญญา คือ ให้มีความรู้คิด เข้าใจเหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง มีวิจารณ์ญาณ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณาเหตุปัจจัย แก้ไขปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้ได้ผลดี^{๔๗}

๓.๔.๓.๓ ในสังคมนั้นผู้ครองเรือนจะต้องเป็นคนที่มีความรับผิดชอบตระกูล

ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว ยังปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า กุลจักรฐิติธรรม ๔ อย่าง คือ

๑. นัฏฐกเวตนา ของหายหมด รู้จักหามาไว้

๒. ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

๓. ปริมิตปานโกชนา รู้จักประมาณในการกิน การใช้

๔. อธิปจสิสวันตสถาปนา ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๔๘}

ข. บุคคลที่เหมือนไฟ บุคคลต่อไปนี้เปรียบเหมือนไฟ ถ้าปฏิบัติถูกต้องย่อมเกิดคุณมาก แต่ถ้าปฏิบัติผิดอาจเกิดโทษร้ายแรง เป็นเหมือนไฟเผาผลาญตัว จึงควรปฏิบัติดูพวกนับถือการบูชาไฟในสมัยโบราณ บำเรอไฟที่ตนบูชาด้วยความเอาใจใส่ระมัดระวังตั้งใจทำให้ถูกต้อง เพราะมีความเคารพยำเกรง เรียกว่า อักคิปาริจริยา (ไฟที่ควรบำรุง หรือบุคคลที่ควรบูชาด้วยการใส่ใจบำรุงเลี้ยง และให้ความเคารพนับถือตามควรแก่ฐานะ ดูใจบูชาของผู้บูชาไฟ) มี ๓ อย่าง คือ

^{๔๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๐/๔๗.

^{๔๘} อัง.จุตก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๓๗.

๑. อาหุไนยัคคิ ไฟที่ควรแก่ของค่านับ ได้แก่บิดามารดา
๒. คหปตัคคิ ไฟประจำตัวเจ้าบ้าน ได้แก่บุตร ภรรยา และคนในปกครอง
๓. ทักขิไนยัคคิ ไฟทักขิไนย ได้แก่บรรพชิต หรือพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีล ซึ่งทำหน้าที่สั่งสอน ผดุงธรรม ที่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ประมาทมัวเมา^{๔๕}

ค. ใสใจบุตรธิดา ในฐานะที่เป็นบิดามารดา พึงรู้จัก บุตร ๓ ประเภท และ ให้การศึกษาอบรมให้เป็นบุตรชนิดที่ดีที่สุด คือ

๑. อภิชาติบุตร บุตรที่ยิ่งกว่าบิดามารดา ดีเลิศกว่าพ่อแม่
๒. อนุชาติบุตร บุตรที่ตามเยี่ยงบิดามารดา เสมอด้วยพ่อแม่
๓. อวชาติบุตร บุตรที่ต่ำลงกว่าบิดามารดา เสื่อมทรามทำลายวงศ์ตระกูล^{๔๖}

ง. ทำหน้าที่ผู้มาก่อน คือ พึงอนุเคราะห์บุตรธิดาตามหลักปฏิบัติในฐานะที่บิดามารดาเป็นเสมือน ทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ห้ามปรามป้องกันจากความชั่ว
๒. ดูแลฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. เป็นธุระในเรื่องจะมีคู่ครองที่สมควร

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้เมื่อถึงโอกาส^{๔๗} จ. เป็นราษฎรที่มีคุณภาพ ครอบครัวยเป็นหน่วยสังคมพื้นฐาน ที่จะเป็นส่วนประกอบช่วยให้ประเทศชาติเจริญรุ่งเรืองมั่นคง ดังนั้น หัวหน้าครอบครัวที่ดี พึงเป็นราษฎรที่ดีของชาติด้วย โดยครองตนเป็นพลเมืองที่ดีตามหลักปฏิบัติในบทที่ ๑๑ ข้อ จ.

๓.๔.๓.๔ การที่จะเป็นครอบครัวที่มีสุขจะต้องวางกรอบการปฏิบัติเพื่ออำนวยความสะดวกครอบครัว

สำหรับผู้ครองเรือนนั้น การที่จะเป็นผู้สืบทอดวงศ์ตระกูลหรือดูแลครอบครัวให้มีความสุขนั้น จะต้องทำหน้าที่และคุณธรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการรักษาวงศ์ตระกูลมาปฏิบัติสืบต่อไปด้วย แต่ในเบื้องต้น ในฐานะที่เป็นผู้ดูแลครอบครัวที่ดี พึงปฏิบัติตามหลักธรรมต่อไปนี้

^{๔๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๕.

^{๔๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๒/๒๗๕.

^{๔๗} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๕๘/๒๐๒.

ก. เปิดประตูสู่ความเจริญก้าวหน้า ดำเนินตามหลักธรรมที่เป็นทวารแห่งประโยชน์สุข หรือข้อปฏิบัติที่เป็นคุณประดุจขั้วอันเปิดออกไปสู่ความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่เรียกว่า วัฏนมุข ๖ ประการ ต่อไปนี้

๑. อาโรคยะ รักษาสุขภาพดี มีลาภอันประเสริฐ คือความไร้โรคทั้งจิตและกาย
๒. ศีล มีระเบียบวินัย ประพฤติดีมีมรรยาทงาม ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่สังคม
๓. พุทธานุมัติ ได้คิดเป็นแบบอย่าง ศึกษาเยี่ยงนิยมแบบอย่างของมหาบุรุษพุทธชน
๔. สุตตะ ตั้งใจเรียนให้รู้จริง เล่าเรียนกันรู้ว่าให้รู้เชี่ยวชาญ ฝึสดับเหตุการณ์ให้รู้เท่าทัน
๕. ธรรมานุวัติ ทำแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงาม ดำรงมั่นในสุจริต ทั้งชีวิตและงาน ดำเนินตามธรรม
๖. อลันตา มีความขยันหมั่นเพียร มีกำลังใจแข็งแกร่ง ไม่ทอดถอยเฉื่อยชา เพียรก้าวหน้าเรื่อยไป^{๕๒}

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อมความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โลกทรพย์ย่อยยับไป ที่เรียกว่า อบายมุข ๖ ประการคือ

๑. ติดสุรายาเมา ซึ่งมีโทษ ๖
 - ๑.๑ ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
 - ๑.๒ ก่อการทะเลาะวิวาท
 - ๑.๓ ทำลายสุขภาพ
 - ๑.๔ เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง
 - ๑.๕ ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย
 - ๑.๖ ทอนกำลังปัญญา
๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖
 - ๒.๑ เป็นการไม่รักษาตัว
 - ๒.๒ เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
 - ๒.๓ เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
 - ๒.๔ เป็นที่ระแวงสงสัย
 - ๒.๕ เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าวลือ
 - ๒.๖ เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก
๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษทำให้การทำงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้องและเสียเวลาเมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เดินรำที่ไหน ขับร้องดนตรีที่ไหน ไปที่นั่น
๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

^{๕๒} พ.ช. (ไทย) ๒๓/๘๔/๒๓.

๔.๑ เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร

๔.๒ เมื่อแพ้ ก็เสียทรัพย์ที่เสียไป

๔.๓ ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ

๔.๔ เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถ้อยคำ

๔.๕ เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง

๔.๖ ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มัวสุ่มมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอกนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มัวแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยนไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนานัก ร้อนนัก เย็นไปแล้วยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน^{๕๓}

ค. เชื่อมสายสัมพันธ์กับบุรพการี คือ ในฐานะที่เป็นบุตรธิดา พึ่งเคารพบิดามารดา ผู้เปรียบเสมือน ทิศเบื้องหน้า ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอน

๒. ช่วยทำกิจธุระของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๕๔}

ง. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลูกๆ คือเด็กทั้งหลาย เป็นฐานรองรับมนุษยชาติ ลูกในครอบครัวคือเด็กในสังคม ควรได้รับการฝึกอบรมให้เป็นผู้มีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุนในตัว ซึ่งจะช่วยให้พร้อมที่จะก้าวหน้าไปในการศึกษาพัฒนาชีวิตของตน และเป็นสมาชิกที่มีคุณค่าของสังคม ด้วยการปลูกฝังคุณสมบัติที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ๗ ประการ ดังนี้

๑. แสวงหาแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

^{๕๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๑๕๖.

^{๕๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๕/๒๐๒.

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุภาพะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้
๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรๆ ตามเหตุและผล
๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท
๗. หลาดคิดแยกกายให้ได้ประโยชน์และความจริง

๓.๔.๓.๕ ผู้ครองเรือนจะมีความสุขได้จะต้องรู้หลักเลือกคบคน (มิตรแท้-มิตรเทียม)

การคบเพื่อนเป็นสิ่งสำคัญ มีผลต่อความเจริญก้าวหน้าและความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่เป็นข้อสำคัญๆ ไว้ ในที่นี้จะแสดงเรื่องคนที่ควรคบ คนที่ไม่ควรคบ และหลักปฏิบัติต่อกันระหว่างมิตรสหาย ดังต่อไปนี้

ก. มิตรเทียม พึงรู้จักมิตรเทียม หรือศัตรูผู้มาในร่างของมิตร ๔ ประเภท ดังนี้

๑. คนปอกลอก ขนเอาของเพื่อนไปถ่ายเดียว (हरชน) มีลักษณะ ๔

๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
๒. ขอมเสียน้อย โดยหวังจะเอาให้มาก
๓. ตัวมีภัย จึงมาช่วยทำกิจของเพื่อน
๔. คบเพื่อน เพราะเห็นแก่ประโยชน์

๒. คนดีแต่พูด (วจีบรม) มีลักษณะ ๔

๑. ดีแต่ยกของหมดแล้วมาปราศรัย
๒. ดีแต่อ้างของยังไม่มีมาปราศรัย
๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งที่หาประโยชน์มิได้
๔. เมื่อเพื่อนมีกิจ อ้างแต่เหตุขัดข้อง

๓. คนหัวประจบ (อนุปิยาภาณิ) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วก็เออออ
๒. จะทำดีก็เออออ
๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
๔. ถหลังนินทา

๔. คนชวนฉิบหาย (อปายสหาย) มีลักษณะ ๔

๑. คอยเป็นเพื่อนดื่มน้ำเมา
๒. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวกลางคืน

๓. คอยเป็นเพื่อนเที่ยวดูการละเล่น

๔. คอยเป็นเพื่อนไปเล่นการพนัน

ข. มิตรแท้ พึงรู้จักมิตรแท้หรือมิตรด้วยใจจริง (สุหามิตร) ๔ ประเภท ดังนี้

๑. มิตรอุปการะ (อุปการก์) มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาเพื่อน

๒. เพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สินของเพื่อน

๓. เมื่อมีภัย เป็นที่พึ่งพำนักได้

๔. มีกิจจำเป็น ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก

๒. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ (สมานสุขทุกข์) มีลักษณะ ๔

๑. บอกความลับแก่เพื่อน

๒. รักษาความลับของเพื่อน

๓. มีภัยอันตรายไม่ละทิ้ง

๔. แม้ชีวิตก็สละให้ได้

๓. มิตรแนะนำประโยชน์ (อรรถกขาธิ) มีลักษณะ ๔

๑. จะทำชั่วเสียหาย คอยห้ามปรามไว้

๒. แนะนำสนับสนุนให้ตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้ได้ฟังได้รู้สิ่งที่ไม่เคยได้รู้ได้ฟัง

๔. บอกทางสุขทางสวรรค์ให้

๔. มิตรมีใจรัก (อนุกัมปี) มีลักษณะ ๔

๑. เพื่อนมีทุกข์ พลอยไม่สบายใจ (ทุกข์ ทุกข์ด้วย)

๒. เพื่อนมีสุข พลอยแจ่มชื่นยินดี (สุข สุขด้วย)

๓. เขาติเคยเพื่อน ช่วยยับยั้งแก้ไข

๔. เชาสรรเสริญเพื่อน ช่วยพูดเสริมสนับสนุน^{๕๕}

ค. มิตรต่อมิตร พึงสงเคราะห์อนุเคราะห์กัน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่เป็นเสมือน ทิศเบื้องซ้าย ดังนี้ พึงปฏิบัติต่อมิตรสหาย ดังนี้

๑. เพื่อแบ่งปัน

๒. พุดจามีน้ำใจ

๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๔. มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๒/๒๐๑.

๕. ข้อสัจจริงใจ

มิตรสหายอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

๑. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์ของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร^{๕๖}

๓.๔.๓.๖ ผู้ครองเรือนจะมีความสุขได้จะต้องรู้หลักปฏิบัติระหว่าง ลูกจ้าง-นายจ้าง

คนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง และนายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อนให้งานได้ผลดี โดยทำตามหลักปฏิบัติในทิส ๖ ข้อที่ว่าด้วย ทิสเบื้องล่าง ดังนี้

ก. นายจ้าง พึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ดังนี้

๑. จัดงานให้ทำ ตามความเหมาะสมกับกำลัง เพศ วัย ความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. มีอะไรได้พิเศษมาก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุด และพักผ่อนหย่อนใจ ตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงาน มีน้ำใจช่วยเหลือนาย ดังนี้

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของทีนายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายจ้างและกิจการไปเผยแพร่^{๕๗}

จากหลักการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าหน้าที่ผู้ครองเรือนหรือเมื่อมีการเลือกคู่ผ่านมาแล้วก็ต้องดำเนินการเพื่อที่จะสามารถธำรงความเป็นครอบครัวที่ดีได้นั้น ปัจจัยทางด้านสังคมถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญทั้งก็สืบเนื่องมาจากการเป็นอยู่ของผู้ครองเรือนในสังคมนั้นไม่ว่าจะแยกผ่านตัวเองออกไปจากหมู่หรือคนในสังคมได้ ดังนั้น ภาระที่ผู้ครองเรือนจะต้อง

^{๕๖} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๒/๒๐๔.

^{๕๗} ทิ.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๓/๒๐๕.

ดำเนินการก็คือการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับสังคมในหลายๆมิติให้เกิดความสมดุลให้มากที่สุดจึงจะสามารถสร้างครอบครัวให้มีความสุขหรือไม่ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นภายในครอบครัวได้

๓.๔.๔ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในการเมืองการปกครอง

เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม และการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้นถือว่าเป็นหลักประกันอย่างหนึ่งที่มนุษย์สามารถที่จะรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองไว้จากการทำลายจากปัจจัยที่มีอำนาจเหนือกว่าตนเองได้ ซึ่งการรวมกันอยู่เป็นหมู่คณะนี้ย่อมสร้างความมั่นใจให้กับมนุษย์ได้เป็นอย่างดี โดยรูปแบบที่มนุษย์สามารถสร้างความมั่นใจให้กับตนเองได้รึ้นก็คือการสร้างองค์กรแห่งการปกครองขึ้นมาเพื่อที่จะทำหน้าที่ในการแจกหรือแบ่งส่วนของทรัพยากรที่มีอยู่ภายในสังคมและชุมชนนั้นให้เกิดความยุติธรรมและทั่วถึงมากที่สุด โดยการปกครองของรัฐนั้นถือว่าเป็นกรอบแนวคิดและรูปแบบทางสังคมที่จะช่วยให้มนุษย์เกิดความสุขและป้องกันการเบียดเบียนกันและกันได้ และเมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมก็จำเป็นที่จะต้องให้ความเคารพกฎเกณฑ์และกติกาแห่งการอยู่ร่วมกันภายในสังคมนั้นๆทั้งนี้ก็เพื่อความผาสุกของสังคมนั้นเอง และในการดำเนินชีวิตของผู้ครองเรือนครอบครัวก็ถือว่าเป็นสถาบันหนึ่งในสังคมนั้นที่เรียกว่ารัฐหรือบ้านเมืองที่จะต้องทำหน้าที่ในการกำหนดกรอบของพฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกเพื่อให้เห็นว่าสามารถที่จะขัดเกลาสมาชิกในครอบครัวนั้นให้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคมได้ และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ครองเรือนจะต้องดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของสังคมในฐานะที่เป็นพลเมืองของสังคมนั้นๆได้ โดยกรอบการดำเนินชีวิตครองเรือนให้มีความสุขได้ภายใต้การปกครองนั้นผู้ครองเรือนจะต้องดำเนินการดังนี้

๓.๔.๔.๑ ครองตนเป็นพลเมืองที่ดี นำชีวิตและครอบครัวของตนไปสู่ความเจริญ สงบสุข และเป็นพลเมืองที่สร้างสรรค์สังคม โดยประพฤติดังนี้

๑. น สาธารณธารสุส ไม่คบชู้สูหาหม่อมกุ่มในทางเพศ
๒. น ภุญเช สาธุเมกโก ไม่ใจแคบเสพลิงเลิศจสผู้เดียว
๓. นเสเว โลกายติกั ไม่พรวาเวลาถกถ้อยที่เลื่อนลอยไร้สาระ
๔. สิตวา ประพฤติดี มีวินัย ตั้งอยู่ในศีล ๕
๕. วตุตสมปบุ โน ปฏิบัติกิจหน้าที่สม่าเสมอโดยสมบูรณ์
๖. อปมตโต ไม่ประมาท กระตือรือร้นทุกเวลา
๗. วิภุขโน มีวิจารณ์ญาณ ทำการโดยใช้ปัญญา
๘. นิวัตตุตติ อตุตทุโร สุภาพ ไม่คือกระด้าง ยินดีรับฟังผู้อื่น
๙. สุโรโต เสงี่ยมงาม รักความประณีตสะอาดเรียบร้อย
๑๐. สขิโล มุทุ พุดจาน่าฟัง ทั้งใจกายก็อ่อนโยน ไม่หยาบคาย
๑๑. สงุคเหตา จ มิตตาน มีน้ำใจเอื้อสงเคราะห์ต่อมิตรสหาย

๑๒. สัณนิบาต เพื่อแบ่งปัน ช่วยเหลือคนทั่วไป

๑๓. วิชาความรู้จักจัดการงานให้เรียบร้อยและได้ผลดี

๑๔. ตบปลาย บำรุงพระสงฆ์ทรงความรู้ ผู้ทรงศีลทรงธรรม

๑๕. ธมฺมกาโม ไคร้ธรรม รักความสุจริต

๑๖. สุตาธโร อ่านมากฟังมาก รู้วิชาของตนเชี่ยวชาญ

๑๗. ปริปุจฉโก ชอบสอบถามคั่นคว้า ใฝ่หาความรู้ยิ่งขึ้นไป^{๕๔}

๓.๔.๔.๒ การเป็นคนมีคุณแก่ส่วนรวม (สมาชิกที่ดีของสังคม) สมาชิกที่ดีผู้ช่วยสร้างสรรค์สังคม มีธรรม คือ หลักความประพฤติ ดังนี้

ก. มีพรหมวิหาร คือ ธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐหรือผู้มีจิตใจยิ่งใหญ่กว้างขวางดุจพระพรหม ๔ อย่าง ต่อไปนี้

๑. เมตตา ความรัก คือ ความปรารถนาดี มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดีมีสุข ก็มีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามและประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป ก็พลอยยินดีบันเทิงใจด้วย พร้อมทั้งจะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริง โดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคง เทียงตรงดุจตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุที่ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย วางตน และปฏิบัติไปตามหลักการ เหตุผล และความเที่ยงธรรม^{๕๕}

เมื่อมีคุณธรรมภายในเป็นพื้นฐานจิตใจเช่นนี้แล้ว พึงแสดงออกภายนอกตามหลักความประพฤติ ต่อไปนี้

ข. บำเพ็ญการสงเคราะห์ คือ ปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ที่เรียกว่า สังคหัตถ ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้

๑. ทาน ให้ปัน คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือสงเคราะห์ ด้วยปัจจัยสี่ ทุนหรือทรัพย์สินสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา

^{๕๔} จุ.ช. (ไทย) ๒๘/๕๔๕/๓๓๒.

^{๕๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

๒. ปิยวาจา พูดอย่างรักกัน คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะ น่าฟัง ชี้แจงแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์ มีเหตุผลเป็นหลักฐาน ชักจูงในทางที่ดีงาม หรือคำแสดงความเห็นอกเห็นใจ ให้กำลังใจ รู้จักพูดให้เกิดความเข้าใจดี สนิทสามัคคี เกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๓. อตถจริยา ทำประโยชน์แก่เขา คือ ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขวนขวายช่วยเหลือกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาและช่วยปรับปรุงส่งเสริมในด้านจริยธรรม

๔. สมานัตตตา เอาตัวเข้าสมาน คือ ทำตัวให้เข้ากันได้ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบและเสมอในสุขทุกข์ คือ ร่วมสุข ร่วมทุกข์ ร่วมรับรู้ ร่วมแก้ไขปัญหาเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

พูดสั้นๆ ว่า ช่วยด้วยทุนด้วยของหรือความรู้; ช่วยด้วยถ้อยคำ; ช่วยด้วยกำลังงาน; ช่วยด้วยการร่วมเผชิญและแก้ปัญหา^{๖๐}

๓.๔.๔.๓ เป็นคนที่มีส่วนร่วมที่ดีของหมู่ชน (สมาชิกที่ดีของชุมชน) คนผู้มีส่วนร่วมที่ดีของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้หมู่ชนอยู่ร่วมกันด้วยดี มีธรรม คือ หลักความประพฤติดังนี้

ก. พึ่งตนเองได้ คือ ทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พร้อมทั้งจะรับผิดชอบตนเอง ไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาหรือเป็นภาระถ่วงหมู่คณะ หรือหมู่ญาติ ด้วยการประพฤติธรรมสำหรับสร้างที่พึ่งแก่ตนเอง (เรียกว่า นาถกรรมธรรม) ๑๐ ประการคือ

๑. คิด ประพฤติดีมีวินัย คือ ดำเนินชีวิตโดยสุจริต ทั้งทางกาย ทางวาจา มีวินัยและประกอบสัมมาชีพ

๒. พากุสัจจะ ได้ศึกษาศดับมาก คือ ศึกษาเล่าเรียนสดับรับฟังมาก อันใดเป็นสาขาวิชาของตน หรือตนศึกษาศิลปวิทยาใดก็ศึกษาให้ชำخอง มีความเข้าใจกว้างขวางลึกซึ้ง รู้ชัดเจนและใช้ได้จริง

๓. กัลยาณมิตตตา รู้จักคบคนดี คือ มีกัลยามิตร รู้จักเลือกเสวนาเข้าหาที่ปรึกษา หรือผู้แนะนำสั่งสอนที่ดี เลือกสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับและถ้อยเยี่ยงอย่างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ซึ่งจะทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม

๔. โสวจิตตตา เป็นคนที่พูดกันง่าย คือ ไม่ถือรั้นกระด้าง รู้จักรับฟังเหตุผลและข้อเท็จจริง พร้อมทั้งจะแก้ไขปรับปรุงตน

๕. กิงกรณียะสุ ทักขตา ขวนขวายกิจของหมู่ คือ เอาใจใส่ช่วยเหลือธุระและกิจการของชนร่วมหมู่คณะ ญาติ เพื่อนพ้อง และของชุมชน รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองหาวิธีดำเนินการที่เหมาะสม ทำได้ จัดได้ ให้สำเร็จเรียบร้อยด้วยดี

^{๖๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๓.

๖. ธรรมกามา เป็นผู้ใฝ่ธรรม คือ รักธรรม ชอบการศึกษา ค้นคว้า สอบถามหาความรู้หาความจริง รู้จักพูด รู้จักรับฟัง สร้างความรู้สึกลึกสนิทสนมสบายใจ ชวนให้ผู้อื่นอยากเข้ามาปรึกษาและร่วมสนทนา

๗. วิริยารัมภะ มีความเพียรขยัน คือ ขยันหมั่นเพียร พยายามหลีกเลี่ยงความชั่ว ประกอบความดี บากบั่น ก้าวหน้า ไม่ย่อท้อ ไม่ละเลยทอดทิ้งธุระหน้าที่

๘. สันตุฏฐิ มีสันโดษรู้พุดี คือ ยินดี พึงพอใจแต่ในลาภผล ผลงานและผลสำเร็จต่างๆ ที่ตนสร้างหรือแสวงหามาได้ด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามของตนเองโดยทางชอบธรรม และไม่มัวเมาเห็นแก่ความสุขทางวัตถุ

๙. สติ มีสติคงมั่น คือ รู้จักกำหนดจดจำ ระลึกการที่ทำ คำที่พูด กิจที่ทำแล้วและที่จะต้องทำต่อไปได้ จะทำอะไรก็รอบคอบ รู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่ผลีผลาม ไม่เลินเล่อ ไม่เลื่อนลอย ไม่ประมาท ไม่ยอมถดถอยในทางผิดพลาด ไม่ปล่อยปละละเลยทิ้งโอกาสสำหรับความดีงาม

๑๐. ปัญญา มีปัญญาเหนืออารมณ์ คือ มีปัญญาหยั่งรู้เหตุผล รู้ดี รู้ชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้จักพิจารณาวินิจฉัยด้วยใจเป็นอิสระ ทำการต่างๆ ด้วยความคิดและมีวิจารณ์ญาณ

๖. อยู่ร่วมในหมู่ด้วยดี ในด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เป็นเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ หรือ ร่วมชุมชน ตลอดจนพี่น้องร่วมครอบครัว พึงปฏิบัติตามหลักการอยู่ร่วมกันที่เรียกว่า สารานิยธรรม (ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน) ๖ ประการคือ

๑. เมตตากายกรรม ทำต่อกันด้วยเมตตา คือ แสดงไมตรีและความหวังดีต่อเพื่อนร่วมงาน ร่วมกิจการ ร่วมชุมชน ด้วยการช่วยเหลือกิจธุระต่างๆ โดยเต็มใจ แสดงอาการกิริยาสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒. เมตตาวาจีกรรม พูดต่อกันด้วยเมตตา คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอนหรือแนะนำตักเตือนกันด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตามโนกรรม คิดต่อกันด้วยเมตตา คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโกถิ ได้มาแบ่งกันกินใช้ คือ แบ่งปันลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อยก็แจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน

๕. สีสามัญญตา ประพฤติให้ดีเหมือนเขา คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม รักษาระเบียบวินัยของส่วนรวม ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. กฎีสามัญญดา ปรึบความเห็นเข้ากันได้ คือ เคารพรับฟังความคิดเห็นกัน มี ความเห็นชอบร่วมกัน ตกกลงกันได้ในหลักการสำคัญ ยึดถืออุดมคติ หลักแห่งความดีงามหรือ จุดหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๖๑}

๓.๔.๔.๔ มีส่วนร่วมในการปกครองที่ดี (สมาชิกที่ดีของรัฐ) สมาชิกของรัฐมีส่วนร่วมให้ เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตย ฟังรู้หลักและปฏิบัติดังนี้

ก. รู้หลักอธิปไตย คือ รู้หลักความเป็นใหญ่ที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ ประการ ดังนี้

๑. อัตตาธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิ ของตน เป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพตน

๒. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือ ถือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่ชน หากความนิยมหรือ หวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่วทำดี ด้วยเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักการ ความจริง ความถูกต้อง ความ ดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาสิ่งที่ได้ศึกษา ตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความ คิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ้งชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดแห่งสติปัญญาจะมองเห็นได้ ด้วยความบริสุทธิ์ใจว่า เป็นไปโดยชอบธรรมและเพื่อความดีงามเป็นประมาณอย่างสามัญ ได้แก่ ทำ การด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา

เมื่อรู้อย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐประชาธิปไตย ฟังถือหลักข้อ ๓ คือ ธรรมาธิปไตย^{๖๒}

ข. มีส่วนในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความ เสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว ที่เรียกว่า อปรีหานิยธรรม ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่ฟังรับผิดชอบตามระดับของ ตน) โดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจทั้งหลายที่ฟัง ทำร่วมกัน

๓. ไม่ถืออำเภอใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ อันมิได้ตกลง บัญญัติวางไว้ และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบาทบัญญัติ ใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม

^{๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๗/๒๕๗.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๔. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือท่านเหล่านั้น มองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง

๕. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี มิให้มีการข่มเหงรังแก

๖. เคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนิยสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่มชน ไม่ละเลยพิธีเคารพบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี

๗. จัดการให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรม บริสุทธ^{๖๓} ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านอยู่โดยผาสุก^{๖๔}

๓.๔.๕ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านพระศาสนา

การเป็นครอบครัวที่ดีหรือเป็นผู้ครองเรือนที่จะมีความสุขได้ จำเป็นที่จะต้องมีความรู้และเข้าใจในหลักการปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนาได้กำหนดกรอบหรือแนวทางในการปฏิบัติตัวของผู้ครองเรือนที่จะมีต่อพระศาสนาได้อย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความสุข โดยหลักการที่จะเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับพระพุทธศาสนานั้นมีดังต่อไปนี้

๓.๔.๕.๑ ผู้ครองเรือนจะต้องเป็นคนใกล้ชิดศาสนา (อุบาสก อุบาสิกา) การเป็นพุทธศาสนิกชนนั้นจะต้องมีหลักปฏิบัติที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างตนกับพระพุทธศาสนา ดังนี้

ก. เกื้อกูลพระ โดยปฏิบัติต่อพระสงฆ์ เสมือนเป็น ทิศเบื้องบน ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ

๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔^{๖๔}

ข. กระทำบุญ คือ ทำความดีด้วยวิธีการต่างๆ ที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ (เรื่องที่จะจัดว่าเป็นการทำบุญ) ๓ อย่างคือ

๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้ปันทรัพย์สิ่งของ

๒. สิลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีปฏิบัติชอบ

^{๖๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๘/๒๐๖.

๓. ภาวนัมัย ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจให้เจริญด้วยสมาธิและปัญญา และความเจาะจงทำบุญบางอย่างที่เป็นส่วนรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีก ๗ ข้อ รวมเป็น ๑๐ อย่าง คือ

๔. อปจายนัมัย ทำบุญด้วยการประพาสสุภาพอ่อนน้อม
๕. ไวยาวัจจมัย ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้ ให้บริการ บำเพ็ญประโยชน์
๖. ปัตติทานัมัย ทำบุญด้วยการให้ผู้อื่นมีส่วนร่วมในการทำความดี
๗. ปัตตานุโมทนามัย ทำบุญด้วยการพลอยยินดีในการทำความดีของผู้อื่น
๘. รัชมัสสวณัมัย ทำบุญด้วยการฟังธรรม ศึกษาหาความรู้ที่ปราศจากโทษ
๙. รัชมมเทศนามัย ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ที่เป็นประโยชน์
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม์ ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ถูกต้อง รู้จักมองสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงให้เป็นสัมมาทิฏฐิ^{๖๕}

ค. **อุปัชฌายะ** ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น ถึงขั้นเป็นอุบาสก อุบาสิกา คือ ผู้ใกล้ชิดพระศาสนาอย่างแท้จริง ควรตั้งตนอยู่ในธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญของอุบาสก เรียกว่า อุบาสกธรรม ๗ ประการ คือ

๑. ไม่ขาดการเยี่ยมเยือนพบปะพระภิกษุ
๒. ไม่ละเลยการฟังธรรม
๓. ศึกษาในอริยสัจ คือ ฝึกอบรมตนให้ก้าวหน้าในการปฏิบัติรักษาสีลขั้นสูงขึ้นไป
๔. พรั่งพร้อมด้วยความเลื่อมใส ในพระภิกษุทั้งหลาย ทั้งที่เป็นเถระ นวกะ และปุนกลาง (ตามพระวินัย ภิกษุบวชใหม่จนถึงยังไม่ครบ ๕ พรรษา เรียกว่า นวกะ ภิกษุบวชครบ ๕ พรรษาแต่ยังไม่เต็ม ๑๐ พรรษา เรียกว่า มัชฌิมะ ภิกษุบวชครบ ๑๐ พรรษาแล้วขึ้นไป เรียกว่า เถระ
๕. ฟังธรรมโดยมิใช่จะตั้งใจคอยจับผิดหาช่องที่จะติเตียน
๖. ไม่แสวงหาทักษิณายาภายนอกหลักคำสอนนี้ คือ ไม่แสวงหาเขตบุญนอกหลักพระพุทธศาสนา
๗. กระทำความสนับสนุนในพระศาสนาเป็นที่ดี คือ เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา^{๖๖}

ง. เป็นอุบาสกอุบาสิกาชั้นนำ อุบาสก อุบาสิกาที่ดี มีคุณสมบัติที่เรียกว่า อุบาสกธรรม ๕ ประการคือ

๑. มีศรัทธา เชื่อมีเหตุผล มั่นในคุณพระรัตนตรัย

^{๖๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๓๓๐.

^{๖๖} อ.สุตต. (ไทย) ๒๓/๒๓/๒๖.

๒. มีศีล อย่างน้อยดำรงตนได้ในศีล ๕

๓. ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม ไม่เชื่อบุญ มุ่งหวังผลจากการกระทำ มิใช่จากโชคกลาง หรือสิ่งที่ตื่นกันไปว่าลัทธิศักดิ์สิทธิ์

๔. ไม่แสวงหาทักษิณนอกหลักคำสอนนี้

๕. เอาใจใส่ทำนุบำรุงและช่วยกิจการพระพุทธศาสนา^{๖๓}

จ. หมั่นสำรวจความก้าวหน้า กล่าวคือ โดยสรุป ให้ถือธรรมที่เรียกว่า อารยวัติ ๕ ประการ เป็นหลักวัดความเจริญในพระศาสนา

๑. ศรัทธา เชื่อหลักพระศาสนา ไม่มั่งงายไขว่ไขว

๒. ศีล ประพฤติและเลี้ยงชีพสุจริต เป็นแบบอย่างได้

๓. สุตะ รู้เข้าใจหลักพระศาสนาพอแก่การปฏิบัติและแนะนำผู้อื่น

๔. จาคะ เพื่อแผ่เสียสละ พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ซึ่งพึงช่วย

๕. ปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต ทำจิตใจให้เป็นอิสระได้^{๖๔}

๓.๔.๖ หลักการดำเนินชีวิตในครอบครัวให้ปกติสุขในด้านการวางจิตใจต่อโลก

บุคคลที่ไม่ประมาทหมั่นมาจนตกเป็นทาสของโลกและชีวิต อย่างที่เรียกได้ว่า หลงโลก เมาชีวิต ก็เพราะมีสติ รู้จักมอง รู้จักพิจารณา รู้จักวางตัววางใจต่อความจริงต่างๆ อันมีประจำอยู่กับโลก และชีวิตเป็นคติธรรมคา ดังนี้

ก. รู้ทันโลกธรรม คือ รู้จักพิจารณา รู้เท่าทัน ตั้งสติให้ถูกต้องต่อสภาวะอันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ในชีวิตที่อยู่ท่ามกลางโลก ซึ่งเรียกว่า โลกธรรม (ธรรมคาของโลกรหรือความเป็นไปตามคติธรรมคา ซึ่งหมุนเวียนมาหาชาวโลก และชาวโลกก็หมุนเวียนตามมันไป) ๘ ประการ คือ

ขึ้นชม	ชมขึ้น
๑. ได้ลาภ	๒. เสื่อมลาภ
๓. ได้ยศ	๔. เสื่อมยศ
๕. สรรเสริญ	๖. นินทา
๗. สุข	๘. ทุกข์

^{๖๓} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๓๐.

^{๖๔} อก.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๖๓-๖๔/๕๑-๕๒.

โลกธรรม ๘ นี้ จัดเป็น ๒ ฝ่าย คือ ที่ชื่นชมน่าปรารถนาชอบใจ คนทั่วไปอย่างได้ เรียกว่า อกุศลธรรม พวกหนึ่ง ที่ชมชื่นไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพอใจ คนทั่วไปเกลียดกลัว เรียกว่า อนิกุศลธรรม พวกหนึ่ง แต่จะชอบใจอยากได้หรือไม่ก็ตาม โลกธรรมเหล่านี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้แก่ทุกคน ทั้งแก่ ปุณฺณผู้ไม่มีการศึกษา และแก่อริยสาวกผู้มีการศึกษา จะแตกต่างกันก็แต่การวางใจและการปฏิบัติ ตนต่อสิ่งเหล่านี้ กล่าวคือ

๑. ปุณฺณผู้ไม่มีการศึกษา ไม่รู้จักพิจารณา รู้เท่าทันตามความเป็นจริง ลุ่มหลงลืมนั่น ยินดียินดี รวบรวมได้ก็หลงใหลมัวเมาหรือลุ่มหลงจนหลงลอย คราวเสียก็หงอยละเหี่ย หมดกำลังหรือถึงกับคลุ้มคลั่งไป ปลดปล่อยให้โลกธรรมเข้าครอบงำย่ำยีจิต พุยุบเรื่อยไป ไม่พ้นจากทุกข์โศก

๒. ส่วนผู้มีการศึกษา รู้จักพิจารณา รู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่า สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าอย่างไรก็ตาม ที่เกิดขึ้นแก่ตน ล้วนไม่เที่ยง ไม่คงทน ไม่สมบูรณ์ มีความแปรปรวนได้เป็นธรรมดา จึงไม่หลงใหลมัวเมาเคลิ้มไปตามอกุศลธรรม ไม่ขุ่นมัวหม่นหมองคลุ้มคลั่งไปในเพราะอนิกุศลธรรม มีสติดำรงอยู่ได้ วางตัววางใจพอดี ไม่หลงในสุขและไม่ถูกทุกข์ท่วมทับ ยิ่งกว่านั้น อริยสาวกอาจใช้โลกธรรมเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ เช่น ใช้อนิกุศลธรรมเป็นบทเรียน บททดสอบ หรือเป็นแบบฝึกหัด ในการพัฒนาตนและใช้อกุศลธรรมเป็นโอกาสหรือเป็นอุปกรณ์ในการสร้างสรรค์ความดีงามและบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้ยิ่งขึ้นไป^{๖๕}

ข. ไม่มองข้ามเทวทูต คือ รู้จักมอง รู้จักพิจารณาสถานะที่ปรากฏอยู่เสมอในหมู่มนุษย์อันเป็นสัญญาณเตือนใจให้ระลึกถึงคตินิยมของชีวิตที่ไม่ควรลุ่มหลงมัวเมา ซึ่งเรียกว่า เทวทูต (สื่อแจ้งข่าวของยมเทพ หรือตัวแทนของพญายม) ๕ อย่างคือ

๑. เด็กอ่อน ว่าคนเราทุกคนเกิดมา ก็อย่างนี้ เพียงเท่านั้น
๒. คนแก่ ว่าทุกคน หากมีชีวิตอยู่ได้นาน ก็ต้องประสบภาวะเช่นนี้
๓. คนเจ็บ ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนอาจประสบได้ด้วยกันทั้งนั้น
๔. คนต้องโทษ ว่ากรรมชั่วนั้น ไม่ต้องพูดถึงตายไป แม้ในบัดนี้ก็มีผลเดือดร้อนเป็นทุกข์
๕. คนตาย ว่าภาวะเช่นนี้ เราทุกคนต้องได้พบ ไม่มีใครพ้น และกำหนดไม่ได้ว่า ที่ไหน เมื่อใด

มองเห็นสภาพเช่นนี้เมื่อใด เช่น เมื่อผ่านเข้าไปในสุสาน ทักษสถานและโรงพยาบาลเป็นต้น ก็มีให้มิให้จดหู่หรือหวาดกลัว แต่ให้มีสติ รู้จักใช้ปัญญาพิจารณา จะให้เกิดความสังเวช เร่ง

^{๖๕} อกุ.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๕๖/๑๕๕.

ชวนชวายเป็นประกอบแต่กัลยาณกรรม คือ การกระทำที่ดีงาม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่มัวเมา ไม่ประมาท^{๓๐}

ค. คำนึงถึงสูตรแห่งชีวิต แม้ไม่ใช้เวลาที่มองเห็นเหตุทุกข์ก็ควรพิจารณาอยู่เสมอ ตามหลักที่เรียกว่า อภินิพิจจเวกขณ (สิ่งที่ทุกคน ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ไม่ว่าชาวบ้าน ไม่ว่าชาวดึก ควรหัดพิจารณาเนื่องๆ) ซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑. ชราธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

๒. พยาธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความเจ็บป่วยไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บป่วยไปได้

๓. มรณธัมมตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

๔. ปิยวินาभावตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เราจะต้องประสบความพลัดพรากทั้งจากคนและของที่รักที่ชอบใจไปทั้งสิ้น

๕. กัมมัสสกตา ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เราทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักต้องเป็นทายาทของกรรมนั้น

เมื่อพิจารณาอยู่เสมออย่างนี้ ก็จะช่วยป้องกันความมัวเมา ในความเป็นหนุ่มสาว ในทรัพย์สมบัติ และในชีวิต เป็นต้น บรรเทาความลุ่มหลง ความถือมั่นยึดติด และป้องกันการทำความทุจริต ทำให้เร่งชวนชวายทำแต่สิ่งที่ดีงามเป็นประโยชน์^{๓๑}

จะเห็นได้ว่าเมื่อผู้ที่ครองเรือนมีครอบครัวตามหลักธรรมคทาของโลกแล้วหากนำหลักการทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวไปปฏิบัติก็ย่อมจะทำให้ครอบครัวมีความสุขไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งรุนแรงและสร้างสุขให้เกิดขึ้นกับสังคมได้ โดยความสุขของครอบครัวนี้ถือว่าเป็นสันติสุขเล็กที่เป็นหน่วยย่อยของสังคมอันจะเป็นพื้นฐานของความสุขหรือสันติสุขของสังคมและของโลกต่อไป ดังนั้น การสร้างและการบริหารครอบครัวให้มีความสุขจึงถือว่าเป็นเงื่อนไขปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญกับชีวิตของชาวบ้านในฐานะเป็นพลเมืองของรัฐและโลก ซึ่งจากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับชีวิตการครองเรือนในระดับชาวบ้านมาก และไม่ได้ตั้งเป้าหมายที่จะดึงหรือดูดให้คนเข้าไปสู่กระบวนการบวชเพียงอย่างเดียว แต่ได้พยายามให้คนที่มุ่งจะชีวิตในระดับชาวโลกตามปกติธรรมคทานั้นให้สามารถที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขมากกว่า เพราะหากชาวบ้านมีความสุขการปฏิบัติธรรมของชาวดึกหรือผู้ที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นก็จะเป็นไปได้ง่ายมากขึ้นนั่นเอง

^{๓๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๐๓/๓๓๕.

^{๓๑} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๘๑.

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๔.๑ แนวคิดเรื่องการเลือกคู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

สำหรับประเด็นต่อมาที่จะต้องพิจารณาก็คือประเด็นที่เราจะต้องมาวิเคราะห์เกี่ยวกับแนวคิดการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาว่าการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นมีกรอบทฤษฎีมารองรับบ้างหรือไม่หรือว่ามีแนวคิดที่เป็นสาระัตถะของการเลือกคู่ขึ้นอย่างไร ซึ่งในบทก่อนนี้เราได้ทำการศึกษาเป็นแนวทางมาบ้างแล้ว ต่อไปในบทนี้จะต้องนำกรอบแนวคิดการเลือกคู่ขึ้นมาวิเคราะห์เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบและรายละเอียดในส่วนที่เกี่ยวกับการเลือกคู่ โดยการนำเอากรอบทฤษฎีการเลือกคู่ของนักวิชาการสมัยใหม่มาเป็นฐานในการวิเคราะห์โดยประเด็นที่จะนำมาวิเคราะห์นั้นมีดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ เหตุผลและความจำเป็นในการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษามาทั้งหมดในเรื่องการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นเราจะพบว่าการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนาเสนอว่ามีเหตุผลที่สำคัญอยู่หลายประการทั้งในส่วนที่เป็นเหตุผลเชิงปัจเจกชนและเหตุผลเชิงสังคม ในการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นหากพิจารณาโดยถ่วงถ่วงแล้วก็จะพบว่ามีเหตุผลดังต่อไปนี้

(๑) เพื่อตอบสนองความต้องการทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

ในทางพระพุทธศาสนานั้นเห็นว่ามนุษย์ประกอบไปด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ประการคือ (๑)องค์ทางด้านร่างกาย และ(๒)องค์ประกอบทางด้านจิตใจ และในองค์ประกอบทั้ง ๒ ประการนี้ถือได้ว่ามีส่วนสำคัญในการแสดงพฤติกรรมออกมาภายนอก ไม่ว่าจะเป็นยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูดและคิด และดูเหมือนว่าในองค์ประกอบทั้ง ๒ ประการนั้นก็จะมีสิ่งหนึ่งเหมือนกันก็คือ “ตัณหา” หรือความต้องการที่ทั้งร่างกายและจิตต่างก็มีอยู่เหมือนกัน โดยความต้องการทางกายเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานคือ การกิน อยู่ หลับนอนและเสพกามหรือการร่วมประเวณีระหว่างหญิงและชาย เป็นต้น ส่วนความต้องการทางจิตก็เป็นความต้องการความสุขสบาย ความรื่นรมย์ ความสงบจากการถูกรบกวนหรือความต้องการที่จะได้เสพแต่เรื่องที่ดีๆ เป็นต้น โดยที่ความต้องการทั้ง ๒ ประการนั้นจะต้องมีอยู่คู่กัน ในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าการเลือกคู่เป็นทั้ง (๑) ความต้องการทางกาย คือต้องการเสพกามหรือการตอบสนองความต้องการทางเพศ เพื่อก่อกำเนิดชีวิตใหม่และ(๒) ความต้องการทางจิตใจ คือการได้แสดงออกซึ่งความรักความเอาใจใส่ต่อคนที่รัก ด้วยความรักที่เกิดขึ้นในจิตใจของตน ตัวอย่างในเรื่องของความต้องการทางด้านร่างกายที่เห็นได้ชัดก็คือเรื่องการเลือกคู่ในอัครคันธสูตรที่มนุษย์ดังปรากฏพุทธพจน์ที่ว่า

“วาเสฏฐะและภารทวาชะ เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคน้ำสาธิต ซึ่งเกิด สุกเองในที่ที่ไม่ต้องไถ มี น้ำสาธิตนั้นเป็นภักษา มีน้ำสาธิตนั้นเป็นอาหาร ได้ดำรงอยู่นานแสนนาน สัตว์เหล่านั้นจึงมี ร่างกายหยาบขึ้น ทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกัน และอวัยวะเพศหญิงปรากฏแก่ผู้เป็นหญิง อวัยวะเพศชายปรากฏแก่ผู้เป็นชาย กล่าวกันว่า หญิงเพ่งดูชาย และชายก็เพ่งดูหญิงนาน เกินไป เมื่อชนทั้ง ๒ เพศต่างเพ่งดูกันและกันนานเกินไป ก็เกิดความกำหนัดขึ้น ความเร่าร้อน ก็ปรากฏขึ้น ในกาย เพราะความเร่าร้อนเป็นปัจจัย ชนเหล่านั้นจึงได้เสพเมถุนธรรม”^๑

จะเห็นได้ว่าในกระบวนการเริ่มต้นของมนุษย์กับสังคมในยุคแรกตามที่ปรากฏในหลักฐาน ทางพระพุทธศาสนานั้นมนุษย์คู่แรกมีเพศสัมพันธ์หรือเสพกามเพราะเหตุคือเพื่อสนองความต้องการ ทางด้านร่างกาย โดยในตอนแรกนี้มนุษย์ยังไม่รู้ถึงความละเอียดอ่อนในเรื่องของจิตใจจึงเสพกามเพื่อ สอนองความต้องการพื้นฐานของร่างกายคือสัญชาตญาณทางเพศเท่านั้น ต่อมาเมื่อมนุษย์ ต่อมาเมื่อ สังคมมนุษย์พัฒนาขึ้นกระบวนการเสพกามของมนุษย์หรือการแสวงหาคู่เพื่อยู่ร่วมกัน? สามีภรรยา ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป คือมีการสร้างครอบครัวมีพิธีกรรมและมีกฎเกณฑ์เงื่อนไขที่เกี่ยวข้องกับการเลือก คู่เกิดขึ้นมาตามลำดับ ซึ่งพิธีกรรมหรือกฎเกณฑ์ในระยะต่อมาถือว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นมาเพื่อ ตอบสนองความต้องการทางจิตคือต้องการการยอมรับจากสังคมและแสดงออกเพื่อให้สังคมยอมรับ การเลือกคู่ของตนมากขึ้น ดังนั้น เราจึงจะพบว่าการเลือกคู่ขึ้นถือเป็นการเลือกเพื่อการ ตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตในขั้นที่หยาบต่อมาได้มีการพัฒนาการเลือกคู่เพื่อ ตอบสนองความต้องการทางด้านร่างกายและจิตที่ละเอียดมากขึ้น

(๒) เพื่อตอบสนองความต้องการของสังคม

สำหรับเหตุผลของการเลือกคู่ประการต่อมาก็คือ การเลือกคู่ขึ้นเป็นการเลือกเพื่อหาคนที่ เหมาะสมกับตนมาเป็นคู่ภายใต้บริบทความต้องการของสังคม กล่าวคือ สังคมของมนุษย์นั้นต้องการที่จะสร้างสังคม เผ่าพันธุ์หรือสายโลหิตขึ้น ดังนั้น สังคมจึงเป็นผู้กำหนดว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ จะต้องแต่งงานมีครอบครัว การที่เกิดมาแล้วไม่ได้แต่งงานนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ผิดปกติ พออยู่ไปนานๆ ผู้นั้นก็มักจะถูกสังคมเรียกขานเป็น สาวเท่อบ้าง สาวขึ้นคาน สาวสองพันปีบ้าง ซึ่งการเรียกขานเช่นนี้ ก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าสังคมไม่แต่งงานของหญิงคนนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ผิดปกติจากคนทั่วไป เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมจึงยอมรับว่าการแต่งงานหรือการเลือกคู่เป็นเรื่องที่จำเป็นและเป็นเรื่องที่ดีก่อให้เกิด ผลกับสังคมคือการสร้างครอบครัวและให้เป็นสถาบันหลักที่ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนบุตรที่ เกิดมาให้เป็นคนดีของสังคม

^๑ ที.ป.ว. (ไทย) ๑๑/๑๒๖/๕๒.

(๓) เพื่อต้องการดำรงเผ่าพันธุ์มนุษย์

นับเป็นประเด็นที่มีความสำคัญเป็นอย่างสูงสำหรับเหตุผลของการเลือกคู่หรือการแต่งงาน เพราะการเลือกคู่และการแต่งงานนั้นถือว่าการจัดให้เกิดมีการร่วมเพศกันอย่างถูกต้องตามกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดทายาทสืบสกุล เพราะการแต่งงานหรือการมีเพศสัมพันธ์ของมนุษย์นั้นจะต้องมีการตั้งครุภักดิ์และให้กำเนิดคนรุ่นใหม่ขึ้นมาเพื่อเป็นตัวแทนของผู้ที่เป็นผู้ให้กำเนิด ดังนั้น การเลือกคู่จึงมีขึ้นเพราะเหตุผลดังกล่าว

(๔) เพื่อความมั่นคงของการเป็นอยู่ร่วมกันในสังคม

การมีคู่ถือได้ว่าเป็นการสร้างความผูกพันให้เกิดขึ้นในสังคมได้ เนื่องจากเมื่อหญิงชายเลือกคู่แล้วก็ไม่ได้หมายความว่าเฉพาะหญิงชายคู่นั้นเท่านั้นที่รับรู้ แต่ยังมีคนอื่นอีกมากที่จะต้องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจของคนทั้งสอง ดังปรากฏในข้อความของนักปราชญ์ชาวพุทธท่านหนึ่งว่า

การมีคู่ครองนั้น ถือกันว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญยิ่งครั้งหนึ่งในชีวิตของบุคคล เป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ทำให้เกิดฐานะและหน้าที่อย่างใหม่ คือ สถานภาพเป็นสามี และสถานภาพเป็นภรรยา พร้อมทั้งหน้าที่ซึ่งผูกพันอยู่กับสถานภาพทั้งสองนั้น อันเกิดจากความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบต่อกัน ความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบนี้มีใช้จำกัดอยู่เพียงในระหว่างคู่สามีและภรรยาเท่านั้น แต่ยังขยายออกไปถึงบุคคล และทรัพย์สินอันมีมาแต่เดิมของแต่ละฝ่ายอีกด้วยเช่น บิดา มารดา เครือญาติ และมิตรสหายของคู่ครอง เป็นต้น^๒

การที่สังคมได้มีส่วนรับรู้เกี่ยวกับการแต่งงานหรือการเลือกคู่ของคนทั้งสองนั้นย่อมถือได้ว่าเป็นการสร้างความผูกพันและความเข้าใจอันดีต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ซึ่งกระบวนการสร้างความเข้าใจอันดีดังกล่าวนั้นย่อมเป็นผลทำให้สังคมมนุษย์โดยรวมนั้นเกิดความรักและสามัคคีกันทั้งนี้ก็เพราะว่า การแต่งงานนั้นถือได้ว่าเป็นการยึดโยงให้คนที่อยู่ห่างไกลกันได้หันหน้าเข้าหากัน เป็นการสร้างสัมพันธ์ภาพทางด้านสายเลือดซึ่งจะทำให้สังคมมนุษย์เกิดความเป็นปึกแผ่นอันเนื่องมาจากการเลือกคู่กันได้

๔.๑.๒ ทฤษฎีการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับทฤษฎีในการเลือกคู่ที่เราสามารถที่จะแบ่งประเด็นที่เกี่ยวข้องและนำมาพิจารณาได้ ๒ ทฤษฎี คือ (๑)ทฤษฎีการเลือกคู่ในทัศนะของนักวิชาการทั่วไปและ(๒)ทฤษฎีการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนา โดยพยายามที่จะค้นหาคำตอบว่าโดยเนื้อหาแล้วพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวคิดหรือทฤษฎีการเลือกคู่ไว้อย่างไร

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) **ธรรมมูญชีวิต** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิบรรจงสนิทและสหปฏิบัติ, ๒๕๔๖) หน้า ๑๓๑.

(ก) ทฤษฎีการเลือกคู่ของนักวิชาการทั่วไป

สำหรับการเลือกคู่ในธรรมชาติของนักวิชาการสมัยใหม่นั้น ได้มีผู้เสนอทัศนะเอาไว้ว่าอย่างหลากหลายแต่ก็สามารถที่จะสรุปให้เห็นถึงทฤษฎีหรือข้อสรุปว่ามนุษย์ในทุกยุคสมัยนั้นเลือกคู่โดยการมีข้อสันนิษฐานอย่างไร ซึ่งฉันทนา วุฒิไกรจารัต^๓ ได้สรุปทฤษฎีการเลือกคู่ครองจากแนวคิดของนักวิชาการชาวต่างประเทศ ไว้หลายทฤษฎีดังนี้

๑. ทฤษฎีความคล้ายคลึงกัน (Homogamy Theory) เป็นทฤษฎีที่สรุปว่า บุคคลมักมีแนวโน้มในการเลือกคู่ครองที่มีลักษณะต่างๆ ทางสังคม ภายนอกหรือจิตวิทยาที่เหมือนหรือคล้ายคลึงกับตน ทฤษฎีนี้มีผู้ใช้ในขอบเขตต่างกันไปบ้าง เช่น ใช้ในความหมายเฉพาะความเหมือนกันทางกายภาพ เช่น ส่วนสูง สีผิว ความอ้วนผอม รวมถึงความเหมือนกันทางจิตวิทยา เช่น ทัศนคติ บุคลิกภาพ ความต้องการที่เหมือนกันหมายถึง แนวโน้ม "ความชอบที่จะสมรสกับคนที่เหมือนกัน" มีการศึกษามากกว่าร้อยชิ้นเรื่องความเหมือนกัน โดยศึกษาเกี่ยวกับคุณลักษณะ เช่น อายุ เชื้อชาติ ศาสนา สัญชาติชนชั้นทางสังคม ทัศนคติ การศึกษา สถานภาพการสมรสที่มีมาก่อน ความฉลาด ความมั่นคงทางอารมณ์ สุขภาพ ความสูง และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มีข้อยกเว้นบ้าง แต่ส่วนมากคนที่สมรสกัน จะเลือกคนที่มิอะไรๆ เหมือนคล้ายๆ กันมากกว่าที่จะสมรสกัน เพราะความบังเอิญ^๔

บรรทัดฐานของพวกสมรสในกลุ่มวงศ์วานเดียวกัน (Endogamy) ต้องการให้คนสมรสกับคนในกลุ่มเดียวกัน จากการวิเคราะห์สถิติที่เกี่ยวกับชีวิตเรื่องรูปแบบการสมรส แสดงให้เห็นความเหมือนกันปรากฏอยู่ระหว่างคู่สมรสในเรื่อง อายุ เชื้อชาติ ชนชั้น ศาสนา และระดับการศึกษาแม้จะต้องมีความอดทนในการสมรสนอกกลุ่มวงศ์วาน (Exogamous) ผู้สมรสจะมีความไม่เหมือนกัน

จากข้อมูลแสดงว่าอายุของคู่สมรสจะใกล้เคียงกัน คือ ผู้ชายอายุมากกว่าภรรยา ๒ ปี การสมรสระหว่างเชื้อชาติมีน้อย ๒ เปอร์เซ็นต์ ที่มีเชื้อชาติต่างกัน^๕ ในด้านชนชั้นเดียวกันต้องคู่ที่บรรทัดฐานของการสมรสในกลุ่ม โดยคนชั้นสูงจะมีข้อจำกัดในรูปแบบการสมรสมากที่สุด อย่างไรก็ตาม

^๓ ฉันทนา วุฒิไกรจารัต. การศึกษาปัจจัยก่อนการสมรส ปัจจัยการเลือกคู่ครองและทัศนคติต่อการสมรสระหว่างแรงงานที่จดทะเบียนสมรสและไม่จดทะเบียนสมรส : ศึกษากรณีแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท,มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๔๔. หน้า ๑๖-๑๘.

^๔ ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑ หน้า ๘.

^๕ ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด. หน้า ๘.

^๖ ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด. หน้า ๘.

เช่น ชนชั้นสูงในสหรัฐฯ มีโอกาสในการหาคู่มาให้กับบุตรชายและบุตรสาว ในระหว่างสมาชิกของชนชั้นสูงด้วยกัน โดยการเลือกที่อยู่อาศัยการหาโรงเรียนมัธยมศึกษาออกงานสังคม และการส่งลูกชายและลูกสาวในระดับมหาวิทยาลัยชั้นสูง^๗ ในส่วนการศึกษา ผู้ชายมีระดับการศึกษาสูงขึ้น มีแนวโน้มว่าผู้ชายพวกนี้จะสมรสกับหญิงที่มีการศึกษาน้อยกว่า บรรทัดฐานนี้ มีความสอดคล้องที่เน้นย้ำว่าผู้หญิงจะไม่มีการศึกษามากกว่าสามีของตน (hypergamous) เป็นการสมรสแบบภรรยามีการศึกษาน้อยกว่าสามีซึ่งมั่นคง และเป็นคู่ที่เหมาะสมกว่าระดับการศึกษาแบบการสมรสที่คู่สมรสที่ภรรยาการศึกษาสูงกว่า hypergamous ซึ่งการวิจัยก็ปรากฏออกมาเป็นแบบนี้ Houseknecht and Mark (๑๙๘๑)^๘

Bellis^๙ พบว่า ความคล้ายคลึงกันจะเป็นอีกปัจจัยที่นำไปสู่การเลือกคู่ครอง ซึ่งสามารถแบ่งประเภทของความคล้ายคลึงกันด้านต่างๆ ดังนี้

๑. เชื้อชาติ บุคคลที่แต่งงานกันมักจะเลือกคนเชื้อชาติเดียวกันมากกว่าเชื้อชาติอื่น โดยมีหลักฐานยืนยันได้ว่าในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ ได้มีการสำมะโนประชากรในอเมริกาแล้วพบว่า ๕๕.๕ เปอร์เซ็นต์ของการสมรสคู่สามี-ภรรยา จะมีเชื้อชาติเดียวกัน

๒. ศาสนา พบว่า ประชาชนในอเมริกาส่วนใหญ่มีการเลือกคู่ครองที่มีการนับถือศาสนาเดียวกันมากกว่าต่างศาสนา

๓. อายุ คนที่แต่งงานส่วนมากจะมีอายุห่างกันในช่วง ๑-๔ ปี แต่บรรทัดฐานนี้มีอิทธิพลมากสำหรับคนที่อายุน้อย คนที่แต่งงานครั้งแรกจะเลือกคู่ครองที่มีอายุใกล้เคียงกันมากกว่า คนที่สมรสใหม่หลังจากการหย่าร้าง หรือเป็นหม้าย Lexlie^{๑๐} พบว่า ๑๐ เปอร์เซ็นต์ ของคู่บ่าวสาวจะมีอายุที่เท่ากัน ๑๔ เปอร์เซ็นต์ พบว่า คู่สามี-ภรณานั้น สามีจะมีอายุมากกว่าภรรยาแต่จะไม่แตกต่างกันมากนัก

๔. สถานภาพทางสังคม มีความเชื่อโดยทั่วไป ว่าผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะแต่งงานกับผู้ชายที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า ผู้หญิงที่สมรสกับผู้ชายที่มีสถานภาพทางสังคมสูงกว่า ผู้หญิงที่สมรสกับผู้ชายที่สถานภาพทางสังคมสูงกว่าเรียกว่า hyper gamy แต่ผู้หญิงที่สมรสกับผู้ชายที่มีสถานภาพต่ำกว่าเรียกว่า hypo gamy

^๗ Knox, D. Choices in relationship: **An Introduction to Marriage and the Family.** (East Carolina University, 1991).p.15.

^๘ Burgess, E.W. and H.J. Lock. **The Family.** (New York: American Book. 1950) p 10.

^๙ Bell, R.R. **Marriage and Family.** (Illinois: The Dorsey Press. 1963) p 143.

^{๑๐} Lexlie อ้างถึงใน Knox, D. **Choices in relationship: An Introduction to Marriage and the Family.** (East Carolina University, 1991).p.102.

๕. สถานภาพก่อนการสมรส การสมรสจะเกิดขึ้นระหว่างคนที่มีสถานภาพก่อนการสมรสที่คล้ายคลึงกัน เช่น คนที่เป็นโสดมีแนวโน้มที่จะสมรสกับคนโสด ขณะที่คนหย่าร้างมีแนวโน้มที่จะสมรสกับคนที่หย่าร้าง ๘๓.๗ เปอร์เซ็นต์ ของคนที่สมรสจะมีสถานภาพก่อนการสมรสคล้ายคลึงกัน ๗๒.๔ เปอร์เซ็นต์ ของคนที่สมรสมักจะสมรสกับคนที่มีสถานภาพโสด^{๑๑}

๒. ทฤษฎีความใกล้ชิด (Propinquity Theory) เป็นทฤษฎีที่เสนอว่า บุคคลมีแนวโน้มจะแต่งงานกับผู้ที่อยู่ใกล้ชิด มากกว่าคนที่อยู่ไกล เช่น อยู่ละแวกบ้านเดียวกัน โรงเรียนหรือสถานที่ทำงานเดียวกัน เคยเป็นเพื่อนเล่นกัน เป็นต้น ที่น่าสนใจศึกษาเป็นพิเศษ คือ ความใกล้ชิดทางที่อยู่อาศัย ทฤษฎีนี้ยืนยันว่าการแต่งงานจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลมีโอกาสได้พบปะกันหมายถึงข้อเท็จจริงว่า คนอาศัยอยู่ด้วยกัน และทำงานด้วยกันมีแนวโน้ม ที่จะสมรสกันตัวอย่างเช่น Alfred^{๑๒} ได้สัมภาษณ์คนจำนวน ๔๓๑ คน ที่มาจดทะเบียนสมรสในเวลามากกว่า ๑ เดือน ที่ Columbus รัฐ Ohio พบว่า ในครั้งแรกที่คู่รักมีนัดกัน ๕๔ เปอร์เซ็นต์ ของคู่ที่อาศัยอยู่ในตึกห่างกันภายใน ๑๖ ช่วงตึก แนวโน้มนี้อาจจะจริงในบางกลุ่มมากกว่าบางกลุ่ม ในงานอาชีพนั้นผู้ชายที่ใช้แรงงานมีความชำนาญเลือกคู่ที่อยู่ใกล้บ้านมากกว่าผู้ชายในประเภทงานวิชาชีพและการจัดการ ได้รับผลกระทบจากการอยู่ใกล้กันน้อยกว่าพวกที่ทำงานแบบไม่มีความชำนาญ^{๑๓} จากหลักฐานชี้ว่าความใกล้ชิดเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดว่าใครสมรสกับใคร ผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตที่มีความเหมือนทางภูมิศาสตร์เขตเดียวกัน จะคุ้นเคยกันง่าย และสมรสกันง่าย^{๑๔} แสดงว่า ในช่วงแรกๆ ของการจดทะเบียนสมรสของคนสองคนอยู่อาศัยใกล้ๆ กัน คือ อายุในระหว่าง ๒ ช่วงตึกในเมือง กฎของ Bossard ได้มากจากการค้นพบทดลองว่า "สัดส่วนของการสมรสลดลงเทียบกับระยะทางที่คู่กันๆ อยู่ใกล้กันมากขึ้น" สังคมอเมริกันเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่มี Bossard ศึกษาเรื่องการเลือกคู่ในฟิลาเดเฟีย และมีแนวโน้มที่จะคิดได้ว่า ยิ่งสังคมเคลื่อนไหวมากอิทธิพลของความใกล้ชิดเปลี่ยนไป ในฐานะที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

^{๑๑} National Center of Health Statistics, 1973 อ้างถึงใน ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด. กรุงเทพมหานคร : วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑ หน้า ๑๔.

^{๑๒} Tuanjit, P. Factors Effecting Mate Selection Attitudes among Students with Certificates in The Public Health Program, Sirinthorn Public Health College, Ministry of Public Health. **The Degree of Master of Science (Public Health). Faculty of Graduate Studies Mahidol University.** 2000). p 24.

^{๑๓} Guskin, A.E. "Change Values of Thai College Students". **A Research Report. Faculty of Education, Chulalongkorn University.** 1964). p 21.

^{๑๔} Bossard อ้างถึงใน Wilasinee, F. Mate Selection among Thais of Chinese Origin: Case Study in The Municipal Area, Ayuthaya Province. **The Degree of Master of Arts (Population Education). Faculty of Graduate Studies Mahidol University** 2002). p 34.

ของคนในทางภูมิศาสตร์ดังนั้นคนๆหนึ่งอาจแต่งงานกับคนที่อยู่ใกล้ชิดในปัจจุบันมากกว่า จะไปแต่งงานกับคนที่เคยอยู่ใกล้ในอดีตมาก่อน ผลของความใกล้ชิดที่เกิด คือ คนที่มีภูมิหลังเหมือนกัน ก็จะพบและแต่งงานกัน เพราะอาศัยอยู่ในสถานที่อยู่เหมือนกัน^{๑๕}

คนที่มีเชื้อชาติ ศาสนา และชนชั้นเหมือนกัน ชอบที่จะอาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันมันมิใช่ความประหลาดที่คนมีแนวโน้มสมรสกับคนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกันคู่สามีภรรยาส่วนใหญ่ยังคงมาจากเมืองเดียวกัน หรือเป็นเพื่อนบ้านกัน จากการศึกษาพบว่า โอกาส ๕๐ - ๕๐ มีมากกว่าที่คู่สามีภรรยาในอนาคตมาจากคนที่อาศัยอยู่ในระยะทางเดินถึงกัน Kephart^{๑๖} สรุปได้ว่า คนใกล้ชิดมีโอกาสคบหาสมาคมและสมรสกัน

๓. ทฤษฎีการชดเชยสิ่งที่ขาดไปให้สมบูรณ์ (Complimentary Needs Theory) เป็นทฤษฎีความต้องการที่ตรงกันข้าม โดยมองว่าในแง่ของพื้นฐานทางจิตวิทยาแล้วการเลือกคู่ครองย่อมมีความต้องการพิเศษในสิ่งที่ตนเองไม่มีหรือที่ตนเองต้องการ เช่น คนที่อ่อนต่นมักจะชอบคนที่ชอบลุยแสวงอำนาจหรือมีความเด่นเหนือบุคคลอื่น

จากการกล่าวมาทั้งหมดตามแนวคิดทฤษฎีการเลือกคู่ของนักวิชาการสมัยใหม่นั้นจะพบว่าการเลือกคู่ของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันนั้นจะยึดหลัก ๓ ประการคือ (๑)ความคล้ายคลึงด้านอุปนิสัย ฐานะ ค่านิยมหรือเศรษฐกิจ เป็นต้น (๒)ความใกล้ชิด หมายถึงการอยู่ร่วมกันหรือใกล้ชิดก่อให้เกิดความผูกพันและ(๓)การเลือกเพราะต้องการชดเชยสิ่งที่ตนไม่มี เช่น คนอ่อนแอเลือกคนแข็งแรง คนยากจนเลือกคนร่ำรวย คนจี๋เห่เลือกคนสวยหรือคนหล่อ เป็นต้น หรืออาจจะแยกให้ละเอียดลงไปก็มีดังนี้

๑. พิจารณาจากระดับการศึกษา ๒. พิจารณาจากระดับเศรษฐกิจ
๓. พิจารณาจากรูปร่างหน้าตา ๔. พิจารณาจากความประพฤติและนิสัย
๕. พิจารณาจากบุคลิกภาพ ๖. พิจารณาจากความรัก ความเข้าใจซึ่งกันและกัน
๗. พิจารณาจากสุขภาพทางกายและทางจิต ๘. พิจารณาจากศาสนา เชื้อชาติ และสัญชาติ
๙. พิจารณาจากวัฒนธรรม ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี
๑๐. พิจารณาจากนิสัยและความสนใจ

(๗) ทฤษฎีการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับหลักทฤษฎีที่สำคัญในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้วางกรอบในการเลือกคู่ไว้ ๒ ทฤษฎี คือ

^{๑๕} Borgatta. **Encyclopedia of Sociology**. (New York: Macnillan Publishing Company. 1992.p 12.

^{๑๖} Kephart อ้างถึงใน ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการทหารสูงสุด. หน้า ๕.

(๑) ทฤษฎีเรื่องกรรม

พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นศาสนาประเภทกรรมวาที คือเห็นว่ากรรมหรือการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาอันเป็นสิ่งที่มีความสำคัญในการกำหนดความเป็นไปของมนุษย์และสรรพสิ่ง ซึ่งพระพุทธศาสนาได้สอนให้เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม^{๑๗} ว่าเป็นสิ่งที่จริงและเป็นสิ่งที่กำหนดความเป็นไปของมนุษย์หรือสัตว์ที่อุบัติขึ้นมาในจักรวาลนี้ นอกจากนั้นพระพุทธศาสนายังสอนว่ามนุษย์ควรที่จะพิจารณาอยู่เนืองๆ ว่าเรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็น กรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นเพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แลว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ ย่อมละทุจริตได้โดยสิ้นเชิง หรือทำให้เบาบางลงได้โดยการพิจารณาว่า” ไม่ใช่เราคนเดียวเท่านั้นที่มีกรรม เป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือ กรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น แท้จริง สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย ทำกรรมใดไว้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่อพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนืองๆ การปฏิบัติธรรมย่อมก้าวหน้า^{๑๘}

คำว่ากรรม เป็นคำกลางๆ แปลว่า การกระทำ หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรือใจก็ตาม จัดเป็นกรรมทั้งนั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกขเว กัมมํ วทามิ”^{๑๙} แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ^{๒๐} และกรรมนั้นก็ไม่ได้หมายถึงเฉพาะกรรมชั่ว ที่บุคคลทำไว้ในอดีตตามที่คนทั่วไปเข้าใจเท่านั้น แต่หมายถึงกรรมทั้งดีและชั่ว ที่บุคคลได้ทำไว้ในอดีต ปัจจุบันและที่จะเกิดขึ้นในอนาคตด้วย คือ ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นๆ เป็นกรรมทั้งสิ้น^{๒๑}

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒๒-๓๒๓.

^{๑๘} อ.ญ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๑๐๐-๑๐๔.

^{๑๙} อ.ญ.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๓.

^{๒๐} อ.ญ.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๓.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๔๖.

โดยหลักกรรม หรือกฎแห่งกรรมมีอยู่ว่า “บุคคลทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เขาย่อมต้องรับผลแห่งกรรมนั้น”^{๒๒} เพราะตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้อธิบายหรือให้คำตอบเอาไว้ว่าเราทำกรรมอย่างใดก็จะได้รับกรรมนั้นการเห็นผลแห่งกรรมก็เป็นไปตามกาลที่เหมาะสม คือถ้ากรรมดีมีกำลังก็จะให้ผลเร็วกว่ากรรมชั่วแต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่มนุษย์ทำกรรมไปแล้วไม่ว่าจะทำกรรมดีหรือชั่วก็ตามกรรมนั้นจะต้องให้ผลอยู่แล้วเพราะเรื่องกรรมนั้นไม่ว่าจะมีการล้างได้แต่อาจจะเพียงให้เบาบางไปได้เท่านั้น

การเลือกคู่ก็ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำที่เรียกว่ากรรมเพราะเป็นการกระทำที่มีเจตนา คือมุ่งถึงการเลือกเฟ้นหาคนที่เหมาะสมหรือเข้ากันได้กับตัวเองมากที่สุด และในการเลือกคู่ นั้นพระพุทธศาสนาเห็นว่ามิบ่อเกิดมาจาก “กรรม” คือการกระทำของคนทั้งดีและชั่วทั้งในอดีตและในปัจจุบันนี้ โดยทฤษฎีการเลือกคู่ที่มาจากกรรมนั้นแบ่งได้เป็น ๒ ประการ คือ

๑.๑) **ทฤษฎีกรรมเก่า** หรือที่เรียกกันในภาษาบาลีว่า ปุพเพสนนิวาเสน หรือเรียกว่าเป็นเรื่องของบุพเพสันนิวาสนในภาษาไทย โดยคำว่ากรรมเก่านั้น หมายถึง การที่มนุษย์เราได้เคยทำบุญกุศลร่วมกันมาก่อนในชาติที่ผ่านมา เมื่อเกิดมาครั้งนี้ก็ได้มีโอกาสพบกันอีกครั้งหนึ่งด้วยอำนาจแห่งกรรมดีหรือชั่วนั้น ในทางพระพุทธศาสนาถือว่าการเลือกคู่ที่มีสาเหตุมาจากกรรมเก่าคือบุพเพสันนิวาสน เช่น กรณีของนางอมิตตาที่ได้ชูชกเป็นสามี เนื่องจากอดีตได้นำดอกไม้ไปถวายพระ หรือกรณีของกุมภโฆษกเศรษฐีที่ได้แต่งงานกับธิดาของพระราชาที่เพราะอำนาจของกรรมเก่าที่ได้เคยกระทำบุญร่วมกันมา ในทรรณะของพระพุทธศาสนานั้นเชื่อว่าเมื่อคนเราเกิดมาในชาตินี้แล้วได้มีโอกาสทำบุญร่วมกันหรือแต่งงานและสร้างกุศลร่วมกันในชาติหน้าก็จะได้มีโอกาสมาพบหรืออยู่ร่วมกันอีก

๑.๒) **ทฤษฎีกรรมใหม่** หมายถึงทฤษฎีที่ว่าด้วยเรื่องของการเลือกคู่ที่จะเกิดขึ้นได้นอกจากจะมาจากกรรมเก่าแล้วพระพุทธศาสนายังเห็นว่าการที่มนุษย์เกิดมาแล้วได้มีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกันก็อาจจะก่อให้เกิดความรักและตัดสินใจที่จะเป็นคู่หรือมีการเลือกคู่เกิดขึ้นได้ ซึ่งในคัมภีร์ก็มีตัวอย่างหลายๆกรณีเช่น กรณีของนางปฏาจาราที่ได้เสียกับคนใช้จนตั้งท้องและหนีไปอยู่ด้วยกันเป็นต้นซึ่งกรณีการเลือกคู่แบบนี้เรียกว่า ปัจจุบันนะหิเตนะ วา คือการเลือกคู่เกิดมาจากความรักเพราะการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในปัจจุบัน^{๒๓}

(๒) **ทฤษฎีสมา ๔** คำว่า สมา ในที่นี้หมายถึง ความเสมอเหมือนหรือคล้ายกันพระพุทธศาสนาได้เสนอทฤษฎีความเสมอ(สมา)เรียกว่า สมชีวิธรรมไว้ ๔ ประการ โดย

^{๒๒} อ.ป.ญจ. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^{๒๓} อ.ป. (ไทย) ๓๓/๔๘๕/๔๕๒.

พระพุทธศาสนาเห็นว่าการที่มนุษย์เราหญิงชายจะตัดสินใจเลือกคู่กันนั้นจะต้องอาศัยเกณฑ์หรือความไปกันได้ของการดำเนินชีวิตที่เสมอหรือคล้ายกัน โดยหลักสมะ ๔ นั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

๑. สมัตถา มีศรัทธาสมกัน เคารพนับถือในลัทธิศาสนา สิ่งเคารพบูชาแนวความคิด ความเชื่อถือ หรือหลักการต่างๆ ตลอดจนแนวความสนใจอย่างเดียวกัน หนักแน่นเสมอกัน หรือปรับเข้าหากัน ลงกันได้

๒. สมสีลา มีศีลสมกัน มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะสมสอดคล้อง ไปกันได้

๓. สมจาคา มีจาคะสมกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความโอบอ้อมอารี ความมีใจกว้าง ความเสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกัน ไม่ขัดแย้งบีบคั้นกัน

๔. สมปัญญา มีปัญญาสมกัน รู้เหตุรู้ผล เข้าใจกัน อย่างน้อยพูดกันรู้เรื่อง^{๒๔}

ในหลักสมะทั้ง ๔ ประการนี้ถือว่าเป็นหลักการที่พระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นกรอบที่มนุษย์ใช้ในการตัดสินใจเลือกคู่ หรือสังคหะรอบชายหญิงนั้นสามารถนำมาเป็นแนวทางในการเลือกคู่ได้

จากการนำหลักทฤษฎีการเลือกคู่ทั้งในทางพระพุทธศาสนาและนักวิชาการทั่วไปมาพิจารณา ก็จะพบว่าการเลือกคู่ในทรรศนะของนักวิชาการทั่วไปนั้นเป็นการพิจารณาในเชิงพฤติกรรมและสภาพแวดล้อมภายนอกของสตรีหรือบุรุษนั้น คือ(๑)ความคล้ายคลึง (๒)ความใกล้ชิด และ(๓)การเลือกเพราะต้องการชดเชยสิ่งที่ตนไม่มี เป็นต้น ซึ่งกรอบแนวคิดดังกล่าวเข้าได้กับหลักการทางพระพุทธศาสนา คือ หลักสมะ ๔ ประการเท่านั้น แต่ยังไม่ได้อธิบายให้ลึกซึ้งลงไปถึงเรื่องของอำนาจการกระทำหรือกรรมทั้งในส่วนที่เป็นการกระทำในปัจจุบันชาติ หรือการกระทำในอดีตที่ส่งผลจนมาถึงปัจจุบันที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกคู่ของมนุษย์ ซึ่งถือว่าแนวคิดของพระพุทธศาสนานั้นเป็นแนวคิดที่อธิบายมูลเหตุของการตัดสินใจเลือกคู่ของมนุษย์ได้ลึกซึ้งกว่าแนวคิดของนักวิชาการทั่วไปที่เน้นให้ศึกษาเฉพาะเรื่องของพฤติกรรมภายนอกหรือแรงจูงใจของผู้ที่จะเลือกคู่หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับ การเลือกคู่เท่านั้น ซึ่งกรณีเรื่องกรรมนั้นเราจะพบว่าเป็นเรื่องที่คนในสังคมปัจจุบันเองก็พอที่จะเข้าใจได้ว่าในบางคราวเราก็อาจจะตั้งคำถามในใจว่าเหตุใดคนบางคนถึงชอบในสิ่งที่ขัดตาของสังคมไปได้ เช่น คนหล่อพอแต่งงานจริงๆกลับได้คนสวยหรือคนดีๆบางทีก็ไปแต่งงานกับคนร้ายได้อย่างไร ซึ่งกรณีดังกล่าวพระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบว่ามันเป็นเรื่องของกรรม นั่นเอง อย่างไรก็ตามจากการกล่าวมาทั้งหมดนั้นเราสามารถที่จะพิจารณากรอบทฤษฎีแนวคิดเรื่องการเลือกคู่ของทั้งนักวิชาการทั่วไปกับพระพุทธศาสนาได้ดังนี้

^{๒๔} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๕/๘๐.

ทฤษฎีการเลือกคู่ของนักวิชาการทั่วไป	ทฤษฎีการเลือกคู่ของพระพุทธศาสนา
(๑) ทฤษฎีความคล้ายคลึง (Propinquity Theory)	(๑)ทฤษฎีกรรม ก.บุญเพสันนิวาส (กรรมเก่า) ข.ความเกื้อกูลในปัจจุบัน(กรรมใหม่)
(๒) ทฤษฎีความใกล้ชิด (Propinquity Theory)	(๒)ทฤษฎีสัมมะ ๔
(๓) ทฤษฎีการชดเชยสิ่งที่ตนไม่มี (Complimentary Needs Theory)	๑. สมสัทธา มีศรัทธาเสมอกัน ๒. สมลีลา มีศีลเสมอกัน ๓. สมจาคา มีจาคะเสมอกัน ๔. สมปัญญา มีปัญญาเสมอกัน

๔.๑.๓ หลักเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับประเด็นต่อไปที่จะต้องนำมาศึกษาก็คือประเด็นเรื่องการหากรอบแนวคิดการเลือกคู่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเกณฑ์ในการเลือกคู่ว่าในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นใช้เกณฑ์อะไร และเกณฑ์ที่ได้กล่าวไว้ (ในบทที่ ๒) นั้น โดยสรุปแล้วมีเนื้อหาอย่างไรบ้าง และมีคำถามที่ว่าหลักเกณฑ์ที่ถือว่าเป็นเกณฑ์ร่วมของการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนานั้นคืออะไร ซึ่งเป็นประเด็นที่จะต้องนำมาศึกษาโดยเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่นั้นก็มีอยู่ ๒ ประการ ดังต่อไปนี้

(๑) **เกณฑ์หลัก** หมายถึง เกณฑ์ในการเลือกคู่ที่เป็นการพิจารณาจากข้อเท็จจริงเรื่องหลักการและเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาได้เน้นว่าหากมีการเลือกคู่แล้วสิ่งที่มีมนุษย์ในสังคมต้องการโดยมากจากพฤติกรรมและลักษณะทางด้านคุณธรรมภายในของผู้ที่ถูกเลือกนั้นจะเป็นอย่างไร เป็นต้น โดยเกณฑ์หลักดังกล่าวนี้ก็คือ การเลือกจากปัจจัยด้านคุณธรรมของผู้นั้นว่าจะมีมากน้อยเพียงใด โดยเกณฑ์ที่เลือกจากปัจจัยทางด้านคุณธรรมนั้นมีอยู่ ๒ ประการหลักคือ

(ก.) **เลือกจากความเป็นผู้มีศีลธรรม** โดยคุณธรรมดังกล่าวนี้หมายถึงคุณธรรมหรือศีลธรรมที่อยู่ภายในจิตใจของบุคคลนั้นที่ได้แสดงออกมาภายนอก เช่น ความเป็นผู้มีศีลธรรม คือ ศีล ๕ ได้แก่ (๑) เว้นขาดจากปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) (๒) เว้นขาดจากอทินนาทาน(การ ลักทรัพย์) (๓) เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร(การประพฤติดิฉันท์ในกาม) (๔) เว้นขาดจาก มุสาวาท(การพูดเท็จ)(๕) เว้นขาดจากสุราเมรัยมาทัฏฐฐาน(การเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท)^{๒๕} โดยที่คนมีศีลนั้นแม้จะอยู่ในที่แห่งหนใดก็จะเป็นมีที่มีลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

๑. บุคคลผู้มีศีลย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

^{๒๕} อ.บุญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๒/๒๒๓.

๒.กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป

๓.บุคคลผู้มีศีล จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็น ชัดตียบบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัท

ก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก่ล้นเกล้า ไม่เก้อเงินเข้าไป

๔.บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

๕.บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดใน สุคติโลก

สวรรค์^{๒๖}

ส่วนคนที่ไม่มีศีลนั้นไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็จะมีลักษณะที่สามารถสังเกตได้ดังต่อไปนี้

คือ

๑.บุคคลผู้ทุศีลย่อมถึงความเสื่อม โภคทรัพย์เป็นอันมากซึ่งมีความประมาทเป็นเหตุ

๒.กิตติศัพท์อันชั่วของบุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติย่อมกระฉ่อนไป

๓.บุคคลผู้ทุศีลจะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชัดตียบบริษัท ก็ตาม พราหมณบริษัท

ก็ตาม คหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัท ก็ตาม ย่อมไม่แก่ล้นเกล้า เก้อเงินเข้าไป

๔.บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ ย่อมหลงลืมสติตาย

๕.บุคคลผู้ทุศีล มีศีลวิบัติ หลังจากตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก^{๒๗}

ในทัศนะทางพระพุทธศาสนาจะพบว่าการเลือกคู่ นั้นจะต้องเลือกจากกรณี ที่ ๑ นี้เป็นหลักคือเลือกจากปัจจัยทางด้านความเป็นผู้มีศีลธรรม ซึ่งความเป็นผู้มีศีลธรรมนี้ถือว่าเป็นลักษณะที่เป็นค่านิยมที่สำคัญของสังคมอินเดียเพราะว่าคนอินเดียในยุคนั้นกำลังหรือแสวงหาและให้ความสำคัญสำหรับความเป็นผู้มีศีลธรรมเป็นที่ตั้ง ดังจะพบว่าการกำหนดเกณฑ์เรื่อง โคตรตระกูลหรือสำนักอาจารย์เมื่อเวลาเจอกันแล้วถามว่ามาจากตระกูลใดหรือจบจากสำนักไหนนั้นถือว่าเป็นกรอบในการถามเพื่อค้นหาแหล่งที่จะระบุได้ถึงความเป็นผู้มีศีลธรรมของบุคคลนั้นหรือไม่ และเรื่องการมีศีลนั้นก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนในสังคมมุ่งหวังกัน ดังนั้น หากจะกล่าวถึงประเด็นหลักเกี่ยวกับการเลือกคู่จึงเน้นไปที่ความเป็นผู้มีศีลธรรมเป็นหลัก และหากพิจารณาเห็นว่าผู้ที่คิดจะเลือกนั้นว่ามีศีลธรรมหรือไม่ก็จะมีส่วนในการตัดสินใจว่าจะเลือกหรือไม่เลือกเป็นคู่ครองตนเอง ดังจะพบในกรณีของนางวิสาขาที่มีการเสาะหาลูกจะเลือกเป็นสะใภ้ของตนจะต้องส่งพราหมณ์ผู้รู้ลักษณะมาสอบถามและสืบดูเสียก่อนการตัดสินใจ เป็นต้น

(ข.)เลือกจากความเป็นผู้มีมีความรับผิดชอบ หมายความว่า ผู้ที่จะถูกเลือกเป็นคู่ นั้นเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในสิ่งต่างๆในชีวิตประจำวันหรือไม่ โดยความรับผิดชอบนี้ก็ถือว่าเป็นคุณธรรมจริยธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถมองเห็นได้ง่าย หรือสังเกตได้ง่าย พระพุทธศาสนาเห็นว่า

^{๒๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๕๔-๕๕.

^{๒๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๘/๕๓-๕๔.

จริยธรรมความรับผิดชอบของบุคคลนั้นถือว่าเป็นจริยธรรมที่มีคุณค่าเพราะแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตใจของผู้คนว่ามีความเป็นผู้ที่สามารถดำเนินชีวิตไปได้อย่างมีความสุขหรือไม่ ซึ่งพฤติกรรมที่สังเกตเห็นได้จากการเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบนั้นก็คือ การรับผิดชอบในหน้าที่ที่ตนเองมีอยู่ในสังคม คือ รับผิดชอบต่อหลัก ทศ ๖ และไม่ยุ่งเกี่ยวกับปากแห่งความเลื่อมหรืออบายมุขต่างๆมีการพนัน นักเที่ยว เจ้าชู้หรือนักดื่ม เป็นต้น การดำเนินชีวิตที่มีความรับผิดชอบดังกล่าวมานั้นย่อมเป็นบ่อเกิดของความสุขต่างๆในชีวิตได้ และพระพุทธศาสนาถือว่าการเป็นผู้มีคุณธรรมคือความรับผิดชอบดังกล่าว นั้นถือว่าเป็นเกณฑ์ที่สำคัญสำหรับการเลือกมาเป็นคู่ครองได้

๒.) **เกณฑ์ร่วม** เลืออกจากปัจจัยอื่นๆ นอกจากจะมีเกณฑ์หลักในการเลือกซึ่งถือเป็นเกณฑ์ทางด้านศีลธรรมแล้ว พระพุทธศาสนายังได้เสนอว่าในสมัยพุทธกาลนั้นยังมีการเลือกคู่โดยอาศัยหลักเกณฑ์อื่นๆอีกหลายประการ ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

ก.เกณฑ์ร่างกาย (The Body Perspective) หมายถึงเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับความสมบูรณ์พร้อมหรือความไม่สมบูรณ์ของร่างกาย หรือที่เรียกกันว่า “รูปสมบัติ” ได้แก่เกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับความหล่อ-ความสวยหรือความไม่หล่อไม่สวยของร่างกาย ซึ่งถือว่าประเด็นเรื่องความหล่อสวยนี้ถือว่าเป็นประเด็นหลักที่จะทำให้มนุษย์ตัดสินใจเลือกหรือไม่เลือกที่จะเอาใครมาเป็นคู่ของตน และความสวยความหล่อนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาที่จะได้มาครอง เช่น หญิงสาวก็ต้องการคนรูปหล่อสูงสมารถ ชายหนุ่มก็ต้องการคนสวยน่ารักมาเป็นคู่ของตน ปัจจัยทางด้านร่างกายนี้จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีส่วนสำคัญต่อการเลือกคู่ประการหนึ่ง ซึ่งความหล่อสวยนั้นถ้าเป็นมนุษย์ก็ต้องตรงตามลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ^{๒๔} ถ้าเป็นสตรีก็ต้องเป็นความสวยแบบเบญจกัลยาณี เป็นต้น

ข.เกณฑ์ทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ(The Economic Perspective) ได้แก่ความร่ำรวยหรือยากจน ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเรียกว่าความพร้อมไม่พร้อมด้าน โภคทรัพย์ หรือที่เรียกกันว่า “โภคสมบัติ” ในคัมภีร์พุทธไวัชดว่า หญิงสาวโดยมากจะต้องการทรัพย์เพราะการคบหาความรวยมีทรัพย์ โดยที่ทรัพย์นั้นแม้ว่าพระพุทธศาสนาจะถือว่าเป็นเพียงสมมติสมบัติแต่ก็มีความจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตเพราะเป็นสิ่งสมมติที่ทุกคนในสังคมให้ค่า หรือให้ราคาแก่สิ่งนั้นว่าสามารถแลกเปลี่ยนเป็นความสุขในเรื่องต่างๆได้ ดังนั้น คนในสังคมสมัยพุทธกาลหรือแม้แต่ในสมัยนี้ก็จะมีความต้องการเหมือนกัน สำหรับ โภคสมบัติที่มีผลต่อการเลือกคู่ นั่นก็คือความเพียบพร้อมไปด้วยทรัพย์สินเหมือนกับบรรดาเศรษฐีหลายๆคนในสมัยพุทธกาล เช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี ธัญชัยเศรษฐี มิกการเศรษฐี เป็นต้น และปรากฏว่าความเป็นเศรษฐีหรือแม้แต่พระราชผู้ยิ่งใหญ่ขนาดนั้นความร่ำรวยของทรัพย์มักจะมาพร้อมกับบรรดาสตรีที่จะมาเป็นบารมีด้วย ดังนั้น เราจึงจะพบว่าการมีทรัพย์ก็ถือได้

^{๒๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๐/๑๖๑-๑๖๓.

ว่าเป็นอีกกรอบแนวคิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเลือกคู่หรือเป็นปัจจัยสำคัญในการเลือกคู่ในสมัย พุทธกาล

ค. เกณฑ์ในด้านความเป็นผู้มีชาติตระกูล (The Family Perspective) สำหรับเกณฑ์ นี้้นเรียกว่า“โคตรสมบัติ” เป็นเกณฑ์ ที่หมายถึงความเป็นผู้ที่มีบุญได้เกิดในชาติตระกูลที่ดี เป็น ความพร้อมของสถานที่เกิดเรียกว่ามีอุปสมบัติที่ได้เกิดในตระกูลที่ดีเป็นสัมมาทิฐิหรือเป็นการเกิด ในฐานะที่เป็นปฏิรูปเทสวาสะ คือเกิดในที่ที่เหมาะสม การเกิดในตระกูลที่ดีย่อมเป็นที่หมายปองของ คนทั่วไป ซึ่งผิดกับการเกิดในที่ที่ไม่ดีมักจะถูกหมิ่นจากสังคม เป็นต้น ดังนั้น ปัจจัยด้านการเกิด ในชาติตระกูลที่เหมาะสมจึงเป็นอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อการเลือกคู่ของคนในสมัยพุทธกาล

ง. เกณฑ์ด้านความเป็นผู้มีวิชาความรู้ สติปัญญา (The Intellectual Perspective) หมายความว่าใครก็ตามที่เกิดมาแล้วเป็นที่ฉลาดหลักแหลมมีปฏิภาณไหวพริบ เชี่ยวชาญในศาสตร์ทุก อย่างย่อมเป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อเพศตรงข้ามซึ่งก็จะมักถูกเลือกอยู่เสมอหรือแม้หากตนเป็นฝ่ายที่มี ปัญหาน้อยก็มักจะแสวงหาผู้ที่มีปัญญามากมาเป็นคารอง ซึ่งปัจจัยนี้เรียกกันว่าเป็นปัจจัยด้าน“ ปัญญาสมบัติ ” คือมีความถึงพร้อมด้วยสติปัญญา ในสมัยพุทธกาลนั้นวัฒนธรรมด้านหนึ่งที่ส่งเสริม หรือสนับสนุนกันมากก็คือวัฒนธรรมทางด้านปัญญา หรือการแสวงหาปัญญา และ/หรือแสวงหาผู้ที่มี ปัญญามาไว้ในพระนคร เช่น กรณีของพญานาคในวิสูตราคกที่หาทางแสวงหาบัณฑิตมาไว้ในเมือง ของตนและเมื่อทราบว่ามีบัณฑิตผู้ฉลาดอยู่ ดังนั้น จึงมีการพยายามนำเอาบัณฑิต มาไว้ในที่พระนครของตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเป็นบัณฑิตหรือผู้ฉลาดนั้นย่อมเป็นผู้ที่มีความสำคัญ และผู้คนก็ต้องการ ในแง่ของการเลือกคู่ก็เช่นกัน ในสมัยพุทธกาลนั้นการเลือกคู่หรือไม่เลือกก็อยู่ที่ ความมีปัญญาหรือไร้ปัญญาของผู้นั้นด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะการตัดสินใจเลือกคู่ของฝ่ายผู้หญิงแล้ว จะพบว่าจะทำให้การคำนึงถึงเรื่องความฉลาดของสามีของตนเป็นเกณฑ์หลักเพราะถือว่าครอบครัวจะไป ได้หรือไม่ก็ล้วนอยู่ที่ความฉลาดของผู้นำครอบครัวคือสามีเป็นหลัก

จ. เกณฑ์ด้านความเป็นผู้มีวิชาหว่านล้อมเก่ง หรือมีเทคนิคในการโน้มน้าวเก่ง (The Technical Skill Perspective) สำหรับเกณฑ์นี้ถือว่าเป็นเกณฑ์หลักในเรื่องของการสร้างกลยุทธ์เพื่อ เปลี่ยนความเชื่อหรืออารมณ์ของฝ่ายตรงข้ามให้หันมาสนใจตัวเองได้ ซึ่งในสมัยพุทธกาลนั้นมีหลัก วิชาการที่ว่าด้วยการพูดอยู่ในศาสตร์ทั้ง ๑๘ ศาสตร์ คือหลักวิชาวาทศาสตร์ ดังนั้น ในสมัยพุทธกาลจึง มีวิชาการที่ว่าด้วยการพูด และมีบรรดานักพูดเกิดขึ้นมากมาย และดูเหมือนว่าวิชานี้จะเป็นวิชาที่มี การศึกษากันมากและมีการนำไปใช้เพื่อการ โน้มน้าวจิตใจคนให้หันมาเชื่อตนเองอยู่มาก และ นอกจากนั้นการพูดโน้มน้าวเพื่อการหาคู่ถือว่าเป็นศาสตร์หรือวิชาที่บรรดานักเลงหญิงหรือเรียกกัน ในภาษาทั่วไปว่าคนเจ้าชู้จะนำไปใช้เพื่อการเชิญชวนให้ผู้หญิงมาหลงรักตัวเอง ดังปรากฏในสมัย พุทธกาลว่าบรรดาผู้ชายเจ้าชู้ทั้งหลายได้ใช้เทคนิคการโน้มนำนี้นในการเกี้ยวพาราสีผู้หญิงเพื่อให้หัน

มาร่วมอิทธิมัยกับตัวเอง ดังนั้น เราจะพบว่า การมีเทคนิคเช่นนี้ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญในการก่อให้เกิดการเลือกคู่ได้

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเลือกคู่ นั้นย่อมมาจากการพิจารณาเกณฑ์ที่สำคัญๆอยู่ ๕ ประการดังกล่าว และถือว่าหลักเกณฑ์ทั้ง ๕ ประการนั้นเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้หรือมีปรากฏอยู่ในหลักเกณฑ์ของการเลือกคู่หรือเข้ามามีอิทธิพลต่อการเลือกคู่อยู่เป็นอย่างมาก

๔.๑.๔ แนวคิดหรือท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อการเลือกคู่

จากการศึกษามาทั้งหมดเกี่ยวกับการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นเราจะพบว่า การเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลนั้นบางครั้งก็เป็นการเลือกคู่ที่เหมาะสมบ้างไม่เหมาะสมบ้าง เลือกคู่แล้วสามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้บ้างไม่ได้บ้าง ซึ่งก็ถือว่าทุกกรณีนั้นล้วนเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์คืออนิจจัง ได้แก่ความไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน เนื่องจากสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ในกฎเกณฑ์ของสิ่งต่างๆเหล่านี้เสมอ เมื่อเป็นเช่นนั้นพระพุทธศาสนาจึงสอนให้เป็นคนไม่ประมาทต่อทุกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแวดล้อมของเรา และเมื่อมีความไม่แน่นอนดังกล่าพระพุทธศาสนาจึงได้มีข้อเสนอเกี่ยวกับการปฏิบัติต่อการเลือกคู่ว่าเมื่อคิดจะเลือกหรือว่าเลือกไปแล้วจะต้องดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่อย่างไร ซึ่งข้อเสนอที่พระพุทธศาสนามีต่อปัญหาดังกล่าวนั้นมีดังต่อไปนี้ คือ

(๑) ก่อนตัดสินใจเลือกจะต้องมีสติไม่ประมาทและรอบคอบ การเลือกคู่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชีวิตมนุษย์ เพราะการเลือกคู่ นั้นถือเป็นการตัดสินใจเพื่อการริเริ่มหรือการพัฒนาตัวเองในการที่จะต้องรับผิดชอบกับอีกหนึ่งชีวิตที่จะเข้ามาอยู่ร่วมกับตัวเอง ดังนั้นการตัดสินใจเลือกจะต้องมีสติ หมายถึง การระลึกรู้สึกตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลาว่าตอนนี้ขณะนี้เรากำลังทำอะไรอยู่ หรือเราจะต้องทำอะไรต่อไปการรู้ตัวเช่นนี้ถือว่าเป็นการกระทำที่มีสติ ในการเลือกคู่ต้องมีสติว่าเราจะต้องดูให้ดีๆคนที่เราเลือกนั้นจะเป็นคนที่ดีที่สุดสำหรับเราหรือไม่โดยการนำเอาเกณฑ์ทั้งหมดของการเลือกคู่ นั้นมาคำนึงพิจารณาไม่ควรด่วนตัดสินใจเพราะแค่คำว่าชอบเพราะคำว่าชอบมักจะตามมาด้วยคำว่าชังอยู่เสมอ การเลือกจึงต้องตั้งสติก่อน ตัวอย่างการที่มีการเลือกแล้วตั้งสติคือกรณีการส่งพรหมณ์ไปคู่ตัวนางวิสาขาของมิกการเศรษฐี คือต้องสืบดูก่อนจึงเลือก และส่วนกรณีที่เลือกแบบไม่มีสติก็คือกรณีของนางปฐาจาราที่แอบได้เสียกับคนใช้เพราะความหล่อแต่สุดท้ายก็ต้องได้รับความทุกข์สารพัด จริงอยู่กรณีดังกล่าวอาจจะพิจารณาว่าเป็นเรื่องของกรรมแต่หากคัดกรรมออกจากเหตุการณ์ดังกล่าว อาจจะพิจารณาได้ว่าถ้าไม่เลือกหรือตัดสินใจไปกับคนที่ชอบ อาจจะเจอกับคนที่ใช่ก็ได้โดยคนที่ใช้นั้นอาจจะเป็นคนที่อยู่ในระดับเดียวกันสามารถดูแลกันได้โดยไม่ลำบากก็ได้ ดังนั้น เพื่อป้องกันโทษที่จะเกิดในภายหลังจะต้องมีสติในการเลือกอย่างรอบคอบเสียก่อน

(๒) เมื่อตัดสินใจแล้วจะต้องรับผิดชอบให้ดีที่สุด หมายความว่าเมื่อเราตัดสินใจหรือพิจารณาจนถึถ้วนแล้วและตัดสินใจเลือกแล้ว(คือมีการแต่งงานกันเกิดขึ้น)ก็ต้องรับผิดชอบต่อสิ่งที่เลือกนั้นให้ดีที่สุด หมายความว่าเมื่อเลือกแล้วจะต้องวางแผนชีวิต(บทที่ ๒)ให้ดีเพื่อที่จะวางรากฐานในการรองรับปัญหาที่จะเกิดขึ้นจากการตัดสินใจเลือกคู่ นั้น และเมื่ออยู่กินกันแล้วจะต้องรับผิดชอบต่อดูแลเลี้ยงดูคู่ที่เลือกมานั้นอย่างดีที่สุด อย่างเต็มกำลังและเต็มความสามารถ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวถือว่าเป็นกรอบของคำว่ารับผิดชอบที่จะต้องมีต่อครอบครัวและอีกหนึ่งชีวิตที่เราได้แต่งงานด้วย

(๓) เมื่อตัดสินใจเลือกแล้วต้องไม่นอกใจ หรือไม่ทำให้เกิดความชอกช้ำใจกับคนที่เราเลือก โดยไม่ว่าจะเป็นการเลือกภรรยาเดียวหรือหลายคนก็ให้ถือว่าเป็นไปตามความสามารถหรือความรู้ที่สามารถจะรับผิดชอบได้ไม่ให้ลำบากมากนัก การเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่ ๒ ระดับ คือ (๑) เลือกคู่เพียงคนเดียว กรณีพระมหากัสสปเถระกับบอดิตภรรยาที่อยู่ด้วยกันเพียงแค่คู่เดียวผู้ชายไม่เลือกคู่มาก และ(๒) การเลือกคู่แบบพหุภรรยา คือสามารถมีภรรยาได้หลายคน โดยการเลือกคู่แบบที่(๑)หรือ(๒)นั้น ไม่มีข้อกำหนดว่าจะต้องเป็นเพียงข้อใดข้อหนึ่งนั้น การมีภรรยามากหรือน้อยพระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นเรื่องของทางโลกแต่เมื่อเลือกแล้วก็ต้องทำหน้าที่ของสามีคือ การยกย่องให้ปรากฏในครอบครัวเสมอกัน หรือการดูแลให้ได้รับความสะดวกสบายตามที่ปรากฏในหลักทศ ๖ เท่านั้นก็พอ ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเลือกคู่แบบใดสิ่งหนึ่งที่จะต้องทำก็คือการทำหน้าที่ของสามีที่ดีไม่นอกใจ(คือไม่มีภรรยาใหม่โดยที่ไม่ได้นำเข้าบ้านหรือไม่บอกภรรยาคนแรกก่อน)

หรือหากจะเป็นการเลือกคู่ในมิติของการเลือกคู่แบบเดียวคือผัวเดียวเมียเดียวการเลือกคู่ถือว่าจะต้องมีการะที่จะต้องดูแลและเอาใจใส่ภรรยาของตนเพียงคนเดียวก็ยิ่งจะต้องดูแลเรื่องรายละเอียดเกี่ยวกับการรักษาน้ำใจและความรักของคนที่รักด้วยการไม่นอกใจมากขึ้น การไม่นอกใจถือว่าเป็นเรื่องที่ทั้งภรรยาหรือสามีหรือผู้ที่ได้ตัดสินใจเลือกคู่ไปแล้วจะต้องคำนึงและใส่ใจเป็นพิเศษและถือเป็นภาระที่ทั้งสองฝ่าย(ที่เลือกกันและกัน)จะต้องกระทำและมีพันธะร่วมกันที่จะไม่ละเมิดหรือไม่ทำร้ายกันและกันนั้นด้วยการนอกใจ

(๔) เมื่อตัดสินใจเลือกแล้วต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม

ในการเลือกคู่ นั้นเมื่อตัดสินใจเลือกแล้วก็ต้องมีการปรับตัวเข้าหากัน คือ ก่อนที่จะตัดสินใจเลือกคู่หรือนำเขามาเป็นคู่เดิมที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างไร เช่น เป็นนักดื่มเป็นนักเที่ยวนักการพนันหรือมั่วสุมอบายมุขต่างๆมาแล้วก็ให้เลิกหรือปรับปรุงตัวเองเสียใหม่เพราะตัวเองมีครอบครัวหรือที่เรียกกันในภาษาบาลีว่า ฆะระพันธะรัง แปลว่า มีเครื่องผูกคือเรือน หมายความว่าผู้ที่ตัดสินใจเลือกคู่นั้นต้องมรภาระที่จะต้องดูแลคือเรือนหรือครอบครัวโดยพันธะหน้าที่ดังกล่าวถือว่าเป็นพันธะที่ผู้ครองเรือนจะต้องดูแล หากผู้ที่คิดจะครองเรือนหรือเลือกคู่ยังไม่สามารถที่จะปรับปรุงตัวเองก็เชื่อแน่ว่า

ว่าต้องประสบปัญหาเรื่องการครองเรือนได้ เนื่องจากพฤติกรรมที่ตนเองมีนั้นย่อมเป็นเรื่องที่ขัดแย้งกับแนวทางของการครองเรือนนั่นเอง

(๕) เมื่อตัดสินใจเลือกแล้วต้องยอมรับสิ่งที่เกิด

เมื่อตัดสินใจเลือกคู่จนมีการแต่งงานกันแล้ว สิ่งหนึ่งที่ผู้ตัดสินใจเลือกจะต้องยอมรับก็คือ สิ่งที่จะต้องเผชิญไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ นิสัย(สันดาน)ของอีกฝ่ายที่ติดมาจากการอบรมเลี้ยงดูของครอบครัวเดิม โดยเฉพาะหากพิจารณาจากมุมมองของฝ่ายชายจะพบว่าเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องเผชิญกับสภาวะอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงแปรปรวนของฝ่ายหญิงที่ไม่อยู่กับร่องกับรอยเนื่องจากสภาพร่างกายของฝ่ายหญิงที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงทางชีวเคมีก่อให้เกิดอารมณ์ที่ผันแปรได้ ฝ่ายชายจะต้องยอมรับและแสดงความเห็นใจหรือเข้าใจกับสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น หรืออีกประเด็นก็คือเรื่องความสับสนวุ่นวายอันอาจจะเกิดมาจากการเข้ามาอยู่ร่วมบ้านเรือนของผู้ที่แต่งงานแล้วไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย การเข้าไปอยู่ในบ้านหลังใหม่อาจจะต้องมีเรื่องที่บางทีอาจจะขัดแย้งกับคนในบ้านหลังนั้น ฝ่ายที่เป็นเจ้าของบ้านจะต้องหนักแน่นและจะต้องแก้ไขปัญหานั้นพื้นฐานดังกล่าวให้ได้

(๖) เมื่อตัดสินใจเลือกแล้วไม่สามารถไปด้วยกันได้ก็ให้เลิกโดยให้ยึดหลักความเป็น

อนิจจัง

เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์ไม่ประมาทกับโลกทั้งนี้ก็เพราะโลกนี้มีความแปรเปลี่ยนหรือเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติข้อหนึ่งก็คือกฎไตรลักษณ์ที่ว่าสรรพสิ่งนั้นมีความเปลี่ยนแปลงเป็นสภาพ มีความแปรเปลี่ยนที่เรียกว่าทุกข์เป็นสภาพ หรือมีลักษณะร่วมที่ชัดเจนก็คือการที่ธรรมชาตินั้นไม่มีสิ่งใดที่จะเรียกได้ว่าเป็นอัตตาตัวตนได้ การยึดมั่นกับสิ่งที่ไม่มีตัวตนหรืออนัตตานั่นถือว่าเป็นสิ่งที่มิแต่จะก่อให้เกิดความทุกข์ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนให้ไม่ติดยึดอยู่กับสรรพสิ่งว่าเป็นตัวเราของเรา(เท่านั้น) จะต้องมึสติและทำความเข้าใจเพื่อรับให้ได้กับสรรพสิ่งที่เปลี่ยนแปลง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา นั้นให้ได้

การเลือกคู่นั้นก็เป็นที่ทราบว่าทุกคู่ที่เลือกจะประสบความสำเร็จเพราะอย่างน้อยก็กว่า๓๐-๔๐ เปอร์เซ็นต์ของการแต่งงานจะต้องมีเรื่องการหย่าหรือการทะเลาะเบาะแว้งกันอยู่เป็นประจำ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสภาพการเลือกคู่เป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้ของกฎไตรลักษณ์คือมีความไม่แน่นอนอนสูง อาจจะเป็นไปได้ทุกเมื่อกับการแตกแยกทางความคิดหรือเหตุที่จะนำไปสู่การทะเลาะกันของสามีภรรยา ในสมัยพุทธกาลก็ปรากฏมีเรื่องการทะเลาะเบาะแว้งกันของสามีภรรยาภายหลังการเลือกคู่อยู่เป็นจำนวนมาก และมีจำนวนมากที่จะต้องแยกทางหรือหย่ากันเมื่อไม่สามารถที่จะเป็นไป

สำหรับประเด็นนี้พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องปกติการแต่งงานกับการหย่าถือเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้เสมอและเมื่อมันเกิดขึ้นแล้วพระพุทธศาสนาก็สอนว่า “ต้องทำใจยอมรับ” คือการ

เลิกเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหา ซึ่งในเรื่องนี้มีกรณีศึกษาคือเรื่องของธิดาของเศรษฐีที่นางได้ตกหลุมรักโจรคนหนึ่ง แม้ญาติพี่น้องจะพูดอย่างไรนางก็ไม่ฟังในที่สุดก็ตัดสินใจหนีตามโจรไปอยู่กันฉันภรรยาสามี ต่อมาโจรต้องการทั้งนางและเอาทรัพย์ไปจึงลวงนางไปฆ่า พอนางรู้ตัวนางก็เสแสร้งทำมารยาหญิงให้โจรหลงแล้วนางก็ผลักโจรตกเหวไป ซึ่งในกรณีนี้นางได้ให้เหตุผลว่าสติปัญญาย่อมที่จะรักษาผู้ที่รู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ นางแม้จะทำดีกับโจรอย่างไรที่สุดโจรก็ไม่เห็นความดีจะฆ่าแม้กระทั่งนางเองในที่สุดนางก็ตัดสินใจยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเมื่อเลือกแล้วมันไปไม่ได้ การหย่าถือว่าเป็นทางออกที่ดีที่สุด เพราะไม่มีประโยชน์ที่จะยึดคนที่ไม่ชอบเอาไว้ การแยกทางเพื่อหาคนใหม่ถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องกว่า

๔.๒ วิเคราะห์ผลการเลือกคู่และสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นภายหลังการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์

พระพุทธศาสนา

๔.๒.๑ ผลการเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่ากรณีที่มนุษย์เราเกิดมาและมีคู่กันถือว่าเป็นเรื่องที่ปกติธรรมดาของโลกเพราะถือว่าการมีคู่กันนั้นเป็นการกระทำที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของโลก คือ (๑) เป็นการสืบพันธุ์เพื่อดำรงเชื้อสายความเป็นมนุษย์เอาไว้ (๒) เป็นการตอบสนองความต้องการทางเพศของตน โดยการตอบสนองทางเพศนั้นเป็นการกระทำที่เป็นไปตามกฎแห่งศีลธรรมอันดีงามของมนุษย์ แต่ถึงอย่างไรการมีคู่กันก็จำเป็นที่จะต้องมีการเลือกเพราะหากไม่มีการเลือกก็จะเกิดเหตุทำให้มนุษย์ไม่สามารถที่จะได้คนดีมาเป็นคู่ครองของตนเป็นเหตุทำให้ชีวิตเกิดปัญหาและประสบกับความเดือดร้อนนานัปการได้

อย่างไรก็ตามเราก็จะพบว่าแม้จะมีการเลือกคู่ตามความต้องการหรือตามความไม่ต้องการก็ตามในทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าการเลือกคู่ของมนุษย์นั้นย่อมมีผล โดยผลในที่นี้ก็คือการที่มนุษย์ได้คู่ตามที่ตนต้องการ แต่การได้คู่นั้นย่อมสามารถที่จะแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท โดยคู่ที่ได้ทั้ง ๔ ประเภทนี้ถือได้ว่าเป็นผลของการเลือกจากเกณฑ์หรือจากสาเหตุต่างๆดังได้กล่าวมาแล้วโดยผลการเลือกคู่นั้นเราสามารถที่จะแบ่งได้ดังนี้

ประเภทที่	สามี	อยู่ร่วมกับ	ภรรยา	ผล
๑	สามีผี (ไม่ดี)	อยู่ร่วมกับ	ภรรยาผี (ไม่ดี)	อยู่กันไม่ได้
๒	สามีผี (ไม่ดี)	อยู่ร่วมกับ	ภรรยาเทวดา	ภรรยาลำบาก
๓	สามีเทวดา (ดี)	อยู่ร่วมกับ	ภรรยาผี (ไม่ดี)	สามีลำบาก
๔	สามีเทวดา (ดี)	อยู่ร่วมกับ	ภรรยาเทวดา (ดี) ^{๒๕}	ครอบครัวเจริญ

^{๒๕} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕๓/๘๘-๘๐.

ในปฐมสังวาสสูตรพุทธศาสนาได้อธิบายกล่าวถึงผลของการเลือกคู่ทั้ง ๔ ประเภทนั้นดังต่อไปนี้

๑) สามีผิอยู่ร่วมกับภรรยาผิ หมายถึงการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยาที่ไม่มีความรับผิดชอบประกอบอาชีพที่ทุจริต รวมทั้งขาดจริยธรรมอันจะก่อให้เกิดความสันติสุขภายในครอบครัวอยู่ร่วมกันด้วยความทะเลาะเบาะแว้ง หรือหากมีอุปนิสัยที่คล้ายคลึงกันก็เกินไปในลักษณะที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตให้เจริญ มีค่านิยมในสิ่งที่ไม่เกิดประโยชน์ มีการประพฤติที่ไม่เหมาะสม ไม่มีความเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ ไม่ประกอบไปด้วยปัญญา ไม่เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน คู่สามีภรรยาเช่นนี้ถึงแม้จะอยู่ร่วมกันอย่างถาวรก็ไม่ก่อให้เกิดความสุข

๒) สามีผิอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา หมายถึงสามีเป็นผู้ที่ขาดความรับผิดชอบเอาใจใส่ต่อครอบครัว ชอบสร้างปัญหาให้อยู่เนืองนิตย์ ขาดศีลธรรมที่จะนำพาชีวิตให้เข้าถึงความสุข ประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ภรรยาและบุตรธิดาอยู่เป็นนิตย์ มักเที่ยวเตร่ทำตัวเป็นนักท่องราตรี ในขณะที่ภรรยาเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานเอาใจใส่การอบรมบุตรธิดานำพาซึ่งความเจริญแก่ครอบครัว มีศีลธรรมเมื่อเกิดปัญหาจะใช้ปัญญาเป็นเครื่องมือในการแก้ไขทุกครั้งไป

๓) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาผิ หมายถึงสามีเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวขยันในการประกอบสัมมาอาชีพ รู้จักแบ่งทรัพย์สินในการใช้จ่ายอย่างสมส่วน มีศีลธรรม ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดีตั้งแต่สมาชิกในครอบครัวและสังคม ในขณะที่ภรรยาเป็นผู้ที่ขาดความรับผิดชอบ เป็นคนไร้เหตุผลมักนำพาซึ่งความเดือดร้อน ไม่มีศีลธรรม ประกอบอาชีพในทางที่ไม่สร้างสรรค์อันเป็นอาชีพทุจริต ขาดวิสัยทัศน์

๔) สามีเทวดาอยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา หมายถึงทั้งสามีและภรรยาเป็นผู้ที่เจริญด้วยศีลธรรม มีความรับผิดชอบ เสมอกันด้วยศรัทธา มีค่านิยมในทางที่ดี เคารพซึ่งกันและกัน มีความประพฤติที่เหมือนกัน มีน้ำจิตน้ำใจเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ มองทุกสิ่งด้วยท่าทีแห่งปัญญา ไม่เอาอารมณ์ของตนเองมาเป็นเครื่องตัดสินปัญหา ถึงพร้อมด้วยวุฒิภาวะ พุทธศาสนากล่าวสนับสนุนคู่สามีภรรยาประเภทที่สี่ว่าเป็นคู่สมรสที่เป็นแบบอย่างที่ถูกต้องและจะสร้างความมีเสถียรภาพแก่ครอบครัว ลักษณะของการอยู่ร่วมกันของคู่สามีภรรยาเทวดานี้ยังเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างอบอุ่นอีกด้วย ในขณะที่สามประเภทแรกนั้นย่อมจะสร้างความขัดแย้งกันได้ง่ายและสร้างความทุกข์ให้แก่ครอบครัว

สถาบันครอบครัวก่อตัวขึ้นจากระบบครอบครัว การพัฒนาครอบครัวให้เข้มแข็งมีหลักยึดสมาชิกภายในครอบครัวได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องตามแนวทางแห่งการพัฒนา ย่อมเป็นหลักประกันที่ดีให้กับสถาบันสังคม ทำให้สังคมมีความรักและความเข้าใจต่อสมาชิกภายในสังคม ห่วงใย สร้างหลักในการดำเนินชีวิตแบบชอบธรรม(สัมมาอาชีวะ)แก่สังคม ทำให้สังคมมีระบบ

เศรษฐกิจที่พึ่งพาตนเองได้ ไม่เป็นสังคมที่เห็นแก่ตัวหรือสังคมแบบไร้ระเบียบ น้อ โกงและลุ่มหลง (กามสังวร) มุ่งเน้นความจริง ยึดความถูกต้อง(สัจจะ)และปราศจากสื่อในอันที่จะทำให้สมาชิกสังคมเกิดความเสื่อมมีระบบการตรวจสอบที่ดีและถูกต้อง(สติสัมปชัญญะ)และปราศจากสื่อในอันที่จะทำให้สมาชิกสังคมเกิดความเสื่อมมีระบบการตรวจสอบที่ดีและถูกต้อง(สติสัมปชัญญะ)การอยู่ร่วมกันของสามภรรยาที่เป็นเทวดาจึงหมายถึงการอยู่ร่วมกันอย่างผู้ประเสริฐ ให้เกียรติกัน เคารพนับถือกัน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีของกันและสังคม

อนึ่งในคำอธิบายดังกล่าวนี้เราสามารถที่จะนำรูปแบบของสามภรรยา ๓ (อย่างละ ๓ ประเภท) มาสรุปลงในกรอบของสามภรรยา ๔ ประเภทได้ดังต่อไปนี้

(๑)กลุ่มที่ ๑ สามภรรยา-ภรรยาผี

ในการเลือกคู่กลุ่มที่ ๑ นี้จะได้ผลการเลือกคู่คือเป็นกลุ่ม “ร้าย” ที่สามภรรยาที่อยู่ในฝ่ายไม่ดี ทำกรรมไม่ดีเกิดมาอุปนิสัยที่ไม่ดีเป็นพื้นฐานมีความเป็นมิชฌาภิกขุเป็นอนุสัยมีพฤติกรรมที่ไม่ดีมาด้วยกันได้เกิดมาและด้วยอำนาจของอุปนิสัยและกรรมได้โน้มนำทั้งสองให้มาได้พบเจอกัน เมื่อมาเจอกันก็จะทำให้เกิดความรักด้วยอำนาจของกรรมและการอุปถัมภ์ซึ่งกันและกันในปัจจุบันทำให้เกิดความรักความผูกพันกันขึ้นในที่สุดก็พัฒนามาเป็นความรักและเกิดการแต่งงานหรือการตัดสินใจที่จะเป็นคู่กันในฐานะของการอยู่ร่วมเป็นสามภรรยากัน โดยผลการเลือกคู่ในกลุ่มที่ ๑ นี้เป็นการจับคู่ระหว่างคนไม่ดีมาอยู่ร่วมกับคนไม่ดี แต่เป็นที่น่ายินดีว่าคนไม่ดีทั้งสองนี้จะไม่มีการหย่าร้างเนื่องจากมีความเสมอเหมือนกันทั้งอุปนิสัยและคุณธรรม(มีสมะครบทั้ง ๔ แต่เป็นสมะที่เป็นไปในทางไม่ดี เช่น มีศีลเสมอกันคือการมีศีลที่บกพร่องเหมือนกัน เป็นต้นทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้) การเลือกคู่ในกลุ่มนี้ถือว่าเป็นการเลือกคู่แบบคู่เวรคู่กรรม สามภรรยาอยู่ร่วมกับภรรยาผีแบบผิวเผินพอๆกัน คือมีคุณธรรมที่เป็นไปด้วยกันได้ ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้จากตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๑ แสดงผลการเลือกคู่กลุ่มที่ ๑ เป็นกลุ่มสามภรรยาผี

๑	สามภรรยา (ไม่ดี)	๑	ภรรยาผี (ไม่ดี)	อยู่กันได้
๑.	วธกสามภรรยา สามภรรยาเชียงใหม่	๑.	วธกภรรยา ภรรยาเชียงใหม่	
๒.	โจรสสามภรรยา สามภรรยาเชียงใหม่	๒.	โจรสภรรยา ภรรยาเชียงใหม่	
๓.	อัยยสามภรรยา สามภรรยาเชียงใหม่	๓.	อัยยภรรยา ภรรยาเชียงใหม่	

(๒)กลุ่มที่ ๒ สามภรรยา-ภรรยาเทวดา

ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่สามภรรยาทั้งสองนั้นต่างก็เป็นเทวดา คือเป็นคนที่มีคุณธรรมสูง มีความคิดและพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่เป็นกุศล และมุ่งสร้างแต่ความดีไม่มีแนวโน้มที่จะไปทำหรือ

สร้างสิ่งที่เป็นอกุศล เป็นกัลยาณมิตร แนะนำเกื้อหนุนกันไปในทางที่ดี เป็นผัวแก้วเมียขวัญตามหลักที่พระพุทธองค์มุ่งหวังคือมีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน ยามใดที่มีทุกข์ก็มีทุกข์ร่วมกันยามมีสุขก็มีสุขร่วมกันจนอาจกล่าวได้ว่าหากมีการเลือกคู่และได้คู่ตามที่หวังเช่นนี้ย่อมก่อให้เกิดความสุขในครอบครัวนั้น แม้หากมีบุตรก็ถือว่าเป็นบุตรที่มีบุญที่ได้มาเกิดในครอบครัวสามี-ภรรยาเทวดา โดยสามีภรรยาที่เกิดจากการเลือกคู่กลุ่มนี้ก็สามารถที่จะพิจารณาได้จากตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒ แสดง ผลการเลือกคู่กลุ่มที่ ๒ คู่ของเป็นสามีภรรยาเทวดา

๒. สามีเทวดา	๒. ภรรยาเทวดา	
๔. ปิตาสามีโก สามีเยี่ยงบิดา	๔. มาตากริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา	
๕. เชษฐาสามีโก สามีเยี่ยงพี่น้องชาย	๕. เชษฐกริยา ภรรยาเยี่ยงพี่สาวน้องสาว	
๖. สาขาสามีโก สามีเยี่ยงสหยา	๖. สาขากริยา ภรรยาเยี่ยงสหยา	
๗. ทาสาสามีโก สามีเยี่ยงทาส	๗. ทาสกริยา ภรรยาเยี่ยงทาส	

(๓) กลุ่มที่ ๓ แบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) สามีผี-ภรรยาเทวดา (๒) สามีเทวดา-ภรรยาผี

ในกลุ่มที่เป็นผลจากการเลือกคู่นี้ถือว่าเป็นกลุ่มที่ค่อนข้างจะมีปัญหาเนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความเสี่ยงในเรื่องของความมั่นคงทางครอบครัวเนื่องจากในคู่ที่เลือกนั้นไม่ว่าจะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงเลือกยอมจะคู่คู่ที่ไม่เหมาะสมกับตนเนื่องจากในคู่นี้จะมีฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เป็นคนที่ไม่ดี หรือเป็นคนที่มีความผิดหรือพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหรือไม่สมควรกับตนเอง เช่น ผู้หญิงดี แต่ได้ผู้ชายที่ไม่ดี หรือผู้ชายดี แต่ได้ผู้หญิงที่ไม่ดี การครองคู่ของสามีภรรยาในกลุ่มนี้จึงเป็นแบบที่จะต้องมียาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องเป็นทุกข์ เนื่องจากการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง เช่น สามีดีเป็นคนมีคุณธรรม ได้ภรรยาที่เป็นนักเลงเที่ยวเจ้าชู้ ก็จะก่อให้เกิดความทุกข์กับฝ่ายหญิงได้ หรือกรณีของฝ่ายหญิงที่เป็นคนดี แต่ได้สามีที่เป็นคนเจ้าชู้ นักเที่ยวนักดื่มหนักพนันก็จะทำให้ฝ่ายหญิงได้รับความทุกข์เพราะการกระทำของฝ่ายชายนั้น ซึ่งกลุ่มสามีภรรยาที่เกิดจากการเลือกคู่นี้สามารถพิจารณาได้จากตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ แสดง ผลการเลือกคู่กลุ่มที่ ๓ คู่ของเป็นสามีภรรยาผีบ้าง เทวดาบ้าง

๑. สามีผี	๑. ภรรยาเทวดา	
๑. วรกสามีโก สามีเยี่ยงเพชฌฆาต	๔. มาตากริยา ภรรยาเยี่ยงมารดา	ภรรยา
๒. โจรสามีโก สามีเยี่ยงโจร	๕. เชษฐกริยา ภรรยาเยี่ยงพี่สาวน้องสาว	ลำบาก
๓. อัยยกสามีโก สามีเยี่ยงนาย	๖. สาขากริยา ภรรยาเยี่ยงสหยา	
	๗. ทาสกริยา ภรรยาเยี่ยงทาส	
สามีเทวดา	ภรรยาผี	
๔. ปิตาสามีโก สามีเยี่ยงบิดา	๑. วรกกริยา ภรรยาเยี่ยงเพชฌฆาต	สามีลำบาก

	๕. เชษฐสามิโก สามิเย่งพี่น้องชาย		๒. โจริกริยา ภรรยาเย่งโจร	
	๖. สาขาสามิโก สามิเย่งสหาย		๓. อัยยกริยา ภรรยาเย่งนาย	

จากตารางเปรียบเทียบดังได้นำเสนอไปนั้นเราจะพบว่า ผลการเลือกคู่สามิภรรยาทั้งหมด ๓ ประเภทหรือ ๓ กลุ่มนั้น กลุ่มที่ ๒ หรือผลการเลือกคู่ในกลุ่มที่ ๒ ถือว่าเป็นกลุ่มที่เป็นคู่สามิภรรยาที่ดี อยู่กันก็จะสามารถอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข ไม่หย่าร้าง ส่วนกลุ่มที่ ๑ นั้นถือเป็นคู่ภรรยาซึ่งผลการเลือกก็จะเป็นคู่ที่เหมาะสมกันเพราะเป็นฝ่ายไม่ดีทั้งสองคน แต่คู่สามิภรรยาเช่นนี้ย่อมเป็นสามิภรรยาที่เป็นมิฉนาทวิญญูไม่ใช่สัมมาทวิญญูการกระทำใดๆย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเท่านั้นและในบางครั้งก็สร้างความเดือดร้อนให้กับสังคมมากกว่าการสร้างประโยชน์ ส่วนผลการเลือกคู่ที่ ๓ เป็นคู่ที่ไม่ค่อยมีความสุขเนื่องจากว่ามีอีกฝ่ายเป็นผู้ทำหน้าที่ไม่สมบูรณ์ทำให้อีกฝ่ายต้องเหนื่อยและได้รับความลำบาก เช่น ชายที่มีภรรยาไม่ดียอมลำบากเพราะพฤติกรรมของภรรยา ส่วนหญิงที่ได้สามีไม่ดีก็ยอมลำบากเพราะพฤติกรรมของสามีนั้น เป็นต้น

๔.๒.๒ สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นหลังจากการเลือกคู่

จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าการเลือกคู่นั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นรูปแบบสำเร็จ หมายความว่าเมื่อแต่งงานไปแล้วทุกอย่างจะดำเนินไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อยไม่มีปัญหาอะไร หรือเมื่อแต่งงานไปแล้วชีวิตของคู่แต่งงานจะมีแต่ความสุข เพราะว่าการแต่งงานนั้นถือเป็นเพียงจุดเริ่มต้นเท่านั้นไม่ใช่ที่สุดเพราะปรากฏว่าคู่สมรสหลายคู่ที่แต่งงานกันแล้วก็ไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข เนื่องจากภายหลังการแต่งงานนั้นได้ก่อให้เกิดปัญหาตามมามากมาย ซึ่งปัญหาหลังการแต่งงานเท่าที่พบจากการศึกษานั้นมีดังต่อไปนี้

(๑) ปัญหาการหย่าร้าง

สำหรับผลการเลือกคู่ในอินเดียโดยเฉพาะในสังคมสมัยพุทธกาลนั้นเราจะพบว่า สตรีได้รับการพิจารณาให้มีศักดิ์ศรีมากกว่าในสมัยก่อนการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างนั้นเราก็จะพบว่าสมัยพุทธกาลนั้นก็ยังมีร่องรอยของอิทธิพลความคิดของศาสนาพราหมณ์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปิตาธิปไตยหรือสังคมที่ยึดถือว่าผู้ชายเป็นใหญ่หรือมีค่ามากกว่าผู้หญิง ซึ่งในกรอบการเลือกคู่นั้นเราก็จะพบว่าสตรีหรือผู้หญิงก็ยังเป็นผู้ที่ต้องอยู่ในความคุ้มครองของบุรุษหรือยังยอมรับความเป็นผู้นำอยู่เหมือนเดิม ดังเราจะพบว่าในสังคมอินเดียเมื่อมีการเลือกคู่ซึ่งไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใดหรือได้รับผลการเลือกคู่แบบใดก็ตามจะดีหรือไม่ดีก็ตามผลที่เกิดขึ้นอย่างเดียวกันก็คือจะไม่มีการหย่าร้าง เพราะการหย่าร้างนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดีสำหรับผู้หญิง

แต่ถึงอย่างนั้นการที่เชื่อว่าในสมัยก่อนพุทธกาลหรือสมัยพุทธกาลนั้นจะไม่มีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการหย่าอันมีเหตุผลมาจากการเลือกคู่หรือการอยู่ร่วมกันของคู่ครองในสมัยก่อนหรือสมัยพุทธกาล

ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นจะพบว่าสภาพการเลือกคู่และผลของการเลือกคู่ของสามีภรรยาในสมัยพุทธกาลหรือก่อนสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่ ๓ รูปแบบคือ

(๑) แต่งงานหรือเลือกคู่แล้วจะไม่มีการหย่า การยอมรับว่าสตรีมีความค้อยที่จะต้องพึ่งพานุรุษ ดังนั้น เมื่อแต่งงานแล้วก็จะไม่มีการหย่าเพราะการหย่าถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นการอับมงคลสำหรับสตรีที่แต่งงานแล้ว ดังนั้น เมื่อแต่งงานจึงจะไม่สามารถที่จะเลิกหรือหย่าได้เพราะเมื่อถูกสามีทอดทิ้งไปก็จะถูกตราหน้าว่าเป็น “หญิงหม้าย” ซึ่งการเป็นหญิงหม้ายนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้หญิงในสังคมอินเดียไม่ต้องการดังปรากฏในถ้อยคำของพระนางมัทรีที่กล่าวต่อพระเสถียรว่า

ชายใดจับมือหญิงหม้ายนั้นผู้ไม่ปรารถนาจะคู่ไป
 ชายนั้นเป็นผู้ไม่ควรบริโภคนกที่เป็นเดนของหญิงหม้ายนั้น
 ความเป็นหม้ายเป็นความเจ็บปวดในโลก
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ หม่อมฉันจะต้องไปให้ได้
 ชายอื่นคู่มิใช่หญิงผู้ไม่มีสามี
 ให้ทุกข์มากมายมิใช่น้อยแก่หญิงผู้ไม่มีสามีนั้น
 ด้วยการจับผม เตะ ถีบ ถอง
 และผลักให้ล้มลงบนพื้นดิน ไม่ยอมหลีกไป
 ความเป็นหม้ายเป็นความเจ็บปวดในโลก
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ หม่อมฉันจะต้องไปให้ได้
 พวกผู้ชายเจ้าชู้ต้องการหญิงหม้ายผู้มีผิวพรรณผุดผ่อง
 ให้ทรัพย์เล็กน้อยแล้ว ก็เข้าใจว่า ตนเป็นผู้มีโชคดี
 ย่อมข้อยุดฉุดกระชากหญิงหม้ายผู้ไม่ปรารถนาจะไป
 เหมือนฝูงกาพากันรุมทิ้งนกเค้า
 ความเป็นหม้ายเป็นความเจ็บปวดในโลก
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ หม่อมฉันจะต้องไปให้ได้^{๓๐}

จากข้อความดังกล่าวนี้เราจะพบว่า หญิงใดก็ตามเมื่อมีเหตุให้ตนเองต้องเป็นหม้ายเพราะ(๑) สามีทิ้ง (๒) สามีตาย นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความลำบากเพราะในสังคมอินเดียในยุคนั้นเห็นว่าการเป็นหม้ายเป็นทุกข์อย่างยิ่ง และไม่มีหญิงคนไหนที่จะยอมเป็นหม้าย(ถ้าไม่จำเป็น) ดังนั้น ผลของการเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลในมิติหนึ่งก็คือเมื่อเลือกมาแล้ว หรือเมื่อแต่งงานแล้วก็ต้องอยู่กับชายคนนั้นตลอดไป

^{๓๐} พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๘๓๕/๔๓๒

(๒) แต่งงานไปแล้วก็สามารถที่จะหย่าหรือแต่งงานใหม่กับผู้ชายหรือผู้หญิงคนใหม่ได้ หรือเมื่อตกพุ่มหม้ายแล้วก็สามารถที่จะแต่งงานใหม่ได้ ในกรณีนี้เราพบว่าการแต่งงานหรือการเลือกคู่ นั้นย่อมมีการเลิกราได้โดยการเลิกรานั้นย่อมมาจากสาเหตุหลักคือพฤติกรรมของหญิงหรือชายคนนั้นที่เป็นคนไม่ดีไม่สามารถที่จะอยู่ร่วมกับคู่ของตนได้ ดังปรากฏในพฤติกรรมของหญิงในภูณาลชาดกว่า

หญิงสาวทั้งหลายย่อมทอดทิ้งชายแม้ที่เป็นบุตรคนมีตระกูล

ซึ่งไม่มีทรัพย์อะไรๆ ไป เหมือนเช่นกับชาคศพ

แต่กลับคอยติดตามชายไปเนื่อง ๆ เพราะเหตุแห่งทรัพย์

แต่หญิงถึงแม้จะมีสามีคนละ ๘ คน ซึ่งเป็นคนแก่ล้ามีพลั้ง

สามารถนำรสแห่งความใคร่ทั้งปวงมาให้ได้เธอก็ยังคงทำความพอใจในชายคนที่ ๕

เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าไม่เต็ม เพราะยังพร่องอยู่

สามีหนุ่มผู้มีความหมั่นขยัน มีพฤติกรรมไม่หคหู่

น่ารัก และน่าพอใจ

พวกเธอยังพากันทอดทิ้งเขาไปได้ในคราวเกิดอันตราย

และในคราวมีกิจที่ต้องกระทำ

เพราะเหตุนั้น เราจึงไม่วางใจหญิงทั้งหลาย^{๓๑}

หญิงเหล่านั้นเป็นกุลธิดาในมนุษย์โลกที่เป็นอยู่^{๓๒}

มีการงานไม่บริสุทธิ์ ประพฤติไม่สงบเสงี่ยม

ทำตัวเป็นนักแสดง ทอดทิ้งสามีแล้วไปคบหาชายอื่น

เพราะเหตุแห่งความเรีงรมย์และเล่นสนุก

หญิงเหล่านั้นทำจิตของตนให้เรีงรมย์อยู่กับชายอื่น

ในมนุษย์โลกแล้ว มีภูเขาไฟลุกโชติช่วงกลิ้งมาบดขยี้^{๓๒}

จากข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการแต่งงาน กับการหย่าย่อมเป็นสิ่งที่มิปรากฏอยู่เสมอ ในสังคมอินเดีย ซึ่งพฤติกรรมของสตรีหรือนุรุชที่ตัดสินใจเลือกคู่(๑)เพราะเหตุแห่งทรัพย์ เมื่อหมดทรัพย์เธอก็สามารถทิ้งผู้ชายดีๆ คนหนึ่งไปได้ง่ายๆ (๒)เพราะเหตุแห่งความต้องการทางเพศที่ไม่มีที่สิ้นสุดของตัวเอง เมื่อมีรักแรกแล้วย่อมจะแสวงหารักใหม่อยู่เรื่อยๆ ซึ่งการทำเช่นนั้นย่อมถือว่าเป็นการทำลายความเชื่อมั่นของคู่ครองของตนในที่สุดก็จะมีการหย่ากันเกิดขึ้น หรือ(๓) เพราะต้องการมีคนมาดูแลคุ้มครองในกรณีที่ตกพุ่มหม้ายแล้ว เช่นกรณีของพระนางพิมพาเมื่อพระพุทธองค์ทรงผนวชแล้วพระนางก็ได้รับคำเชื้อเชิญจากเจ้าชายจากรัฐต่างๆ ให้ไปเป็นชายาของตน แต่พระนางก็ไม่ทรง

^{๓๑} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๓๒๓/๑๕๑.

^{๓๒} บุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๔๕๕/๒๕๕.

ยินยอมด้วยมีใจรักมั่นในพระพุทธองค์ ซึ่งกรณีนี้เราจะพบว่าเมื่อเป็นหมายก็สามารถแต่งงานได้ไม่มีการห้ามไม่ให้มีการแต่งงานใหม่แต่ประการใด (๔) เพราะเหตุที่สามีออกบวช (๕) เพราะสามีหรือภรรยาไม่สุขภาพที่ไม่สมบูรณ์ (๖) เพราะสามีไม่สามารถดูแลครอบครัวได้ (๗) เพราะปัญหาความประพฤติของสามีหรือภรรยาที่ไม่เป็นไปตามคลองธรรม ซึ่งถือว่าปัญหาเหล่านี้เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการหย่าร้างกันได้ ซึ่งในเหตุทั้ง ๗ ประการนั้นเราจะพบว่าการแต่งงานหรือการเลือกคู่ในสมัยก่อนและสมัยพุทธกาลนั้นสามารถหย่าหรือเลิกรากันไปได้ด้วยสาเหตุสำคัญทั้งในส่วนพฤติกรรมของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรืออาจจะมาจากเหตุจำเป็น เช่น การออกบวชของสามี เป็นต้น ซึ่งหากพิจารณาจากผลของการเลือกคู่การเลิกราหรือหย่าร้างกันของสามีภรรยาในคัมภีร์นั้นก็อาจจะมาจากผลของการเลือกคู่ในกลุ่มที่ ๓ คือ กลุ่มที่เลือกแล้วได้คู่ที่ไม่เหมาะสมกับตนเอง คือสามีผิวยู่ร่วมกับภรรยาเทวดา หรือสามีเทวดายู่ร่วมกับภรรยาผี ซึ่งกรณีนี้อาจจะมีการหย่าหรือเลิกรากันได้เสมอ

จะเห็นได้ว่าปัญหาการหย่าถือว่าเป็นปัญหาที่ค่อนข้างหนักของครอบครัวอันเป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากการตัดสินใจเลือกคู่แล้วและปัญหาดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นปัญหาที่ไม่มีใครต้องการให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะฝ่ายที่เป็นผู้ถูกกระทำจะต้องรู้สึกเสียใจและเป็นทุกข์เป็นอย่างมาก

(๒) ปัญหาที่ไม่ถึงกับต้องหย่าร้าง

สำหรับปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ในสมัยพุทธกาลหรือในยุคก่อนสมัยพุทธกาลนั้น ปัญหาที่พบบมากที่สุดคือปัญหาการหย่าร้าง แต่เราก็จะพบว่าในการเลือกคู่หรือการแต่งงานนั้นการดำเนินชีวิตครอบครัวก็มีปัญหาอยู่ ซึ่งเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการหย่าร้าง เป็นปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตครอบครัวอยู่บ้าง โดยปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหา ที่ไม่รุนแรงจนถึงขั้นครอบครัวแตกแยก แต่ก็อาจจะเป็นสมุฏฐานนำไปสู่การแตกแยกทางครอบครัวในระยะต่อมาได้

จากการศึกษาข้อมูลในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้นจะพบว่าการเลือกคู่นั้นเมื่อคู่สามีภรรยา มาอยู่ร่วมกันแล้วย่อมประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน แต่เมื่อรวบรวมปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการการเลือกคู่และผลที่เกิดภายหลังการเลือกคู่นั้นก็มีปัญหาที่สามารถนำมากล่าวในที่นี้ได้ ดังนี้

(๑) **ปัญหาสิ่งเสพติด** จากการศึกษารอบแนวคิดเรื่องปัญหาของครอบครัวในสมัยพุทธกาลนั้นเราจะพบว่าปัญหาหนึ่งที่พบบมากที่สุดคือปัญหาการประพฤติเหลวไหลของสามีภรรยาในสมัยพุทธกาล คือ การเป็นคนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องสิ่งเสพติดก็คือสุรา และมีกลุ่มนักเลงสุราปรากฏอยู่ในสังคมสมัยพุทธกาลซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีการจำหน่ายและการดื่มสุรากันเป็นอย่างมากในสมัยนั้น และปัญหาการเป็นนักเลงสุรานั้นถือว่าเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวเป็นอย่างมาก เนื่องจากสุรานั้นก่อให้เกิดโทษกับผู้ดื่มมากมาย ดังปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าสุราหากดื่มไปแล้วย่อมมีโทษ ๖ ประการคือ

๑. เสียทรัพย์สิ้นเงินทองโดยเปล่าประโยชน์
๒. ก่อการทะเลาะวิวาท เช่นสามีกับภรรยา เป็นต้น
๓. ก่อให้เกิดโรคร้าย เช่น โรคตับอักเสบ เป็นต้น
๔. ถูกฉ้อฉลฉ้อโกงจากผู้คนสังคมรอบข้าง
๕. ทำให้ไม่รู้จักรละอาย เพราะขาดสติสัมปชัญญะ
๖. บั่นทอนปัญญาในการครองเรือน ^{๓๓}

นอกจากนั้นแล้วสุรานั้นหากบุคคลใดดื่มเข้าไปแล้วย่อมจะก่อให้เกิดการแสดงพฤติกรรมที่เป็นไปในทางที่ผิดจากพฤติกรรมของสัตว์บุรุษโดยทั่วไป คนที่มีความละอายก็จะไม่ละอายคนที่ไม่เคยแสดงอาการที่แปลกประหลาดก็จะแสดงอาการแปลกประหลาด ดังปรากฏในข้อความว่า

บุรุษดื่มสุราชนิดใดแล้วเป็นเหมือนคนกักขะหยาบคาย
 คำพ่อแม่ จับต้องแม่เมื่อยายและลูกสะใภ้
 นารีดื่มสุราชนิดใดแล้วเป็นเหมือนหญิงกักขะหยาบคาย
 คำพ่อผัว แม่ผัว และสามี จับต้องทาสและคนใช้ผู้ชาย ^{๓๔}

ซึ่งพฤติกรรมที่เกิดจากการดื่มสุราดังกล่าวนี้ย่อมก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการครองเรือนหรือการใช้ชีวิตภายหลังการเลือกคู่ได้ ซึ่งคู่ครองที่มีคุณธรรมจะต้องหลีกเลี่ยงจากการดื่มสุรานี้เสีย แต่หากเป็นคู่ครองคนใดที่ไม่มีความละอายเมื่อดื่มสุราไปแล้วก็จะก่อให้เกิดปัญหากับครอบครัวได้ ดังนั้นการดื่มสุราจึงถือว่าเป็นปัญหาการดำเนินชีวิตภายหลังการเลือกคู่ได้

(๒) ปัญหาความเจ้าชู้ ปัญหาการเป็นคนเจ้าชู้นั้นถือว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความบกพร่องทางจิต กล่าวคือผู้ที่มีความเจ้าชู้นั้นเป็นบุคคลที่ไม่มีความสามารถในการรู้จักควบคุมความต้องการของตนเอง ในเรื่องเพศในเรื่องความอยากความต้องการที่จะมีเพศสัมพันธ์กับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาตนหรือเมื่อมีภรรยาแล้วก็ต้องการที่จะมีเพิ่ม การแสดงพฤติกรรมเจ้าชู้ของผู้ที่เป็นสามีหรือภรรยานั้นได้สร้างปัญหาให้เกิดกับครอบครัวมาก กล่าวคือไม่ว่าฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายเป็นคนเจ้าชู้ก็ล้วนเป็นประเด็นที่สร้างปัญหาให้เกิดกับความรู้สึกอีกฝ่ายได้โดยเฉพาะผู้หญิงนั้นบางคนถึงกับปรารถนา่อนการเกิดว่าไม่อยากมีสามีเจ้าชู้ ^{๓๕} คือขอเป็นผู้ที่ได้แต่งงานกับสามีที่รักเดียวใจเดียว เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการเป็นคนเจ้าชู้ก่อให้เกิดปัญหากับคนในครอบครัวหรือผู้ที่เป็นสามีภรรยาได้และถือว่านั้นเป็นปัญหาประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินชีวิตหลังแต่งงานได้

^{๓๓} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๓๕ / ๑๕๖.

^{๓๔} บุ.ชา. (ไทย) ๒๗ / ๔๗ / ๕๔๕.

^{๓๕} เป็นความปรารถนาของสตรีที่เกิดมาแล้วเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก ๔ ข้อๆหนึ่งนั้นก็คือ “ครั้นเกิดในตระกูลที่เหมาะสม ไปสู่ตระกูลที่เหมาะสมแล้ว อยู่ครองเรือนไม่มีหญิงร่วมสามี”

(๓) **ปัญหาการพนัน** ในการตัดสินใจแต่งงานนั้นผู้หญิงหรือผู้ชายเองจะต้องทำใจว่าอาจจะต้องได้เห็นพฤติกรรมอันไม่ดีไม่งามของสามีหรือภรรยาของตนได้ไม่วันใดก็วันหนึ่ง แล้วแต่ว่าใครจะเป็นคนโชคดียี่สิบจะไม่ต้องพบเจอกับปัญหาดังกล่าว สำหรับปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตภายหลังการเลือกคู่่อีกประการหนึ่งก็คือปัญหาการเป็นนักเลงการพนันของกลุ่มครอง ซึ่งปัญหานี้โดยมากมักจะพบในเฉพาะส่วนที่เป็นฝ่ายชาย เมื่อได้คู่ครองที่เป็นนักเลงการพนันไม่ว่าจะเป็นนักเล่นสกาหรือการแข่งขันอื่นใดก็ตามย่อมก่อให้เกิดผลกระทบกับครอบครัวเพราะการติดการพนันนั้นย่อมทำให้เกิดโทษดังต่อไปนี้

๑. เมื่อชนะย่อมก่อเวร
๒. เมื่อแพ้ย่อมเสียทรัพย์ที่เสียไป
๓. ทรัพย์ย่อมหมดไปเห็นได้อย่างชัดเจน
๔. ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ
๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของผู้อื่น
๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย^{๓๖}

เมื่อคนใดครอบครัวหรือสามีภรรยาคนใดคนหนึ่งเป็นคนติดการพนันย่อมจะก่อให้เกิดปัญหากับสังคมได้เป็นอย่างมากโดยเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับการใช้จ่ายและทรัพย์สินของครอบครัวที่จะต้องสูญเสียไปเพราะการพนันนั้นจะต้องมีมากและเมื่อเป็นเช่นนั้นย่อมกระทบต่อความเชื่อมั่นและความมั่นคงของครอบครัวในภาพรวมได้ และการดำเนินชีวิตของกลุ่มครองภายหลังการเลือกคู่ก็จะต้องประสบกับปัญหาและเป็นทุกข์

(๔) **ปัญหาความยากจน** ในการเลือกคู่และดำเนินชีวิตคู่หนึ่ง สิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญมากที่สุดกับการดำเนินชีวิตก็คือความสะดวกสบายในเรื่องค่าใช้จ่าย ทำให้ครอบครัวเดือดร้อน ความยากจนเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวต้องล่มสลายอันเนื่องมาจากการที่สามีภรรยาขาดความอดทนและความยากจนนี้ก็เป็นเหตุก่อให้เกิดทุกข์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้ระบุถึงความยากจนว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวต้องล่มสลาย คือภรรยาที่ชอบความสบายจะไม่ยอมอยู่กับสามีที่ยากจน^{๓๗}

(๕) **ปัญหาความสัมพันธ์ภายในครอบครัว** พ่อผู้ แม่ผู้ ลูกสะใภ้ ปัญหานี้ถือว่าเป็นปัญหาภายในของครอบครัวคือปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยากับญาติพี่น้อง โดยเฉพาะปัญหาที่เนื่องกับบิดามารดาของแต่ละฝ่ายนั้นถือว่าเป็นปัญหาที่ค่อนข้างจะทำให้เกิดความแปรปรวน

^{๓๖} ที. ปา. (ไทย) ๑๑ / ๑๘๒ / ๑๕๓.

^{๓๗} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘ / ๒๕๓ / ๕๕.

ทางด้านอารมณ์ของคนที่เป็นสะใภ้หรือบุตรเขยได้ ในกรณีที่เป็นการแต่งงานโดยนำภรรยาเข้าบ้านนั้น พระพุทธองค์ได้วางหลักการไว้ ๕ ประการเพื่อให้สามีเห็นอกเห็นใจภรรยา คือ

๑. ผู้หญิงต้องจากหมู่ญาติมาอยู่กับตระกูลของสามี ทั้งที่ยังเป็นเด็กสาว สามีควรให้ความอบอุ่นใจ
๒. ผู้หญิงมีระดู ซึ่งบางครั้งก่อให้เกิดความแปรปรวนทั้งใจกาย ฝ่ายชายควรเข้าใจ
๓. ผู้หญิงมีครรภ์ ซึ่งยามนั้นต้องการความเอาใจใส่บำรุงกายใจเป็นพิเศษ
๔. ผู้หญิงคลอดบุตร ซึ่งเป็นคราวเจ็บปวดทุกข์แสนสาหัส และเลิขชีวิตมาก สามีควรใส่ใจเหมือนเป็นทุกข์ของตน
๕. ผู้หญิงต้องคอยปรนเปรอเอาใจฝ่ายชาย ฝ่ายชายไม่ควรเอาแต่ใจตัว พึงซาบซึ้งในความเอื้อเฟื้อและมีน้ำใจตอบแทน^{๓๘}

เพราะว่าการที่สตรีออกจากบ้านมาอยู่ในบ้านใหม่นั้นย่อมเป็นการลำบากใจแก่ฝ่ายหญิงในการปรับตัว ดังนั้น การกระทำใดๆ ฝ่ายชายจะต้องให้เกียรติฝ่ายหญิงเป็นพิเศษ แต่ก็ไม่ได้ถึงกับจะต้องให้เกียรติภรรยาจนลืมพ่อแม่ของตนไป เหมือนกับอคติชาติของพระมหาโมคคัลลานะ สำหรับปัญหาความสัมพันธ์ในครอบครัวนั้น เราสามารถที่จะพิจารณาได้จากกรณีของนางวิสาขา กับมีการเสริญ (พ่อ) ที่มีปัญหาโต้แย้งในเรื่องของความเชื่อต่อศาสนาที่แตกต่างกันจนในที่สุดฝ่ายนางวิสาขาก็ชนะ (ทางด้านความคิด) สามารถเปลี่ยนทัศนคติของพ่อได้ แต่อย่างไรก็ตามในกรณีดังกล่าวนี้ เราจะพบว่าหากไม่ใช่ นางวิสาขา เป็นสตรีอื่นปัญหาดังกล่าวก็เชื่อว่าจะเป็นปัญหาหลักและเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความลำบากใจกับผู้เป็นหญิงสะใภ้ได้

(๖) **ปัญหาเรื่องเพศ** สำหรับปัญหาครอบครัวประการต่อมา นั่นก็คือ ปัญหาเรื่องเพศ หมายถึง ปัญหาความไม่สมดุลกันในเรื่องเพศของสามีภรรยา หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติเรื่องเพศของคู่สามีภรรยา ทำให้อีกฝ่ายจะต้องมีการประพฤตินอกใจ หรือมีผู้หญิงว่าหาหญิงอื่นมาเป็นภรรยาเพิ่มเติม ทำให้หญิงที่เป็นสามีคนแรกไม่พึงพอใจ หรือมีปัญหาทางครอบครัวได้ ซึ่งปัญหาเรื่องเพศนี้ ถือว่าเป็นปัญหาที่เนื่องด้วยประเด็นเกี่ยวกับความเจ้าชู้ของหญิงหรือชายที่แต่งงานแล้ว แต่ประเด็นเรื่องเพศอาจจะเป็นประเด็นที่ก่อให้เกิดปัญหาภายในครอบครัวมากกว่าเรื่องความเจ้าชู้เนื่องจากหากสามีมีความต้องการทางเพศมากกว่าภรรยาสามีไปมีให้เพิ่มอาจจะถือว่าเป็นเรื่องปกติแต่หากภรรยามีความต้องการทางเพศมากกว่าสามีภรรยาไปมีสามีหรือชายคนใหม่นั้นถือว่าเป็นเรื่องที่สังคมอาจจะยอมรับไม่ได้ และอาจจะกลายมาเป็นปัญหาเรื่องของการหย่าร้างได้

จากการกล่าวมาทั้งหมดเราจะพบว่าการเลือกคู่ นั่นถือว่าเป็นเรื่องที่มีได้หรือเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา แต่การที่จะสามารถรักษาสัมพันธภาพของความเป็นคู่สามีภรรยา กันได้เป็นระยะเวลาที่

^{๓๘} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๔๖๒/๒๕๓.

ยาวนานนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากทั้งนี้เพราะภายหลังจากการเลือกคู่หรือการแต่งงานเกิดขึ้นแล้วนั้นการแสดงพฤติกรรมของคู่สามีภรรยาหรือคนที่อยู่รอบข้างจะเป็นประเด็นหลักที่จะทำให้ชีวิตครอบครัวมีปัญหา ซึ่งในสมัยพุทธกาลปัญหาเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นปัญหาพื้นฐานที่จะมีปรากฏอยู่ในเกือบทุกๆสังคมและชนชั้น และพระพุทธศาสนาได้มีการระบุเอาไว้ว่าเป็นปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาพื้นฐานที่เกิดขึ้นได้กับการตัดสินใจเลือกคู่

๔.๓ การนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาแก้ไขปัญหานั้นเป็นผลมาจากการเลือกคู่ใน

สังคมไทยปัจจุบัน

๔.๓.๑ สภาพปัญหาครอบครัวอันเป็นผลมาจากการเลือกคู่ในสังคมปัจจุบัน

ในปัจจุบันการเลือกคู่ของคนในสังคมไทยนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือคนหนุ่มสาวมีอิสระเสรีในการเลือกคู่มากขึ้นเนื่องจากความเจริญและการไหลบ่ามาของวัฒนธรรมแบบตะวันตกทำให้ผู้คนสนใจในเรื่องวัตถุมากกว่าจิตใจ ซึ่งเป็นผลทำให้มีการเลือกคู่กันอย่างเสรี และผลจากการเลือกคู่กันอย่างเสรีนั้นก็ทำให้เกิดข้อผิดพลาดหรือมีข้อเสียอันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ ทำให้เกิดปัญหาสังคมตามมาโดยเฉพาะปัญหาการหย่าร้างของคู่สามีภรรยา หรือมีการทิ้งภาระเรื่องเด็กกำพร้าไว้ให้เป็นปัญหาทางสังคมตามมา การหย่าร้างหรือความไม่มั่นคงของครอบครัวนั้นถือว่าเป็นปัญหาหนึ่งที่เกิดมาจากการเลือกคู่และการใช้ชีวิตภายหลังจากการเลือกคู่นั้น หรือหากพิจารณาในภาษาสมัยใหม่การหย่าถือว่าเป็นเหตุมาจากการดาและบิดาที่ไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์^{๓๕} จากสถิติการหย่าร้างตั้งแต่ช่วงระยะเวลาปี ๒๕๒๑ – ๒๕๓๐ พบว่า การหย่าร้างมีแนวโน้มสูงขึ้น กล่าวคือ ในปี ๒๕๒๑ มีจำนวนสามีภรรยาที่ทำการหย่าร้างถึง ๒๐,๓๕๖ คู่ หรือ มีอัตราการหย่าร้างเท่ากับ ๒.๕ ต่อพันครอบครัว และในปี ๒๕๓๐ มีการหย่าร้างจำนวน ๓๑,๐๖๘ คู่ หรืออัตราการหย่าร้างเท่ากับ ๓.๕ ต่อพันครอบครัว โดยพบว่ากรุงเทพมหานครมีสถิติการหย่าร้างสูงสุด^{๓๖}

ปัญหาการหย่าร้างในสังคมทุกสังคมมักมีสาเหตุมาจากเกิดความขัดแย้ง (conflict) ในชีวิตครอบครัวหรือการครองคู่อันเป็นผลมาจากความล้มเหลวในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันระหว่างสามีภรรยา เพราะความไม่เข้าใจกัน กล่าวคือ(๑) สามีภรรยามีความแตกต่างกันในจุดยืนทางความคิด

^{๓๕} ศุภลักษณ์ พุทธิพงษ์ศิริ, “สุขภาพจิตและพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นที่มาจากครอบครัวหย่าร้าง , ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔, หน้า ๑

^{๓๖} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๑๐ ปี เครื่องชี้ภาวะสังคม (พฤศจิกายน, ๒๕๓๒) หน้า ๘

(๒) สามีภรรยาไม่ได้ตระหนักถึงความรู้สึกของสามีภรรยาด้วยกัน (๓) สามีภรรยาไม่สามารถที่จะสื่อสารให้เข้ากันได้ถึงความรู้สึก และการรับรู้ ของสามีภรรยา^{๔๑}

นอกจากนั้นแล้ว ความขัดแย้งในชีวิตสมรสยังเป็นแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของทั้งสองฝ่ายที่ไม่สอดคล้องกัน ขาดการประคองกัน ขาดการปฏิบัติบทบาทที่ถูกต้องของตนเองต่ออีกฝ่ายหนึ่ง ทำให้ขาดความสามารถรับรู้ถึงความคล้ายคลึงกันหรือเกิดความแตกต่างกับในความคาดหวังทางบทบาทของตนเองกับสามีภรรยา^{๔๒}

อย่างไรก็ดีเราจะพบว่า สาเหตุหลักที่นำไปสู่การหย่าร้างของสามีภรรยา มีอยู่ ๕ ประการด้วยกัน คือ

๔.๓.๑.๑ ปัญหาทางด้านสังคม

จากการศึกษาพลวัตทางสังคมไทยที่ผ่านมาเราจะพบว่าสังคมไทยได้รับอารยธรรมและวิทยาการจากตะวันตกอย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ชนบทส่วนหนึ่งได้พัฒนารูปแบบมาเป็นสังคมเมืองไม่ว่าจะเป็นคำนิยาม วัฒนธรรม จากเมืองเล็กก็กลายเป็นเมืองใหญ่ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ทำให้เกิดการปรับตัวของผู้คนในสังคมเป็นผลตามมา ผู้คนในท้องถิ่นพยายามออกจากชนบทเพื่อเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม และขายแรงงานมากขึ้นเพื่อเลื่อนฐานะทางสังคม การเข้าสู่ระบบโครงสร้างสังคมเมืองของผู้คนในชนบททำให้การติดต่อกับครอบครัวลดน้อยลงไป อันเนื่องมาจากบิดามารดาซึ่งเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว เอาเวลาส่วนใหญ่ไปอยู่กับการทำงานจนในที่สุดฐานะของครอบครัวก็ได้รับการปล่อยปละละเลย ทั้งบุตริดาให้อยู่กับเทคโนโลยีแทนตนเอง จนต้องประสบกับภาวะของปัญหาครอบครัวซึ่งเรียกว่า “สภาพไร้ระเบียบทางสังคม” (family disorganization) ^{๔๓}

สภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ทำให้เกิดผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวมากยิ่งขึ้น ซึ่งจิสด์ นักสังคมวิทยา^{๔๔} ได้แสดงทัศนะกับเรื่องดังกล่าวเอาไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพ

^{๔๑} บุญประคอง ภาณุรัตน์, “ปัจจัยที่ผลกระทบบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสามีภรรยา : ศึกษากรณีที่สมรสแล้ว ภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจและเอกชน”, หน้า ๑๒.

^{๔๒} M.Lemer Richard and B.Spanier Graham, ed **child Influence on Marital and Family Interaction : A Life Span perspection** (New York: : Academ Press 1978), p.52 อ้างถึงใน บุญประคอง ภาณุรัตน์, บุญประคอง ภาณุรัตน์, **ปัจจัยที่ผลกระทบบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสามีภรรยา : ศึกษากรณีที่สมรสแล้ว ภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจและเอกชน**, หน้า ๑๒.

^{๔๓} ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, “ครอบครัวสลาย” วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, หน้า ๖๒ - ๖๓.

^{๔๔} N.P.Gist and S.F. Fava, **Urban Society** (New York : T.Y. Crowell, 1968) p.56.

สังคมชนบทสู่สังคมเมือง มีผลกระทบต่อโครงสร้างและความสัมพันธ์ทางครอบครัวในลักษณะดังนี้คือ

(ก) การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างทางอำนาจของครอบครัว ซึ่งโดยปกติหมายถึงการลดทอนอำนาจปกครองของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดา และของสามีที่มีต่อภรรยา โดยเพิ่มความเป็นอิสระเสรีแก่บุตรธิดา และภรรยา ในการเลือก ประพฤติปฏิบัติ

(ข) การเปลี่ยนแปลงบทบาททางสังคมของสมาชิกในครอบครัวทั้งภายในและภายนอก ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคน (ไม่ว่าจะเป็นมารดาบิดาหรือบุตรธิดา) มันถือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนและไม่อาจประสานกับสมาชิกอื่นในครอบครัว การที่มีบทบาทแตกต่างกันในงานที่ทำภายนอกบ้านของสมาชิก แต่ละคนโดยเฉพาะงานของบิดาและของมารดา ยิ่งก่อให้เกิดความสนใจที่แตกต่างกันออกไปจนทำให้ลดการรวมตัวของสังคม

(ค) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของครอบครัว จากระบบเชื่อมโยง (joint) ที่มีขนาดใหญ่มาเป็นครอบครัวเดี่ยวที่มีขนาดเล็ก ถึงแม้ว่าในสังคมเมืองจะมีครอบครัวแบบเชื่อมโยงหลงเหลืออยู่บ้างก็ตาม แต่ก็เข้าไปในลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิมเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพสังคมเมือง

(ง) การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนของบุคคล ที่เป็นโสดหรือหย่าร้างหรือแยกทางกัน กล่าวคือบุคคลดังกล่าวในสังคมเมืองอาจจะไม่รู้ถึงสัญญาณเสี่ยงสภาพใด ๆ แต่กลับได้รับประโยชน์ในทางเศรษฐกิจบางประการในฐานะบุคคลทำงานซึ่งไม่ต้องมีผู้ที่อุปการะเลี้ยงดู

ลักษณะสังคมดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้มองเห็นว่า ปัจจัยทางสังคมมีผลกระทบต่อระบบโครงสร้างของครอบครัวอยู่มากทีเดียว เพราะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งฐานะและพฤติกรรมของบุคคลในครอบครัวอย่างเห็นได้ชัด

จากแนวคิดดังกล่าวทำให้พิจารณาเห็นถึงปัญหาด้านความเสมอภาคกันของชายกับหญิงซึ่งโดยสถานะของมันเองแล้วไม่ใช่สิ่งที่เป็นสาเหตุของปัญหาการหย่าร้าง เนื่องจากความเท่าเทียมกันเป็นที่มาของการที่จะนำพาซึ่งแนวคิดที่ประสานสอดคล้อง และการให้เกียรติและการยอมรับซึ่งกันและกัน ความจริงของปัญหาที่จะเป็นผลเสียก็คือ การยึดมั่นในแนวคิดของตนเองจนลืมทศณะของอีกฝ่ายหนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากฝ่ายสามีหรือภรรยาก็เป็นได้ ลักษณะเช่นนี้มักเกิดขึ้นในครอบครัวสมัยใหม่ที่ยึดมั่นความเสมอภาคเพียงด้านเดียวโดยละเลยความถูกต้อง อาจกล่าวได้ว่าเพราะสามีภรรยาไม่มีกรอบทางสังคมปัจจุบันจึงมีข้อที่จะต้องระมัดระวังดังกล่าวมาแล้ว เพราะย่อมมีความเสี่ยงต่อการหย่าร้างได้ง่ายหากละเลยต่อประเด็นดังกล่าว

๔.๓.๑.๒ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาด้านเศรษฐกิจนับเป็นปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งที่อันสาเหตุนำไปสู่การหย่าร้าง ยิ่งปัญหาด้านเศรษฐกิจมีมากขึ้นเท่าใด ภาวะความตึงเครียดก็ยิ่งมีมากขึ้นเพียงนั้น อันเนื่องมาจากบิดามารดาผู้รับผิดชอบต่อครอบครัวจะต้องออกทำงานนอกบ้านเพื่อเลี้ยงครอบครัว ภาวะการณดังกล่าวก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างสมาชิกภายในครอบครัวอันเนื่องมาจากความเหินห่างไม่ว่าจะเป็นบิดามารดาหรือบุตรธิดาซึ่งถือว่าเป็นช่องว่างทางความรู้สึก^{๔๕} ยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนายังมีผลกระทบมากขึ้นเพียงนั้น โดยเฉพาะประเทศไทยซึ่งในระยะ ๑๐ กว่าปีที่ผ่านมาจะพบว่าสังคมไทยได้มีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว พัฒนาการดังกล่าวนี้มีผลกระทบต่อระบบครอบครัวไทยอย่างมาก เนื่องจากสังคมใหม่ทั้งบิดามารดาต้องออกทำงานนอกบ้านที่จะอยู่กับบุตรธิดามีน้อยลงรวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในครอบครัวไทยสมัยใหม่^{๔๖}

กล่าวเฉพาะครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำในสังคมเมืองจะได้รับผลกระทบทางด้านครอบครัวมากที่สุด ยิ่งสังคมเมืองเป็นระบบครอบครัวเดี่ยวด้วยแล้วครอบครัวที่ถูกเศรษฐกิจบีบรัดมักจะหาทางออกไม่ได้ จากการศึกษาของนักวิจัยสมัยใหม่บางท่านพบว่า ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำมีอัตราการหย่าร้างมากกว่าครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง^{๔๗} ความตกต่ำทางเศรษฐกิจของครอบครัวทำให้สภาพครอบครัวต้องดิ้นรนหารายได้ ไม่มีเวลาในการทำกิจกรรมร่วมกัน นอกจากนั้นแล้ว สภาพทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำยังส่งผลไปสู่เด็กในครอบครัวอีกด้วย จะทำให้เด็กขวนขวายเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทอง โดยการก่ออาชญากรรมบ้าง ลักขโมยบ้าง^{๔๘} รวมไปถึงการเข้าสู่กระบวนการค้าประเวณี^{๔๙} แต่ในขณะเดียวกันครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็มีส่วนที่จะทำให้เกิดผลทางการหย่าร้างได้เช่นเดียวกัน เพราะสามีภรรยาอาจจะไม่ได้ใส่ใจกับครอบครัว ทุกครั้งที่เกิดปัญหาสามีภรณมักจะคิดเสมอว่าตนเองสามารถที่จะหาคู่ครองใหม่ที่ดีกว่าได้^{๕๐} แต่ครอบครัวที่มี

^{๔๕} บุญลือ วันทาชนต์, ครอบครัวและวงศวาน (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐), หน้า ๘๗ - ๘๘.

^{๔๖} มาลินี วงษ์สิทธิ์, “ทัศนคติต่อค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวในสังคมไทย” งานวิจัยสถาบันประชากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕, หน้า ๑.

^{๔๗} วันทนา กลิ่นงาม, “พฤติกรรมการหย่าร้าง”วารสารสังคมศาสตร์, (ปีที่ ๔ มิถุนายน-กันยายน ๒๕๒๔) หน้า ๓๑.

^{๔๘} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕) หน้า ๔๗.

^{๔๙} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๗๐ - ๗๑.

^{๕๐} บุญประครอง ภาณุรัตน์, “ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส : ศึกษากรณีสตรีที่สมรสแล้ว ภาครัฐบาล, รัฐวิสาหกิจและเอกชน” วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์และมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล, หน้า ๒๖.

ลักษณะดังกล่าวจะปรากฏมีน้อย ลักษณะของปัญหาทางด้านเศรษฐกิจส่งผลต่อความไม่มั่นคงในชีวิต
สมรสมีความแตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจำแนกได้ดังนี้

(๑) ปัญหาการเร่งรีบในการหาเลี้ยงครอบครัว

การแสวงหารายได้ของบิดามารดาเพื่อพูนฐานะครอบครัวในระบบสังคมเมืองนับว่าเป็นสาเหตุที่นำมาซึ่งปัญหาการหย่าร้างได้ง่าย หากทั้งบิดามารดามุ่งเน้นระบบเศรษฐกิจมากเกินไปเพราะเป็นการปล่อยทิ้งครอบครัว กล่าวคือทั้งบิดาและมารดาต้องทุ่มเทเวลาส่วนมากให้กับการทำงานทำให้เกิดความอ่อนแอในการอบรมเลี้ยงดูบุตรปล่อยให้การเลี้ยงดูบุตรเป็นหน้าที่ของปู่ย่า ตายาย โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่สตรีมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวเท่าเทียมกันกับบุรุษ ทำให้สตรีต้องทิ้งบทบาทการเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรมาเป็นบทบาทการสร้างฐานะครอบครัว ทำให้ครอบครัวขาดความอบอุ่น ความเข้าใจ ลักษณะดังกล่าวนับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวในสังคมไทยที่แนบแน่นอยู่กับวัฒนธรรมการเลี้ยงดูบุตรธิดาโดยมารดาเป็นหลัก^{๕๑} ปัญหากรณีนี้มีโซ่อยู่ที่มาดาได้ทิ้งบทบาทของตนออกไปทำงานนอกบ้าน แต่อยู่ที่สถาบันครอบครัวขาดความเอาใจใส่จากผู้ปกครอง หากผู้นำครอบครัวฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ว่าจะเป็นบิดามารดามีเวลาให้กับครอบครัวคอยปรึกษาและให้ความอบอุ่นแก่บุตรธิดา ปัญหาดังกล่าวก็จะหมดไป

(๒) ปัญหาเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจของสามีภรรยาที่มีฐานะแตกต่างกัน

นักการศึกษาปัญหาสังคมบางคนได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาเกี่ยวกับฐานะทางด้านความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจของสามีภรรยาว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่นำมาซึ่งปัญหาการหย่าร้าง โดยเฉพาะสามีภรรยาที่ภรรยาฐานะทางเศรษฐกิจที่ต่ำกว่าจะสร้างปัญหาให้กับสามีภรรยาได้มากกว่า เพราะตามวัฒนธรรมทั่วไปของสังคมกล่าวโดยเฉพาะสังคมไทยยึดถือปฏิบัติคือการที่สามีเป็นผู้รับเลี้ยงภรรยา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นก็มิได้หมายความว่าไม่ก่อให้เกิดปัญหาเสียทีเดียว กรณีเช่นนี้ก็คือ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นสามีภรณาก็มักจะยกเอาความเป็นผู้รับผิดชอบฐานะครอบครัวมาเป็นข้ออ้าง เพื่อแสดงให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าตนเองเป็นผู้มีปมด้อย ซึ่งจะทำให้นำมาซึ่งการแสดงออกทางอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ว่าจะเป็น การพูดจาถากถางของอีกฝ่ายหนึ่ง ความแตกต่างทางเศรษฐกิจนี้ อาจมีมาก่อนการสมรสหรือหลังการสมรสก็ได้ เช่น การมีรายได้ที่แตกต่างกัน^{๕๒} ปัญหากรณีเช่นนี้คงมิได้หมายรวมไปถึงสามีภรรยาทั้งหมด แต่นักสังคมวิทยาให้ความสำคัญกับปัญหาดังกล่าวอยู่โดยมองว่า ลักษณะ

^{๕๑} นงลักษณ์ เอมประเสริฐ, รูปแบบครอบครัวไทยของสังคมสมัยใหม่ : แนวโน้มอนาคต งานวิจัยคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (๒๕๓๕), หน้า ๑๓๓.

^{๕๒} จรัญ พรหมอยู่, การศึกษาปัญหาสังคม (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๓.

ดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อระบบความสัมพันธ์ของสามิภรรยาได้ หากสามิภรรยาไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน

๔.๓.๑.๓ ปัญหาทางการศึกษา

การศึกษา ถือว่าเป็นตัวแปรอย่างหนึ่งในการทำให้สามิภรรยาเกิดการแตกแยกทางด้านความคิด จนในที่สุดทำให้ประสบกับปัญหาการหย่าร้าง จากการศึกษาถึงสมมติฐานการหย่าร้างของสามิภรรยาในสังคมปัจจุบันพบว่าสามิภรรยาที่มีการศึกษาที่แตกต่างกัน จะทำให้มีทัศนคติในเรื่องต่าง ๆ แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการประพฤติ ความคิดที่แสดงออก ดังนั้นสมมติฐานเกี่ยวกับการศึกษาที่ไม่เท่ากันจึงเป็นเหตุที่นำไปสู่การหย่าร้างได้ง่าย^{๕๓}

การศึกษาจึงจัดได้ว่าเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญต่อการพัฒนาชีวิตมนุษย์ให้เข้าถึงเป้าหมายของชีวิต เป็นการจัดระบบชีวิตให้ดำเนินไปอย่างมีแบบแผนและรู้จักแก้ปัญหาทั้งชีวิตส่วนตนและแก้ปัญหาสังคมได้อย่างถูกต้อง กล่าวกันถึงที่สุดแล้ว การศึกษาเป็นเรื่องของกระบวนการชีวิตอันเป็นผลผลิตของมนุษย์ ไม่ใช่จะมีความหมายเพียงแค่ชุดข้อมูล ความรู้หรือหลักสูตรและระบบการเรียนการสอนที่กำหนดไว้ในระบบการศึกษาเท่านั้น การศึกษาจะต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาชีวิตและสังคมโดยแท้จริง^{๕๔}

สามิภรรยาในปัจจุบันได้รับผลกระทบจากปัญหาทางการศึกษาเป็นอย่างมาก เพราะความแตกต่างทางการศึกษามักจะทำให้สามิภรรยาโดยมากไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้าหากันได้ จากการศึกษาของศาสตราจารย์สุชาติ โสมประยูร พบว่าสามิภรรยาที่มีการศึกษาที่แตกต่างกันจะเกิดการหย่าร้างได้ง่ายกว่าสามิภรรยาที่มีการศึกษาที่ใกล้เคียงกัน^{๕๕} เพราะมีสาเหตุสำคัญ ๓ ประการ คือ

(๑) ทัศนคติ สามิภรรยาทั่วไปที่ตัดสินใจใช้ชีวิตร่วมกัน หลักการสำคัญที่สามิภรรยาจะต้องมีเหมือนกันก็คือ ทัศนคติหรือความเห็นที่ตรงกันเข้ากันได้ เพราะทัศนคติที่ตรงกันจะทำให้สามิภรรยาเกิดความเข้าใจกัน มองปัญหาและการแก้ปัญหาในทิศทางเดียวกัน

(๒) ค่านิยม ถือว่าเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญสำหรับสามิภรรยา เพราะค่านิยมเป็นผลที่สืบเนื่องมาจากทัศนคติหรือความเห็น ความสนใจ ในเรื่องที่ใกล้เคียงกัน ยกตัวอย่างเช่น หากสามิภรรยามีค่านิยมที่เหมือนกันหรือใกล้เคียงกัน ก็จะทำให้การดำเนินชีวิตสามิภรรยาเป็นไปอย่างราบรื่น

^{๕๓} บุญประกอบ ภาณุรัตน์, “ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส : ศึกษากรณีสตรีที่สมรสแล้ว ภาครัฐบาล, รัฐวิสาหกิจและเอกชน ” วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามานุษยวิทยามหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๕, หน้า ๒๕.

^{๕๔} อด.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๗๕/๑๔๔ - ๑๔๕.

^{๕๕} สุชาติ โสมประยูรและวราณี โสมประยูร, เพศศึกษา (กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๑), หน้า ๗๗ , ๘๑ - ๘๒.

แต่หากว่าสามีภรรยาไม่เหมือนกัน เช่น สามีชอบความชุ่มเฟื้อ หรรษา แต่ภรรยาชอบการรูดอม ก็จะทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้ ดังนั้นค่านิยมจึงกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ อันเนื่องมาจากการศึกษาที่ไม่เหมือนกัน นอกจากนั้นแล้วค่านิยมยังสะท้อนถึงระบบความคิด วิถีทางของผู้นั้นอีกด้วย

(๓) การปฏิบัติตน เป็นผลที่สืบเนื่องมาจากทัศนคติและค่านิยมที่ผู้นั้นได้สั่งสมมาจากระบบการศึกษา ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดก็คือการดำเนินชีวิตของคนที่มีการศึกษา กับไม่มีการศึกษาจะแตกต่างกันอันเนื่องมาจากกรอบของประเพณีและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ยังไม่กล่าวไปถึงการดำเนินชีวิตของคนในสังคมเมืองกับสังคมชนบทที่เป็นไปในแนวทางที่แตกต่างกัน สามีภรรยาที่มีทัศนคติและค่านิยมที่แตกต่างกันไปมักจะพบกับอุปสรรคเรื่องการปฏิบัติตนที่ขัดแย้งกัน

ปัญหาเรื่องการศึกษาจึงเป็นปัญหาอย่างหนึ่งในการดำเนินชีวิตสามีภรรยา แต่นักสังคมวิทยาได้กลับเห็นว่า ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของสามีภรรยาหากมีไม่มากนักก็จะทำให้ทัศนคติและค่านิยมไม่แตกต่างกันมาก นอกจากนั้นแล้ว จากการวิจัยของสุดา ภิรมย์แก้ว ยังพบอีกว่าสามีภรรยาที่มีวุฒิการศึกษาน้อยจะมีอัตราการหย่าร้างมากกว่าสามีภรรยาที่มีวุฒิการศึกษามาก^{๕๖} สิ่งที่ควรพิจารณาเป็นกรณีพิเศษก็คือสามีภรรยาที่มีการศึกษาการพัฒนาทั้งทางด้านวิชาการและกระบวนการพัฒนาตามแนวทางแห่งจริยธรรมที่เหลื่อมล้ำกัน จะทำให้ทั้งคู่ปรับตัวเข้าหากันได้อย่างลำบาก

๔.๓.๑.๔ ปัญหาทางด้านเพศสัมพันธ์

เพศสัมพันธ์ถือว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่จะทำให้ชีวิตสมรสอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุขในโลกแห่งการครองเรือน เพศสัมพันธ์ของสามีภรรยาถือว่าเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะต้องให้ความสำคัญ สามีภรรยามากกว่าครึ่งในปัจจุบันมักจะถือเอาเรื่องเพศสัมพันธ์ เรื่องประเด็นสำคัญในการอยู่ร่วมกัน คำว่าเพศ หรือคำว่า Sex นั้น ถือว่าเป็นคำที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์เป็นอย่างมาก เนื่องจากว่า เรื่องเกี่ยวกับเพศนั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่ามนุษย์จะยอมรับหรือไม่ก็ตาม ซิกมันด์ ฟรอยด์ (Sigmund Freud) นักจิตวิทยาและจิตแพทย์ผู้ก่อตั้งทฤษฎีจิตวิเคราะห์ เคยกล่าวเอาไว้ว่า มนุษย์เรามีสัญชาตญาณทางเพศตั้งแต่เกิด ในทางชีววิทยาถือว่า มนุษย์มีสัญชาตญาณอยู่ ๒ อย่างคือ สัญชาตญาณของความอยู่รอด และสัญชาตญาณของการสืบพันธุ์^{๕๗} ความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยา เป็นความสัมพันธ์ของบุคคลสองคน ซึ่งเน้นถึง

^{๕๖} สุดา ภิรมย์แก้ว, “เมืองกับปัญหาการหย่าร้าง”วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์, (ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๔ มกราคม-กุมภาพันธ์, ๒๕๒๒) หน้า ๕๖.

^{๕๗} วันทนีย์ วาสิกสิน, ปัญหาพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์กับงานสังคมสงเคราะห์ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖) หน้า ๑.

ความสัมพันธ์ ความสนิทสนม ความลึกซึ้งและความผูกพันนับว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกันมาก นอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ของมนุษย์ทั่วไปในรูปแบบอื่นๆ กล่าวเฉพาะความสัมพันธ์ทางเพศของสามีกับภรรยา เมื่อถึงเวลาพร้อมคือ เมื่ออยู่ในรูปแบบของการสมรส ความสัมพันธ์เช่นนี้ จะเป็นความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันมากที่สุดรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ของมนุษย์ เมื่อเทียบกับความสัมพันธ์อื่น ๆ เพราะให้ความรู้สึกคุ้นเคยของคนสองคนซึ่งมาจากคนละหน ละแห่ง แต่ต้องการที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมกัน ต้องการสร้างครอบครัวใหม่ด้วยกัน ความสัมพันธ์ทางเพศถือว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้สามีภรรยาคู่กันก่อทำกิจกรรมใด ๆ ฃ (Sex is the most altimate human activity)^{๕๔} หมายความว่าสามีภรรยาแสดงออกถึงการยอมรับและเข้าใจกันว่าแต่ละฝ่ายจะตั้งระยะห่างเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวอย่างไร ในมุมมองของพุทธศาสนาเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์ของสามีภรรยานั้น พุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าเป็นเรื่องชั่วร้าย เพียงแต่สิ่งที่มองเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางเพศของสามีภรรยานั้นว่าเป็นเพียงวิถีทางอย่างหนึ่งของการใช้ชีวิตอย่างผู้ครองเรือนเท่านั้น มิใช่จุดมุ่งหมายที่จำเป็น การพัฒนาตนเองให้อยู่ในกรอบแห่งกุศลธรรมกล่าวคือมุ่งเน้นประโยชน์ในการดำเนินชีวิต เช่น ดำรงตนอยู่ในความถูกต้องดีงาม ชี้นำสังคมที่ถูกต้องต่างหากคือหน้าที่หลักของสามีภรรยาในฐานะผู้อยู่ครองเรือน

สังคมครอบครัวปัจจุบันได้เกิดความแตกร้างไปเพราะปัญหาเรื่องเพศสัมพันธ์มีใช้น้อย สามีภรรยาหลายคู่มิรสนิยมทางเพศที่ไม่สมดุลกัน^{๕๕} เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าว สามีภรรยาก็มักจะเชื่อมโยงปัญหานี้เข้าไปกับปัญหาอื่น ๆ จึงอาจกล่าวได้ว่าการสนองความต้องการทางเพศเป็นความสำคัญอย่างหนึ่งที่สามีภรรยาไม่อาจจะมองข้ามไปได้ หากสามีภรรยาใดมีอาการบกพร่องทางเพศ ไม่ว่าจะเป็นความอ่อนแอหรือเสื่อมสมรรถภาพของสามีภรรยาในด้านกามารมณ์ อันเกิดจากสามีภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ปัญหาดังกล่าวถือได้ว่าเป็นเครื่องบั่นทอนจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่ง เพราะหากสามีภรรยาที่มีความต้องการทางเพศไม่สมดุลกัน เช่น ฝ่ายหนึ่งมีความต้องการทางเพศมาก แต่อีกฝ่ายหนึ่งไม่มีความต้องการทางเพศ หรือมีความต้องการทางเพศน้อย ลักษณะเช่นนี้จะทำให้สามีภรรยาเกิดความหงุดหงิดและมักหาทางออกด้วยการประพฤตินอกใจสามีภรรยา^{๕๖} กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า กามารมณ์คือพื้นฐานของชีวิตสมรส ถึงแม้ว่าสามีภรรยาจะมีส่วนประกอบอื่น ๆ อีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการสร้างฐานะของครอบครัว การเลี้ยงบุตรธิดา การให้เกียรติซึ่งกันและกัน รวมไปถึงการกระทำกิจกรรมทางศาสนา แต่หากชีวิตสามีภรรยาไม่สมบูรณ์เกี่ยวกับเพศสัมพันธ์แล้ว ชีวิตสมรสก็จะมี

^{๕๔} วันทนี วาสิกสิน, ปัญหาพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์กับงานสังคมสงเคราะห์, หน้า ๕๑.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๕๖} วารุณี ปิณฑสันต์, จิตวิทยาครอบครัวและสวัสดิภาพเด็ก (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โรงเรียนประชาสงเคราะห์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐.

แนวโน้มไปในทางก่อปัญหาได้ปัญหาของสามีภรรยาเกี่ยวกับเรื่องเพศสัมพันธ์นั้น นับเป็นปัญหาที่สร้างให้ระบบครอบครัวไม่มีความมั่นคงได้ หากทั้งสองฝ่ายไม่มีการปรึกษาหารือและหากิจกรรมอื่นมาเสริม สาเหตุมักเกิดจากการที่สามีภรรยาไม่มีพื้นฐานความรู้และทัศนคติในเรื่องเพศที่ถูกต้องสามีภรรยามักจะประสบปัญหา

จากการศึกษาในทางสังคมพบว่า หากสามีภรรยาอยู่ได้ไม่สามารถปรับตัวในเรื่องเพศสัมพันธ์กันได้ ก็จะทำให้สามีภรณานั้นประสบกับปัญหาความสัมพันธ์ทางเพศ (Marital sexual problem) สามีภรรยาส่วนหนึ่งไม่มีการปรับตัวในเรื่องเพศ เพราะการปรับตัวก็คือการที่สามีภรรยาทั้งสองมีความสุขในเรื่องเพศร่วมกัน และการปรับตัวเรื่องเพศนี้จะต้องเป็นไปอย่างสอดคล้องทั้งสองฝ่าย การไม่ปรับตัวดังกล่าวมักจะนำชีวิตสามีภรรยาไปสู่ปัญหาอีกมากมาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการเบียดเบียนในสามีภรรยา ปัญหาการไม่ยอมรับกันของสามีภรรยา^{๖๑} ทำให้เกิดความไม่สงบสุขในครอบครัว ซึ่งจะมีผลให้เกิดปัญหาการหย่าร้าง อันจะส่งผลถึงการล่มสลายของสถาบันครอบครัว^{๖๒}

๔.๓.๑.๕ ปัญหาทางด้านจริยธรรม

สถาบันครอบครัวนับเป็นอีกสถาบันหนึ่งที่สำคัญกล่าวโดยเฉพาะสามีภรณานั้นซึ่งเป็นผู้ที่สร้างสรรค์สถาบันครอบครัวจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องยึดหลักจริยธรรม การขาดจริยธรรมของสามีภรรยาถือว่าเป็นปัญหาที่พบบ่อยในสังคมในปัจจุบัน ปัญหาเกี่ยวกับจริยธรรมของสามีภรรยาที่มีมากที่สุดก็คือปัญหาจริยธรรมการล่วงละเมิดทางเพศ กับคนอื่นของสามีภรรยา หรือที่เรียกว่าการนอกใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การไม่ประพฤติตามหลักศีลข้อที่สามที่ว่าด้วยการประพฤติผิดในกาม (กามเมสุมิจจาจาร) การละเมิดทางเพศของสามีภรรยามักจะนำมาซึ่งการหย่าร้างอยู่เสมอ

ปัญหาทางจริยธรรมเกี่ยวกับการประพฤติผิดในกามของสามีภรรยาจึงถือได้ว่าเป็นปัญหาที่รุนแรงของสถาบันครอบครัวอย่างหนึ่งที่เป็นขบวนการไปสู่การหย่าร้าง การประพฤติผิดในกามหรือการล่วงละเมิดทางเพศของสามีภรรยาที่มีต่อบุคคลอื่น เช่น การให้ความสนใจต่อหญิงอื่นมากกว่าภรรยาตนเอง หรือสามีไปมีภรรยาน้อย หรือภรรยาให้ความสนใจชายอื่นมากกว่าสามีตนหรือไปมีผู้จัดเป็นการนอกใจต่อกัน ในทางจิตวิทยา ยังถือว่า การแสดงออกซึ่งการนอกใจกันระหว่างสามีภรรยาย่อมนำมาซึ่งปัญหาทั้งทางสุขภาพจิตและสุขภาพกายดังที่ มีผู้กล่าวไว้ว่า

สามีภรรยาที่ถูกนอกใจจะมีความรู้สึกว่าเป็นเรื่องเสื่อมเสีย จะมีความรู้สึกขอกซ้ำ เจ็บอาย เคียดแค้น ทูรันทูราย รู้สึกว่าจิตใจว้าวุ่น ขาดความอบอุ่น ขาดความมั่นใจ หน้าตาเศร้า

^{๖๑} วันทนี วาสิกสิน, ปัญหาพฤติกรรมทางเพศกับงานสังคมสงเคราะห์, หน้า ๕๓ - ๕๔.

^{๖๒} วันทนี วาสิกสิน, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเพศศึกษา, หน้า ๕๕.

หมอง ไม่เป็นอันกินอันนอน บางรายไม่รู้ว่าจะหันหน้าไปพึ่งใครเลยกินยาตาย หรือเกิดเรื่องเศร้าคือ ฆ่าภรรยาหรือสามีของตัวเองแล้วฆ่าตัวตายก็ได้^{๖๓}

จากข้อมูลดังกล่าวเราจึงจะพบว่ากรณีพิพัตติกรรมที่ไม่ให้เกียรติภรรยาหรือสามีที่เรียกว่า“การนอกใจ”ถือเป็นเรื่องที่เกิดโทษนานับประการ โดยที่สุดก็คือการทำให้คนที่อยู่ร่วมกันนั้นประสบกับความเสียใจและเป็นปัญหาหลักที่นำไปสู่การหย่าร้างได้มากที่สุด

๔.๓.๒ การนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแก้ไขปัญหอันเป็นผลมาจากการเลือกคู่ในสังคมไทยปัจจุบัน

จากปัญหาการเลือกคู่และผลที่เกิดจากการเลือกคู่ในสมัยปัจจุบันดังได้กล่าวมาแล้วนั้นจะพบว่า การเลือกคู่ในสังคมไทยปัจจุบันนั้นมีแนวโน้มที่จะประสบกับปัญหามากขึ้นเนื่องจากสภาพของสังคมและเศรษฐกิจการเมืองที่เปลี่ยนไปเป็นเหตุให้ค่านิยมความเชื่อและวิธีการเลือกคู่ได้เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ที่สำคัญในปัจจุบันก็คือปัญหาการดำเนินชีวิตครอบครัวที่ล้มเหลวด้วยการจบชีวิตคู่ด้วยการหย่า ซึ่งการหย่านั้นย่อมก่อให้เกิดปัญหาที่สำคัญตามมาก็คือปัญหาสังคมอันเนื่องมาจากบุตรที่เกิดจากการมีคู่นั้นย่อมกลายมาเป็นเด็กกำพร้าที่สามารถก่อปัญหาให้เกิดกับสังคมได้หลายประการ เช่น ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรมหรือปัญหาโสเภณี เป็นต้น พระพุทธศาสนาในฐานะที่เป็นศาสนาประจำชาติหรือเป็นศาสนาที่คนส่วนมากของประเทศนับถือและเป็นศาสนาที่ถือว่าเป็นศาสนาที่เป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้เพราะกิจกรรมทางศาสนาความเชื่อและวิถีชีวิตของสังคมไทยนั้นมีพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ และในฐานะดังกล่าวนั้นเราจะต้องหันมาตอบคำถามว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะสามารถที่จะนำมาประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ไขปัญหายุ่งเกี่ยวกับการหย่าหรือภาวะที่เรียกกันว่าครอบครัวล้มเหลวนั้นได้อย่างไร ซึ่งจากการศึกษาแนวคิดและหลักธรรมมาทั้งหมดเราสามารถที่จะพิจารณาถึงกรอบหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาด้านการหย่าของคู่สามีภรรยาที่ผ่านการเลือกคู่มาได้ดังนี้

๑.หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาคู่ครอง(การหย่า)อันมีเหตุมาจากปัญหาด้านสังคม

กล่าวโดยสรุปแล้วปัญหาการหย่าที่เกิดขึ้นมาจากปัญหาสังคมนั้นก็คือ การที่สังคมไทยได้รับอารยธรรมและวิทยาการจากตะวันตกมาปรับใช้อย่างรวดเร็ว จนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ทำให้ชนบทส่วนหนึ่งได้พัฒนารูปแบบมาเป็นสังคมเมืองไม่ว่าจะเป็นค่านิยมวัฒนธรรม จากเมืองเล็กก็กลายเป็นเมืองใหญ่สังคมในหน่วยย่อยต่างๆได้พัฒนามาเป็นสังคมที่นิยมความเจริญและทันสมัยแบบตะวันตกเป็นเหตุให้สภาพครอบครัวจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อที่จะแสวงหา

^{๖๓} ศรีเรือน แก้วกังวาน. จิตวิทยาพัฒนาการทุกช่วงวัย เล่ม ๑-๒ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕) หน้า ๔๗๗.

สิ่งที่จะมีสนองความต้องการที่เกิดจากความทันสมัยของสังคมมากขึ้น เป็นเหตุให้ครอบครัวเกิดปัญหาที่ไม่อาจจะหาสิ่งที่มาตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ สำหรับปัญหานี้ควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาปรับใช้คือ

(ก)หลักความสันโดษ

คำว่าสันโดษนั้นตรงกับภาษาบาลีว่า สันตุกฺขี หรือ “สันโดษ คือ ความยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ (๑)ผ้าถุง, ผ้าห่ม, (๒)อาหาร, (๓)ที่นั่ง, ที่นอน, และ(๔)เภสัช, ตามมีตามได้ ยินดีของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพที่หามาได้ด้วยความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตน ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร...”^{๔๐}

สันโดษ หมายความว่า ความยินดี ความพอใจ ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ^{๔๑}

ความยินดีด้วยของของตนที่มีอยู่เชิดชูของของตน เช่น พ่อรักลูกของตน สามีรักภรรยาของตน ภรรยารักสามีของตน เหล่านี้เป็นต้น เรียกว่า รักของของตน

ยินดีด้วยปัจจัยสี่ ก็คือ ยินดีด้วยทรัพย์สินเงินทอง ตำแหน่ง หน้าที่ และที่อยู่อาศัยก็เหมือนกันที่ได้มาโดยชอบธรรมมีน้อยใช้น้อย มีมากใช้พอประมาณแห่งความจำเป็นตามฐานะของตน พระพุทธองค์มิได้ห้ามให้เราคิดปรับปรุงตัวเองให้เจริญก้าวหน้า แต่ทรงสอนว่าให้รักให้พอใจในสิ่งที่เราได้ ในสิ่งที่เรามีแล้วเท่านั้นเอง ถ้าคนเราทำอย่างนี้การ คอร์รัปชั่น การกินสินบนก็จะไม่เกิดขึ้นกับสังคม อนึ่ง คำว่า ยินดีตามมีตามได้ นั้นหมายถึงการยินดีในสิ่งที่ตนเป็นของของตนซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ สมมติว่ามารดาบิดาของตนเป็นคนพิการแต่เราก็ดูแลท่าน เพราะท่านเป็นพ่อแม่หรือผู้ให้กำเนิดแก่เรา เรามืออย่างนั้น เราได้อย่างนั้น เราก็พอใจอย่างนั้นนี้เรียกว่า ตามมีตามได้ ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาได้เป็น ๓ ประการดังนี้

(๑) สันโดษสำหรับบุคคล คือ บุคคลแต่ละคนย่อมมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็น แต่ความคิดเห็นนั้นต้องไม่ขัดกับหลักการและเจตนารมตามระเบียบ กฎเกณฑ์ ทางสังคม เพราะคนเรานั้นต้องอาศัยหมู่คณะในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ การแสดงความคิดเห็นก็ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญต่อตน

^{๔๐}ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๔๑/๒๔๔-๒๔๕ สันโดษ หมายถึง ความสันโดษ ๓ ประการ คือ (๑) ขยาลากสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามมีตามได้ทั้งดีและไม่ดี (๒) ขยาลพลสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามกำลังทั้งกำลังของตนและของทายก (๓) ขยาสารูปสันโดษ เป็นผู้สันโดษตามสมควรแก่สมณภาวะ, สันโดษ ๓ ประการ ในปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร จึงเป็นสันโดษ ๑๒

ม.ม.อ.(ไทย) ๒/๒๕๒/๔๘-๕๐)

^{๔๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๕.

เพราะการแสดงออกทางพฤติกรรมนั้นก็ต้องผ่านกระบวนการของความคิด ถ้าคิดดีพฤติกรรมที่แสดงก็ดูดี ถ้าคิดไม่ดีพฤติกรรมที่แสดงออกก็ดูไม่งาม

(๒) สันโดษในหน้าที่ที่ทำงาน บุคคลทุกคนมีหน้าที่เป็นของตนเอง เช่น หน้าที่ในความเป็นพ่อ หน้าที่ในความเป็นแม่ หน้าที่ในความเป็นลูกเป็นต้น ชีวิต หน้าที่การงานของตนจะต้องดำเนินไปตามวิถีทางที่ถูกต้อง ไม่เบียดเบียน ไม่เหลื่อมล้ำหน้าที่ ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ ส่งเสริมและเกื้อกูลกัน เพื่อให้เจริญก้าวหน้าทั้งตนและบุคคลรอบข้างนี้เป็นการสันโดษในหน้าที่

(๒) ความสันโดษสำหรับครอบครัว สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่รวมกันเป็นกลุ่มตั้งแต่สองคนขึ้นไป สถาบันครอบครัวถือว่าเป็นสถาบันที่ละเอียดอ่อนมาก เพราะคนตั้งแต่สองขึ้นไปอยู่รวมกันในบ้านหลังเดียวกัน เช่น พ่อ แม่ ลูก สถาบันครอบครัวจะแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ในสถาบันครอบครัวนี้ทุกคนจะมีความภูมิใจในหน้าที่ของตนเองและปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยความเต็มใจ

(๓) สันโดษในชีวิตและความเป็นอยู่ คือ พึงพอใจกับสถานะความเป็นอยู่ของตน เช่น พระสงฆ์ก็พึงพอใจในสถานะของพระสงฆ์อันมีสถานะความเป็นอยู่แบบเรียบง่าย ไม่ต้องไปดิ้นรนเพื่อแข่งขันกับใครเขานอกจากตัวเอง คือการสำรวมจิตของตนให้บริสุทธิ์ปราศจากอิจฉา ริษยาผู้อื่น เป็นต้น

ในสภาวะการณ์ที่โลกไปเปลี่ยนแปลงไปจนส่งผลกระทบต่อครอบครัวสิ่งที่คู่ครองหรือสามี ภรรยาจะต้องทำก็คือการตระหนักถึงความไม่แน่นอนของการเปลี่ยนแปลงจะต้องไม่พึ่งพิงกับสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ควรที่จะรู้จักคำว่าสันโดษคือยินดีปฏิบัติตามที่มีที่ได้ในปัจจุบัน ๔ ที่จำเป็นโดยให้แสวงหาวัตถุมาเพื่อใช้สอยตามคุณค่าที่เป็นคุณค่าแท้คือสาระที่สำคัญของสิ่งอำนวยความสะดวกนั้นก็จะสามารถลดภาระหรือลดความอยากที่เป็นไปตามกระแสของสังคมได้ เมื่อสามีภรรยาไม่พึ่งพิงเพื่อตามกระแสก็จะสามารถไม่สร้างปัญหาให้เกิดกับครอบครัวได้ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรครอบครัวก็ยังคงเป็นสุขและเป็นอยู่ได้โดยไม่ลำบากมากนัก

(ข) หลักการยอมรับความเปลี่ยนแปลง(ไตรลักษณ์)

สำหรับคำว่า ไตรลักษณ์ มาจากคำ ๒ คือ คำว่า ไตร + ลักษณะ ภาษาบาลีว่า ตี + ลक्षणานิ คำว่า ไตร หรือ ตี แปลว่า ๓ คำว่า ลักษณะ หรือ ลक्षणานิ แปลว่า อาการ หรือ ลักษณะ ดังนั้น เมื่อนำคำทั้งสองมารวมเข้ากันแล้วก็จะได้ คำว่า ไตรลักษณ์ หรือ ติลक्षणานิ ซึ่งแปลว่า ลักษณะ ๓ อย่างคือ อนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Three Characteristics of Existence แปลว่า ลักษณะ ๓ อย่าง ซึ่งหมายถึง ลักษณะของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม

ไตรลักษณ์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ คือ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารธรรมทั้งปวง^{๖๔}

๑. อนิจจตา (Impermanence) ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

๒. ทุกขตา (Stress and Conflict) ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดัน ผื่นและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความสมอยากแท้จริง หรือความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยตัณหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยาก เข้าไปยึดด้วยตัณหาอุปาทาน

๓. อนัตตตา (Soullessness หรือ Non-Self) ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมัน^{๖๕}

โดยที่เราจะพบว่าหลักการนี้ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ก็ตาม หลักการทั้งสามนี้ ก็คงมีอยู่เป็นธรรมดา พระพุทธเจ้าเป็นแต่ทรงค้นพบและนำมาเปิดเผยแสดงแก่เวไนยสัตว์^{๖๖} เพื่อก่อให้เกิดความรู้และแก้ปัญหาชีวิตคือการหลุดพ้นจากทุกข์ได้

ในการนำหลักไตรลักษณ์มาแก้ไขปัญหาคือการหยั่งรากของครอบครัวยุคใหม่หรือคู่สามีภรรยาในด้านปัญหาทางสังคมในสมัยปัจจุบันก็โดยการให้คู่ครองได้เข้าใจหลักไตรลักษณ์ในทั้ง ๓ ประการคือหลักอนิจจตา คือความไม่เที่ยง หลักทุกขตา คือความที่ไม่สามารถทนต่อการเปลี่ยนแปลงได้และหลักอนัตตา คือการที่สรรพสิ่งในโลกนี้ล้วนไม่มีสิ่งใดที่ควรยึดมั่นว่าเป็นของตนหรือของใครเนื่องจากเหตุคือความไม่แน่นอนเปลี่ยนแปลงของกฎธรรมชาตินั้นได้ จากสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วนี้นับเป็นเรื่องธรรมดาปกติเพราะการเปลี่ยนแปลงของสังคมย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ภายใต้กฎความไม่แน่นอนคืออนิจจตานั่น เมื่อเข้าใจในกฎไตรลักษณ์ดังกล่าวแล้วก็จะไม่หวั่นไหวกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของโลกหรือของสังคม และพยายามที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้นให้ได้อย่างเท่าทัน คือไม่ตกอยู่ในอำนาจของการเปลี่ยนแปลงแต่ควรจะอยู่เหนือการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร คู่ครองที่มั่นในหลักธรรมหรือเปี่ยมด้วยคุณธรรมก็จะสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงได้ด้วยการไม่ตกอยู่ในการครอบงำของสภาพสังคม วัตถุที่เกิดขึ้นแต่พิจารณาสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นในมุมมองที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองกล่าวคือแทนที่

^{๖๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลธรรม, , หน้า ๑๐๔.

^{๖๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๘.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๘.

จะหลงใหลไปตามอำนาจของกระแสวัตถุกัณฑ์มาศึกษาเพื่อเอาประโยชน์จากวัตถุหรือเทคโนโลยีที่จะสามารถก่อประโยชน์ให้กับตนและสังคมให้ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะทำให้ไม่เกิดการหย่าร้างขึ้น

ค. หลักขันติ คือความอดทน คำว่า ขันติ แปลว่า ความอดทน เป็นลักษณะความเข้มแข็งของจิตในการพยายามทำความดี และถอนตัวออกจากความชั่ว สาเหตุที่ต้องบำเพ็ญขันติมี ๔ ประการ^{๖๗} คือ

๑. อดทนต่อความลำบาก ซึ่งเกิดจากการทำงานจนเหน็ดเหนื่อย หิว กระจาย หรือถูกแดด ลม ฝน กระแทก

๒. อดทนต่อทุกข์เวทนา อันเกิดจากเจ็บไข้ได้ป่วย ความไม่สบาย ไม่เป็นคนเจ้ามารยา โมโหร้าย

๓. อดทนต่อความเจ็บใจ เมื่อถูกผู้อื่นกระทำล่วงเกินให้เป็นที่ขัดใจ เช่น ถูกด่า หรือสบประมาท ก็รู้จักอดทนอดกลั้นไม่ได้ตอบ

๔. อดทนต่ออำนาจกิเลส หมายถึง ความอดทนต่ออารมณ์ข้างฝ่ายเพิลิตเพลิน เช่น ความสนุก การเที่ยวเตร่ การได้ผลประโยชน์ในทางที่ไม่ควร หรืออดทนต่ออำนาจความอยาก

ในการอยู่ครองเรือนหรือการใช้ชีวิตภายหลังจากการเลือกคู่่นั้นมีความจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาอดทนดังปรากฏในหลักภรรยาธรรมข้อแรกว่าจะต้องมีขันติคือความอดทน ทั้งนี้เพราะการครองเรือนนั้นย่อมมีภาระมากกว่าการอยู่เป็นโสดดังนั้นเมื่อเลือกคู่หรือแต่งงานมาแล้วก็ต้องอดทน การเปลี่ยนแปลงของสังคมรอบตัวอาจจะก่อให้เกิดความท้อแท้เบื่อหน่ายอยู่บ้างแต่ถ้าผู้ครองเรือนมีความอดทนแล้วทุกอย่างก็สามารถที่จะผ่านไปได้ด้วยดี ไม่ก่อให้เกิดการหย่าร้างได้

ง. หลักความไม่ประมาท

คำว่า ปมาทะ หรือ ความประมาท แปลว่า ความหลงมัวเมา หมายถึง การปล่อยจิต การส่งเสริมการปล่อยจิตไปในกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต หรือในเบญจกามคุณ^{๖๘} การทำโดยไม่เคารพ การทำไม่หัดคิดต่อ การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่เจริญ การไม่ทำให้มาก ความตั้งใจไม่จริง ความไม่หมั่นประกอบ ความไม่ประมาท^{๖๙} หรือ หมายถึง ความปล่อยจิตไป ความเพิ่มพูนการปล่อยจิตไป ในกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริตหรือในกามคุณ ๕ หรือความกระทำโดยไม่เคารพ ความกระทำโดยไม่คิดต่อ ความกระทำไม่มั่นคง ความประพฤติด้อย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพให้มาก

^{๖๗} ปิ่น มุกกันต์, แนวการสอนธรรมะตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี, หน้า ๔๖๒ – ๔๖๓.

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๘, ๒๘๗/๑๓๘–๑๓๙, ๓๑๔.

^{๖๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๓/๓๒.

ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจจริง ความไม่ประกอบเนื่องๆ ความประมาท ในการเจริญกุศลธรรมทั้งหลายความประมาท กิริยาที่ประมาท สภาพที่ประมาท^{๓๐}

สำหรับความประมาทนั้นสามารถแยกพิจารณาได้เป็น ๘ ประเภท คือ

๑. ประมาทในเวลา มีพระพุทธพจน์ความตอนหนึ่งว่า มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริโน อหฺวตฺถ แปลว่า ชนเหล่าใดเมื่อก่อน เวลาเป็นหนุ่มไม่มีโรคสมบูรณ์ด้วยความสบาย ๘ อย่างเป็นต้น ทั้ง ศาสดาที่อยู่พร้อมหน้า ละเว้นโยนิโสมนสิการเสวยสุขในการหลับนอน ทำตัวเป็นอาหารของ เรือดทั้งคืนทั้งวัน ประมาทอยู่ ชนเหล่านั้น ภายหลัง เวลาชรา มีโรค ตาย วิบัติ ทั้งศาสดาก็ ปรินิพพานแล้ว นี่ก็ถึงการอยู่อย่างประมาทก่อนๆ นั้น และพิจารณาเห็นความตายที่มีปฏิสนธิว่าเป็น เรื่องหนัก ย่อมเดือดร้อน แต่เธอทั้งหลายอย่าได้เป็นเช่นนั้น ^{๓๑}

๒. ประมาทในวัย ผู้ประมาทแล้วด้วยการปล่อยใจไปในกามคุณ ๕ ก็ข้ามห้วงสงสารไม่ได้ เพราะติดอยู่ในกามคุณนั้น^{๓๒} หลงมัวเมาในวัยหนุ่มสาวไม่ชวนชวายนในกิจที่ควรทำมีกุศลเป็นต้น^{๓๓}

๓. ประมาทในความไม่มีโรค เมื่อใดผู้ไม่มีโรคภัย อยู่สุขสบาย ไม่สร้างความคิด ทำแต่ ความชั่ว ถือว่ายังไม่ถึงการสิ้นชีวิตย่อมหลงระเริงในกามคุณ เมื่อนั้นเขาจึงเป็นผู้ประมาทมัวเมาในความไม่มีโรค

๔. ประมาทในชีวิต ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า ชีวิตนี้ถูกขนานนาเข้าไป เป็นของน้อย คุณน้ำในโคลนฉะนั้น เมื่อชีวิตเป็นของน้อยเหลือเกินอย่างนี้ เวลานี้ไม่ใช่เวลาที่จะประมาทเลย.^{๓๔} หมายความว่าชีวิตเป็นของน้อยแต่มนุษย์กลับไม่รู้กลับดำเนินชีวิตไปโดยไม่พยายามที่จะ สร้างบุญกุศลเพิ่มเติมมัวเมาอยู่แต่เฉพาะความสะดวกสบายเฉพาะหน้าดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนนันทิยะ กอริยสาวกเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาท... ไม่พยายามให้ยิ่งขึ้นไป เพื่อความ สงัดในกลางวัน เพื่อหลีกเร้นในกลางคืน เมื่ออริยสาวกนั้นเป็นผู้ประมาทอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่ มีปราโมทย์ เมื่อไม่มีปราโมทย์ ก็ไม่มีปีติ เมื่อไม่มีปีติ ก็ไม่มีปีสัทธา เมื่อไม่มีปีสัทธา ย่อมอยู่เป็นทุกข์ จิตของผู้มีความทุกข์ย่อมไม่เป็นสมาธิ เมื่อจิตไม่เป็นสมาธิ ธรรมทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏ เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ อริยสาวกนั้นย่อมถึงความนับว่า อยู่ด้วยความ ประมาท....อริยสาวกนั้นย่อมถึงความนับว่า อยู่ด้วยความประมาทดูก่อนนันทิยะ

^{๓๐} อภ. วิ. (ไทย) ๒/๘๖๓/๔๒๖.

^{๓๑} ส้ง.สพ. (ไทย) ๒๕ /๒๗๗.

^{๓๒} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๑๒๗/๑๕๒.

^{๓๓} ดูเพิ่มเติมที่ โสวัญย์ บำรุงศักดิ์. “วัย : วัยของมนุษย์”, ธรรมทรรศน์. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗): หน้า ๔๓-๕๓.

^{๓๔} พ.ช. (ไทย) ๑๕ /๒๕๔๕/๔๖๐.

อริยสาวกเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทอย่างนี้แล.^{๑๕}

๕. ประมาทในการทำงาน เป็นการดำเนินชีวิตใดด้านการทำงานด้วยความประมาทคือปล่อยให้อำนาจฝ่ายต่ำเข้าครอบงำเห็นแก่ความสะดวกสบาย ไม่ใส่ใจในหน้าที่การงานที่รับผิดชอบ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า “ถ้าบุคคลผู้มีอาชีพะบริสุทธฺ์อย่างนี้ กระทำความปลานปลื้มด้วยเหตุเพียงเท่านี้ว่า อาชีพของเร บริสุทธฺ์ แล้วเป็นผู้ประมาทเหมือนดังหลับอยู่ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีอาชีพผิเกลี้ยงชีพด้วยมิจฉาอาชีพะ นี้เรียกว่า อาชีพะวิบัติ”^{๑๖}

๖. ประมาทในการศึกษา หมายถึงการไม่เอาใจใส่ในการศึกษาหาความรู้ในขณะที่ยังมีความพร้อม หรือเมื่อมีโอกาส ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“เธอทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด จงนั่งเถิด เธอทั้งหลายจะได้ประโยชน์อะไรด้วยความหลับ เพราะความหลับจะเป็นประโยชน์อะไรแก่เธอทั้งหลายผู้เร้าร้อนเพราะโรค คือกิเลสมีประการต่างๆ ถูกถูกรศ คือ รากะเป็นต้นแทงแล้วย่อยยับอยู่ เธอทั้งหลายจงลุกขึ้นเถิด จงนั่งเถิดจงหมั่นศึกษาเพื่อสันติเถิด มัจจุราชมารู้ว่าเธอทั้งหลายประมาทแล้ว ยังเธอทั้งหลายผู้ตกอยู่ในอำนาจให้ลุ่มหลงเลย เธอทั้งหลายจงข้ามคัณหาค้นหาอันชานไปในอารมณฺ์ต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุให้เทวดาและมนุษย์ผู้มีความต้องการอาศัยรูป เป็นต้น ดำรงอยู่ขณะอย่าได้ล่วงเธอทั้งหลายไปเสีย เพราะว่าผู้ล่วงขณะเสียแล้ว เป็นผู้ยึดเยียดกันไปในนรกเสวราโศกอยู่ ความประมาทเป็นคุณุจฺฐิ ตกตฺถองแล้ว เพราะความมัวเมาในปฐมวัยนอกนี้ความประมาทเป็นคุณุจฺฐิ ตกตฺถองแล้วเพราะความมัวเมาในวัยเพราะฉะนั้น กุลบุตรผู้เป็นบัณฑิต พึงถอนถูกรศ คือกิเลสมีรากะเป็นต้นของตนเสีย ด้วยความไม่ประมาทและด้วยวิชา”^{๑๗}

๗. ประมาทในการปฏิบัติธรรม คือไม่มีสติเตือนตนว่า จะปฏิบัติธรรมอย่างสม่ำเสมอไม่ย่อท้อโดยเริ่มตั้งแต่บัดนี้ ไม่ใช่รอนจนแก่ค่อยเข้าวัด จะฟังเทศน์ก็หูตึงฟังไม่ถนัด จะนั่งสมาธิก็ปวดเมื่อย ขัดขอกไปหมด ลูกก็โอย นังก็โอย เมื่อไม่ระลึกรู้ได้เช่นนี้ จึงประมาทในการทำความเพียรใส่ใจในการปฏิบัติธรรม และไม่เชื่อว่าการปฏิบัติธรรมนั้น ทำให้เกิดความสุขแก่ตนทั้งโลกนี้และโลกหน้า และเป็นวิธีการเดียวที่ทำให้เราสามารถบรรลุเป้าหมายอันสูงสุดแห่งชีวิต คือ พระนิพพาน จึงเป็นเหตุให้ประมาท

สำหรับความประมาทนั้นมีบ่อเกิดที่สำคัญคือมาจากปัจจัยหลัก ๒ ประการคือ

^{๑๕} ส.มท. (ไทย) ๑๕ /๑๐๓๖/๕๕๗.

^{๑๖} อ.เอกก (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๓๖๕.

^{๑๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗๓/๕๗๘.

(๑) เกิดจากปัจจัยภายใน ปัจจัยภายในได้แก่จิตใจ อารมณ์ ความนึกคิด ก็สิ่ง que แสดงกิริยาอาการประมาทออกมาได้ เช่น เมื่อใดเกิดความร้อนใจใจ เพราะรีบเร่งก็ทำให้รีบร้อนขาดความระมัดระวัง จนเป็นเหตุให้เกิดอันตรายแก่ตนเอง และคนรอบข้างได้ และยังรวมไปถึง ในด้านร่างกาย และวาจาอยู่ด้วย ซึ่งจะเป็นสื่อให้ความประมาทชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ยังมิสาเหตุอีกอย่าง ๑ เป็นปัจจัย มาคอยสนับสนุนให้ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ได้ อันได้แก่ปัจจัยในภายนอกนั่นเอง

(๒) เกิดจากปัจจัยภายนอก คือเทคโนโลยีที่ มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อความสะดวกสบายให้ตนเองนั่นเอง แต่บางครั้งก็กับทำโทษให้กับตนเอง และผู้อื่นได้มากกว่าปัจจัยที่อยู่ในภายใน โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ เช่น รถยนต์ เครื่องบิน เรือยนต์ แม้กระทั่งเครื่องจักรในการทำงานของมนุษย์ก็คร่าชีวิตได้มากมาย สมมุติ เมื่อคนเกิดอุบัติเหตุชนกัน ก็ไม่ถึงกับได้รับอันตรายแก่ชีวิต แต่ถ้าเกิดในขณะที่ใช้เทคโนโลยีก็ ได้รับอันตรายแก่ชีวิตเป็นจำนวนมากๆ เช่น เครื่องบินตก รถชนกัน พริกคว่ำ แก๊สระเบิด และอีกมากมาย ดังนั้น เราควรมีสติคอยเตือนให้เกิดความระมัดระวัง อันเป็นมาศึกต่อความประมาทไว้คือ หลักธรรม พุทธสุภาษิตเตือนใจเป็นหลัก

สำหรับหลักความไม่ประมาทนี้สามารถที่จะนำมาแก้ไขปัญหาการหย่าร้างที่มีสาเหตุมาจากปัญหาด้านสังคมคือการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลต่อวิถีทางในการดำเนินชีวิตตามปกติของคนเรา โดยทางแก้ไขที่ดีก็จะต้องไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต เช่น ไม่ประมาทในการใช้จ่าย ในการแสวงหาการประกอบอาชีพหรือไม่แต่ไม่ประมาทในคำพูดที่จะต้องมิเหตุผลพูดกันด้วยวาจาที่ไพเราะอ่อนหวานก็จะสามารถสร้างความรักความสามัคคีให้เกิดขึ้นในครอบครัวได้ การที่สังคมมีการเปลี่ยนแปลงเช่นในสมัยปัจจุบันนี้จะต้องมีสติไม่ประมาทเป็นการดีที่สุด

๒. หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาการหย่าอันมีเหตุมาจากปัญหาเศรษฐกิจ

ปัญหาเศรษฐกิจถือว่าเป็นปัญหาที่สำคัญทั้งนี้เพราะถือว่าเป็นปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องและเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านการเงินภายในและภายนอกครอบครัว ภายหลังจากการตัดสินใจเลือกคู่มาแล้วคู่แต่งงานจะต้องรู้จักการบริหารเรื่องเงินทองทั้งในส่วนของการหาหาเพื่อเก็บและการจัดสรรเพื่อการใช้จ่ายให้เหมาะสมไม่ก่อให้เกิดความลำบาก หากคู่แต่งงานหรือผู้ครองเรือนไม่รู้จักการจัดการเรื่องเศรษฐกิจภายในครอบครัวก็จะก่อให้เกิดปัญหาคือเรื่องความยากจน โดยความยากจนนั้นถือได้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญของสังคมเนื่องจากเป็นปัญหาที่เข้าไปบั่นทอนความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน โดยความยากจนนั้นเกิดมาจากปัญหาด้านการศึกษา ความยากจนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดภาระหนี้สินที่จำเป็นต้องไปกู้มาเพื่อประกอบอาชีพ ซึ่งในปัจจุบันจะพบว่าเพราะเหตุของความยากจนยังส่งผลทำให้คู่แต่งงานต้องออกไปทำงานนอกบ้านหรือต้องย้ายถิ่นไปประกอบอาชีพในที่ห่างไกล ทำให้ต้องได้รับความยากลำบาก ดังนั้น ความยากจนจึงถือได้ว่าเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการหย่าร้างได้

สำหรับปัญหานี้หากเราหันมาพิจารณาในประเด็นคำถามที่ว่าเมื่อเกิดปัญหาขึ้นเช่นนี้แล้วเราจะนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาแก้ไขปัญหได้อย่างไร จากการศึกษากรอบแนวคิดในทางพระพุทธศาสนาแล้วพบว่าหลักธรรมที่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาคือความยากจนนั้นก็มียุทธศาสตร์อยู่หลายประการคือ

(๑) **หลักของการสร้างฐานะทางการเงินของครอบครัว** ในการแก้ไขปัญหาคือความยากจนอันเป็นเหตุทำให้เกิดการหย่าร้างกันของคู่สามีภรรยาในปัจจุบันนั้นพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้ไว้ดังต่อไปนี้

ก. **ขันหาและรักษาสมบัติ** ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน หรือหลักธรรมอันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นต้น ที่เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถสังสัดตนิกธรรม * ๔ ประการ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน และการประกอบอาชีพที่สุจริต ฝึกฝนให้มีความชำนาญชาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดคล้องตรวจสอบหาวิธีการที่เหมาะสมที่จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดี

๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา คือ รู้จักคุ้มครอง เก็บรักษาโภคทรัพย์และผลงานที่ตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย

๓. กัลยาณมิตตตา คบหาคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักเสวนาคบหาคน ไม่คบไม่เอาอย่างผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้รู้ผู้ทรงคุณ ผู้มีความสามารถ ผู้นำเคารพนับถือ และมีคุณสมบัติเกื้อกูลแก่อาชีพการงาน

๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตแต่พอดี คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอคิสม รายได้ มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้^{๗๘}

ข. **ขันแจกจัดสรรทรัพย์** เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว รู้จักจัดสรรทรัพย์นั้น โดยถือหลักการแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วนที่เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ

- เอเกน โภเค ญะเชยฺย ๑ ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยง และทำประโยชน์
- ทูวิหิ กมฺมํ ปโยชเย ๒ ส่วน ใช้เป็นทุนประกอบกิจการงาน
- จตุตถญฺญ นิชาเปยฺย อิก ๑ ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๗๙}

ค. **ขันจับจ่ายกินใช้** พึงเข้าใจและคำนึงไว้เสมอว่า การที่เพียรพยายามแสวงหา รักษา และครอบครองโภคทรัพย์ไว้นั้น ก็เพื่อจะใช้ให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ถ้าไม่ใช้ทรัพย์สมบัติให้เกิดคุณประโยชน์แล้ว การหาและการมีทรัพย์สมบัติก็ปราศจากคุณค่า หากความหมายใดๆมิได้

^{๗๘} อ.อ.อุฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๘๕

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๓/๒๐๒

ดังนั้น เมื่อมีทรัพย์หรือหาทรัพย์มาได้แล้วพึงปฏิบัติต่อทรัพย์หนึ่งส่วนแรกในข้อ ข. ตามหลัก โภคาทิยะ (ประโยชน์ที่ควรถือเอาจากโกศ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองทรัพย์สมบัติ) ๕ ประการ ดังพุทธพจน์ว่า อริยสาวกแสวงหาโภคทรัพย์มาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียรของตน และโดยทางสุจริตชอบธรรมแล้ว

๑. เลี้ยงตัว เลี้ยงมารดาบิดา บุตร ภรรยา และคนในปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

๒. บำรุงมิตรสหาย และผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

๓. ใช้ปกป้องรักษาสวัสดิภาพ ทำตนให้มั่นคงปลอดภัยจากอันตราย

๔. ทำพละ คือ สละเพื่อบำรุงและบูชา ๕ อย่าง

(๑) ญาติพละ สงเคราะห์ญาติ

(๒) อติถิพละ ต้อนรับแขก

(๓) ปุพเพตพละ ทำบุญหรือสักการะอุทิศผู้ล่วงลับ

(๔) ราชพละ บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น

(๕) เทวตาพละ ถวายเทวดา คือ ทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ

๕. อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ และเหล่าบรรพชิตผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ไม่ประมาทมัวเมา

เมื่อได้ใช้โภคทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้แล้ว ถึงโกศจะหมดสิ้นไปก็สบายใจได้ว่า ได้ใช้โกศนั้นให้เป็นประโยชน์ถูกต้องตามเหตุผลแล้ว ถึงโกศเพิ่มขึ้น ก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี^{๔๐}

การใช้จ่ายใน ๕ ข้อนี้ ท่านมุ่งแจกแจงรายการที่พึงจ่ายให้รู้ว่าควรใช้ทรัพย์ทำอะไรบ้าง มิใช่หมายความว่าให้แบ่งส่วนเท่ากันไปทุกข้อ นอกจากนั้น ท่านมุ่งกล่าวเฉพาะรายการที่พึงจ่ายเป็นประจำสำหรับคนทั่วไป แต่ถ้าผู้ใดสามารถก็ควรบำเพ็ญประโยชน์ให้มากขึ้นไปอีก ตามหลัก สังคหวัตถุ

(๒) หลักการดูแลหรือการบริหารครอบครัวยุคใหม่ ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว นอกจากปฏิบัติตามหลักธรรมอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เช่น เป็นคนที่รู้จักทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นต้นแล้ว พึงปฏิบัติตามหลักธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อวงศ์ตระกูลบางอย่าง ต่อไปนี้

ก. รักษาตระกูลให้คงอยู่ โดยปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน หรือเหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เรียกว่า กุลจริยวัตร ๔ อย่าง คือ

๑. นัฏฐกเวสนา ของหายหมด รู้จักหามาไว้

๒. ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม

๓. ปริมิตปานโภชนา รู้จักประมาณในการกิน การใช้

^{๔๐} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๑/๔๘

๔. อธิปจีสถิตสถานปนา ตั้งหญิงหรือชายมีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๔๐}

หากคู่สามีภรรยาโดยเฉพาะแล้วก็คือคนที่สามเณรในฐานะของคนที่เป็นหัวหน้าครอบครัว จะต้องรู้จักการจัดการในเรื่องกาแสวงหาความมั่นคงให้เกิดขึ้นกับครัว โดยเฉพาะในแง่ของเศรษฐกิจแล้ว ก็จะสามารถที่จะแก้ไขปัญหของการหย่าร้างอันเนื่องมาจากการดำเนินชีวิตภายหลังจากการเลือกคู่ได้

ข. ปิดช่องทางที่เข้ามาของความเสื่อม หลีกเว้นความประพฤติที่เป็นช่องทางของความเสื่อม ความพินาศ ซึ่งจะเป็นเหตุให้โทษภัยภัยย่อยยับไป ที่เรียกว่า อบายมุข ๖ ประการคือ

๑. ดิตสุรายาเมา ซึ่งมีโทษ ๖

- ๑.๑ ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
- ๑.๒ ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๑.๓ ทำลายสุขภาพ
- ๑.๔ เสื่อมเกียรติเสียชื่อเสียง
- ๑.๕ ทำให้แสดงด้าน ไม่รู้จักอาย
- ๑.๖ ทอนกำลังปัญญา

๒. เอาแต่เที่ยวกลางคืน ซึ่งมีโทษ ๖

- ๒.๑ เป็นการไม่รักษาตัว
- ๒.๒ เป็นการไม่รักษาลูกเมีย
- ๒.๓ เป็นการไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- ๒.๔ เป็นที่ระแวงสงสัย
- ๒.๕ เป็นเป้าให้เขาใส่ความหรือข่าลือ
- ๒.๖ เป็นทางมาของเรื่องเดือดร้อนเป็นอันมาก

๓. จ้องจะดูการเล่น ซึ่งมีโทษทำให้การทำงานเสื่อมเสีย เพราะใจกังวลคอยคิดจ้องและเสียเวลา เมื่อไปดูสิ่งนั้นๆ เช่น เดินรำที่ไหน ขับร้องดนตรีที่ไหน ไปที่นั้น

๔. ไม่เว้นการพนัน ซึ่งมีโทษ ๖

- ๔.๑ เมื่อชนะ ย่อมก่อเวร
- ๔.๒ เมื่อแพ้ ก็เสียทรัพย์ที่เสียไป
- ๔.๓ ทรัพย์หมดไปๆ เห็นชัดๆ
- ๔.๔ เข้าที่ประชุม เขาไม่เชื่อถือถ้อยคำ
- ๔.๕ เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อนฝูง

^{๔๐} อ.จ.จุฑก. (ไทย) ๒๑/๒๕๕/๓๓๗.

๔.๖ ไม่เป็นที่พึงประสงค์ของผู้จะหาคู่ครองให้ลูกของเขา เพราะเห็นว่าจะเลี้ยงลูกเมียไม่ไหว

๕. มั่วสุมมิตรชั่ว ซึ่งมีโทษทำให้กลายเป็นคนชั่วอย่างคนที่ตนคบ ทั้ง ๖ ประเภท คือ ได้เพื่อนที่ชักนำไปให้กลายเป็นนักการพนัน นักเลงผู้หญิง นักเลงเหล้า นักลวงของปลอม นักหลอคนักต้ม และนักเลงหัวไม้

๖. มั่วแต่เกียจคร้าน ซึ่งมีโทษ ทำให้ยกเหตุต่างๆ เป็นข้ออ้าง ผัดเพี้ยนไม่ทำงาน โภคะใหม่ก็ไม่เกิด โภคะที่มีอยู่ก็หมดสิ้นไป คือ ให้อ้างไปทั้ง ๖ กรณี ว่า หนาวนัก ร้อนนัก เย็นไปแล้วยังเข้านัก หิวนัก อิ่มนัก แล้วไม่ทำงาน^{๔๒}

๓. หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหการหย่าอันมีเหตุมาจากปัญหาการศึกษา

สำหรับประเด็นในเรื่องการหย่าร้างที่เกิดมาจากปัญหาด้านการศึกษาคือการที่คู่สามีไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้าหากันได้ ปัญหาดังกล่าวนี้นี้สามารถที่จะแก้ไขได้ด้วยการศึกษาหรือการเรียนรู้ ซึ่งพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ดังนั้น คู่สามีภรรยาที่ต้องการเป็นคู่ที่สามารถปรับตัวเข้ากันได้จะต้องพัฒนาด้วยการศึกษา โดยหลักการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนานั้นก็ปฏิบัติตามแนวทางดังต่อไปนี้

(๑) ต้องพัฒนาด้วยหลักไตรสิกขา คือ สติ สมาธิ ปัญญา คือ

ก. รู้หลักคุณภาพของการศึกษา คือ รู้จักองค์ประกอบที่เป็น ปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการ ดังนี้

๑. องค์ประกอบภายนอกที่ดี ได้แก่ มีกัลยาณมิตร หมายถึง รู้จักหาผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อน หนังสือ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางสังคมโดยทั่วไป ที่ดี ที่เกื้อกูล ซึ่งจะชักจูง หรือกระตุ้นให้เกิดปัญญาได้ ด้วยการฟังการสนทนา ปรึกษา ซักถาม การอ่าน การค้นคว้า ตลอดจนการรู้จักเลือกใช้สื่อมวลชนให้เป็นประโยชน์

๒. องค์ประกอบภายในที่ดี ได้แก่ โยนิโสมนสิการ หมายถึง การใช้ความคิดถูกวิธี รู้จักคิดหรือคิดเป็น คือ มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณาสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย จนเข้าถึงความจริงและแก้ปัญหาหรือทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นได้ กล่าวโดยย่อว่า

ข้อหนึ่ง รู้จักฟังพาให้ได้ประโยชน์จากคนและสิ่งสิ่งแวดล้อม

ข้อสอง รู้จักฟังตนเอง และทำตัวให้เป็นที่พักของผู้อื่น^{๔๓}

^{๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๕/๑๕๖

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๓/๕๓๕

ข. มีหลักประกันของชีวิตที่พัฒนา เมื่อรู้หลักคุณภาพของการศึกษา ๒ อย่างแล้ว พึงนำมาปฏิบัติในชีวิตจริง พร้อมกับสร้างคุณสมบัติอื่นอีก ๕ ประการให้มีในตน รวมเป็นองค์ ๗ ที่เรียกว่า แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดีงาม หรือ รุ่งอรุณของการศึกษา ที่พระพุทธเจ้าทรงเปรียบว่าเหมือนแสงอรุณเป็นบุพนิมิตแห่งอาทิตย์อุทัย เพราะเป็นคุณสมบัติต้นทุนที่เป็นหลักประกันว่าจะทำให้ก้าวหน้าไปในการศึกษา และชีวิตจะพัฒนาสู่ความดีงามและความสำเร็จที่สูงประเสริฐอย่างแน่นอนดังต่อไปนี้

๑. แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี

๒. มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต

๓. มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

๔. มุ่งมั่นฝึกตนจนเต็มสุกภาวะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้

๕. ยึดถือหลักเหตุปัจจัยมองอะไรก็ตามเหตุและผล

๖. ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท

๗. ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และความจริง

ก. ทำตามหลักเสริมสร้างปัญญา ในทางปฏิบัติอาจสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ ๒ อย่างข้างต้นนั้นได้ ด้วยการปฏิบัติตามหลัก วุฒิชรรม (หลักการสร้างความเจริญงอกงามแห่งปัญญา) ๔ ประการ

๑. สัมปฐิสังสวะ เสดนาผู้รู้ คือ เอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรงและจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน คั่นคว้า หมั่นปรึกษา สอบถามให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังดูคำสอน คือเอาใจใส่สดับตรับฟังคำบรรยาย คำแนะนำสั่งสอน แสวงหาความรู้ ทั้งจากตัวบุคคลโดยตรง และจากหนังสือหรือสื่อมวลชน ตั้งใจเล่าเรียน คั่นคว้า หมั่นปรึกษาสอบถาม ให้เข้าถึงความรู้ที่แท้จริง

๓. โยนิโสมนสิการ คิดให้แยกคาย คือ รู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสถานะและสืบสาวให้เห็นเหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษอย่างไร เป็นต้น

๔. ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติให้ถูกหลัก นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนรับฟังและไตรตรองเห็นชัดแล้ว ไปใช้หรือปฏิบัติหรือลงมือทำให้ถูกต้องตามหลักตามความมุ่งหมาย ให้หลักย่อยสอดคล้องกับหลักใหญ่ ข้อปฏิบัติย่อยสอดคล้องกับจุดหมายใหญ่ ปฏิบัติธรรมอย่างรู้เป้าหมาย เช่น สันโดษเพื่อเกื้อหนุนการงาน ไม่ใช่สันโดษกลายเป็นเกียจคร้าน เป็นต้น^{๔๔}

^{๔๔} อ.จ.ตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๓๒

ง. ศึกษาให้เป็นพหุสูตร คือ จะศึกษาเล่าเรียนอะไร ก็ทำตนให้เป็นพหุสูตรในด้านนั้น ด้วยการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แจ่มแจ้งชัดเจนถึงขั้นครบ องค์คุณของพหุสูตร (ผู้ได้เรียนมาก หรือผู้คงแก่เรียน) ๕ ประการ คือ

๑. พหุสูตรา ฟังมาก คือ เล่าเรียน สดับฟัง รู้เห็น อ่าน สังสมความรู้ในด้านนั้นไว้ให้มากมาย กว้างขวาง

๒. ธตา จำได้ คือ จับหลักหรือสาระได้ ทรงจำเรื่องราวหรือเนื้อหาสาระไว้ได้แม่นยำ

๓. วสา ปริจิตา คล่องปาก คือ ท่องบ่น หรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องจัดเจน ใครสอบถามก็พูดชี้แจงแถลงได้

๔. มนสานุเปกฺขิตา เจนใจ คือ ใส่ใจนึกคิดจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัดเจน มองเห็นโล่งตลอดไปทั้งเรื่อง

๕. ทิฏฐิยา สุปฏิวิฐา ขบได้ด้วยทฤษฎี คือ เข้าใจความหมายและเหตุผลแจ่มแจ้งลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา เหตุผลและความสัมพันธ์ของเนื้อความและรายละเอียดต่างๆ ทั้งภายในเรื่องนั่นเองและที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่นๆ ในสายวิชาหรือทฤษฎีนั้นไปรู้งตลอดสาย^{๘๕}

จะเห็นได้ว่าหลักการศึกษาก็ได้กล่าวมานั้นเป็นหลักการศึกษที่สามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้ศึกษาให้สามารถพัฒนาไปสู่การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่พึงประสงค์ได้ ดังนั้น คู่สามีภรรยาที่มีปัญหาในเรื่องการศึกษาคือการเรียนรู้ที่ไม่เท่าทันกันจนไม่สามารถที่จะปรับตัวเข้าหากันได้นั้นจะต้องเริ่มต้นด้วยการศึกษาเพราะเมื่อดำเนินการศึกษาได้ตามกรอบการศึกษาเชิงพุทธดังกล่าวแล้วก็เชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหการหย่าร้างอันเนื่องมาจากปัญหาด้านการศึกษาได้

(๔) หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหการหย่าร้างอันมีเหตุมาจากปัญหาเพศสัมพันธ์

หลักธรรมที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหทางเพศระหว่างสามีกับภรณานั้น ควรนำหลักคำสอนเรื่องการตั้งตนไว้ชอบ^{๘๖}มาปรับใช้ โดยคำว่า การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึงสามีภรรยาได้ดำเนินชีวิตทางกายและใจอย่างมีเป้าหมาย ด้วยความถูกต้องและสุจริต รู้แจ้งในชีวิตของการครองเรือนเข้าใจความหมายของชีวิตทางโลก ไม่หมกมุ่นในเรื่องกามารมณ์ [ทางเพศ] มีความพอใจยินดีในคู่ครองของตน [กามสังวร] มีสติสัมปชัญญะว่าตนเป็นใคร มีภรรยา มีสามี มีครอบครัวแล้ว รู้จักยับยั้งชั่งใจเมื่อประจวบกับสิ่งน่ายินดีที่สามารถพาตนไปสู่ความนอกใจ หรือการประพฤติดในเรื่องเพศได้ ดังนั้น การตั้งตนไว้ชอบ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ จึงเป็นเกราะป้องกันหรือเป็นเครื่องเตือนสติสัมปชัญญะของคู่สามีภรรยาเกี่ยวกับเรื่องเพศได้อย่างดี

^{๘๕} อ.ง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๓/๑๒๕

^{๘๖} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕ /๕๐ /๔๖๒

นอกจากนั้นแล้วในการแก้ไขปัญหาคือความต้องการที่ไม่เท่ากันในเรื่องเพศนั้นสามารถแก้ไขได้ด้วยหลักธรรมข้ออื่นๆดังนี้

(๑) การควบคุมอารมณ์เรียกว่าสังวรโดยเฉพาะการสังวรในเรื่องกาม

ธรรมดานุชยย่อมเป็นผู้ที่มีความต้องการทางเพศเป็นปกติพระพุทธรศาสนาเห็นว่าตราบใดที่มนุษย์เรายังไม่บรรลุนั้นคือการกำจัดกิเลสแล้วก็ย่อมเป็นเรื่องธรรมดาที่จะต้องหวนคำนึงถึงเรื่องของกาม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะสัตว์โลกผู้ยินดีด้วยกามราคะ ถูกฉันทราคะเกี่ยวพันไว้”^{๘๓} หรือสาวกสุภยิตที่ว่า“ท่านพระอานนท์ ผู้เจริญ พวกกระผมเป็นภุหุสัณห์ เป็นกามโภกิ มีกามเป็นที่ยินดีรื่นรมย์ในกาม บันเทิงในกาม”^{๘๔} กามในที่นี้หมายถึงกามคุณซึ่งมีอยู่ ๕ ประการ คือ

๑.รูปที่พึงรู้แจ้งทางตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด

๒.เสียงที่พึงรู้แจ้งทางหู ฯลฯ

๓.กลิ่นที่พึงรู้แจ้งทางจมูก ฯลฯ

๔.รสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้น ฯลฯ

๕.โผฏฐัพพะที่พึงรู้แจ้งทางกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด^{๘๕}

หากว่าโดยสารถะแล้วกามนั้นแบ่งเป็น ๒ ประการคือวัตถุกามและกิเลสกาม เนื่องจากมนุษย์ในระดับชาวบ้านนั้นถือว่าเป็นกามโภกิ คือผู้บริโภตกามอยู่แล้ว ดังนั้นมนุษย์จึงได้มีความเกี่ยวข้องกับกามหรือเรื่องเพศอยู่ตลอดเวลา อย่างไรก็ตามเราก็จะพบว่าความเกี่ยวเนื่องด้วยกามของมนุษย์นั้นย่อมแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือ (๑)กลุ่มที่มีความต้องการตามปกติ กลุ่มนี้จะมีความต้องการและเสพกามตามปกติไม่หมกมุ่น (๒)กลุ่มที่มีความต้องการทางเพศที่มากผิดปกติ อยู่ในขั้นหมกมุ่นในเรื่องกาม ใน ๒ กลุ่มนี้กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ไม่มีปัญหาอะไร แต่กลุ่มที่ ๒ จะมีปัญหาคือความไม่เพียงพอต่อความต้องการทางเพศโดยมากจะแสวงหาความสุขทางเพศอย่างไม่มีที่สิ้นสุดซึ่งผลของการแสวงหาดังกล่าวก็ก่อให้เกิดผลทางจริยธรรมคือการมีภรรยามาก หรือมีหญิงบำเรอเป็นจำนวนมาก เป็นเหตุให้เกิดปัญหาทางครอบครัวหรือเป็นการละเมิดจริยธรรมมีการผิดลูกผิดเมียของผู้อื่นที่พระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นการประพฤติดีกในกามซึ่งมีลักษณะดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“..เป็นผู้ประพฤติดีกในกาม คือ เป็นผู้ประพฤติล่วงในสตรีที่อยู่ในปกครองของมารดา ที่อยู่ในปกครองของบิดา ที่อยู่ในปกครองของพี่ชายน้องชาย ที่อยู่ในปกครองของพี่สาวน้องสาว

^{๘๓} ๐.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๕๖/๓๔๕.

^{๘๔} ๐. น.น. (ไทย) ๒๓/๔๑/๕๒๓.

^{๘๕} ๐.น.น. (ไทย) ๒๓/๓๔/๕๐๐.

ที่อยู่ในปกครองของญาติ ที่ประพฤดิธรรม มีสามี มีกฎหมายคุ้มครอง โดยที่สุด แม้แต่สตรีที่
บุรุษสวมด้วยพวงมาลัยหมายไว้^{๕๐}

ถ้าหันมาพิจารณาในประเด็นในเรื่องครอบครัวก็จะพบว่าการละเมิดเรื่องกามหรือความไม่
พอดีในเรื่องกามนี้ได้อำนาจให้เกิดปัญหากับครอบครัวมากมายโดยเฉพาะปัญหาการหย่าร้าง หรือปัญหา
การกระทบกระทั่งกันระหว่างภรรยาในครอบครัวนั้น ซึ่งก็ถือว่าเป็นประเด็นที่สร้างปัญหาให้กับ
ครอบครัวหรือการดำเนินชีวิตคู่เป็นอย่างมาก ดังนั้น ผู้ที่ตัดสินใจเลือกคู่แล้วประการที่สำคัญที่สุดก็คือ
การสร้างความปลอดภัยในเรื่องกาม หรือมีความสันโดษในเรื่องกามหรือเรื่องภรรยาซึ่งการกระทำดังกล่าว
จะต้องเป็นไปได้ด้วยการฝึกฝนและพัฒนา

(๒) การปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานด้วยวิธีปฏิบัติแบบอสุกัมมัฏฐาน พระพุทธองค์ได้ทรงสอน
ให้ภิกษุผู้มีพื้นฐานทางอารมณ์ที่หนักไปทางเรื่องเพศให้สามารถจัดหรือลดทอนความรู้สึกทางเพศ
ลงได้ เพราะการเจริญอสุกัมมัฏฐานนั้นสามารถระลึกราคะได้ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่าเธอจงเจริญ
อสุกาวนาเกิด เพราะเมื่อเธอเจริญอสุกาวนาอยู่ จักละ ราคะได้ ^{๕๑}หรือ “ภิกษุพึงหวังได้แต่ความ
เจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังเจริญอสุกัตถุญา (กำหนดหมายความไม่งาม
แห่งกาย)”^{๕๒}จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวนี้เราจะเห็นได้ว่าการปฏิบัติกรรมฐานประเภทอสุกัมมัฏฐานนั้น
สามารถระลึกราคะหรือความต้องการทางเพศในจิตมนุษย์ได้ ซึ่งขั้นตอนการลดราคะหรือพยายามที่จะ
ลดราคะตามแนวทางอสุกัมมัฏฐานนั้นสามารถทำได้โดยวิธีการเหล่านี้คือ

ประการที่(๑)เมื่อคราวพบเห็นสตรีในแต่ละวัยก็ให้ตั้งจิตที่มีต่อสตรีในแต่ละวัยที่พบเห็นใน
ลักษณะของคนที่อยู่ใกล้ชิดหรืออยู่ในลักษณะของความเป็นญาติสนิท ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า
“มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งจิตไว้ในสตรีทั้งหลายคราวมารดาว่า เป็นมารดา ตั้งจิตไว้ใน
สตรีทั้งหลายคราวพี่สาวน้องสาวว่าเป็นพี่สาวน้องสาว ตั้งจิตไว้ในสตรีทั้งหลายคราวธิดาว่าเป็นธิดา
นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ภิกษุหนุ่มเหล่านี้ผู้เรกรุ่น” การทำเช่นนี้ย่อมทำให้คลายความรักหรือติดกับ
หญิงผู้ใดในทางฉันทะราคะหรือก่อให้เกิดกิเลสตัณหาได้

ประการที่(๒)ถ้าหากทำเช่นนี้แล้วยังไม่สามารถลดความต้องการทางเพศได้ก็ให้ดำเนินการ
ในขั้นต่อไปคือ ให้พิจารณาร่างกายของสตรีหรือแม้แต่ของตนเองว่าเป็นของไม่งามเต็มไปด้วยของที่
ไม่สะอาด ดังปรากฏในพุทธพจน์ว่า

มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงพิจารณากายนี้ขึ้นเบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป พิจารณาลง
เบื้องล่างแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่า

^{๕๐} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๐.

^{๕๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๒๐/๑๓๑.

^{๕๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๐/๘๗ .

ในร่างกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ๒๑ หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ปอด ๒๑ ใสใหญ่ ๒๑ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลว มัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร^{๕๓}

เมื่อทำได้เช่นนี้แล้วจิตของบุรุษผู้นั้นก็จะรู้สึกเบื่อหน่ายและระอาต่อความไม่งามของร่างกาย ทำให้คลายฉันทะราคะในสตรีทั้งหลายได้

ประการที่ (๓) ต่อเมื่อคำแนะนำการดังที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่อาจจะมีข้อคำถามว่าคนที่ฝึกจิตโดยมากจะทำได้แต่สำหรับผู้ที่ยังมีกิเลสหนาจะทำอย่างไร คำตอบก็คือในขั้นต่อไปผู้ที่ปฏิบัติก็จะต้องสำรวมอินทรีย์มีตาม หู จมูก ลิ้นกายและใจไม่ให้อารมณ์ภายนอกเข้ามาครอบงำได้ ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ว่า

“มาเถิด ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย อยู่เถิด เธอทั้งหลายเห็นรูปทางตาแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกรัศมีที่เป็นบาปอกุศลคืออกิขฌา และโทมนัสครอบงำได้ จงรักษจักขุอินทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุอินทรีย์ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ คมกลิ้นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโภจวัตถุทางกาย ฯลฯ รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วอย่ารวบถือ อย่าแยกถือ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนอินทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้ถูกรัศมีที่เป็นบาปอกุศลคืออกิขฌาและโทมนัสครอบงำได้ จงรักษามโนอินทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนอินทรีย์”

โดยการฝึกแบบนี้จะเป็นการฝึกสมาธิในขั้นสูง เมื่อฝึกได้เช่นนี้บ่อยๆก็จะสามารถที่จะทำจิตให้คลายความกำหนัดและมีอารมณ์ทางเพศได้^{๕๔} ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ทรงตรัสเพื่อเน้นย้ำให้เห็นถึงอานิสงส์ของอสุกัมมัญฐานว่า

เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้เหมือนอสุกนิมิตนี้ เมื่อมนสิการอสุกนิมิตโดย แบบกาย กามฉันทะที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เกิดขึ้น และที่เกิดขึ้นแล้วก็ละได้^{๕๕}

^{๕๓}ในการพิจารณานั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำแนวทางไว้ในอีกที่หนึ่งว่า “..ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายนี้เท่านั้น ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มไปด้วยของไม่สะอาดมีประการต่าง ๆ ว่า “ในกายนี้มี ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ๒๑ หัวใจ ตับ พังผืด ม้าม ๒ ปอด ๒ ใสใหญ่ ๒ ใส่น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลว มัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร” เป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้อยู่อย่างนี้ นี้เรียกว่า อสุกสัญญา

^{๕๔} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๒๓/๑๕๔.

^{๕๕} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๖/๓.

จะเห็นได้ว่าการลดความต้องการทางเพศนั้นสามารถที่จะทำได้ด้วยการปฏิบัติตามหลักอสุภกัมมพื้นฐานคือการพิจารณาความเป็นสิ่งที่ไม่สวยงามโดยการแยกแยะพิจารณาร่างกายในส่วนต่างๆจนเห็นว่าที่เห็นว่างามนั้นแท้จริงแล้วล้วนเป็นสิ่งที่หาค่าว่าสวยงามไม่มีเลย เมื่อสามารถปฏิบัติตามหลักการนั้นได้ย่อมสามารถที่จะลดความต้องการทางเพศให้มาสมดุลกันได้เมื่อเป็นเช่นนั้นย่อมถือว่าปัญหาความต้องการทางเพศไม่เท่าทันยอมที่จะหมดไป

(๕) หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหการหย่าอันมีเหตุมาจากปัญหการนอกใจ

ปัญหาของการประพฤตินอกใจนี้ถือว่าเป็นปัญหาที่สร้างความวุ่นวายให้เกิดกับประเทศชาติเป็นต้นเพราะปัญหการประพฤตินอกใจนี้มีระดับความรุนแรงที่ส่งผลกระทบต่อครอบครัวค่อนข้างสูง กล่าวคือมีการทำร้ายร่างกายกันระหว่างสามีภรรยาจนถึงขั้นเสียชีวิตหรือไม่ก็เป็นกรณีการฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายกัน ซึ่งในแต่ละปีประเทศไทยต้องสูญเสียงบประมาณเพื่อนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ปัญหการประพฤตินอกใจคู่ของตนนี้แม้สังคมจะยอมรับว่าเป็นปัญหาที่หนักและรุนแรงหรือเป็นปัญหาที่ทุกคนไม่ต้องการที่จะให้เกิดขึ้นในครอบครัวของตน แต่ก็ดูเหมือนว่าแม้จะไม่ชอบผลของปัญหาแต่ทุกคนหรือโดยมากก็จะชอบที่เหตุคืออย่างน้อยๆก็อยากมีคู่อื่นนอกจากภรรยาตนเป็นการเปลี่ยนบรรยากาศหรือเป็นการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นตนเองนอกเหนือไปจากการมีความสุขทางเพศกับภรรยาหรือสามีของตนเอง พระพุทธศาสนาดูเหมือนจะเป็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าวรองลงมาจากปัญหาพื้นฐานของมนุษย์เป็นอันดับที่ ๓ คือปัญหานี้ถูกกำหนดไว้ในศีลข้อที่ ๓ คือกาเมสุมิฉนจาร คือการให้เว้นขาดจากการละเมิดสามีหรือภรรยา บุตรธิดาของผู้อื่นที่มีใช้กรรมสิทธิ์ของตนเอง^{๕๖} เพราะปัญหาดังกล่าวนั้นถือเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศ การยึดมั่นในความสุขทางเพศที่ผิดไปจากคลองธรรมคือความเป็นปกติสุขของมนุษย์ ในสมัยพุทธกาลมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประพฤตินอกใจนี้อยู่เป็นจำนวนมาก และพระพุทธศาสนาเองก็ได้กล่าวถึงวิธีในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวไว้ ซึ่งเราสามารถที่จะนำหลักการดังกล่าวมาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ไขปัญหาดังต่อไปนี้

(๑) **แก้ไขที่ตัวเอง** ปัญหการประพฤตินอกใจนั้นดังได้กล่าวมาว่าเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนและร้ายแรงต่อชีวิตคู่เมื่อเกิดปัญหาดังกล่าวขึ้นวิธีการแก้ไขทั้งในส่วนของสามีและภรรยาที่ตามจะต้องดำเนินการแก้ไขปัญหาลดด้วยการย้อนกลับไปดูหน้าที่และความรับผิดชอบของตนในฐานะที่เป็นหนึ่งสมาชิกครอบครัวก็คือ “การเว้นขาด” จากการประพฤติดังกล่าว ด้วยการปรับปรุงตัวใหม่ หรือการหันกลับมาแก้ไขที่พฤติกรรมตัวเองใน ๒ ประการ คือ

ก. ถ้าเป็นสามีก็ต้องไม่นอกใจภรรยา

^{๕๖} อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๓๐/๑๑.

การไม่ประพฤตินอกใจกันระหว่างคู่สมรสนั้นถือว่าเป็นพันธะทางศีลธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเลยทีเดียว การประพฤตินอกใจกันของคู่สมรสถือว่าเป็นบาปในทัศนะของพุทธศาสนา การประพฤตินอกใจหมายถึงการที่อีกฝ่ายหนึ่งไปมีเพศสัมพันธ์กับบุคคลที่สามที่ไม่ใช่คู่สมรสของตนเอง กล่าวอีกความหมายหนึ่ง ก็คือการให้คู่สมรสตั้งอยู่ในศีลข้อที่สามคือการงดเว้นจากการประพฤติดีกในกาม ในมงคลสูตร ได้กล่าวถึงลักษณะของการนอกใจของสามีที่มีต่อภรรยาเอาไว้ว่า หมายถึง การล่วงละเมิดภรรยาของตนด้วยการเข้าไปยุ่งเกี่ยวบำเรอหญิงอื่น ซึ่งไม่ใช่ภรรยา^{๕๖} ในการครองคู่สมรสนั้นการไม่ประพฤตินอกใจเป็นสิ่งสำคัญที่คู่สมรสจะต้องตระหนักและสำรวมให้มาก เพราะการนอกใจในทางจิตวิทยาถือว่าเป็นที่มาของความสั่นคลอนของครอบครัวเป็นอย่างยิ่งถึงแม้จะไม่ถึงกับเลิกร้างแต่คู่สมรสก็อยู่ด้วยความทุกข์และปัญหา^{๕๗} ในฐานะสามีจะต้องใส่ใจอยู่ตลอดเวลาว่าภรรยาคือสมบัติที่มีค่าของตน จะต้องให้มีความรักและความรู้สึกที่ดีอยู่ตลอดเวลาในสังคมปัจจุบันปัญหาการนอกใจคู่สมรสบางคู่ในปัจจุบันอาจจะไม่กระทบต่อความรู้สึกของคู่สมรส แต่ในทัศนะของพุทธศาสนาถือว่ากิจรายดังกล่าวเป็นการไม่ให้เกียรติยกย่องแก่คู่สมรส ในทางตรงกันข้ามถือว่ากิจรายดังกล่าวเป็นการแสดงออกซึ่งการดูหมิ่น เนื่องจากการสมรสถือว่าเป็นการแสดงออกซึ่งการรับรู้ร่วมกันและพร้อมที่จะเป็นสมบัติของกันและกัน การละเมิดหรือการนอกใจจึงเป็นการทำลายสมบัติที่อีกฝ่ายหนึ่งมีอยู่ พุทธศาสนาถือว่าเป็นความไม่ถูกต้อง^{๕๘}

นอกจากนั้นแล้ว การนอกใจของคู่สมรสยังสะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมบูรณ์ในสถาบันครอบครัว ในทัศนะของพุทธศาสนายอมรับความเหมาะสมของคู่สมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว แม้การเที่ยวโสเภณีก็ถือว่าเป็นการนอกใจอย่างหนึ่งของสามีเช่นเดียวกันเพราะเป็นการละเมิดสตรีอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตนเอง^{๕๙} หลักจริยธรรมการไม่ประพฤตินอกใจจึงเป็นการยืนยันความมีสิทธิที่เท่าเทียมกันระหว่างสามีภรรยาที่ไม่ควรล่วงเกิน นอกจากนี้ยังนำมาซึ่งสุขภาพจิตที่ดีของสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย

ข.ถ้าเป็นภรรยาก็ต้องไม่ประพฤตินอกใจสามี

ความไม่ประพฤตินอกใจ กล่าวได้ว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่สำคัญของการอยู่ร่วมกันของคู่สมรสในทัศนะของพุทธศาสนา การวางหลักจริยธรรมข้อดังกล่าวไว้จึงถือว่าเป็นพันธะทางศีลธรรมของทั้งคู่ที่เป็นสามีและภรรยาและจัดเป็นจริยธรรมสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่ง จะเห็นได้จากการจัดให้จริยธรรมข้อดังกล่าวให้เป็นส่วนหนึ่งของศีลอันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคม หากจะกล่าวกันแล้ว

^{๕๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๐/๑๑.

^{๕๗} จิตแพทย์วิทยา นาควัชระ, หมอวิทยาทจอบปัญหาชีวิตและครอบครัว (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาตนเองและนักบริหาร, ๒๕๓๗) หน้า ๓๓-๓๔.

^{๕๘} สมภาร พรหมทา, พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยศาสตร์, หน้า ๔๓๐.

จริยธรรมข้อดังกล่าวให้เป็นส่วนหนึ่งของศีลอันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคม หากจะกล่าวกันแล้ว จริยธรรมข้อดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติสำหรับมนุษย์ในสังคม และเป็นจริยธรรมที่เกื้อกูลความมั่นคงของสถาบันครอบครัว พุทธศาสนาทือว่า มนุษย์ทุกคนเกิดมาพร้อมกับสิทธิ ไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง และสิทธิดังกล่าวก็เป็นสิทธิที่จะต้องได้รับการเคารพด้วยเริ่มตั้งแต่ สิทธิในการที่จะมีชีวิตอยู่ สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในอันที่จะได้รับข่าวสารข้อมูลอย่างถูกต้องและตรงไปตรงมา หากมีคนใดคนหนึ่งพยายามที่จะลิดรอนสิทธิอันชอบธรรมดังกล่าวของผู้อื่น พุทธศาสนาทือว่าผู้นั้นกำลังเข้าไปก้าวก่ายสิทธิ ในกรณีของกลุ่มสมรสก็เช่นเดียวกัน พุทธศาสนาทือว่า สามิภรรยาย่อมเป็นสมบัติของกันและกัน เป็นสมบัติที่จะต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ในฐานะสมบัติของตน การประพฤตินอกใจของกลุ่มสมรส พุทธศาสนาจึงถือว่าการทำลายสิทธิในความเป็นสามิภรรยา

การประพฤตินอกใจ นอกจากจะเป็นการทำลายสิทธิในความเป็นสามิภรรยาแล้ว ยังเป็นบ่อเกิดของความล่มสลายของสถาบันครอบครัวได้ง่ายอีกด้วย ครอบครัวที่ประสบกับปัญหาการหย่าร้างของผู้นามักก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เด็กที่มาจากครอบครัวล่มสลายย่อมได้รับผลกระทบทางจิตใจมากกว่าเด็กโดยทั่วไป เด็กจะเกิดปมด้อยขึ้นมาและหาทางออกในทางที่ผิด เช่น การเสพสิ่งเสพติดให้โทษ คบเพื่อนเที่ยว เนื่องจากการขาดผู้เอาใจใส่ดูแล การไม่ประพฤตินอกใจจึงเป็นหลักจริยธรรมที่ควรได้รับการเอาใจใส่จากคู่สมรสเป็นอย่างยิ่ง การสมรสจึงนำมาซึ่งความมีเสถียรภาพของกลุ่มสมรสและสภาพครอบครัว

(๒) แก้วด้วยการหย่า สำหรับข้อแรกถือว่าเป็นปัญหาที่สามารถปรับปรุงแก้ไขได้ก็สามารถปรับปรุงหรือเปลี่ยนทัศนคติแก้ไขพฤติกรรมส่วนตัวให้สามารถกลับมาเป็นเหมือนเดิมเป็นครอบครัวที่อบอุ่นได้ แต่ในบางกรณีที่ไม่อาจจะเยียวยาได้ พระพุทธศาสนาเองก็ไม่ได้ยื้อว่าจะต้องรักษาความสัมพันธ์ดังกล่าวไว้เพราะพระพุทธศาสนานั้นยึดหลักของอนิจจตา คือความไม่แน่นอน การเลือกก็ต้องมีการร้างเป็นธรรมดา เมื่อการครองคู่ไปไม่ได้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยังไม่อาจจะปรับปรุงตัวเองได้ก็จำเป็นที่จะต้องมีการหย่าหรือเลิกร้างความสัมพันธ์กันไป การหย่าถือว่าเป็นทางออกที่ดีในสถานการณ์ที่วิกฤติเพราะเป็นการบอกเลิกสัญญาที่ไม่จำต้องเสียอะไรมากไปกว่าการเสียใจเท่านั้น

๖. หลักธรรมสำหรับการแก้ไขปัญหาปัญหาการหย่าอันมีเหตุมาจากปัญหาความรุนแรงในครอบครัว

สำหรับความรุนแรงในครอบครัวนั้นถือว่าเป็นปัญหาหนึ่งในสมัยปัจจุบันที่ก่อให้เกิดการหย่าร้างได้มากเกือบเท่ากับปัญหาการนอกใจกันและกัน ซึ่งปัญหาการทำร้ายร่างกายมักจะเกิดเฉพาะผู้หญิงหรือสตรีเท่านั้นที่จะถูกสามีทำร้าย ส่วนกรณีที่จะถูกภรรยาทำร้ายร่างกายสามีนั้นมีน้อยดังนั้นปัญหานี้จึงถือว่าเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับสตรีหรือผู้หญิงเป็นหลัก ในสังคมปัจจุบันที่ถือว่าหนักกว่าปัญหาเรื่องการหย่าร้าง ก็คือปัญหาจากการที่ถูกสามีทำร้ายร่างกายและจิตใจ สำหรับปัญหาการทำร้าย

ร่างกายก็เช่นการถูกทุบตีจากสามีที่คิดเหล้าติดการพนันหรือเป็นคนเสเพลไม่รับผิดชอบหรือไม่มีความรู้สึกรับผิดชอบครอบครัวหรือเป็นคนที่มียารุนแรงโดยการทำร้ายร่างกายนั้นรวมไปกับการข่มขืนภรรยาตัวเองในขณะที่เธอไม่ยินยอม ซึ่งประเด็นนี้ถือว่าการทำร้ายร่างกายอีกประการหนึ่ง อย่างไรก็ตามเราจะพบว่าในการแก้ไขปัญหของภรรยาในครอบครัวนั้นสามารถที่จะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ได้ดังนี้

(๑) **แก้ด้วยการยึดหลักของคนคู่** ตามหลักภราดรธรรม ๔ ประการนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของสามีภรรยา กล่าวคือการอยู่ร่วมกันนั้นทั้งคู่จะต้องมีความจริงใจต่อกันเป็นอันดับแรกจะพูดจะทำจะคิดก็จะต้องเปิดเผย โปร่งใส ไม่ปกปิดอันอาจจะทำให้อีกฝ่ายระแวงได้ ดังนั้น การกระทำใดๆของสามีภรรยาจะต้องมีความโปร่งใส คือจริงใจเป็นที่ตั้ง ต่อมาจะต้องมีความเข้าใจ (ทะนุ) ในเรื่องบางเรื่องต้องเข้าใจกันเพราะทั้งสองคนนั้นไม่ได้ถูกเลี้ยงมาจากครอบครัวเดียวจึงเป็นธรรมดาที่จะต้องมีความคิดหรือทัศนคติการชอบหรือไม่ชอบที่แตกต่างกันบ้าง ความแตกต่างอย่างน้อยๆก็คือเรื่องร่างกายที่มีความแตกต่างอยู่แล้ว ซึ่งกรณีของสามีจะต้องคำนึงถึงความแตกต่างเมื่อภรรยาอยู่ร่วมกับตนจะต้องเข้าใจในภรรยา^{๑๑๑}

หรือฝ่ายภรรยาจะต้องรู้หน้าที่เมื่อไปอยู่ในบ้านสามีแล้วก็ต้องรู้ธรรมเนียมที่จะปฏิบัติในบ้านสามีคือ

๑. เราทั้งหลายจักตื่นก่อน นอนทีหลังสามีนั้น คอยรับใช้ปฏิบัติให้เป็นทีพอใจเขา พูดคำไพเราะต่อเขา

๒. ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี คือ บิดา มารดา หรือสมณพราหมณ์ เราทั้งหลายจักสักการะ เคารพ นับถือบูชาชนเหล่านั้น และต้อนรับท่านเหล่านั้น ผู้มาถึงแล้วด้วยอาสนะและน้ำ

๓. การงานเหล่าใดเป็นการงานในบ้านของสามี คือ การทำผ้าขนสัตว์ หรือผ้าฝ้าย เราทั้งหลายจักขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานเหล่านั้นจักประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาอันเป็นอุปายในการงานเหล่านั้น สามารถทำได้ สามารถจัดได้

๔. เราทั้งหลายจักรู้การงานที่คนในปกครองภายในบ้านสามี คือ ทาส คนใช้ หรือกรรมกรว่าทำแล้ว หรือยังไม่ได้ทำ จักรู้อาการของคนเหล่านั้นที่เป็นไข้ว่าดิ้นหรือทรุดลง และจักแบ่งปันของกินของใช้ให้ตามส่วนที่ควร

๕. เราทั้งหลายจักรักษาคุ้มครองสิ่งที่สามีหามาได้ จะเป็นทรัพย์ ข้าว เงินหรือทองคำ ตาม จักไม่เป็นนักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักเลงสุรา ไม่ล้างผลาญทรัพย์สมบัติ^{๑๑๒}

^{๑๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๘/๔๖๒/๒๕๓.

^{๑๑๒} อง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๓๓/๕๒.

จะเห็นได้ว่าการทำหน้าที่บนความแตกต่างของกลุ่มศาสนานั้นจึงเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ดังนั้นเมื่ออีกฝ่ายทำไม่ถูกใจก็ต้องมีการข่มใจไว้บ้าง ต่อมาคฤาสามีภรรยาจะต้องมีคือ ความอดทน(ขันติ) อดทนต่ออารมณ์ที่ชอบหรือไม่ชอบที่แต่ละคนแสดงออกมา ซึ่งความอดทนนี้ถือว่าเป็นยอดของสรรพสิ่งและไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงได้ ประการสุดท้ายก็คือจาละหรือการปล่อยวางเสียสละให้กันและกันเป็นปกติวิสัย เมื่อทำได้เช่นนี้ความรุนแรงตบตีทำร้ายร่างกายก็จะไม่เกิดขึ้น

(๒) แก้วด้วยการให้อภัย การกระทำหรือการแสดงออกอย่างหนึ่งของสามีภรรยาที่ไม่ก่อให้เกิดความรุนแรงก็คือการรู้จักให้อภัยซึ่งกันและกัน ไม่พยายามทอาฆาตหรือให้อารมณ์ในการตัดสินปัญหาเพราะอารมณ์นั้นไม่ได้ช่วยให้ปัญหาทุเลาเบาบางลงจะมีก็แต่การรู้จักให้อภัยกันและกันเท่านั้น

(๓) แก้วด้วยหลักการมีเมตตา คำว่า เมตตาหมายถึง ความรัก, ความปรารถนาให้เขามีความสุข, แม้ไม่ตรีจิตคิดจะให้สัตว์ทั้งปวงเป็นสุขถ้วนหน้า (เป็นข้อ ๑ ในพรหมวิหาร ๔, ข้อ ๒ ในอารักขัมมัญฐาน ๔) บางแห่งท่านก็ใช้คู่กับกรุณา เขียนติดกันว่า เมตตากรุณา หมายถึง ความรักความปรารถนาดี และความสงสาร ความอยากช่วยเหลือปลดปล่อยทุกข์ (เป็นข้อแรกในเบญจธรรม)^{๑๐๒} สอดคล้องกับพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถานที่นิยามไว้ว่า “ความรักและเอ็นดู, ความปรารถนาจะให้ผู้อื่นได้สุข, เป็นข้อ ๑ ในพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา”^{๑๐๓} จากการกล่าวมาเราจะพบว่า คำว่า เมตตานี้หมายถึงความรักซึ่งความรักแบบเมตตามีลักษณะดังต่อไปนี้

๑. เป็นความรักที่บริสุทธิ์ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะเป็นเพื่อนร่วมโลก หรือเพื่อนร่วมทุกข์ ร่วมสังสารวัฏ เป็นความรักอย่างเป็นกลาง ๆ อย่างเผื่อแผ่ ทำให้ใจเปิดกว้างออกไป และผ่องใสเบิกบาน^{๑๐๔}

๒. เป็นความรักที่มุ่งสร้างประโยชน์เพื่อบุคคลอื่นเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่มุ่งเพื่อให้บุคคลอื่นมาสนองความต้องการของตน เป็นภาวะที่จิตยินดีในการดำรงอยู่ดีของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายตามสภาพของมัน เป็นสภาวะจิตที่เป็นกุศล ดิฌาม โปร่งสบาย ซึ่งภาวะจิตแบบนี้จะก่อเกิดความสุขทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น

ตามหลักการของพระพุทธศาสนาถือว่าเมตตาเป็นหลักธรรมที่สำคัญหลักธรรมหนึ่ง ในแง่จริยธรรมถือว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการดำรงชีวิตร่วมกันในสังคมให้มีความสุข ในอรรถกถา

^{๑๐๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๓๗.

^{๑๐๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๖๕๕.

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแก้ว, หน้า ๕๐๗.

ท่านจึงกล่าวว่า “บุคคลผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา ย่อมเป็นที่รักของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นผู้ไม่กำเริบ เพราะความเพียร ด้วยเหตุดังกล่าวนี้นี้ บุคคลนั้นจึงเป็นอันมงคลนี้รักษาคุ้มครอง”^{๑๑๕} หมายความว่า ความรัก ความปรารถนาดีที่มนุษย์มีต่อบุคคลอื่น สัตว์อื่นนี้จะช่วยรักษา และคุ้มครองให้โลกเกิดความสงบสุข เพราะอำนาจความรักจะทำให้ไม่มีการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน

ในกรณีของสามีภรรยาที่เช่นกันหากมีความรักความเมตตาต่อกัน เอื้ออาทรพึ่งพาอาศัยกันภายใต้กรอบแนวคิดเรื่องเมตตานี้ก็จะทำให้ไม่มีการเบียดเบียนหรือทำร้ายร่างกายของกันและกันมีแต่จะทำให้ความสัมพันธ์ในครอบครัวมั่นคงมากขึ้น

๔.๔ การนำหลักเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์มาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย

เนื่องจากในสังคมไทยปัจจุบันนี้ได้รับอิทธิพลความเจริญทางด้านเทคโนโลยีจากตะวันตกทำให้วัยรุ่นหรือเยาวชนในวัยเจริญพันธุ์นั้นมีช่องทางในการเลือกคู่ได้อย่างมีอิสระเสรีมากขึ้นเป็นเหตุทำให้สังคมไทยได้รับผลกระทบจากการเลือกคู่ที่ไม่ถาวร กล่าวคือมีการจับคู่กันเพื่อที่จะมีเพศสัมพันธ์โดยไม่มีภาระผูกพันระหว่างหญิงชายเป็นเหตุให้มีปัญหาตามมามาก เช่น ปัญหาอาชญากรรม การทำแท้งหรือปัญหาโสเภณี และปัญหาเด็กกำพร้า เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวนั้นถือว่าเป็นปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการตัดสินใจเลือกคู่อย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตามหากจะพิจารณาถึงเกณฑ์ในการเลือกคู่ในปัจจุบันนี้มีนักวิชาการหลายท่านได้เสนอกรอบแนวคิดเรื่องการเลือกคู่ของคนในสังคมไทยไว้ว่าวัฒนธรรมการเลือกคู่ครองถือรูปแบบการเลือกคู่ครองในสมัยปัจจุบันเปลี่ยนไปโดยจะขึ้นอยู่กับสิทธิเสรีภาพส่วนบุคคลที่มีโอกาสเลือกคู่ครองเอง โดยยึดหลักพื้นฐานของวัฒนธรรมที่บุคคลเหล่านั้นอยู่^{๑๑๖} มากขึ้นและเกณฑ์การเลือกคู่ในปัจจุบันจะมีอยู่ ๒ แบบด้วยกันคือ

๑. บิดามารดาเลือกให้ (Controlled Selection by parents) การเลือกคู่ครองแบบนี้จะขึ้นอยู่กับบิดามารดา เพราะถือเป็นธรรมเนียมโดยเห็นว่าการที่ผู้ใหญ่เลือกให้นั้นเป็นสิ่งที่เหมาะสมแล้วโดยถือว่าการเลือกคู่แบบนี้เป็นการเลือกคู่แบบดั้งเดิม

๒. การเลือกโดยเสรี (Free Selection by Young Person) การเลือกคู่ครองแบบนี้เป็นการเลือกโดยสมัครใจของชายหญิง ส่วนมากเกิดจากความใกล้ชิดกันการพุดจาเกี่ยวกับพาราสีกัน^{๑๑๗} เป็นการเลือกคู่ที่ผู้ใหญ่ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องโดยเราจะพบว่าในปัจจุบันนี้มีรูปแบบการเลือกคู่ประเภทนี้อยู่มาก

^{๑๑๕} พ. ช.อ. (ไทย) ๓/๕/๕๕๒.

^{๑๑๖} Knox, D., *Choices in relationship: An Introduction to Marriage and the Family*. (East Carolina University 1991) p.179.

^{๑๑๗} ทัศนะของ Courtship อ้างถึงใน บุญลือ วันทาขันธ์, *ครอบครัวและวงศ์วาน*, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐) หน้า ๑๑๓.

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาเกณฑ์การเลือกในทางพระพุทธศาสนาจะพบว่าเราสามารถที่จะนำเกณฑ์ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้กับการเลือกคู่ในสังคมไทยได้ หรือนำมาเป็นเกณฑ์ในการเลือกคู่เพื่อให้ได้มาซึ่งคู่ครองที่เหมาะสมได้ดังต่อไปนี้

(๑) **เลือกจากคุณธรรม(ส่วนตัว)** หมายถึงในการตัดสินใจที่จะแต่งงานนั้นจำเป็นที่จะต้องพิจารณาจากเกณฑ์ในเรื่องความมีคุณธรรม และหากจะมีคำถามว่าความมีคุณธรรมนั้นเราจะวัดได้อย่างไร หรือเราจะทราบได้อย่างไรว่าเขาเป็นคนมีคุณธรรมหรือไม่ ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา การจะรู้ว่าคนนั้นจะเป็นอย่างไรมีพฤติกรรมอย่างไรก็อาศัยการคบหาเพราะการคบนั่นย่อมจะทำให้เราได้รู้อุปนิสัยของแต่ละฝ่ายได้ นอกจากการคบหาแล้วก็ต้องพิจารณาจากสังคมสิ่งแวดล้อมของผู้นั้นว่าเป็นเช่นไร อาจจะต้องสอบถามหรือสืบจากคนรอบข้างตามแนวปรโตโฆสะ คือเสียงจากคนอื่น ๆ และใช้ระยะเวลาในการคบหาก่อนข้างพอสมควรก็อาจจะรู้ได้ สำหรับความมีคุณธรรมนั้นก็วัดจากความเป็นผู้มีศีลหรือไม่ มีธรรมประจำใจ ดิออบายมุขการพนันหรือไม่ ซึ่งสิ่งต่างๆเหล่านี้จะต้องใช้เวลาในการพิจารณาอยู่พอสมควร ในประเด็นเรื่องคุณธรรมนี้ถือว่าเป็นประเด็นหลักที่พระพุทธศาสนาเน้นมาก

(๒) **เลือกจากรูปร่าง** สำหรับรูปร่างแม้จะไม่ถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นสาระมากนักแต่พระพุทธศาสนาก็อยอมรับว่ารูปร่างจะต้องมีส่วนในการเข้ามาเป็นหนึ่งในเกณฑ์พิจารณา กล่าวคือคนที่เลือกใครมาเป็นคู่จะต้องพิจารณารูปร่างให้สมส่วนไม่อ้วนหรือผอมเกินไปไม่เตี้ยหรือสูงเกินไปให้สมส่วนกับตัวผู้ที่จะเลือก

(๓) **เลือกจากเกณฑ์ในเรื่องอายุ** อายุจะต้องไม่ห่างกันมากทั้งหญิงและชาย ทั้งนี้เพราะการที่มีอายุมากกว่าหรือน้อยกว่าสิ่งหนึ่งที่จะเป็นปัญหาตามมาก็คือเรื่องทัศนคติอารมณ์และความต้องการทางเพศที่อาจจะไม่สมดุลกัน การคำนึงถึงอายุถือว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญอยู่พอสมควร

(๓) **เลือกจากพื้นฐานทางครอบครัว** ในกรณีนี้เป็นการเลือกจากกรอบในเรื่องสิ่งแวดล้อมทางด้านครอบครัวของผู้ที่เราจะเลือกมาเป็นคู่ กล่าวคือต้องรู้ให้ได้ว่าครอบครัวนั้นเป็นอย่างไรพ่อแม่พี่น้องญาติเป็นคนดีหรือไม่เป็นมีศีลธรรมเข้าวัดเข้าวาบ้างหรือไม่ ไม่ใช่เป็นครอบครัวที่ไม่สนใจเรื่องธรรมะเอาแต่แสวงหาเพียงอย่างเดียว การคำนึงถึงเกณฑ์เรื่องครอบครัวนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญค่อนข้างสูงเพราะหากเลือกผิดอาจจะต้องได้รับความทุกข์เนื่องจากแรงกดดันจากครอบครัวของคนที่เราเลือก

(๔) **เลือกจากสภาพเศรษฐกิจ** สำหรับประเด็นเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจของคนที่เราเลือกนั้น แม้ว่าปัจจุบันนี้จะดูไม่สำคัญแต่ในความไม่สำคัญนั้นก็มีความสำคัญอยู่กล่าวคือ ไม่มีใครที่ต้องการอยู่อย่างอดอยากหรือยากจนตลอดชีวิตเพราะทุกคนต้องการความสบายเป็นที่ตั้ง การที่คนที่เราจะเลือก

เป็นผู้ที่มีฐานะทางการเงินอยู่บ้างก็อาจจะเอื้ออำนวยต่อการเป็นอยู่ในวันข้างหน้าได้ไม่ลำบากมากนัก เพราะการแต่งงานนั้นในวันต่อไปก็ต้องมีลูกซึ่งก็ถือว่าเป็นภาระที่จะต้องเลี้ยงดู ดังนั้น การคำนึงถึงเรื่องฐานะทางเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่สำคัญในคัมภีร์กล่าวว่าการรยาจะทั้งสามด้วยเหตุผลหนึ่งก็คือ “จน”^{๑๐๘} และมีข้อกำหนดว่าสตรีโดยมากจะคำนึงถึงเรื่องฐานะเป็นอันดับที่ ๓ เสมอ

(๕) เลือกจากสติปัญญาหรือการศึกษา พระพุทธศาสนานั้นถือว่าการเป็นผู้มีสติปัญญานั้นถือว่าเป็นผู้ที่มีการพัฒนาแล้วหรือเป็นบุคคลที่สามารถแนะนำสั่งสอนผู้อื่นได้ สำหรับประเด็นนี้ในความเกี่ยวข้องกับการเลือกคู่จำเป็นที่เดียวที่จะต้องนำเรื่องการศึกษามาพิจารณาเพราะคนที่มีการศึกษาที่แตกต่างกันย่อมมีปัญหาในเรื่องทัศนคติและความรู้ความเข้าใจมีหลักฐานในคัมภีร์ระบุว่า การตัดสินใจเลือกใครมาเป็นคู่หรือไม่ขึ้นอยู่กับหนึ่งก็คือเรื่องโง่หรือฉลาด^{๑๐๙}

(๕) เลือกจากประสบการณ์ของผู้ใหญ่ แม้ว่าในสังคมปัจจุบันจะมีอิสระเสรีภาพในการเลือกคู่มากและการเลือกคู่ปัจจุบันก็ไม่ได้คาดหวังจากการแนะนำจากผู้ปกครองมากนักเนื่องจากสมัยนี้ผู้หญิงผู้ชายโดยมากจะมีอิสระเลือกคู่ตามใจตนเอง แต่ถึงอย่างนั้นคำแนะนำผู้ใหญ่ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่มีประโยชน์สำหรับการตัดสินใจ(ในบางเรื่อง)ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ว่าผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์มาก่อนย่อมจะรู้ลึกซึ้งในเรื่องของการเลือกคู่ได้เป็นอย่างดี ดังนั้น ในสมัยนี้ก็ควรที่จะฟังผู้ใหญ่ที่มีประสบการณ์บ้าง ในบางเรื่องแม้ว่าจะเป็นเรื่องที่คุณเหมือนจะเป็นเรื่องที่ค่อนข้างโบราณคร่ำครึในสายตาของคนสมัยใหม่แต่ก็อย่าลืมว่าประสบการณ์ในการผ่านโลกมาก่อนนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับการตัดสินใจครั้งสำคัญในชีวิตซึ่งนั่นก็คือเรื่องของการแต่งงาน ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาการเลือกคู่แม้จะเป็นหน้าที่ของบิดามารดา แต่ก็ไม่ได้มีระบุว่าการเลือกคู่นั้นจะเป็นเรื่องที่ต้องบังคับเพราะคนเรานั้นไม่อาจจะบีบบังคับได้ทุกเรื่อง การให้เชื่อผู้ใหญ่ถือว่าการคำนึงถึงความรอบคอบและไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต ดังนั้น การฟังผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการตัดสินใจเลือกคู่ของตน

๔.๕ คุณค่าของการนำหลักเกณฑ์ในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนามาใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษาประเด็นเรื่องการเลือกคู่มาทั้งหมดเราจะพบว่าการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นกรอบแนวคิดที่มุ่งจะอธิบายปรากฏการณ์ของการเลือกคนที่เหมาะสมกับตนเอง และเป็นกระบวนการที่มุ่งจะแสวงหาเพื่อให้ได้มาซึ่งคนที่ใช่ และหากนำมาประยุกต์ใช้กับสังคมไทยก็สามารถที่จะให้คุณค่าหลายประการดังนี้

^{๑๐๘} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๘/๑๔๓.

^{๑๐๙} พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๕๘/๑๔๓.

(๑) **คุณค่าด้านความไม่ประมาท(คุณค่าเพื่อตนเอง)** มีคำพูดที่กล่าวว่าความไม่ประมาทคือหนทางแห่งการไม่พลาดพลั้งเสียหายตามพุทธภาษิตที่ว่า ปะมาโท มัจจุโน ปะกัง นั้นถือว่าเป็นสิ่งที่ยังคงมีความหมายอยู่เสมอเนื่องจากการเลือกคุณนั้นเป็นการตัดสินใจครั้งสำคัญในชีวิตที่มนุษย์จะตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงตัวเองจากการที่ต้องอยู่เพียงลำพังหันมาเป็นการอยู่ร่วมกับคนอื่นในลักษณะของการครองรักครองเรือน ซึ่งการตัดสินใจและการดำเนินชีวิตคุณนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องใชทั้งศาสตร์และศิลป์ในการประคองหรือบริหารให้ชีวิตครอบครัวเป็นไปได้อย่างราบรื่น เพราะปรากฏว่าในสังคมปัจจุบันนี้การเลือกคู่ของผู้หญิงหรือผู้ขายนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปตามอำนาจความพึงพอใจส่วนตัว แต่การเลือกนั้นก็ก่อให้เกิดปัญหามากมายโดยเฉพาะปัญหาการหย่าร้างดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ซึ่งจากการศึกษาออกของการหย่าร้างกับการแต่งงานในแต่ละปีนั้นถือว่ามียอดสถิติที่ใกล้เคียงกันมาก แสดงให้เห็นว่าการเลือกคู่ของคนในสังคมไทยนั้นมีอัตราส่วนของการเลือกที่ผิดพลาดอยู่ค่อนข้างสูง ดังนั้น เพื่อเป็นการไม่ประมาทการมีหลักเกณฑ์ที่เกี่ยวกับการเลือกคู่โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ก็ถือว่าเป็นตัวเลือกหรือเป็นแนวทางที่จะก่อให้เกิดสติหรือมีหลักการที่เหมาะสมในการเลือกว่าจะเลือกอย่างไรและเลือกใครเป็นคู่ของตนรวมถึงเมื่อเลือกแล้วควรที่จะต้องดำเนินชีวิตไปในแนวทางใดจึงจะเป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาทและก่อให้เกิดความสุขได้ หลักการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาที่ให้ประโยชน์หรือคุณค่ากับสังคมไทยในการนำไปใช้ก็คือการทำให้นักที่คิดจะเลือกคู่มีสติและเหตุผลในการเลือกหรือตัดสินใจมากขึ้น

(๒) **คุณค่าเพื่อสังคม** หลักการเลือกคู่ในทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่งที่จะมีต่อสังคมไทยก็คือหากมีการนำหลักเกณฑ์ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการเลือกคู่แล้วก็ย่อมก่อให้เกิดคุณค่ากับสังคม กล่าวคือเมื่อสังคมมีการเลือกคู่ที่เหมาะสมมีหลักการและแน่นอนมากขึ้นก็จะเป็นเหตุทำให้ครอบครัวเป็นครอบครัวที่เข้มแข็งเมื่อครอบครัวเข้มแข็งสังคมก็สุข เพราะหากคนเราสามารถเลือกคู่ได้เหมาะสมกับตนเองก็ย่อมจะมีแต่ความรักความเข้าใจ เมื่อเป็นดังนั้นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการเลือกคู่ก็จะไม่เกิดขึ้น เมื่อปัญหาไม่เกิดสังคมก็สุขได้ กระบวนการในการผลิตประชากรก็จะเป็นการผลิตที่มีคุณภาพไม่สร้างปัญหาให้เกิดกับสังคมได้ โดยสังคมจะได้ประโยชน์จากการเลือกคู่ที่เหมาะสมในหลายๆด้าน เช่น ด้านสังคม การเลือกคู่ที่เหมาะสมย่อมเป็นบ่อเกิดของความผาสุกของสังคม สังคมไม่มีปัญหา ด้านการศึกษา เมื่อสังคมมีความสุขการจัดการศึกษาเพื่อสังคมก็เป็นสิ่งที่ดำเนินไปได้ด้วยดี ด้านเศรษฐกิจ การเลือกคู่ที่เหมาะสมย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับสังคมในแง่ของการที่รัฐไม่จำเป็นต้องเสียงบประมาณมาเพื่อแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการเลือกคู่ เช่น ปัญหาทางจิต ปัญหาเด็กกำพร้า ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหายาเสพติด เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนมีที่มาจากปัญหาครอบครัวหรือปัญหาการเลือกคู่ทั้งนั้น

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาหลักการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า แนวคิดในการเลือกคู่ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการเลือกคู่ โดยได้วางหน้าที่ของชายและหญิง หรือสามีภรรยาไว้เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับสถาบันครอบครัว ภรรยาทำหน้าที่ดูแลงานบ้าน ขยันไม่เกียจคร้าน เก็บออมเงินของสามี ไม่ประพฤติผิดนอกใจ และช่วยเหลือสงเคราะห์ญาติของสามี ส่วนหน้าที่ของสามีมีหน้าที่ยกย่องภรรยา ไม่ดูหมิ่นภรรยา ไม่ประพฤติผิดนอกใจภรรยา มอบความเป็นใหญ่ในบ้านให้ และให้เครื่องแต่งตัวในโอกาสอันควร

รูปแบบการเลือกคู่ จากการศึกษพบว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ปรากฏรูปแบบการเลือกคู่ แต่สามารถสรุปแบบรูปการเลือกคู่โดยพิจารณาจากพระสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ได้ ๕ รูปแบบ คือ รูปแบบเลือกเองตามความชอบใจของตน รูปแบบเลือกผ่านพ่อสื่อแม่สื่อ รูปแบบเลือกผ่านผู้ปกครอง หรือคนใกล้ชิด รูปแบบเลือกคู่เพราะเหตุผลด้านเศรษฐกิจ และรูปแบบอื่นๆ ในรูปแบบที่เลือกเองตามความชอบใจของตน หรือชายและหญิงหาคู่ครองกันเอง โดยมากเกิดจากการเลือกคู่ที่ดูจากความประทับใจ เช่น มีรูปร่างสวยงาม วาจาสุภาพอ่อนหวาน มีการศึกษาดี รูปแบบการเลือกคู่ที่มีคนกลางเป็นฝ่ายจัดหาคู่ให้ เป็นรูปแบบที่ฝ่ายหญิงและฝ่ายชายต่างฝ่ายต่างมีความต้องการหาคู่ครอง แต่ไม่มีโอกาส หรือไม่กล้าพูดคุย เนื่องจากเงินอายุ จึงต้องมีคนกลางเป็นคนทาบทามให้ รูปแบบเลือกผ่านผู้ปกครอง หรือคนใกล้ชิดหรือรูปแบบที่พ่อแม่เป็นฝ่ายจัดหาให้ เนื่องจากพ่อแม่มีประสบการณ์ในการดูคนที่คิดว่าเป็นคนดี สามารถเป็นคู่ครองของบุตรได้ ทำให้บุตรของตนมีความสุขในการครองคู่ที่ต้องอยู่ร่วมกับบิดามารดาในครอบครัวเดียวกัน ที่เป็นลักษณะของครอบครัวคนไทยในสมัยก่อน รูปแบบเลือกคู่เพราะเหตุผลด้านเศรษฐกิจ หญิงชายจะไม่ได้มีความรักต่อกัน แต่อาศัยเหตุจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ หรือความยากจน จึงต้องหาคู่ครองที่มีฐานะร่ำรวย เพื่อหวังว่าเมื่อแต่งงานแล้วชีวิตของตนเองจะไม่ยากจนขัดสน และรูปแบบการเลือกคู่แบบอื่นๆ ได้แก่ เลือกคู่เพราะสงคราม หรือการเมือง

ส่วนหลักการเลือกคู่ที่ปรากฏตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีหลักการเลือกคู่ได้แก่ หลักการเลือกคู่ของชาย จะเลือกจากคุณธรรมความเป็นสตรีที่เป็นบัณฑิต รูปร่างที่สวยงามของสตรี เลือกจากลักษณะของภรรยา๗ประเภท เลือกจากลักษณะของผู้หญิง ๕ ประเภท เลือกจากลักษณะของพฤติกรรมของภรรยาตามหลักทศ ๖ เลือกจากลักษณะพฤติกรรมของผู้หญิงที่เป็นลูกสะใภ้ และเลือกจากลักษณะพฤติกรรมที่ไม่ดีของผู้หญิงที่เคยเป็นภรรยากระทำต่อสามี ส่วนหลักการเลือกคู่

สำหรับผู้หญิง (ในกรณีเลือกผู้ชาย) ได้แก่ เลือกจากลักษณะความไม่พร้อม เลือกจากชายที่มีลักษณะดี คือ ลักษณะมหาบุรุษ เลือกจากลักษณะของสามี ๘ ประการ เลือกจากเกณฑ์ความเป็นสัตบุรุษ เลือกจากคุณสมบัติของการเป็นสามีที่ดี เลือกจากเหตุ ๘ ประการ เลือกจากคุณสมบัติของผู้ชายที่ดี ส่วนหลักเกณฑ์ด้านศีลธรรมในการเลือกคู่ ได้แก่ ต้องมีความเชื่อ(ศรัทธา)เสมอกัน มีหลักการประพฤติที่เสมอกัน มีหลักการเสียสละที่เสมอกัน และมีปัญญาที่เสมอกัน

สรุปได้ว่าหลักเกณฑ์การเลือกคู่ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มี ๒ ประการ คือ เกณฑ์หลัก ได้แก่ เลือกจากความเป็นผู้มีศีลธรรม เลือกจากความเป็นผู้มีมารยาท และเกณฑ์ร่วม ได้แก่ เกณฑ์ร่างกายหรือรูปสมบัติ เกณฑ์ทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ เกณฑ์ในด้านความเป็นผู้มีชาติตระกูล เกณฑ์ด้านความเป็นผู้มีวิชาความรู้ สติปัญญา เกณฑ์ด้านความเป็นผู้มีวาจาหวานลุ่มลึก หรือมีเทคนิคในการโน้มน้าวเก่ง

ส่วนหลักการประยุกต์ใช้หลักการเลือกคู่เพื่อแก้ไขปัญหาสังคมไทย ในหลักการเลือกคู่ของพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงหลักการเลือกคู่ในการแก้ปัญหาสังคม ได้แก่ ก่อนตัดสินใจเลือกจะต้องมีสติไม่ประมาทและรอบคอบ เมื่อตัดสินใจแล้วจะต้องรับผิดชอบให้ดีที่สุด เมื่อตัดสินใจเลือกแล้วต้องไม่นอกใจและต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสม ต้องทำใจยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น และสุดท้ายเมื่ออยู่ร่วมกันแล้วไม่สามารถไปด้วยกันได้ก็ให้เลิกโดยยึดหลักความเป็นอนิจจัง ส่วนการแก้ปัญหาสังคมไทย ให้ใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักความสันโดษ หลักไตรลักษณ์ หลักขันติ คือ ความอดทน ส่วนหลักธรรมที่สามารถนำมาแก้ปัญหาการหย่าร้าง ได้แก่ หลักธรรมในการสร้างฐานะทางการเงินของครอบครัว คือ ทิฐุธรรมมีกัตถสังสัจจตตนิกรรม อบรมมุข ๖ กามสังวรหรือการควบคุมอารมณ์

ส่วนการประยุกต์ใช้หลักการเลือกคู่เพื่อแก้ปัญหาสังคม จากการศึกษา พบว่าถ้าหากนำหลักการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนา มาให้ความรู้กับเยาวชนของประเทศ จะทำให้ปัญหาสังคมลดน้อยลง โดยรัฐบาลควรนำหลักธรรมและหลักการในการเลือกคู่ของพระพุทธศาสนามาเผยแพร่ และส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจัง รัฐบาลจึงควรแก้ไขปัญหาดังกล่าวในปัจจุบัน ด้วยการดำเนินการสนับสนุนและเผยแพร่หลักการเลือกคู่ทางพุทธศาสนา ให้กับเยาวชน โดยการนำไปบรรจุในหลักสูตรการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้นักเรียนหรือเยาวชนของชาติได้ศึกษาและนำมาใช้ในชีวิตเมื่อถึงวัยครองเรือน และสนับสนุนแนวคิดเรื่องเพศ และการดำรงอยู่ในสังคม โดยยึดหลักการที่ว่าเรื่องเพศไม่ใช่ความสุขทางกาย แต่เป็นปัญหาของสังคม โดยนำเสนอเรื่องเพศเป็นมุมมองทางสังคม ปัจจุบันที่มีปัญหาทางเพศ ได้แก่ การค้าประเวณี การเลือกคู่ตามอำเภอใจ โดยขาดการดูแลเอาใจใส่จากสังคมรอบข้าง ซึ่งการเลือกคู่ที่เป็นปัญหาอยู่ในขณะนี้ ได้แก่ กลุ่มนักศึกษาชายและหญิงที่อยู่ตาม

หอพัก หรือกลุ่มผู้ใช้แรงงาน ในโรงงานอุตสาหกรรม ที่อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา โดยไม่ได้แต่งงาน กัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาหลักการเลือกคู่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทผู้วิจัยมีเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจ อีกหลายประเด็นที่น่าจะนำไปศึกษาวิจัย เพิ่มเติมคือ

๑. การศึกษาเรื่องการครองคู่ที่ทำให้ชีวิตคู่มีความสุขตามหลักของพระพุทธศาสนา เนื่องจากจะทำให้ทราบถึงการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประพฤติปฏิบัติในการครองคู่
๒. การศึกษาปัญหาการครองคู่ที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาสังคม เนื่องจากจะทำให้ทราบว่า ลักษณะของครอบครัวประเภทใดบ้าง ที่ส่งผลกระทบต่อสังคมในภาพรวม
๓. การศึกษาเปรียบเทียบการครองคู่ในพระสมัยพุทธกาลกับการครองคู่ในปัจจุบัน เนื่องจาก จะทำให้ทราบถึงในครองคู่ในสมัยพุทธกาล (อินเดีย) และการครองคู่ในสังคมไทยปัจจุบัน ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร
๔. การศึกษาเรื่องสิทธิสตรีตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา เนื่องจากจะทำให้ทราบว่าสตรีใน สมัยพุทธกาล มีสิทธิอะไรบ้าง นอกจากการเป็นภรรยาที่ดีของครอบครัว
๕. การศึกษาการครองคู่ที่มีความสุข ศึกษาเฉพาะกรณีตัวอย่างครอบครัวที่มีความสุข เพราะจะทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นความจริงในสังคมไทยปัจจุบัน ว่าคู่ครองที่มีความสุขจริงๆ นั้น ครอบครัวเหล่านี้ ได้นำหลักธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนาอะไรบ้าง ไปใช้ในการดำเนินชีวิต

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาไทย ๕๑ เล่ม . ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources)

(๑) หนังสือ :

เกษม ดันติผลชีวะ. สุขภาพจิตในครอบครัว. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ สำนักรายการรัฐมนตรี, มปป.

_____. ครอบครัวสุขภาพจิตดี. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุนกอ่าน, ๒๕๔๒.

เกียรติวรรณ อมาตยกุล. ชีวิตการแต่งงานและความสุข. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๔๖.

จันทน์ ทองประเสริฐ. หลักการครองตน. กรุงเทพมหานคร: สุนกอ่าน, ๒๕๔๐.

ไชย ณ พล. จิตวิทยาแห่งความรัก หลักการเลือกคู่ การอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และการคนเดียวอย่างล้ำค่า. กรุงเทพมหานคร: พลัสเพรส, ๒๕๔๗.

ดร.เฟรนด์. แอบถามหมอ. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุนกอ่าน, ๒๕๔๒.

ดร.รีเรชั่นชิป. ครองคู่อยู่นาน. กรุงเทพมหานคร: กรุดกริฟวิง, ๒๕๔๗.

ถวิล อิมใจพงษ์. เคล็ดลับชีวิตคู่ที่ยืดยาวและยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.

จรัญ พรหมอยู่. การศึกษาปัญหาสังคม กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑

จิตแพทย์วิทยา นาควัชระ, หมอวิฑิตยาตอบปัญหาชีวิตและครอบครัว กรุงเทพมหานคร : สถาบันพัฒนาตนเองและนักบริหาร, ๒๕๓๗

นวลศิริ เปาโรหิตย์, ก่อนจะถึงวันนั้น. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๔๔

บุญลือ วันทายนต์. ครอบครัวและวงศ์วาน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐

ปรีชา ช้างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑

พลตรีหลวงวิจิตรวาทการ. วิชาการครองเรือนครองรัก. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:สร้างสรรค์
บุ๊คส์, ๒๕๔๕.

พันเอกปิ่น มุกขนันต์. แนวสอนธรรมตามหลักสัจธรรมตรี กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลัง
วิทยา, ม.ป.พ.

_____. เรือนชั้นนอก เรือนชั้นใน กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๘

พุทธทางภิกขุ. ผู้ครองเรือน. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

_____. พ่อแม่สมบูรณ์แบบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:สุภาพใจ, ๒๕๓๘.

_____. กามารมณ์กับชีวิต. กรุงเทพมหานคร:สุภาพใจ, ๒๕๓๓.

ภิญโญ ทองเจือ. การสมรสและความสัมพันธ์ในครอบครัว. กรุงเทพมหานคร:ภาควิชามนุษย์สัมพันธ์
คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๒.

วรรณนา วงษ์ฉัตร. ๑๐๐ ข้อคิดเห็นเพื่อชีวิตครอบครัวมีความสุข. กรุงเทพมหานคร:ซีเอ็ด ยูเคชั่น,
พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุษย์. จิตวิทยาครอบครัว. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๔๐

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๖

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓

_____. กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ม.ป.ป.

_____. ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรม, ๒๕๔๑

_____. พุทธธรรม : ฉบับปรับปรุงขยายความ กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒

_____. วินัยเรื่องใหญ่กว่าที่คิด กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรม, ๒๕๓๕

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ธรรมบุญชีวิต กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิบรรจสนธิและสหปฏิบัติ
, ๒๕๔๖

_____. คู่สร้างคู่สม ชีวิตคู่ในอุดมคติในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๐

พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย
, ๒๕๓๕

พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). การควบคุมสัญญาตญาณ กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ
ธรรม, ๒๕๓๕

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษา: เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๐

พระสิริมงคลอาจารย์, มงคลดุษฎีปณี ทูตโย ภาโศ, กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕
วันทนี วาสิติน, ปัญหาพฤติกรรมทางเพศของมนุษย์กับงานสังคมสงเคราะห์ กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๖

วารุณี บินทสันต์, จิตวิทยาครอบครัวและสวัสดิภาพเด็ก กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โรงเรียน
ประชาสงเคราะห์, ๒๕๑๔

สุชาติ โสมประยูรและวรรณ โสมประยูร, เพศศึกษา กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
จำกัด, ๒๕๓๑

สำนักงานบัณฑิตยสถาน พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต พ.ศ.๒๕๔๒ กรุงเทพมหานคร : บริษัทนาน
มีบุ๊ค จำกัด ๒๕๔๖.

สมภาร พรหมทา. พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑

_____. พุทธศาสนากับปัญหาจริยศาสตร์ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พุทธชาด, ๒๕๓๕

สุพัตรา สุภาพ. ปัญหาสังคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕

เสฐียรพงษ์ วรรณปก, สัมผัสพระพุทธรูปเจ้าด้วยใจ กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๔

ศรีเรือน แก้วกังวาน. จิตวิทยาบุคลิกภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอบัวบ้าน, ๒๕๓๖

_____. จิตวิทยาพัฒนาการทุกช่วงวัย เล่ม ๑-๒ กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, “อารยธรรมอินเดีย” ใน อารยธรรมตะวันออก กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

จุฑานาฏ ผดุงเจริญ, อิทธิพลของรูปแบบการสื่อสารภายในครอบครัวที่มีต่อทัศนคติในการเลือก
คู่ครองและการสมรส, วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

จำเนียร รักษาภักดี, การศึกษาเรื่องจริยธรรมของกลุ่มสมรสตามหลักพุทธศาสนา, วิทยานิพนธ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๓.

ฉันทนา วุฒิไกรจำรัส, การศึกษาปัจจัยก่อนการสมรส ปัจจัยการเลือกคู่ครองและทัศนคติต่อการ
สมรส ระหว่างแรงงานที่จดทะเบียนสมรสและไม่จดทะเบียนสมรส : ศึกษากรณีแรงงานใน
นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยหัวเฉียว
เฉลิมพระเกียรติ. ๒๕๔๔.

ฉันทชนก สายสมบัติ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การเลือกคู่ครองของนายทหาร สังกัดกองบัญชาการ
ทหารสูงสุด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๑

นงลักษณ์ เอมประเสริฐ, รูปแบบครอบครัวไทยของสังคมสมัยใหม่ : แนวโน้มอนาคต งานวิจัย
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕

นิลุบล ศิริวรวิทย์. พฤติกรรมการเลือกคู่ครองของชาวอีสาน: ศึกษากรณี บ้านหนองสอ ตำบลลำปาว
อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๓๘.

บุญประครอง ภาณุรัตน์, “ ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อความไม่มั่นคงในชีวิตสมรส : ศึกษากรณีสตรีที่
สมรสแล้ว ภาครัฐบาล, รัฐวิสาหกิจและเอกชน ” วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์และ
มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๓๕.

พระมหาปรีชา ปริญาณจารี (หลักโคตร). ความรักในพุทธปรัชญา. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕

พระอานาจ เขมปญโญ (ยอดทอง) . การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาความรักในพุทธปรัชญาเถรวาท
และงานเขียนเรื่องซิมโพเซียม(Symposium) ของเพลโต. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

มาลินี วงษ์สิทธิ์, “ ทัศนคติต่อค่านิยมเกี่ยวกับครอบครัวในสังคมไทย ” งานวิจัยสถาบันประชากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕

ศุภลักษณ์ พุทธิพงษ์สิทธิ์, “สุขภาพจิตและพฤติกรรมการเรียนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น
ที่มาจากครอบครัวหย่าร้าง , ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี”
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔

วิจิตร แมคสธาน. คุณลักษณะของเพศตรงกันข้ามที่น่าพึงพอใจของวัยรุ่นในสถานศึกษาจังหวัด
ขอนแก่น. วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๖.

(๓) บทความ :

ชูชีพ ชนบท, เลือกรุ่นอย่างไรให้รอดยุคมิลเลนเนียม” นิตยสารคู่สร้างคู่สม (ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๓๖๑ มกราคม ๒๕๔๓). หน้า ๘๒.

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, “ครอบครัวสลาย” วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, หน้า ๖๒ - ๖๓.
สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๑๐ ปี เครื่องชี้ภาวะสังคม
(พฤศจิกายน, ๒๕๓๒ หน้า ๒๒.

สุดา ภิรมย์แก้ว, “เมืองกับปัญหาการหย่าร้าง”วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยศาสตร์, (ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๔ มกราคม-กุมภาพันธ์, ๒๕๒๒) หน้า ๕๖.

โสวิทย์ บำรุงศักดิ์. “วัย : วัยของมนุษย์”, ธรรมทรรศน์. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ (กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗): หน้า ๔๓-๕๓.

วันทนา กลิ่นงาม, “พฤติกรรมการณ์หย่าร้าง”วารสารสังคมศาสตร์, (ปีที่ ๔ มิถุนายน-กันยายน ๒๕๒๔) หน้า ๓๑.

(๔) ภาษาอังกฤษ

Ayuthaya Province. **The Degree of Master of Arts (Population Education). Faculty of Graduate Studies Mahidol University 2002.**Burgess, E.W. and H.J. Lock. **The Family.** New York: American Book. 1950

Bell, R.R. **Marriage and Family.** Illinois: The Dorsey Press. 1963

Borgatta. **Encyclopedia of Sociology.** (New York: Macnillan Publishing Company. 1992.

Guskin, A.E. “Change Values of Thai College Students”. **A Research Report. Faculty of Education, Chulalongkorn University. 1964.**

Health Program, Sirinthorn Public Health College, Ministry of Public Health. **The Degree of Master of Science (Public Health). Faculty of Graduate Studies Mahidol University.** 2000

Knox, D. Choices in relationship: **An Introduction to Marriage and the Family.**East Carolina University, 1991

M.Lemer Richard and B.Spanier Graham, ed **child Influence on Marital and Family Interaction : A Life Span perspection** New York: : Academ Press 1978

N.P.Gist and S.F. Fava, **Urban Society** New York : T.Y. Crowell, 1968

Tuanjit, P. Factors Effecting Mate Selection Attitudes among Students withCertificates in The

Public Health Program, Sirinthorn Public Health College, Ministry of Public Health. **The Degree of Master of Science (Public Health). Faculty of Graduate Studies Mahidol University.** 2000

Wilasinee, F. Mate Selection among Thais of Chinese Origin: Case Study in The Municipal Area, Ayuthaya Province. **The Degree of Master of Arts (Population Education). Faculty of Graduate Studies Mahidol University 2002).** p 34.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นายภิรมย์ บุญยืม
เกิด : ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๔
สถานที่เกิด : อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
การศึกษา : ปริญญาตรี ครุศาสตร์บัณฑิตวิทยาลัยนครสวรรค์
ประสบการณ์ทำงาน : ครูโรงเรียนวัดหนองจิก สปอ.ลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
ศึกษานิเทศก์ สปอ.ลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์
ศึกษานิเทศก์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครสวรรค์ เขต ๒